Milliyet YAYINLARI
GENEL KÜLTÜR DİZİSİ

# Hemingway

## İŞGAL İSTANBULU ve iki dünya savaşından mektuplar



# «İŞGAL İSTANBULU»

**ERNEST HEMINGWAY**

**MİLLİYET YAYIN LTD. ŞTİ YAYINLARI**

Genel Kültür Kitapları Dizisi : 2

●

**Yayın hakkı (Copyright) : Milliyet Yayın Ltd. Şti.**

●

Birinci baskı : Ağustos 1970

**Bu kitap SIRALAR Matbaasında dizilip düzenlenmiş ve basılmıştır.**

ERNEST HEMINGWAY

# İŞGAL İSTANBULU

## ve iki dünya savaşından mektuplar

Türkçesi :
M. Ali KAYABAL

Milliyet
YAYINLARI

# İÇİNDEKİLER


Usta bir yazarın gazetecilik serüvenleri 9

**I. BÖLÜM : «İŞGAL İSTANBULU»**

Eski İstanbul 17
Mudanya antlaşması 21
Mustafa Kemal 25
Sessiz, bitkin halk 28
İkinci Truva kuşatmasının sonu 30
Afganistan politikası 34
Trakyalı göçmenler 39
Hamid bey 45

**II. BÖLÜM : LOZAN'DAKİ POLİTİKACILAR**

İsmet Paşa ve Mussolini 51
Çukulata asker 58
Avrupa'da krallık mesleği 64

**III. BÖLÜM : SAVAŞ VE İNSANLARI ANLATIYORUM**

Savaşın ilk şimşekleri 75
Madrid bombardımanı 78
Yeni bir savaş türü 82
Madrid şoförleri 90
Teruel'in düşüşü 99
Göç 105

Tortosa bombardımanı 109
Tortosa saldırıyı beklerken 113
Amerikan gerçekciliği için bir program 117
Bir olayın üzerine tutulan ışık 123

**IV. BÖLÜM : PARİS'TE BİR AMERİKALI**

Tekinsiz bir kalabalık 131
İşte Paris budur 135
Fransız nezaketi efsanesi 139
Paris modası 143
Paris şapkaları 145
Paris - Strasbourg gezisi 147
Fransız politikası 152
Büyük aperitif skandalı 157

**V. BÖLÜM : BİR GARİP ALMANYA**

Ticari savaş 163
Barışsız bir zafer 168
İşgal bölgesindeki kin 174
Almanya'ya girmek sorunu 180
Almanya'da bir yabancı 188
Mark çıkmazı 192
Mark sayesinde para kazanmak 196
Bir milyon harcamak o kadar kolay ki 201

**VI. BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN**

Zafere doğru bir gezi 209
Londra robotlarla savaşıyor 231
Paris savaşı 240
Asker ve general 253
Siegfried Hattında savaş 263

**VII. BÖLÜM : «... VE SAVAŞLARIN ARDINDAN»**

Büyük mavi nehir 277
Ateş 290
Noel armağanı 300
Durum hakkında rapor 342

## USTA BİR YAZARIN GAZETECİLİK SERÜVENLERİ

ERNEST HEMINGWAY'de, haberi söke söke çıkartan bir 'harp muhabiri'nin bütün meziyetleri vardı. İlk gençlik yıllarındaki yaşantısına ve sınırlı bir öğrenim yapmış olmasına rağmen, politik ve ekonomik sorunları hayret verici bir şekilde kavrardı. Ayrıca izlediği olayın en can alıcı noktasını kavrama bakımından da özel bir üstünlüğe sahipti. O yıllarda Benito Mussolini'nin sahte bir milliyetçi olduğunu, Avrupa'nın doğudaki egemenliğinin sonunun hızla yaklaştığını anlayan ender kişilerden biriydi. Almanları hiç sevmediği halde

Müttefiklerin Almanlara karşı davranışının yeni bir savaşa yol açabileceğini söylemekten de korkmuyordu.

Hemingway'in elbette bütün gözlemleri doğru çıkmamıştır. Sözgelişi Mustafa Kemal'i 'fırsatçı' biri sanarak gereken önemi vermemiş, modern Türkiye'nin kurucusunu tepeden tırnağa yanlış yargılamıştır. Karşısına çıkan melodrama zaafı yüzünden, Afganların önemini de gereğinden fazla büyütmüş, Rusya'nın Orta Doğu'daki etkileri hakkındaki 'kehanet'leri, arap saçına dönmüştür. Bu yanılmaları, o günlerin karışık olayları içinde genellikle tam ve aydınlık yorumlar yapmasına karşılık birer 'istisna' sayılabilir. Ayrıca genç gazetecinin olayları tarih içinden değerlendirmesi de birçok meslektaşı tarafından kıskanılmasına sebep olmuştur. Bu yolda devam etseydi, Ernest Hemingway, hiç şüphesiz, çağının en büyük gazetecilerinden biri olurdu.

Oysa Ernest Hemingway için gazetecilik mesleği, **son**'a doğru bir gidişti. Sonradan da söylediği gibi, asıl amacı, **«para getiren kalın ciltli kitaplar yazmaktı»**. Ama 1924'ün ilk aylarında hâlâ gazetecilikten vazgeçmiş değildi. Gertrude Stein ve daha başkaları artık bu işi bırakıp zamanını ciddî yazılar yazmaya hasretmesini salık verdikleri halde, genç Hemingway henüz kısa hikâyelerinden hiçbirini satamadığı için kararsızdı; üstelik, eşi de hâmileydi.

Varacağı karar ne olursa olsun, Hemingway'in işinden memnuniyetsizliğinin arttığına şüphe yoktu. Bir arkadaşına söylediği gibi, **«Telgraf yazmaktan sarhoş oluyordu»**. Ayrıca kendisine izlemek için verilen olayları da 'zevkli' bulmuyordu. Savaş muhabirliğine bir diyeceği yoktu. En pis savaş muhabirliğinde bile duru, temiz bir yön vardı. Ama Hemingway'in görü-

şüne göre politika baştan aşağı bir çirkefti ve günleri politik randevular yüzünden köstekleniyordu. (*)

1924 yılı sonbahar ayında Ernest Hemingway, Toronto'ya döndü. Kendi kendine yetecek hale gelinceye kadar **«Star»** gazetesi için çalışmaya devam edecekti. Fakat bu iki yıllık plânının sonunu getiremedi. Hemingway, **«Toronto Star»**daki haftalığı 125 dolarlık işini ancak dört ay sürdürebildi. Gazeteden ayrılışının gerçek sebebi hakkında türlü şeyler söylenmiştir; fakat Harry Comfort Hindmarsh adlı bir yazı işleri müdürü yardımcısı ile takıştığı gerçeğe en yakın olan açıklamadır.

Hemingway'in gazeteden anî ayrılışı türlü şekillerde anlatılmıştır ve bunlar arasında James Cranston'un **«Parmaklarıma Bulaşan Mürekkep»** adlı kitabında verdiği açıklama şöyledir: «Hatırladığıma göre Hemingway, şehir haberleri müdürü Hindmarsh'la çeşitli çatışmalardan sonra istifa etmişti. Genel Yayın Müdürü John Bone, Avrupa'daki yazılarının kazandığı başarıdan sonra, onu **'Daily Star'**da bir numaralı yerli muhabir olarak kullanmak istiyordu. **«Star»**ın şehir haberleri müdürü de kendisine sıradan bir muhabir muamelesi yapmaya kararlıydı. Hemingway bir gün önemli bir iş için gece yarısına kadar çalışmış, sonra evine dönmüş-

(*) Hemingway'in politika hakkındaki görüşünü yansıtan yazı, **«Esquire»** dergisinin 1934 yılı Aralık sayısında yayınlanmıştır. Hemingway bu yazıda şöyle diyordu: **«Politika, mükâfat beklemeden çok çalışmak ya da ilerde rahat edebilmek için bir süre sıkıntı içinde yaşamayı göze almak demektir. Bir insan Faşist de olabilir, Komünist de. Ve yeteneklerini iyi kullanırsa, ya elçi olabilir ya kitabını bir milyon üzerinden hükûmete bastırtabilir, ya da delikanlıların hayal ettikleri diğer mükâfatlardan birine rahatlıkla konabilir.»**

tü. Fakat sabaha karşı dört buçukta hiç de önemli olmayan bir yangın için yatağından kaldırıldı. Ayrıca kızdırmak, küçük düşürmek ya da sabrını taşırmak için, üstüste önemsiz işlere gönderiliyordu.»

Hemingway'in, Hindmarsh'ın bu davranışlarına kolayca boyun eğdiği düşünülemez. Bir seferinde belediye parkına gidip tabiat üzerine bir yazı hazırlaması istendiğinde, bir meslektaşına şöyle demişti : «Haydi, gazeteye dönüp, Hindmarsh'ın canını cehenneme gönderelim!» Tabiî, bu teklif hiçbir zaman yerine getirilmedi, ama iki adam arasındaki sürtüşme sürdü gitti. Derken Aralık ayında beklenen 'melodramatik patlama' oldu ve James Cranston'a göre, Hemingway'in Kont Apponyi adlı bir Macar diplomatı ile yaptığı 'mülâkat' üzerine, beklenen **'son'** geldi. Hemingway, yazısını doğrulayacak bir takım belgeleri, o akşam geri vermek şartiyle Kont'tan almıştı. Yazısını ve belgeleri Hindmarsh'a teslim etti ve belgelerin gazetenin kasasında saklanmasını isteyen bir notu da yazısına iliştirdi. Hindmarsh, belgelerin hepsini kaldırıp çöpe attı. Çöp sepeti de tabiî ana çöp sepetinde soluğu alınca, Hemingway o gece istifasını verdi.

Hemingway 1925 yılı Ocak ayında eşi ve yeni doğan oğluyla beraber Toronto'dan ayrıldı. Bir daha da geri dönmedi. Gazetecilik hayatı bir son'a varmıştı ve şimdi önünde Montparnasse'ta bir küçük apartman dairesi kendisini bekliyordu. Bu sefer başarıya ulaşacaktı. **«Üç Hikâye ve On Şiir»** adlı ilk kitabı 1923'te 300 adet olarak basılmıştı. Bunun para getiren bir yanı yoktu, ama bir başlangıç olarak önemliydi. 1924'te **«Çağımızda»** adlı ikinci denemesini yapmış, yine para kazanamamıştı, fakat hakkında yazılar çıkmıştı ve iyi şeyler söylenmişti. Çıraklık devresini atlattığına göre, artık bir 'sanatçı' olabilirdi.

Ernest Hemingway gazetecilik mesleğini terkettiği halde, gazetecilik yıllarında edindiği tecrübeler kendisini hiç terketmiyecekti. Kendi geçmişini böylesine dile getiren yazar doğrusu azdır. O yılların canlı anıları ilerde Hemingway'in en büyük romanlarını canlandırmakta büyük yarar sağlıyacaktı. Vatanlarını terkeden ve Paris'te yaşayan Amerikalıların amansız, anlamsız ve duygusuz yaşantıları, **«Güneş de Doğar»**da dile getirilecekti. Savaş, bütün dehşetiyle **«Silâhlara Vedâ»**da anlatılacaktı. Hemingway'in boğa güreşlerine olan sevgisi, **«Öğleden Sonra Gelen Ölüm»** adlı parlak incelemesine ve en çok okunan eseri **«Çanlar Kimin İçin Çalıyor?»**un hazırlanmasına dolaylı olarak yardım edecekti. Hemingway boğa güreşlerinin yapıldığı arenalara tutku derecesine varan sevgiyle bağlanmamış olsaydı, asla İspanya'yı tanıyamaz ve şaheserini yaratamazdı.

Hemingway'in yaşantısında av ve balıkçılık da önemli yer tutmuş ve en ciddî yazılarının yükünü bunlar çekmiştir. **«Afrika'nın Yeşil Tepeleri»**nde avdan büyük bir kumar olarak söz etmekte ve roman olmayan bu eseri, çok ünlü iki roman ile dengelendirmektedir : **«Francis Macomber'in Kısa ve Mutlu Yaşantısı»** ile, **«Kilimanjaro'nun Karları»**. Her iki romanda da moral cesaret, kazanılan ve kaybedilenler konu edilir ve av, iki erkeğin trajedisini anlatmak için bir 'sembol' olarak kullanılır.

Hemingway'in en güzel romanlarından biri olan **«İki Yürekli Koca Nehir»**, genç bir eski askerin yukarı Michigan'da balık tutmasını anlatır. Hemingway bu romanında balık tutmayı, savaşın bıraktığı fizik ve moral yaraları sarmaya yönelmiş bir dinsel tören gibi kabul etmekte, 1919'dan sonra kendi başından geçen-

leri anlatmaktadır. Hemingway, en büyük romanı olan, **«İhtiyar Adam ve Deniz»**de tekrar sembolizme döner. Diğer romanlarında olduğu gibi, bunda da olay iki düzeyde anlatılmaktadır. Bunlardan birinde yaşlı bir balıkçının güçlü bir balıkla mücadelesi hikâye edilir; ikincisi ise, kaybedilen bir savaştan 'muzaffer' çıkan insan gururunu anlatan bir simgedir.

İşte Ernest Hemingway'in özü de budur : İnsan ve çabası. Hemingway yalnızca yaşadığını ve bildiğini yazmıştır ve iyi bildiği şeylerden biri de, 1920'lerdir. 1924 yılı kendisi için bir yaşantının sonu, bir yenisinin de başlangıcı olmuştur. Sonradan 38 yıl daha yaşayacağı halde, Ernest Walsh adında bir yazarın 1925 yılı ocak ayında **«This Quarter»** dergisinde Ernest Hemingway'in yaşantısı hakkında en iyi açıklama olan şu satırları yazması, hayli şaşırtıcıdır :

«Hemingway okuyucusunu seçmiştir. Bunun mükâfatı çok zengin olacaktır. Fakat Tanrı'ya şükür ki, kendisi hiçbir zaman bundan memnun kalmayacaktır. Çünkü o, bu iş için seçilmiştir. Okuyucusuna aittir. Onu yakasından silkeleyip atmak, unutmak çok uzun zaman isteyecektir. Ve o, bundan çok daha önce ölmüş olacaktır.»

# BİRİNCİ BÖLÜM

## İŞGAL İSTANBULU

( 30 eylül 1922, The Toronto Daily Star )

SABAH uyanıp da Haliç üzerine çökmüş sisten incecik ve tertemiz başlarını uzatan minareleri görüp bir Rus operasındaki aryayı hatırlatan müezzinin, dokunaklı sesiyle müminleri yalvarırcasına duaya çağırdığını duyduğunuzda Doğu'nun sihrine eriyorsunuz.

Pencere camında yansıyan görüntünüze bakınca, sizi dün gece keşfeden sineklerin ısırıp kızarttığı yerleri görüyor ve kendinizi tam tamına Doğu'da buluyorsunuz.

Pierre Loti'nin hikâyelerindeki Doğu'yla, günlük yaşantının Doğu'su arasında gerçekten mutlu bir orta yol bulunabilir. Ama bunu ancak göz kapakları yarı aralıkla bakan biri görebilir. Ayrıca yediklerine aldırmaması, sinek sokmalarına dayanıklı olması şartiyle, tabii.

İstanbul'da kaç kişinin yaşadığını kimse doğru dürüst bilmiyor. Şimdiye kadar sayım mayım yapılmamış. Tahminlere göre, bir buçuk milyon insan yaşıyormuş.

Parçalanan Çar ordusunun her türlü üniformasını giymiş 40.000 Rus mültecisiyle sivil olarak şehre sızan ve barış konferansı ne sonuç verirse versin, şehrin Mustafa Kemalcilere geçmesini sağlamakla görevli bir o kadar da Milliyetçi bu sayıya dahil değil. Bunlar, son tahminlerden sonra şehre sızanlar.

Yağmur yağmadığı zaman İstanbul'da o kadar çok toz oluyor ki, Pera (Beyoğlu)'ya paralel tepelerin üzerindeki sokaklardan geçen köpeklerin ayaklarından havaya sanki bir toz bulutu yükseliyor. İnsanlar da ayak bileklerine kadar toza batıyorlar ve rüzgâr esti mi, arada tam ve yoğun bir bulut oluşuyor.

Yağmur yağınca da, her taraf çamur içinde. Kaldırımlar öylesine dar ki, herkes sokakta yürüyor; sokaklar da dereden farksız. Geliş-gidiş kuralı diye birşey yok. Motorlu araçlar, atlı arabalar, tramvaylar, sırtlarında ağır yükleri taşıyan hamallar hep birlikte gidip geliyorlar. Sadece iki ana cadde var. Geri kalanların hepsi ara sokak. Ana caddeler de ara sokaklardan daha ahım şahım değil.

Hindi, Türklerin millî yemeği. Bu iri kümes hayvanları güneşli Yakındoğu tepelerinde yoğun bir yaşantı sürdürüyorlar ve hepsi de birer katır kadar inatçı.

Büyük baş hayvanların eti kötü, çünkü Türkler sığır beslemiyor. Sığırların en işe yarıyanları Mustafa Kemal'in ordularına silâh ve cephane taşıyan kağnı-

ları çeken iri, ay boynuzlu öküzler. Türk etlerini çiğnemekten çene kaslarım bir buldog köpeğinin kasları kadar sağlamlaştı.

Balıkları iyi, fakat balık genellikle içki mezesi. Üç defa üstüste balık yiyen biri, yüzerek bile olsa İstanbul'u derhal terketmek ister.

İstanbul'da tam 168 resmî izin günü var. Cumaları Müslümanların, cumartesileri Yahudilerin, pazarları da Hristiyanların tatil günü. Ayrıca Katoliklerin, Müslümanların ve Rumların hafta içlerinde dinî bayramları var. Yahudilerin dinî bayramları da cabası. Bu yüzden Istanbul'da her delikanlının en büyük emeli, bir punduna getirip banka memuru olmak.

Geleneklere uymakta, ayak uydurmakta direnmeyen kişi, İstanbul'da gece saat dokuz oldu mu, yemeğini yiyor. Tiyatrolar saat onda açılıyor. Gece kulüpleri ikide; tabiî gözde olan kulüpler. Adı kötüye çıkmış gece kulüpleri ise, ancak sabaha karşı dörtte kapılarını açıyorlar.

Bütün gece boyunca köftecilerle haşlama patates satanlar kaldırımları kaplıyor, kömür yaktıkları ocaklarında, sabaha kadar müşteri bekleyen faytonculara yiyecek hazırlıyorlar. Her türlü çılgınlığa, kumara, dansa, gece kulüplerine paydos demek için kararlı Mustafa Kemal, şehre girinceye kadar, İstanbul bir çeşit ölüm dansına dalmış.

Limandan yukarı çıkan yokuşun orta yerindeki Galata semti, Barbary Coast'un en dehşetli eski günlerine taş çıkartacak kadar düşük bir yer. Her milletin ve bütün Müttefiklerin askerleri burada kurulu tuzağa düşürülüyor.

Türkler günün her saatinde dar yolların kenarlarındaki kahvelerde oturup nargilelerini fokurdatıyor, bir yandan da insanın midesini yakıp kavuran rakılarını yudum yudum demleniyorlar. Bu içki o kadar sert ki, yanında meze olmadan içmek imkânsız gibi birşey.

Güneş doğmadan kara ve yumuşak topraklı İstanbul sokaklarında yürüyecek olursanız, fareler önünüzden kaçışır; sıska sokak köpekleri çöp tenekelerini karıştırır. Bir barın kapısından sızan ışık sokağa düşerken, içerden patlayan sarhoş kahkahaları duyarsınız. Sarhoşun kahkahası, müezzinin güzel, dokunaklı, içli çağrısına tam bir çelişidir. Ve İstanbul'un kara yüzlü, çarpık, pis pis kokan sokaklarında sabahın ilk saatlerinde göreceğiniz şeyler, sihirli Doğu'nun tam anlamıyla gerçek yüzüdür.

( 23 ekim 1922, The Toronto Daily Star )

Mudanya - ( Türkiye )

MARMARA kıyısındaki sıcak, toz toprak içinde, eciş bücüş yollu ikinci sınıf kıyı kasabası Mudanya'da, Batı ile Doğu karşı karşıya geldiler. İsmet Paşa'yla görüşecek Müttefik generallerini taşıyan İngiliz sancak gemisi **«Iron Duke»**ın kül rengi, öldürücü kulelerine rağmen, Batılılar buraya barış dilenmeye geliyordu; yoksa barış istemeye, ya da şartlarını dikte ettirmeye değil.

Dünyanın kaderi üzerine kararlar veren ordunun işine karışmanın hâlâ dünyanın işi olmadığını düşünen basınla ilgili bir yarbayın tutumu dolayısıyle toplantıları hiçbir gazeteci izliyemiyordu. Toplantıdan kimsenin söz etmesine izin verilmese, hiç kimse

Batı'nın Doğu'dan barış dilenmeye geldiğini kabul etmese bile, yine de konferansın anlamı değişmiyecekti. Bu görüşmeler, Avrupa'nın Asya üzerindeki egemenliğinin sonunu gösteriyordu.

Mustafa Kemalcilerle aynı şey demek olan Türk milliyetçileri şu anda Fransız etkisi altında. Bu iş çok basit bir şekilde gerçekleşti. İki yıl kadar önce Mustafa Kemal Paşa, Balfour tarafından alelâde bir eşkiya diye nitelenmişti. En çok arttıran, kendisini satın alabilirdi. Sonunda Fransızların üzerine kaldı. Ona silâh, cephane, para verdiler. Söylentilere göre, karşılığında da Yakın Doğu petrollerinden bazı çıkarlar kopardılar.

İngilizler, Yakın Doğu'da kontrolü kendi ellerinde tutmak istiyorlardı. Fakat Mustafa Kemal kendilerine iyi bir mal gibi görünmemişti. Bu yüzden Yunanlıları desteklediler. Yunanlılar iyi bir yatırıma benziyordu. Fakat Avam Kamarasında birçoklarının da belirttiği gibi, Lloyd George yanlış ata oynamıştı.

Herkesin bildiği gibi Mustafa Kemal, Yunanlıları silip süpürdü. Mustafa Kemal'in yendiği derme çatma ordunun erlerinin dokuz yıldan beri silâh altında tutulduğunu, kişi olarak Küçük Asya'nın fethi için istekli olmadıklarını ve başkalarının çıkarlarına hizmet amaciyle savaşa girip ölmeye zorlandıkları fikriyle beslendiklerini göz önüne getirecek olursanız, bunun hiç de parlak bir askerî zafer olmadığını anlarsınız. Özellikle Mustafa Kemal birliklerinin, istilâcıları ülkelerinden sürüp dışarı atmaya kararlı vatanseverler oldukları anlaşılınca, durum daha da belirginleşir.

İyi eğitim görmüş, iyi silâhlandırılmış ve hırslı vatanseverlerin kendi topraklarında, gönülsüz, subay

kadrosu yeteneksiz, sıla hasreti çeken toplama istilâ ordusu karşısındaki etkililik derecesi, ona karşı birdi. Oysa İngiltere, Yunanlıları desteklerken, Mustafa Kemalcilerin bu derece etkili olabileceklerini hiç bilmiyordu.

Düşmanı yenmiş Mustafa Kemalci askerler arasında Fransız etkisi, şimdi en yüksek düzeyine erişmiş durumda. Bu etkinin doruğuna ulaştığını ve Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya'ya olan yakınlığı dolayısıyle bundan böyle düşmeye başlayacağını sanıyorum. Ergeç bu onu Fransızlarla çatışmaya götürecek, İslâm ve Hristiyan dünyaları arasındaki anlaşmazlık, dünya barışını tehdit eden en büyük tehlike halini alacaktır.

Rusya, Türkiye üzerinde etkili ikinci güç olursa, — bütün belirtiler bunun böyle olacağını göstermektedir — temelini Sovyet Gürcü Cumhuriyeti ile Güney Rusya'nın meydana getirdiği, Karadeniz'i içine alan, Boğazları aşıp hedefi Bulgaristan olmak üzere Balkanlar'ın göbeğine kadar uzanan Sovyetler taraftarı büyük bir kıskaç yaratılacaktır; Yugoslavya ile Romanya arasında bir köşe doğacaktır.

İkinci tehlike de, Boğazlar. Karadeniz'le Ege arasındaki Boğazlar, Rusya'nın en büyük tabii çıkış yollarıdır. Hatırlayacaksınız; geçen savaşta İstanbul, Ruslara vaadedilmişti. Bir zamanlar bir savaş olmuştu ve bugün bu savaştan geriye kalan, sadece bir İngiliz süvari alayının saldırısı ile, bir hemşirenin çabalarıdır. Doğrusu Boğazlara egemen bir Rusya ile, Rusya'nın egemenliği altında Boğazlara sahip bir Mustafa Kemal arasında pek büyük bir fark da yoktur.

Bu şartlar altında, Mustafa Kemal, Boğazların serbestliği prensibini tanıdığına dair ne kadar demeç verirse versin; İngilizler, Boğazları kendi kontrolları altında tutamazlarsa, ergeç, bu geçidin yüzlerine kapandığını görecekler. O zaman da mutlaka Gelibolu'da yeniden döğüşmemiz gerekecektir.

ekim 1922, The Toronto Daily Star)

DAHA birkaç ay öncesine kadar İslâm dünyasında Mustafa Kemal'e yeni bir Selâhattin Eyyubi gözüyle bakılıyordu. İslâmiyeti, Hristiyanlığa karşı savaşa yöneltecek, bütün Doğu ülkelerinde bir kutsal savaşın öncülüğünü yapacaktı. Ama şimdi Doğu dünyası ona karşı güvenini gitgide yitirmeye başladı. Konuştuğum Müslümanlar bana; **«Mustafa Kemal bize ihanet etti»** dediler. Artık kimsenin kutsal savaştan söz ettiği yok. Bu, galip kumandan Mustafa Kemal, sivil Mustafa Kemal olarak göründüğü için böyle oldu. Şöyle ki, kendisine sunulan elle tutulur kazançları almakta, Pan - İslâmcıların kendilerince küçük düşürücü saydıkları uzlaşmalara yanaşmakta, kazançlarını hep ayırıp saklamayı denemekte, bunları garantiye aldıktan sonra da, daha fazlasını elde etmek için yeni tasarılar kurmaktadır.

Fakat kendisinin henüz bir **«de Valera»**sı ortaya çıkmamıştır. Ama bu bekleme oyununa devam ederse, ergeç bir «de Valera» ortaya çıkacaktır. Türk güçleri arasındaki bölünme, belki de Doğu'daki Batı egemenliğinin kurtuluşunu hazırlayacaktır.

Mustafa Kemalciler, Bolşevik Rusya ile bir antlaşma ve ittifak imzaladılar. Fransa ile de aralarında bir antlaşma ve ittifaka benzeyen bir bağ var. Bu ittifaklardan biri reddedilmeli. Türkiye hangi ittifakı inkâr ederse etsin, bu havayı pek az düzeltecektir; çünkü Mustafa Kemalcilerin en büyük isteklerinden biri de, bu istek yazılı hiçbir paktta belirtilmediği, ama ülkede herkesçe bilindiği üzere, Arap yarımadasına sahip olmaktır. ( Yazı İşlerinin notu : Dün alınan bir telgrafta Türklerin Arap yarımadası ile ilgili isteklerini Barış Konferansına bıraktıkları bildirilmektedir. ) Türkiye bu konuda bağlanmıştır. Fransa müttefiki olarak kalsa ve onun peşinden gitse de; ya da Fransa ile bozuşup, Rusya tarafından desteklense de, durum eşit derecede tehlikelidir. Arap yarımadasında Türkiye ile İngiltere arasında bir savaş patlak verirse, ki böyle bir savaşa kalkışmak için ben Mustafa Kemal'in bugünkü kazançlarını sağlamlaştırmak amaciyle 20 aya ihtiyacı olduğu kanısındayım, bu yine de Pan - İslâmcıların Doğu'daki Batı egemenliğine son vermek için dua ettikleri kutsal savaşı ateşleyecek bir kıvılcım olabilecektir. Bu sırada Fransa, Türkiye'nin müttefiki olarak kalmışsa, tabiî ki savaşta da tarafsızlığı koruyacaktır. Rusya ise tarafsız kalmıyabilir.

Mustafa Kemal, Arap yarımadasına petrol yüzünden sahip olmak istemektedir; İngiltere de, petrol ü-

runa Arap yarımadasını elden çıkarmaya karşıdır. Şöyle ki, bekledikleri Selâhattin Eyyubi kişiliğini Mustafa Kemal'de bulamamaktan düş kırıklığına uğrayan ve onun körü körüne bir savaşa girmeyeceğini kestiren Doğu dünyası, yine de Mustafa Kemal'e savaşlarını yaptırtabilirler.

( 26 ekim 1922, The Toronto Daily Star )

DOĞU TRAKYA'nın Hristiyan halkı, bitmek bilmeyen, karmakarışık bir yürüyüş düzeni içinde, Makedonya'ya doğru yolları arşınlıyor. Edirne üzerinden Meriç nehrini aşan ana kol, 20 mil uzunluğundaydı. Öküzlerin çektiği kağnı arabalarından, çamura bulanmış binek hayvanlarından, yorgun insanlardan, kadınlardan ve çocuklardan meydana gelen, yirmi mil uzunluğunda bir kuyruk. Yatakları başlarında, yağmur altında, körlemesine yürüyorlar.

Bu ana kolu, Trakya'nın dört bir köşesinden gelip besleyen küçük kollar da var. Nereye gittiklerini bilmiyorlar. Türklerin geldiğini duyunca çiftliklerini, köylerini, başakları olgunlaşmış tarlalarını terkedip ana göçmen kafilesine katılmışlar. Çamura batmış Yunan süvarileri kendilerini sığır sürüleri gibi güder-

ken, bu bitkin kalabalık arasındaki yerlerini de korumaya çalışıyorlar.

Herşey ve herkes bir suskunluk içinde. İnildeyen bile yok. Becerebildikleri, yapabildikleri tek şey, hareket halinde olmak. O güzelim köylü kıyafetleri sırılsıklam ve kir pislik içinde. Bacaklarından asılmış piliçler, tavuklar arabalardan aşağı sarkıyor. Yaşlı bir adam, bir domuzun altında iki büklüm olmuş, yürüyor. Bir koca, arabanın içine biriken yağmur sularını boşaltmaya çalışan karısının üstünü battaniye ile örtmeye çalışıyor. Tek ses veren kişi o. Küçük kızı babasının yüzüne bakıp başlıyor ağlamaya. Ve yürüyüş sürüp gidiyor.

Ana kolun vardığı Edirne şehrinde hiçbir Yakın Doğu havası yok.

Yalnız Doğu Trakya'dan boşaltılacak Hristiyanların sayısı 250.000. Bulgar sınırı yüzlerine kapatılmış. Türklerin Avrupa'ya dönüşlerinin meyvelerini ancak Makedonya ve Batı Trakya toplayabilecek. Şimdi Makedonya'da yarım milyona yakın göçmen var. Bunların karnının nasıl doyurulacağını kimse bilmiyor. Ama gelecek ay bütün Hristiyan âlemi şu feryadı duyabilecek : « **Makedonya'nın yardımına koşun.** »

## İKİNCİ TRUVA KUŞATMASININ SONU

( 3 kasım 1922, The Toronto Daily Star )

BENİM şu satırları yazmağa başladığım sırada, Yunan birlikleri de Doğu Trakya'yı boşaltmaya başlıyorlar. Üzerlerine hiç uymayan Amerikan üniformaları içinde, başlarında kol gezen süvari devriyeleri, ülkenin iç taraflarına yürüyorlar. Askerlerin hepsi de asık suratlı, ancak yanlarından bir geçen olursa zorlanarak sırıtmaya çalışıyorlar. Artlarında kalan bütün telgraf hatlarını kestiler. Tellerin direklerden aşağı sallandığı görülüyor. Barınaklarını, kamufle edilmiş müstahkem mevkilerini, makineli tüfek yuvalarını, Türklere karşı son bir direniş göstermeyi tasarladıkları iyiden iyiye düzenli sırtları hep terkettiler.

Her bir yanı çamur içinde kalmış öküzlerin çektiği binek arabaları, tozlu yollarda gıcırdayarak ilerliyor. Askerlerin bir kısmı arabaların üzerinde serili giderken, bir kısmı da öküzleri boynuzlarından çek-

meye çalışıyor. Arabaların önlerinde ve arkalarında askerî birlikler sürünüyor. Yunanlıların giriştiği büyük askerî serüvenin sonu bu.

Şöyle olmasaydı, böyle olurdu diye masallar okumak, gerçekten hazin bir şey! Yunan askerî serüveninin sonu da böyle hazin işte. Ama olanca suçu Yunan askerinin sırtına yüklemek, yersiz. Boşaltma sırasında bile Yunan askeri yine de iyi bir savaşçı olduğunu gösterdi. Mustafa Kemal'in orduları Doğu Trakya'yı Mudanya Mütarekesinin bir armağanı olarak geri almasalardı, her halde Yunanlılarla burada bir hayli sert kapışmaları gerekecekti.

Yunanlıların Mustafa Kemal'e karşı giriştikleri savaşta Anadolu'daki Yunan ordusunda gözlemci olarak bulunan Hint Süvari Birliği subaylarından Yüzbaşı Wittal, Yunan ordusunun uğradığı yenilgiye sebep olan entrikaların içyüzünü bana şöyle anlattı.

«Yunan askeri birinci sınıf savaşçıydı,» diyordu Yüzbaşı Wittal. «İngiliz ve Fransızlarla birlikte çalışan subaylar tarafından da çok iyi yönetiliyorlardı. Mustafa Kemal'in ordularını yenilgiye uğratmışlardı. İhanete uğramamış olsalardı, ben Ankara'yı işgal edeceklerinden ve savaşı bitireceklerinden emindim.

«Konstantin tahta çıkar çıkmaz, cephedeki bütün subaylar, Genelkurmay başkanından takım kumandanına kadar, görevlerinden alınmıştı. Bu subayların çoğu cephede terfi etmiş, gerçekten iyi askerlerdi; başarılı önderlerdi. Yerlerini savaş yıllarını İsviçre, ya da Almanya'da sürgünde geçiren kralcı subaylar almıştı. Aralarında pek çoğu hayatlarında tek bir silâh sesi bile duymamıştı. Bu davranış orduda

büyük bir çöküntüye yol açtı ve Yunan yenilgisinin baş sebebi oldu.»

Yüzbaşı Wittal hiç tecrübesi olmayan topçu subaylarının nasıl batarya kumandanlıklarına getirildiklerini ve nasıl kendi piyadelerini biçtiklerini de anlattı. Yüzlerine pudra süren, dudaklarını rujla boyayan piyade subaylarından, cahillik ve kayıtsızlık yüzünden «cinayet» halini alan kurmay çalışmalarından söz etti.

Yüzbaşı Wittal; «Anadolu'daki çatışmada Yunan piyadeleri başarılı olmuşlardı ve ilerliyorlardı,» dedi. «Sonra kendi topçuları hepsini biçti.» Binbaşı Johnson (Kendisi daha sonra İstanbul'da basınla ilişkileri düzenleyen irtibat subayı olarak çalışmıştır) bildiğiniz gibi topçu subayıdır. Üstelik, iyi bir topçu subayıdır. Topçuların piyadeye oynadığı oyunu görünce, üzüntüsünden hüngür hüngür ağlamıştı. Binbaşı Johnson istese topçuyu rahatça yönetebilirdi. Fakat hiçbirşey yapacak durumda değildi. Sıkı bir tarafsızlık izlemek için kesin emir almıştık. Bu yüzden hiçbir şey yapamazdı.»

Kral Konstantin'in Yunan ordusuna ihanetinin hikâyesi budur işte. Bu yüzdendir ki, Atina'da patlak veren ihtilâl, birçok kimsenin sandığının aksine, hiç bir zaman bir maskaralık olmamıştır. Bu ihtilâl, kendisine ihanet edene karşı, bir ordunun ihanetidir.

İhtilâlden sonra eski Venizelosçu subaylar Doğu Trakya'daki orduyu yeniden örgütlendirdiler. Yunanistan, Trakya'ya bir **«Marne»** gözüyle bakıyordu ve ya burada dayatıp son bir direniş gösterecek ya da ölecekti. Asker yığınağı buraya yapılmıştı. Herşey istim

üzerindeydi. Derken Müttefikler Mudanya'da Doğu Trakya'yı Türklere veriverdiler ve Yunan ordusunun da bu toprakları terketmesi için üç günlük bir süre tanıdılar.

Ordu, hükümetinin Mütarekeyi imzalayacağına inanmadığı için, bekledi. Ama hükûmet Mütarekenin altına imzayı bastı. Şimdi de askerler emir kulu olarak çekiliyorlar. Bütün gün boyunca onların pis, perişan, sakallı, rüzgârdan yanmış hallerini seyrettim. Trakya'nın kahverengi, sert topraklarında, uzun kollar halinde ilerliyorlardı. Ne bando vardı, ne bir örgüt, ne kurtarma ekipleri. Pis ve ince battaniyelerle geceleri saldıran sivrisineklerden başka hiçbir şey yoktu. Yunanistan'ın şan ve şöhretinin sonuydu bu. İkinci Truva kuşatmasının sonu!

( 31 ekim 1922, The Toronto Daily Star )

AFGANİSTAN, Mustafa Kemal ve Doğu taraftarı dostları tarafından İngiliz İmparatorluğuna karşı tezgâhlanan bir diğer silâhtır. Bir yıldan fazla bir süreden beri Mustafa Kemalci subaylar, Afgan ordusunu darbeyi indirecekleri zamana hazır etmek için çalıştırmaktaydılar.

Çağdaş Afganistan'ın hedefleri ve kininin içyüzü hakkında **«tesadüfen»** öğrendiğim bazı şeyler var. Bunları bir süre Roma'da yaşayan ve şimdi Afgan Savunma Bakanı olan Muhammed Han'dan öğrendim.

Muhammed Han uzun boylu, kara saçlı, şahin bakışlı, bir mızrak kadar dimdik duran bir adamdı. Samî ırkından olduğu halde, Rönesans çağından kalma bir insana benziyordu. Pers ve Med imparatorluklarından beri işgal yüzü görmemiş bir halkın adamıydı.

Afganistan'ın eski emiri, Abdürrahman Han'dı. Bütün ömrü boyunca Afganistan'ı Hindistan'la Rusya arasında tampon bir devlet olarak kullanan İngiltere' den nefret etmişti. İngilizler ayrıca Afganların İngiltere'den başka ülkelerle diplomatik ilişki kurmalarına da izin vermiyorlardı.

Büyük adamdı Abdürrahman; sert adamdı, ileri görüşlüydü, üstelik Afgandı. Bütün yaşantısını Afganistan'ı güçlü bir ulus haline getirmeye adamıştı. Oğlunu da iyi yetiştirmişti. İngilizlere karşı savaşmak amacını oğlu yerine getirecekti.

Derken ihtiyar Emir öldü. Yerine oğlu Habibullah Han emir oldu. İngilizler kendisini hemen Hindistan'a resmî bir ziyaret yapmaya davet ettiler. O da İngilizlerin ne gibi insanlar olduklarını görmek için bu daveti kabul etti. Burada İngilizler kendisini baştan çıkardılar. Önce ona tam bir kral muamelesi gösterdiler. Türlü zevkler tanıttılar ve içkiye alıştırdılar. Doğrusu genç Emir'in öğrenme yeteneği yoktu da diyemiyeceğim. Kısa bir süre sonra genç emir, bir insan ve bir Afgan olmaktan çıkmıştı. 1918'de, mütarekenin imzalanmasından hemen sonra Kabil'e geri döndü. Afganlılar kendisini öldürdüler. Cinayete kurban gitti. Gerçek bir infaz oldu bu. Bunun üzerine Kabil'deki Büyük Konsey bir toplantı yaptı ve eski emir' in en büyük torunu Nasirullah Han'a sordular :

«Emir seçilirseniz, Afganistan'ın haklarını savunur musunuz?» dediler.

«Afganistan'ı savunurum,» diye karşılık verdi.

«İngilizlerle de savaşır mısınız?»

«Denerim,» dedi.

Bunun üzerine Nasirullah Han'ı Konseyin toplandığı salondan çıkardılar.

Ondan sonra gelen Emanullah çağrıldı bu sefer içeriye.

«Emir seçilirseniz ne yaparsınız?» diye sordular.

Emanullah, «İki şey yaparım,» diye karşılık verdi. «Afganistan'ın haklarını savunurum . . . Ve İngiltere ile savaşırım.»

Bunun üzerine onu Emir seçtiler ve birkaç hafta sonra da Emir'in birlikleri Hindistan sınırını aştı.

İşte Muhammed Han'ın hikâyesi.

Mütarekeden hemen sonra bir Afgan savaşı olduğunu pek az kimse bilir. Savaşı cephe gerisindeki Afgan şehirlerini ve kerpiç mevzileri bombalayan Kraliyet Hava Kuvvetleri kazandı. Dağlardaki savaşçılar uçaklara karşı hiçbir tecrübeleri olmadığından pek çabuk dağıldılar. Ne olursa olsun, bu bir İngiliz zaferiydi ve öyle ilân edildi.

Fakat barış antlaşmasını imza ederlerken, İngilizler uğrunda durmaksızın savaştıkları hakların hepsini Afganlara tanıdılar. Artık başka ülkeler de Afganistan'da sefir ve konsolos bulundurabileceklerdi; Afganlar diledikleri kadar silâh ithal edebileceklerdi; hattâ Hindistan yoluyla bile silâh alabileceklerdi. Savaşı İngilizler kazanmıştı; ama barış, su götürmez bir şekilde Afganistan'ın zaferi oldu. Afganlılar öteden beri İngilizlerden nefret ederlerdi; bu defa ise onlardan memnundular.

Bunun sonucu olarak şimdi bütün Afgan şehirlerinde Sovyet Rusya'nın temsilcileri var; Afgan ordusu modern silâhlarla donatılmış durumda ve asker-

lerini de Mustafa Kemalci subaylar yetiştiriyor. Muhammed Han'ın **«Benim büyük Emir'im»** dediği Emanullah Han, İngilizlerle savaşacağına dair verdiği söze ihanet etmemiş ve kendisini Hindistan'ın çekiciliğine kaptırmamıştır.

Mustafa Kemal Irak'a saldıracağı zaman, — ki ergeç saldıracaktır — iyi donatılmış ve yetiştirilmiş bir Afgan ordusu, Hayber geçidinde boy gösterecektir ve bu ordu 1919'da yenilgiye uğratılan dağlılara benzemeyecektir. Bugün Mustafa Kemal'le aralarında imzaladıkları bir antlaşma da var. Mustafa Kemal'in başarılarından esinleniyorlar ve varoluşları bile, Hindistan'daki İngiliz egemenliğine karşı sürekli bir mücadeleye bağlı.

Afganlılar savaşacaklar. Meslekleri bu. Muhammed Han'ın Afganların zihniyetini belirten bir hikâyesi daha var :

«Son savaşın açılmasına karar veren Konsey toplantısından sonra Kabil'deki evime dönüşte, karımla kızım tabancalarımı ve kılıcımı hazırlamışlar, yolluklar düzmüşlerdi.»

«Kendilerine 'Bunlar da ne?' diye sordum.

«Bana, 'Savaş için sana gerekli olanlar,' dedi karım. 'Savaş olacak, değil mi?'

«Tabiî. Ama ben Savunma Bakanıyım. Savaşa ben gitmiyeceğim. Savunma Bakanının kendisi savaşa gitmez. dedim.

Karım başını salladı. 'Hiç anlıyamadım ben bu işi,' dedi. 'Eğer siz savaşa gitmeyen bir Savunma Bakanı iseniz, istifa etmeniz gerekir görevinizden.

İşte o kadar! Savaşa gitmezseniz, biz hepimiz gözden düşeriz.»

Bu, Mustafa Kemalcilerin yarattığı bir zihniyettir ve Ruslar tarafından silâhlandırılan Afganistan, çözümü hiç de kolay görünmeyen bir yeni Doğu sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.

( 14 kasım 1922, The Toronto Daily Star )

Sofya - ( Bulgaristan )

TRENDEKİ rahat yerime oturunca, Trakya boşaltılışının dehşeti bana gerçek dışı gibi görünmeye başladı bile. Belleğimizin lûtfu bu.

Edirne'den **«The Star»** a çektiğim bir telgrafta, boşaltmayı anlatmıştım. Buna yeniden dönmekte bir fayda yok. Boşaltma hâlâ sürdürülüyor. Bu mektubun Toronto'ya ne kadar zamanda ulaşacağı hiç önemli değil, bunu **«The Star»** da okuduğunuz zaman, Makedonya'nın çamurlu yollarında evlerinden sürülen insanların utanç verici bir gölgeler ordusu halinde yollarına devam ettiklerinden emin olabilirsiniz. Çeyrek milyon insanın hareketi hayli uzun bir zaman alıyor.

Edirne pek hoş bir yer değil. Gece saat on birde trenden indiğimde; asker, denk, karyola, yatak, dikiş

makineleri, bebekler, kırık çocuk arabaları ile dolu bir garla karşılaştım. Hepsi yağmur altında ve çamur içindeydi. Kerozen lâmbaları sahneyi aydınlatıyordu. Gar şefi o gün Batı Trakya'ya, geri çekilen birliklerin askerleriyle dolu 57 vagon gönderdiğini söyledi. Telgraf hatlarının hepsi kesik. Hâlâ gelen asker var ve bunları boşaltmak imkânı da yok.

Gar şefinin söylediğine göre, şehirde insanın kalabileceği tek yer, Madam Mari'nin pansiyonuymuş. Askerlerden biri karanlık ara sokaklardan beni Madam Mari'nin pansiyonuna götürdü. Yollar diz boyu çamur. Madam Mari'nin pansiyonu da zindan gibi karanlık.

Kapıyı vurdum; çıplak ayaklı, pantolonlu bir Fransız açtı. Oda yoktu, fakat kendi yatağım varsa avluda uyuyabileceğimi söyledi. Durum kötüydü.

Derken dışarda bir otomobil gürültüsü duyuldu. İki film operatörü, şoförleri ile birlikte içeri girdiler. Üç kuşetleri vardı. Yatağımı kuşetlerden birine sermemi teklif ettiler. Şoför arabada uyudu. Kuşetlere uzandık. Adı «Shorty - Bodur» olan uzun boylu filimci, ta Rodos adasından buraya nasıl zorlu bir yolculuktan sonra geldiklerini anlattı.

Botunun birini ayağından çıkarırken :

«Bugün yanan bir kasabanın filmini çektik.» dedi. «Yanan bir kasaba, bir filmci için eşsiz bir sahnedir.» Öbürünü de çıkarttı. «Değişik açılardan çekince, koca bir şehir yanıyor gibi oluyor. Öf! Nasıl yorulmuşum be! Bu göçmen işi felâket birşey. İnsan bu ülkede çok korkunç şeylere tanık oluyor.» Aradan iki dakika bile geçmeden horlamaya başlamıştı.

Saat bire doğru İstanbul'da yakalandığım sıtma nöbetiyle titreyerek uyandım. Yüzümün çevresinde uçuşan sivrisinekleri öldürdüm. Nöbetin geçmesini bekledikten sonra, bolca aspirin ve kinin alıp tekrar yattım. Sabaha karşı aynı şeyi bir daha tekrarladım. Sonra beni Shorty uyandırdı.

«Hey delikanlı, şu film kutusunun haline bak!» Baktım. Üstünde tahtakuruları kaynaşıyordu.

«Bunlar çok aç olmalı. Filmlerime bile göz dikmişler. Vah zavallıcıklar, amma da aç kalmışlar, ha!»

Kuşetler de tahtakurularıyle vıcır vıcır kaynıyordu. Savaşta başıma çok şey gelmişti, ama Trakya gibisi yoktu. Nereye baksanız, yürüyen bir tahtakurusu dizisi görülüyordu.

«İnsana birşey yapmaz bunlar,» dedi Shorty. «Mini mini böcekler, işte.»

«Bunlar bir şey değil. Sen Lüleburgaz'dakileri görecektin. Her biri dev gibiydiler.»

İri yarı bir Hırvat kadını olan Madam Mari bize kahve ve kara ekmek verdi.

Lâf olsun diye; «Odanız bir kepazelikti Madam,» dedim.

Ellerini iki yana açtı. «Sokakta yatmak daha mı iyi, yani?» diye sordu. «Ha, Mösyö? Sokakta yatmaktan daha iyi değil mi, yani?»

«Haklısın,» dedik ve bizi uğurlamaya çıkan Madamla vedalaşıp ayrıldık.

Dışarda yağmur hâlâ çiseliyordu. Üzerinde bulunduğumuz çamur denizinin sonundaki taş yolda insan sürüleri dursuz duraksız yürümeye devam ediyorlardı. Yol Edirne'den çıkıp Meriç vâdisi boyunca

ilerliyor, Karaağaç'ta başka kollara bölünüyor ve Batı Trakya'ya, oradan da Makedonya'ya kadar uzanıyordu.

Shorty ile arkadaşı İstanbul'a, sonra da Rodos'a döneceklerinden Edirneyi kesip içinden geçen göçmenlerin yanı sıra, beni taş yola kadar otomobilleriyle bıraktılar. Kağnı arabaları, develer, yolda batıya doğru ağır ağır ilerlerken boş arabalarına binmiş, lime lime elbiseleri yağmurdan sırılsıklam, kırmızı fesleri kirden kararmış Türkler de, akıntıya karşı yönden ilerlemeye çalışıyorlardı. Her Türkün sürdüğü arabanın içinde, tüfeğini bacaklarının arasına kıstırıp oturmuş bir Yunan askeri vardı. Yağmurdan sakınmak için de, kaputlarının yakalarını enselerine kadar kaldırmışlardı. Arabalar Yunanlılar tarafından toplanmıştı ve Trakya içlerine, göçmenleri ve mallarını almaya yardımcı olmak için gönderiliyordu. Sürücü Türkler bitkin ve korkulu görünüyorlardı. Hakları da vardı.

Taş yolun tam Edirne içine girdiği yerde geliş-gidişi atının üzerinde oturan bir Yunan süvarisi yönetiyordu. Sürekli olarak sola yol vermekteydi. Türklerin sürdüğü arabalardan birine sağa sapmasını işaret etti. Türk arabacı öküzlerini sağa yöneltince, araba bir çukura düştü ve kendisiyle beraber gelen, başı önüne düşmüş uyuklamakta olan Yunan askeri sıçrayarak uyandı. Sürücünün ana yoldan saptığını gördü, başladı adama tüfeğinin dipçiğiyle vurmaya.

Türk sürücü yorgun, çökmüş ve aç aç bakan bir köylüydü. Yüzükoyun arabadan aşağı yuvarlandı. Sonra dehşet içinde kalkıp tavşan gibi yoldan aşağı kaçmaya başladı. Koştuğunu gören bir Yunan süvarisi, atını mahmuzlayıp yetişti, hayvanıyla çarparak adamcağızı tekrar yere devirdi. Sonra diğer iki Yunanlı ile

birlikte kollarından tutup kaldırdılar. Süvari, köylünün suratına birkaç tokat yapıştırdı. Adamın yüzü kan revan içindeydi; gözlerini iri iri açmış, her tokatta bağırıyor, arabasına dönüp yeniden öküzlerini sürmesini istediklerini anlamıyordu. Yolda yürüyen göçmenlerden hiçbiri bu olayla ilgilenmemişti bile.

Beş mil kadar göçmen kafilesi ile birlikte yürüdüm. Düz öküz arabaları, yüksek demirli karyolalar, eşyalar, ayakları bağlı domuzlar, bebeklerini kucaklarına sıkıştırmış analar, arabaların arkasına yaslanıp zorlukla adım atmaya çalışan yaşlı erkekler ve kadınlar görülüyordu. Gözleri ilerledikleri yoldaydı, başları öne eğikti. Sonra tüfek ve cephane yüklü katırlar geçiyordu. Bir de, içinde uykusuzluktan gözleri kıpkırmızı kesilmiş Yunan subayları bulunan külüstür bir Ford geçti. Yağmurdan sırılsıklam olmuş, uykusuz, soğuktan titreyen köylüler, ağır ilerlemelerine devam ediyorlardı. Evlerini barklarını artlarında bırakmış, gidiyorlardı.

Meriç üzerindeki köprüyü de geçtikten sonra, sağa saptım. «**The Star**» a bir telgraf çekmek için ara sokaklardan Madam Mari'nin pansiyonuna döndüm. Bütün hatlar kesilmişti. En sonunda bir Müttefik Komisyonu ile birlikte İstanbul'a dönen bir İtalyan albayı buldum. Telgrafımı ertesi gün İstanbul'dan göndereceğine dair söz verdi.

Sıtma nöbeti yine tutmuştu. Madam Mari kininle beraber içmem için bana çok tatlı Trakya şaraplarından bir şişe buldu.

Sonra koca gövdesiyle masa başına oturup, çenesini kaşıyarak; «Ben Türklerin ne zaman geleceğine filân aldırmıyorum,» dedi.

«Niçin?»

«Hepsi aynı bunların. Yunanlılar da, Türkler de, Bulgarlar da. Hepsi birbirinin aynı.» Sunduğum bir bardak şarabı kabul etti. «Bu gözler neler gördü, neler...»

«En iyileri hangisi?» diye sordum.

«Hiçbiri. Hepsi aynı. Yunanlı subaylar geldiler, burada kaldılar. Şimdi de Türk subayları gelip yatacak. Bir başka gün bu defa Yunanlı subaylar tekrar geri gelir. Hepsi de paralarını ödüyorlar.» Bardağını yeniden doldurdum.

«Peki, ya dışarda, yolda yürüyen zavallı halk?» O yirmi millik dehşet yürüyüşünü bir türlü belleğimden çıkarıp atamıyordum. O gün de korkunç şeyler görmüştüm.

Madam Mari, «Haydi canım, halkın kaderi hep böyle,» diyerek omuz silkti. «Toujours la même chose (1). Bilmem bilir misiniz, Türklerin bir atasözü vardır. Hoş, Türklerin birçok yerine cuk oturmuş atasözü vardır ya; (Suç yalnız baltada değil, ağaçta da vardır), derler. Bu da onun gibi işte.»

Gerçekten de tam yerindeydi bu atasözü.

«Tahtakurusu için özür dilerim mösyö.» Madam Mari şarabın etkisiyle bana diş bilediğini unutmuştu. «Ama başka ne bekliyordunuz burada? Burası Paris değil.» Koca vücuduyla doğrulup kalktı. «Allahaısmarladık mösyö. Evet, biliyorum, burası için yüz drahmi çok para, ama başka otel de yok. Sokakta yatmaktan da daha iyi, değil mi? Ha, ne dersiniz?»

---

(1) «Hep aynı şey..»

( 9 aralık 1922, The Toronto Daily Star )

İstanbul - ( Türkiye )

BİSMARCK, «Balkanlarda gömleğinin eteklerini pantolonunun içine sokan herkes, dolandırıcıdır,» demişti. Elbette, köylü olanların hepsinin de gömlekleri dışarda. Ben Hamid Bey'i Fransız sermayesiyle kurulmuş Osmanlı Bankası'nın dolgun maaşlı bir yöneticisi olarak gördüğümde gömleğinin etekleri pantolonunun içindeydi ve gri bir «iş adamı» elbisesi giymişti.

Hamid Bey'in işyeri, bir tepe üzerindeki eski sarayın sırasında ve Kızılay evlerinin en yukarısında. Kendisi bu örgütün liderlerinden. Kızılay'ın hâki elbiseli adamları, Ankara hükümetinin emirlerini titizlikle uyguluyorlar.

«Mustafa Kemal İstanbul'a girince, şehirdeki

Hristiyan halkın katliama uğramasından Kanada endişe ediyor,» dedim.

İri yarı, kır bıyıklı, dik yakalı elbisesi içinde dimdik duran Hamid Bey, gözlüklerinin üzerinden bakarak fransızca :

«Hristiyan halk neden korkacakmış?» diye sordu. «Hepsi silâhlı. Türkler ise, silâhlarından arındı. Hayır, katliam olmayacak. Şimdi asıl hristiyan Rumlar, Trakya'da Türkleri katlediyorlar. Bu yüzden Trakya'yı derhal işgal etmemiz gerekiyor. Halkımızı koruyabilmek için başka çaremiz yok.»

Kırım'dan Kahire'ye kadar bütün pazusu kuvvetlilerin İstanbul'da toplanıp, Mustafa Kemal'in milliyetçi bir çılgınlık havası içinde şehre girişinden yararlanarak kundakçılığa, katliama ve talana başlamak için fırsat kolladıkları sırada, Hristiyan halkın tek korunma garantisi bu. Bir de Müttefik Polis gücü. Bu polis gücü etkili ve anlaşmış bir güç, ama İstanbul da bir buçuk milyonluk, umutlarını yitirmiş insanlarla dolu koskoca bir şehir.

Mustafa Kemal bir kere şehre girdikten sonra, Süveyş'in doğusunda bir yerde susayan kişinin susuzluğunu gidermesi mümkün değil. Anadolu hükümetinin bir üyesinin bana söylediğine göre, her türlü alkollü içkinin yasaklandığı Anadolu gibi, İstanbul da kurak bir şehir olacak. Mustafa Kemal kumarı da, oyunu da yasaklamış. Bursa'da kahveler saat sekiz dedi mi ışıklarını söndürüyor.

Peygamberin yasalarının böyle sıkı sıkıya uygulanması, Mustafa Kemal'le yakınlarını içkilerini yudumlamaktan yine de alakoymuyor. Tıpkı Amerikan

tütününü korumak için İzmir'e giden Amerikalının, yanındaki sekiz şişe konyakla Batı Anadolu'daki Mustafa Kemalcilerin karargâhında ansızın çok sevilen biri olduğunu görmesi gibi.

Mustafa Kemal'in bildirisi, İstanbul'a fıçılar içinde ve üzerine «ilâç» yazılmış ucuz Amerikan içkilerinin ithalini daha da hızlandıracak. Absente benzeyen bu içkiyi Türkler kahvelerde nargilelerini fokurdata fokurdata içiyorlar.

## İKİNCİ BÖLÜM

# LOZAN'DAKİ POLİTİKACILAR

( 27 ocak 1923, The Toronto Daily Star )

LAUSANNE Konferansının toplantıları, Parte-non'a benzeyen ve çok çirkin bir yapı olan Ouchy şatosunda yapılıyor.

Ouchy; bundan 60 yıl kadar önce, zamanın aşındırdığı evleri, beyaz badana boyalı, gölgelik ön balkonunda Byron'un ağrıyan ayağını dayayıp yemek saatini haber veren çanın çalınmasını beklerken Cenevre gölünün mavi sularını seyrettiği güzel hanı, göl kenarında yükselen eski ve yıkık kulesiyle küçük bir balıkçı kasabasıydı.

İsviçreliler balıkçı evlerini yerle bir etmişler, hanın önündeki gölgeliği genişletip Byron'un koltuğunu bir müzeye kaldırmışlar; Lausanne'a kadar çıkan tepelerin yamacındaki dev gibi, bomboş otellerin lâğımlarından akan pislikle güzelim göl kıyısını doldurmuşlar ve eski kulenin çevresinde de Avrupa'

nın en çirkin yapısını inşa etmişler. Gölün kenarından bir tepe, Lausanne şehrine kadar uzanıyor.

Göle bakan şatoda toplantının başlayıp başlamadığını, şato boyunca sıralanan **limusin** arabalara bakarak anlıyabilirsiniz. **Limusin**'lerin hepsinin üzerinde delegasyonların mensup oldukları ulusların bayrakları asılı. Bulgar ve Rus bayrakları yok. Bulgar Başbakanı Stambuliski şatonun döner kapısından koca gövdesiyle çıkıyor, miğferli iki İsviçreli polis memuruna kuşkuyla bakıyor, kalabalığı selâmlayıp, tepeye, oteline doğru yürüyor. Stambuliski, parası olsa bile bir limusin'e binmeyi göze alamaz; çünkü bunu Sofya'ya rapor ederler. Köylü hükûmeti de kendisinden derhal bir açıklama isteyebilir. Daha birkaç hafta önce Bulgar Meclisinde ipek çorap giydiği hakkındaki iddialar karşısında çoban seçmenlerine karşı kendisini parlak bir şekilde savundu. Başbakan ayrıca sabah saat dokuzdan önce uyanmamak, şarap içmek ve şehrin başdöndürücü hayatı ile ahlâkının bozulmuş olmasiyle suçlanıyordu.

Rus delegasyonu ise, ne zaman konferansa davet edileceğini, ne zaman konferans dışı bırakılacağını bilemediğinden, Savoy otelinde gece yarısı aralarında yaptıkları bir aile toplantısından sonra kendileri için çok pahalıya mal olacak bir **limusin** tutmaktan erkenden caydı. Kapıya bir taksi yanaşıyor ve Çeka'nın adamı, Bolşevik basın ajanı Arrens, peşinde Rakovski ve Çiçerin'le birlikte, karanlık suratıyla dışarı çıkıyor. Ukraynalı olan Rakovski'nin solgun bir yüzü, ahenkli yüz hatları, atmaca gibi bir burnu, ince dudakları var. Floransalı bir soylu kişiye benziyor. Çiçerin, Cenevre'deki karanlıktan gün ışığına çık-

mış adam halinde değil artık. Kendine daha çok güveniyor, yeni bir paltosu var, görünüşü çok daha hoş. Berlin'de iyi bir yaşantısı vardı; profili ve kızıl sakalı yine aynı, ama yüzü çok daha dolgun.

Herkes asıl İsmet Paşa'yı görmek istiyor, fakat bir gören, bir daha görmek istemiyor. İsmet Paşa kısa boylu, kara kuru bir adam. Hiçbir çekiciliği yok. Bir insan ne kadar ufak tefek ve silik olabilirse, o da öyle. Sanki dikkati çekmemek için özel bir deha sahibi. Mustafa Kemal'in kimselerin unutamıyacağı, İsmet Paşa'nın da, kimselerin hatırlıyamıyacağı bir yüzü var.

Konferansın ilk günlerinde kalabalık bir gazeteci topluluğunun Çiçerin'in ünlü **«kitle toplantıları»**'ndan birinden çıkarken, İsmet Paşa'nın da Savoy oteline girdiğini hatırlıyorum. Paşa, asansörün gelmesini bu kalabalığın arasında beklemişti ve kalabalıkta kendisiyle görüşmek için randevu kopartmaya çalışanlar da olduğu halde, hiç biri onun kim olduğunu bilememişti. O kadar sıkıcı bir sokuluşu vardı ki.

Onu tanımış olmak iyi bir atlatmaydı ve yürüyüp kendisini karşıladım.

Asansörün kapısı önünde birkaç gazeteci onu kalabalıkta itip kakalayınca, «Ne komik bir durum, değil mi ekselans ?» dedim. Okullu kızlar gibi gülümsedi, omuzlarını silkti ve alaycı bir davranışla ellerini kaldırıp yüzünü örttü. Güldüm. O da kıkırdadı.

«Randevu alıp benimle görüşmeye gelin,» dedi. El sıkıştık. Asansöre girdikten sonra yüzüme bakıp güldü. Görüşme sona ermişti.

Kendisiyle yaptığım mülâkatta çok iyi anlaştık. Çünkü ikimiz de gayet kötü Fransızca konuşuyorduk.

Türkiye'de kültürlü bir Türk için büyük eksiklik sayılan kötü Fransızcasını, İsmet Paşa da sağır taklidi yaparak örtmeye çalışıyordu. Fransızca bilmek, tıpkı Rusya'da olduğu gibi, Türkiye'de de toplumsal bir ihtiyaçtı. İsmet Paşa şakayı değerlendirmeyi de biliyor, koltuğunda arkaya doğru yaslanıp memnun memnun gülümsüyor ve Türk sekreterinin kulağına fısıldadığı sözleri dinliyordu.

İsmet Paşa'yı, mülâkattan sonra bir kere daha gördüm. Montreux'de bir dansingde oturmuş, gülümseyerek dans edenleri seyrediyordu. Masasında oturan iri yarı, ak saçlı diğer iki Türk de, Paşa'nın yediği bir sürü kekle, içtiği üç fincan çayı asık suratla seyrediyorlardı. Paşa, kötü fransızcası ile servis yapan kadın garsona durmadan şaka yapıp takılıyordu. Dansingde yine kimse kendisini tanıyamamıştı.

İsmet Paşa'nın tam zıddı bir «şahsiyet» ise, Mussolini idi. Mussolini, Avrupa'nın en büyük blöfçüsü. Mussolini, beni yarın dışarı çağırıp kurşunlasa bile, yine de kendisinin blöfçü olduğu inancından geri dönmem. Kurşunlama işlemi bile blöftür, derim. Vakit bulursanız Signor Mussolini'nin bir fotoğrafını alın ve şöyle bir inceleyin. Kaş çatıp surat asmak için kendisini zorlarken, ağzının aczinin nasıl ortaya çıktığını görebilirsiniz. Oysa, bu kaş çatmayı İtalya'da 19 yaşındaki bütün Faşist delikanlıları taklit ediyor. Geçmişini de şöyle bir yoklayın. Faşizmin sermaye ile işçi sınıfı arasında yer aldığı koalisyon devresini inceleyin ve geçmişteki koalisyonların tarihini tartın. Basit fikirleri parlak cümlelerle nasıl allayıp pulladığını düşünün. Düello etmek için ne kadar istahlı olduğunu gözden ırak tutmayın. Gerçekte cesur insanlar

düello etmek ihtiyacını duymazlar. Korkakların çoğu, cesur olduklarını göstermek için aralıksız düello sebebi ararlar. En sonra kara gömleğine ve beyaz tozluklarına bakın. Kara gömlekle beyaz tozluk giyen bir adamın, **«aktör»** bile olsa, bir eksikliği var demektir.

Burada Mussolini'nin blöfçü mü, yoksa büyük ve sürekli bir kuvvet mi olduğu sorununu tartışmak için pek yerimiz yok. Mussolini belki 15 yıl iktidarda kalır, belki de gelecek ilkbaharda kendisinden nefret eden Gabriele d'Anunzio tarafından devrilebilir de. Siz izin verin de ben Mussolini'nin Lausanne'daki iki halini anlatayım.

Faşist diktatör basın mensuplarını kabul edeceğini bildirmişti. Herkes kalktı, geldi. Salonda toplandık. Mussolini bir kitap okuyarak masanın başına geçti, oturdu. Yüzü, ünlü kaş çatması ile daha da asılmıştı. Diktatörlüğünü gösteriyordu. Kendisi de eski bir gazeteci olduğundan salonda bulunan ve konuşmasını bekleyen gazeteciler aracılığında kaç okuyucuya **«hitap»** edebileceğini hesaplıyordu. Fakat görünüşte, elindeki kitaba dalmıştı. Aslında kafası iki yüz muhabirin çalıştığı 2000 gazetenin satırlarını okumaya dalmıştı bile. **«Salona girdiğimizde kara gömlekli diktatör iyice daldığı ve okuduğu kitabından başını kaldırmadı bile, vb . . .»**

Mussolini'nin ardına geçip böyle ilgiyle okuduğu kitabın ne olduğunu görmek istedim. Fransızca- İngilizce bir sözlüktü ve üstelik ters tutmuştu.

Mussolini'yi diktatör rolünde aynı gün ikinci defa Beau- Rivage otelinde, Lausanne'da yaşayan bir grup İtalyan kadını kendisine bir demet gül hediye

etmek için geldikleri zaman gördüm. Köylü sınıfından altı kadındı bunlar ve Lausanne'da çalışan İtalyan işçilerinin eşleriydi. Kapının dışında İtalya'nın ve kendilerinin yeni **«millî kahramanı»** tarafından kabul edilmek şerefine erişmeyi bekliyorlardı. Mussolini sırtında frak, ayaklarında gri pantolon ve beyaz tozlukları ile kapıyı açıp dışarı çıktı. Kadınlardan biri bir adım ileri çıkıp hazırladığı söylevi okumaya başladı. Mussolini kaşlarını çatıp kadına baktı; alaycı bir tavırla gülümsedi, akları iri Afrikalı gözleriyle diğer beş kadını süzdükten sonra, tekrar odasına çekiliverdi. Pazarlıklarını giymiş, hiç de çekici olmayan köylü kadınlar, gülleri ellerinde, öylece kalakaldılar. Mussolini yine diktatörlüğünü göstermişti.

Yarım saat sonra aynı Mussolini çeşitli mülâkatlar sırasında kendine özgü «tebessümü ile diktatörün aklını başından alan Claire Sheridan'ı kabul ediyor ve kendisiyle yarım saat görüşmek için vakit buluyordu.

Hiç şüphe yok, Napoléon çağındaki gazeteciler de aynı şeyleri Napoléon'da görmüşlerdir. Sezar'ın devrinde **«Giornale d'Italia»**da çalışanlar da, Julius da aynı «zaaf»ları sezmişlerdir. Ama konu yakından incelendiğinde Mussolini'de, Napoléon'dan çok daha büyük cüret olduğu görülür. Mussolini, bir İtalyan Horatio Bottomley'idir.

Aslında o, Bottomley bile değildir. Mottomley bir çılgındı. Mussolini, hiç de deli değil, iyi bir örgütçü. Ama samimî değilseniz, bir ulusun vatanseverlik duygularını örgütlemeye kalkışmanız çok tehlikeli olabilir. Öyle bir örgütleme ki, hiçbir çıkar beklemeden hükûmete para bağışlamaya başlıyorsunuz hem de.

Latin ırkı bir işe yatırım yaptı mı, sonuçlarını almak ister ve sonunda Signor Mussolini'ye, hükûmete karşı olmanın, hükûmet etmekten çok daha kolay olduğunu gösterecektir.

Yeni bir muhalefet doğacaktır sonunda, tohumları şimdiden atılmıştır ve başında da ihtiyar, dazlak kafalı, belki biraz kaçık, fakat gerçekten samimî bir insan olan Gabriele d'Anunzio bulunacaktır.

( 10 şubat 1923, The Toronto Daily Star )

GORKİ, Çiçerin soylu bir Rus ailesinden geliyor. Seyrek, kızıl sakalı ve bıyıkları, iri iri gözleri geniş bir alnı var; yaşlı bir eskici gibi yürüyor. Öylesine soğuk elleri var ki, sıktığınız zaman ölü eli sıkar gibi oluyorsunuz. Fransızcayı da, İngilizceyi de aynı şiveyle, ıslık çalar gibi konuşuyor.

Çiçerin, Çar'ın eski diplomatlarındandı ve eğer Lenin, Napoléon ise Rus devriminden sonra ortaya bir diktatörlük çıkardıysa, Çiçerin de onun Talleyrand'ıdır. Kişilikleri o kadar birbirine benziyor ki. Çiçerin de, Talleyrand da devrimden önce kralın emrinde çalışan diplomatlardı. İkisi de devrim sırasında elçi olarak yabancı ülkelere gönderilmişlerdi. Her ikisi de elçi olarak gönderildikleri ülkeler tarafından reddedilmişti. Her ikisi de bir süre sürgünde kalmış,

devrimden sonra gelen diktatörlük rejimleri ile birlikte Dışişleri'nin başına getirilmişlerdi.

Çiçerin birgün öğleden sonra bana, «Lausanne'a belirli bir programla geldik,» dedi. «Aynı programla da buradan ayrılacağız. Boğazlar, gerek Çanakkale, gerekse İstanbul boğazları, savaş gemilerine kapalı olmalıdır.»

Aynı şeyi yüzüncü defadır söyleyen, söylediğine inanan ve ilk söylediğinde olduğu gibi kayıtsız fakat anlaşılmadığı için gücü zayıflayan bir adamın yorgunluğu içinde konuşuyordu.

«Boğazlar savaş gemilerine açık kaldığı sürece,» diye devam etti sözlerine, «Rusya, Karadeniz'e donanma çıkartacak her ulusun tehdidi altında bulunacaktır. Zırhlılar ve dretnotlar Karadeniz'e ellerini kollarını sallayarak girdikleri sürece, ne güvenliğimiz kalacak, ne kalkınma imkânı bulacağız; ne de istilâ korkusundan kurtulabileceğiz. Savaş gemilerinin Boğazlara girmelerine izin verilecek olursa, Rusya'nın yapabileceği tek bir şey vardır : O da silâhlanmak! Karadeniz'de kuvvetli bir donanma bulundurabilmek için, derhal savaş gemileri yapmaya başlayacağız. Büyük bir donanma meydana getirme zorunluluğu ise, diğer alanlarda üretimi aksatacaktır. Fakat bunu yapmaya mecburuz.»

«Peki, denizlerde silâhsızlanma konusunda ne düşünüyorsunuz ?»

«Rusya, Washington Konferansı'na davet edilmemişti.»

Çiçerin omuzlarını silkti. «Hem ne sonuç alındı bu konferansta ? Denizlerde silâhsizlanma konusun-

da nereye vardık ? Biz varolan şartlar ve eylemlerle uğraşıyoruz. Rusya silâhsızlanma ile ilgili bir konferansa davet edilseydi, ilk kabul eden ülke olurdu; fakat denizlerde tam bir silâhsızlanmaya varıncaya kadar, Karadeniz'de ancak bir şartla savaş gemisi bulundurmayabiliriz. Bu şart, Boğazların bütün savaş gemilerine kapatılması ve savaş gemilerinin geçmesini önlemek için de, Türkler tarafından tahkim edilmesidir.»

Çiçerin şimdi en kuvvetli olduğu alanda konuşuyordu. Kendisi eski bir Rus diplomatıdır ve Rusya'nın ulusal çıkarları için mücadele ederken, kimseyi dinlemez. Sovyet Rusya'nın toprak ve ulusal sorunlarının, Rus İmparatorluğu çağındaki aynı sorunlar olduğuna inanır. Beklenen dünya devrimi gerçekleşmemiş ve Sovyet Rusya eskiden beri karşı karşıya kaldığı sorunlarla, yine yüzyüze gelmiştir. Çiçerin bu sorunları iyi bilir. Doğu'da Rusya ile İngiltere arasındaki rekabeti ve Rusya bir ulus olarak kaldıkça, rejimi ne olursa olsun, İngiltere İmparatorluğu varoldukça, çıkarlarının çatışacağını da bilir. Şimdi de ileride savaşla kazanılacak ya da kaybedilecek avantajları ve güvenlik unsurlarını, barış antlaşmaları ile kazanmak istemektedir.

Kırım İngiliz donanmasının bir karşı istilâsına açık olduğu sürece, Rusların Afganistan yoluyla Hindistan'ı istilâ edemiyeceklerini Çiçerin çok iyi biliyordu. Bunu Lord Curzon da biliyordu. Çiçerin bin mile yakın kıyıları ile Karadeniz'in Rusya'nın en zayıf ve hassas noktası olduğunu da biliyordu. Ve Lord Curzon da biliyordu bunu.

İngiliz İmparatorluğu ile «müstakbel» Rusya İm-

paratorluğu arasında her gün amansız, acı bir savaş veriliyordu; bir tarafta uzun boylu, soğuk, buz gibi Curzon, İngiliz donanması ile kafa tutuyor; öbür tarafta Çiçerin deliller, tarihî olaylar, istatistikler, erdemler ileri sürerek mücadele ediyor, etkili fikirler ortaya atıyor, ama umudunu yitirince, sadece tarihten söz ediyor, gelecek kuşakların okuması için itirazlarını gündeme geçirtiyor, Lausanne Konferansının ilginç hale gelmesini sağlıyordu. Orta Doğu ile ilgili her antlaşmanın başarısızlığına sebep olan Rusya ile Büyük Britanya arasındaki çatışma ve görüş ayrılığı, Lausanne'da da vardı ve bu antlaşmanın da sürekliliğini engelliyordu.

Çiçerin soğuk elleri, soğuk beyni ve kızıl, seyrek sakalı, çalışma konusunda gösterdiği insanüstü yetenekleri; kadınlara karşı nefreti ve güvensizliği, reklâmdan kaçışı ve halk ne diyecek diye düşünmemesi, Rusya için çaba göstermekten başka, para da dahil hiç bir şeye aldırmaması ile, hiç zaafı olmayan bir insana benziyordu.

Bileceksiniz, Çiçerin hiç asker olmamıştı. Kendisi utangaçtır. Öldürülmekten de korkmuyor, ama yumruğunuzu burnuna doğru uzatacak olursanız, sapsarı kesiliveriyor. On iki yaşına gelinceye kadar annesi kendisini entari giydirerek büyütmüş. Çiçerin başlı başına bir beyin; vücudunu besliyorsa, beyninin bir parçası olduğu için besliyor.

İçimizde pek çok kimse onun hakkında bu gerçekleri biliyordu. Derken bir pazar günü, Lausanne'da kiliseler boşalır ve dağa gezmeye gidenler ellerinde skileri ile Aigle ya da Diablerets garlarına akın ederken, bir grup gazeteci, bir fotoğrafçının vitrini

önünde birden duralayıverdi. Vitrinde Çiçerin'in üniformalı bir fotoğrafı teşhir ediliyordu.

İçlerinden biri, «Sahte bu,» dedi. «Çiçerin ömründe üniforma giymemiştir ki.»

Hepimiz fotoğraflara daha yakından ve dikkatle baktık.

«Yok. Sahte değil fotoğraflar!»

Bir diğeri, «Ben bu işi öğrenirim,» dedi. «Resimler sahte değil. Haydi gidip Slocombe'a soralım.»

Çiçerin'in çok iyi dostu ve bazen ağzı olan **«London Daily Herald»**'m muhabiri George Slocombe'u gidip bulduk. George, koca siyah şemsiyesini başının ardına dayamış, piposu ağzında, kızıl sakalını okşayarak Lausanne Palace otelinin basın odasında oturuyordu.

Kendisine uzattığım fotoğraflara bakarak, «Evet,» dedi. «Garip değil mi ? Gördüğüm zaman ben de inanmamıştım buna. Fotoğrafları kendisi çektirdi ve şimdi de fotoğrafçı bunları satıyor.»

«Peki ama George, bu acaip üniformayı da nereden buldu ?» diye sordum. «Sing sing hapishanesinin baş gardiyanının üniforması ile Crillon otelinin kapıcısının kıyafeti arasında bir şey bu.»

«Ne müthiş bir şey, değil mi ?» George piposundan birkaç nefes çekti. «Bütün halk komiserleri Kızılordu'da general rütbesi taşırlar. Biliyorsunuz, Çiçerin de Dışişleri Komiseridir. Bu üniformayı Berlin' de bulmuştu. Geçen gece odasında sandığından çıkartıp bana gösterdi. Bununla gerçekten iftihar edi-

yordu. Siz asıl onu bu üniformanın içindeyken göreceksiniz.»

İşte Çiçerin'in zaafı da buydu. On iki yaşına kadar entariler içinde büyütülen çocuk, hep asker olmayı istemişti.

Ve askerler imparatorlukları yaratırlar. İmparatorluklar da savaşları.

## AVRUPA'DA KRALLIK MESLEĞİ

( 15 eylül 1923, The Toronto Star Weekly )

GEÇEN gün Paris'te eski dostlarımdan Shorty'-ye, yani « Bodur » a rasladım. Film operatörüdür Shorty. Sinemalarda seyrettiğiniz aktüalite filmlerini çeker. Shorty, Yunanistan'dan daha yeni dönmüştü.

« George, iyi çocuktur vesselâm, » dedi Shorty.

« Hangi George ? » diye sordum.

« Hangisi olacak, Kral George, » diye karşılık verdi. « Sen tanışmadın mı onunla ? Kimden söz ettiğimi biliyorsun canım. Şu, yenisinden. »

« Hiç tanışmadım, » dedim.

Shorty garsona işaret ederken, bana da, « Canım, beyaz adam bu, » dedi. « Tam bir prens. Baksana şuna. »

Baktım. Üzerinde Yunan Kraliyet arması bulunan bir kâğıt uzattı. İngilizce şunlar yazılıydı :

**« Bay Wornall sabah ya da öğleden sonra kendilerini ararsa, Kral çok memnun kalacaktır. Kral, Bay Wornall'u bütün gün bekliyebilir. Mektup hâmiliyle bir cevap vermek lûtfunda bulunursa, kraliyet sarayına götürülmesi için derhal bir araba gönderilecektir.**

**( İmza ) George »**

Shorty mektubu dikkatle katlayıp tekrar ceketinin cebine indirirken, «Çok hoş çocuk canım.» dedi.

«Biliyorsun, öğleden sonra kameramı alıp dışarı çıktım. Saraya gittik; kapıda bale eteklikleri giymiş o koca bebekler tarafından selâmlandık. Arabadan indim. Kral gelip beni karşıladı ve elimi sıkarak, 'Hello! Nasılsınız bakalım Bay Wornall?' diye sordu.

«Sarayın bahçesinde şöyle bir dolaşmaya çıktık. Kraliçe bir gül dalı koparıyordu. George, 'Bu da kraliçe,' dedi. Kraliçe, 'Nasılsınız?' diye sordu.

«Sarayda ne kadar kaldın?» dedim.

«İki saat kadar,» dedi Shorty. «Kral, konuşacak birini bulduğu için pek memnundu. Büyük bir ağacın altına oturup viski - soda içtik. Kral, saraya kapanmanın hiç de hoş birşey olmadığını söyledi. İhtilâlden beri kendisine hiç para vermemişler; Yunan aristokrasisinden hiç kimsenin kendisini ziyaretine de izin vermiyorlar. Sarayın bahçesinden dışarı çıkmasına bile izin yokmuş.

Shorty :

«İnsanı korkutacak kadar can sıkıcı birşey, biliyor musun?» diye devam etti. «Andrea, daha talih-

liydi. Hatırlayacaksın, tahttan indirdiler onu. Şimdi isterse Londra'da, isterse Paris'te, ya da dilediği bir başka yerde gönlünce yaşıyabiliyor.»

«Kendisiyle nece konuştun?» diye sordum.

Shorty, «Elbette ingilizce,» diye karşılık verdi. «Bütün Yunan Kraliyet ailesi ingilizce konuşuyor. Uzun uzun filmini çektim. Kraliçenin de sarayda ve bahçede filmini aldım. Kral, sarayın duvarları içindeki geniş bir tarlada duran bir demetleme makinesinin yanında filmini almamı istedi. 'Amerika'da hoşa gider, değil mi?' diye de sordu.»

«Kraliçe neye benziyordu?» diye sordum.

«Doğrusu kendisini pek iyi tanıyamadım,» dedi Shorty. «Yalnızca bir - iki saat kadar beraber kalabildik. Onlarla öyle çok uzun zaman birlikte olmayı pek sevmem. Bazı Amerikalılar kendilerini 'istismar' ediyorlar. Kral yakalarını zor kurtarıyor onlardan. Ama kraliçe doğrusu çok hoş bir kadın. Ayrılırken Kral, 'Kimbilir, belki Amerika'da tekrar görüşürüz,' dedi bana. Bütün Yunanlılar gibi, o da Amerika'ya gitmek tutkusunda.»

Yunan Kralı George, Avrupa'nın en yeni kralı. Ayrıca da en diken üstünde olanı. Shorty'nin dediği gibi **«hoş çocuk»** ve hiç gönül eğlendiremiyor. Geçen sonbaharda bir ihtilâl komitesi tarafından iktidara getirildi. İzin verdikleri kadar da tahtında oturacak.

George, bir Romanyalı prensesle evli. Kraliçe Marie ve Romen Kralı Ferdinand'ın kızı ile. Kayınvalidesi bugünlerde George'un tanınmasını sağlamak için Avrupa başkentlerini dolaşıyor. Tabiî, bir yandan kızının da kraliçe olarak tanınmasını sağlamak için canla başla didiniyor.

Söz Romanya'dan açılmışken, oraya da dokunalım. Romanya'da da Krallık mesleği pek öyle tıkırında değil.

Kral Ferdinand, Yukarı Tuna köylüleri gibi gerçek yüzünü saklayan bir dertli. Devlet adamları ve arkadaşları 1919 yılında Paris'in en lüks otellerinde yaşar ve Balkanları Avrupalılaştırmak için hazırlanan antlaşmayı düzenlerken, sadece Avrupa'yı Balkanlaştırma sonucuna varıyor; Romanyalılar da durmadan lâflayan çenesi düşüklerle eyleme hazırlananlar arasında bir seçme yapmak zorunda kalıyordu.

Konuşmalar sona erip antlaşmalar imza edilince, Romanyalılar komşularının bütün topraklarına sahip çıktıklarını görüverdiler. Antlaşmayı düzenleyenler herhalde ateşli Romanya vatanseverleri için bunu oldukça ucuz bir fiyat olarak görmüşlerdi. Ne olursa olsun, Romanyalılar şimdi, en büyük emelleri bir an önce Romanyalı olmaktan kurtulmak isteyen yeni vatandaşlarının ayaklanmalarına karşı büyük ve güçlü bir ordu beslemek zorundalar. Ergeç Romanya'nın önüne atılan ekmek dilimleri parçalanıp dağılacak, Golf Stream'e karışan buzullar gibi eriyecek. Birinci sınıf bir briççi, ikinci sınıf bir şair olan ve Avrupa politikasının iplerini en hızlı çeken; bütün Avrupa kral ailelerinin kadınları içinde hepsinden daha çok makyaj yapan Kraliçe Marie ise, bu parçalanmayı önlemek için elinden geleni ardına koymuyor. Çok, ama pek çok sevimli Prens Carol'a, **Prens Carol Film Kumpanyası**'nın 'cazip' genel müdürüne gelince, — taç giyme törenini filme çekme hakkını özel olarak üzerine almıştı — o bu işlerle pek ilgili görünmüyor.

Bu arada Romen ordusunun gelecek on yıl içinde Macar ve Rus saldırılarına karşı koyması gereken subayları da dudak boyası kullanıyor, yanaklarını allıkla boyuyor, korse giyiyorlar. Sözlerimi mübalâğa sanmayın. Kahvelerde dudak boyası süren Romen piyade subaylarını gözlerimle gördüm. Opera sanatçıları gibi allıklanmış süvari subayları da gördüm. Korse konusunda yemin edemem. Dış görünüş beni aldatmış olabilir.

Romanya'dan dönüp Bulgar kralı Boris'in gerçeklerine giriyoruz. Boris, 'Tilki' Ferdinand'ın oğludur. 1918 yılında Yakın-doğu cephesi çöktükten sonra, başlarında ihtilâl komiteleri olduğu halde vatanlarına dönen Bulgar askerleri, Bulgaristan'ı Müttefikler safında savaşa sokmaya çalıştığından beri hapiste yatan iriyarı, sert Stambuliski adlı 'sabık çiftçi'yi hapisten salmışlardı. Stambuliski hapisten, arenaya çıkan bir boğa gibi çıkmıştı. İlk olarak da Kral Ferdinand'a saldırdı. Ferdinand ülkeyi terketti. Oğlu Boris de çekip gitmek istiyordu. Stambuliski bunun üzerine, «Ülkeyi terketmeye kalkarsan, seni vururum,' diye gürledi.

Boris, çaresiz kaldı. Stambuliski kendisini arkada bir odada saklıyor, ancak kibarca konuşmak istediği kişiler — sözgelişi basın mensupları — gelince, tercüman olarak kendisini çağırtıyordu.

Boris sarışın, sevimli, konuşkan biri. Bulgaristan'dan açıktan açığa nefret ediyor ve Paris'te yaşamaya can atıyor. Stambuliski, şimdi eski Alman taraftarı subaylar, entrikacı politikacılar ve Bulgar aydınları tarafından devrildi. Bu ülkede aydın demek,

şerefli olmayacak kadar okumuş yazmış, kaçak bir mahkûm gibi öldürmeyi bilen kişi demek. Boris hâlâ kral, ama artık babası Ferdinand'm denetimi altında ve ihtiyar 'tilki'nin danışmanları tarafından göz altında tutuluyor.

Kendisini bir yıldan beri görmedim. Fakat hâlâ sarışın olduğunu söylüyorlar. Ama artık eskisi gibi sevimli ve konuşkan değilmiş. Evlenmedi de; fakat çöpçatan Kraliçe Marie bir kız büyütüyor.

Sırada şimdi Alexandre var. Yugoslavya'nın ya da Yogaslavların hâlâ ısrar ettikleri gibi Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının vârisi Alexandre, Sırp kralı Peter'in oğlu. Kendisini bir gece Montmartre'da, evliliğinden önce Paris'i son ziyareti sırasında görmüştüm. Yanında birkaç Sırpla, bir sürü de Fransız vardı. Hepsi gece kıyafetleri giymişti. Masada bir sürü de kız bulunuyordu. Şarapçılar için gerçekten büyük bir geceydi. Alexandre da çok içmişti ve pek mutlu görünüyordu.

Bu geziden kısa bir süre sonra evlenme ertelendi, ama sonradan yine gerçekleşti.

İtalyan kralı Victor Emmanuel çok kısa boylu, kırçıl, keçi sakallı, elleri ve ayakları mini mini, ciddî mi ciddî biri. Bacakları incecik, çöp gibi. Kraliçesi, kendisinden en az bir baş daha uzun. İtalyan kralının kısa boyu, eski Savoy hanedanının belirli özelliklerinden.

Şimdilik İtalyan kralı Avrupa'da en sevilen kral. Krallığını, ordusunu ve donanmasını Mussolini'ye teslim etmiş. Mussolini de, Savoy hanedanına bağlılığını belirten itirazlarla, bunları 'iade' etmiş. Derken,

orduyla donanmayı kendisi için alakoymuş. Krallığı ne zaman isteyeceğini henüz kimse bilmiyor.

Birçok faşistle konuştum. Hepsi de cumhuriyetçi olduklarına dair yemin ediyorlar. «Mussolini'ye güveniyoruz,» dediler. «Mussolini, zamanın ne zaman uygun olduğunu bilir.»

Mussolini'nin de, tıpkı Garibaldi gibi, cumhuriyetçiliğini inkâr etme ihtimali mümkündür. Her şeyi zamanında yapmasını beceriyor ve bu konuda gerçek bir dahi sayılabilir.

Faşist Parti'nin varolmak için eyleme ihtiyacı var. Şimdi Korfu ve Adriyatik konusunda biraz tatmin oldular. İşi yürütmek için cumhuriyet isterlerse, ona da sahip olabilecekler.

Bir insan olarak Avrupa'da Victor Emmanuel'den daha tatlı bir baba ve daha demokratik bir yönetici yoktur sanıyorum.

İspanya Kralı kendini bildiğinden beri hep kraldır. Kral olarak dünyaya gelmiştir ve 1886'dan beri beş peçetalık paralarda resmi bulunur. Kral olmak için parmağının ucunu bile oynatmamıştır. Peçetalara inanmak gerekirse, bebek olarak daha güzelmiş. Ama, yalnız o mu canım, hangimiz değildik ki?

Alfonso, tahtı sallantıdaki krallardan biri. Fakat o bundan pek üzülmüşe benzemiyor. Usta bir polo oyuncusu ve yine İspanya'nın en usta amatör otomobil sürücüsü.

Kral, geçenlerde arabası ile Kuzey İspanya'daki sayfiye şehri Santander'den Madrid'e kadar dağları, tepeleri, uçurumları aşarak, saatte ortalama 60 mil hızla gitti. Bununla ilgili olarak İspanyol gazeteleri-

nin çoğunda sert eleştiriler yayınlandı. «Bizim krala karşı nasıl sorumluluklarımız varsa, kralın da kendini koruması bize karşı olan sorumluluklarındandır,» vb. gibi. Bu gezi hoş karşılanmamıştı. Fakat iki hafta sonra, Kral, San Sebastian'daki yeni otomobil pistinin açılışında bana mısın demeden yine yarıştı ve bu defa saatte 100 kilometre hıza eriştı. Derecesi, «Büyük Armağan»ı kazanan sürücüden sadece dört kilometre ve bir saat daha geriydi.

San Sebastian'da «Büyük Armağan» yarışının yapıldığı gün, Fas'ta İspanyollar bir başka askerî yenilgiye uğruyor, 500'den fazla ölü veriyor, Malaga kışlalarında ayaklanma çıkıyor, cepheye gitmeyi reddeden iki tabur asker başkaldırıyordu. Barselona'da işçilerle hükümet kuvvetleri arasındaki çatışmalar sürüp gitmekteydi. Bir yıl içinde iki yüzden fazla cinayetin işlendiği kanlı olayların ardı gelmek bilmiyordu. Fakat kralın hayatına kasteden yok. Halk Alfonso'yu pek ciddîye almıyor. Uzun bir süreden beri ona alışmış.

Kuzeye gelince; saygıdeğer krallar yaşıyor oralarda. Norveç Kralı Haakon, İsveç Kralı Gustav ve Danimarka Kralı Christian. Durumları o kadar iyi ki, adlarından pek söz edilmiyor bile. Tabii, ateşli ve usta bir tenisçi olan ve her kış Cannes'da Suzanne Lenglen ile birlikte oynayan İsveç kralı bunun dışında.

Belçika kralı Albert'le eşi Kraliçe Elizabeth'i ise tanımayan yok.

Liechtenstein prensi II. Jean, reklâmı az yapılan bir kişi. 1858'den beri prensliği o yönetiyor. Bu yıl 83 yaşına bastı.

Liechtenstein'ı ben öteden beri hep Chicago'da yaşayan armağan savaşçılarına benzetmişimdir. Fakat bu adı taşıyan ve ikinci Jean tarafından yönetilen zengin bir ülke de varmış demek. Babası, I. Jean'dı. Bir yüzyıldan fazla bir süreden beri ülkeyi bu aile yönetmekte. Liechtenstein, 130 bin metre karelik, İsviçre ve Avusturya sınırları arasına sıkışmış küçücük bir ülke. Bir süre Avusturya yönetiminde kalmış; 7 kasım 1918'de de bağımsızlığına kavuşmuş. İki yıl önce kibar Liechtenstein'lılar, İsviçre ile bir antlaşma yaparak posta ve telgraf idarelerini yürütme işini onlara bırakmışlar. Ülkenin 10.876 kişilik nüfusunun — son raporlara göre — hepsi sıhhat ve afiyette; yalnız Kral Jean dişlerinden biraz rahatsız.

Şimdiye kadar hep işlerine devam eden Avrupa krallarından söz ettim. Sabık krallardan da ayrı bir bahiste söz açacağım. Ne Kayser'i, ne Harry K. Thaw'u, ne de Landru'yu görebildim. En iyi dostlarım arasında bunu becerenler de var. Fakat Kayser'i görenlerin anlattıklarına göre, sonuç hiç de tatmin edici değil.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## « SAVAŞI ve İNSANLARI ANLATIYORUM »

( 18 mart 1937, NANA ajansına telgraf )

Valencia - ( İspanya )

TOULOUSE üssüne bağlı askerî uçağımız, Barselona'nın iş semti üzerinde alçaktan uçarken, sokaklar bomboştu. Etraf bir pazar sabahı New York'un aşağı semtleri kadar sessiz görünüyordu.

Uçak yavaşça sert bir yolun üzerine indi ve küçük bir yapının önünde stop edinceye kadar, motorları homurdandı, durdu. Karla kaplı Pireneleri aşarken buz kesen ellerimizi, sıcak kahve ve süt fincanlarına yapıştırıp ısıtmaya çalışırken, belleri tabancalı, deri ceketli muhafızlar dışarda şakalaşıyorlardı. Barselona'nın neden böylesine sessiz göründüğünü burada öğrendik.

Üç motorlu bir bombardıman uçağı, beraberinde iki takip uçağı ile çıkagelmiş, bombalarını şehrin üze-

rine salmış, 7 kişinin ölümüne, 34 kişinin de yaralanmasına sebep olmuştu. Hükûmete bağlı takip uçaklarının püskürttüğü asi uçakları ile patlak veren hava savaşını, yarım saat farkla kaçırmıştık. Buna benim pek aldırdığım yoktu. Bizim uçak da üç motorluydu ve savaşanları herhalde bir hayli şaşırtacaktık.

Alicante'ye doğru kıyıdan ve alçaktan beyaz kumsalların, kurşunî şatolu şehirlerin, kayalık sahili döven denizin üzerinden uçarken, hiçbir savaş belirtisi yoktu. Trenler yollarında gidiyor; öküzler tarlaları sürüyor, balıkçı kayıkları engine açılıyor ve fabrika bacalarından dumanlar yükseliyordu.

Tarragona üstünden geçerken, bütün yolcular uçağın yan camlarına üşüştü, dar pencerelerden açık seçik bombalanıp hasar gördüğü anlaşılan ve yükünü boşaltmak için kıyıya çekilmiş bir şilebi seyre daldılar. Gemi pırıl pırıl sığ suyun ve kumsalın üzerindeki bu haliyle, kıyıya vurmuş ölü bir balinayı andırıyordu.

Sağa sola serpiştirilmiş beyaz evleri, koyu yeşil tarlaları ile zengin Valencia'yı geçtik; arı kovanı gibi kaynıyan limanı, geniş, sarı ve yaygın şehir merkezini geride bıraktık. Pirinç setlerini aştık ve uygarlığa yükseklerden, kuşbakışı bakılabilen sarp sıradağlara ulaştık. Altımızda parlak, mavi denizle, Alicante'nin Afrika'yı andıran palmiyelerle bezenmiş sahili göründü.

Ben havaalanından Alicante'ye külüstür bir otobüsle sallanarak yola çıktığımda, uçak da Fas'a doğru homurdanarak uçtu, gitti. Kenarlarına palmiyelerin sıralandığı güzelim kardonu büyük bir kalabalıkla dolduran bir törenin tam orta yerinde şehre vardım. Sokaklarda da büyük bir kalabalık kaynaşıyordu.

Yirmi birle yirmi altı yaşları arasındaki kur'alar askere çağrılmıştı ve delikanlılarla sevgilileri, aileleri, Guadalajara cephesinde İtalyan birliklerine karşı kazanılan zaferle, silâh altına çağrılmalarını kutluyorlardı. Dörder kişilik sıralar halinde yürüyor, marşlar söylüyor; bağırıyor gitar ve akordeon çalıyorlardı. Alicante limanındaki tenezzüh tekneleri, elele tutuşmuş, son defa birlikte olmanın tadını çıkaran çiftlerle doluydu; karadaki askere alma işleminin yapıldığı barakaların önünde meydana gelen uzun kuyruklarda da neşe dolu bir kutlama havası esiyordu.

Bütün Valencia kıyısı boyunca hep zaferi kutlayan kalabalıklar arasından geçtik. Bütün bunlar bana savaştan çok, o eski bayram ve fiesta günlerini hatırlatıyordu. Ancak kaba, yünlü militan üniforması içinde sendeleyerek yürüyebilen iyileşme devresindeki yaralılar, insana savaş gerçeğini düşündürüyordu.

Alicante'de yiyecek; özellikle et, vesikaya bindirilmişti. Ancak aradaki küçük şehirlerde kasapların açık olduğunu ve önlerinde milletin kuyruğa girmeden et alabildiklerini gördüm. Şoförümüz evine dönerken kendisine iyi bir parça biftek almayı ihmal etmedi.

Kilometrelerce uzanan portakal çiçeklerinin kokusunu sindire sindire, karanlıkta Valencia'ya varmak ve yolun tozuna rağmen bu güzel kokuyu içine çekmek, yarı uykulu bir gazeteci için düğün gibi birşeydi. Fakat yarı uykulu da olsa, tozlar arasındaki ışıklara bakınca, kutlanan düğünün bir İtalyan düğünü olmadığı pekâlâ anlaşılıyordu.

## MADRİD BOMBARDIMANI

( 11 nisan 1937, NANA ajansına gönderilen telgraf )

Madrid - ( İspanya )

BİR buçuk mil ötedeki cephede, karşıdaki yemyeşil çamlık tepelerden, müthiş bir öksürük nöbetini andıran bir gürültü koptu. Asi topçu bataryalarının yerini belli eden sadece kül rengi bir duman kümesi var. Sonra ipek kumaşın yırtılışıyla çıkan sesi andıran cırlak bir ses. Şehirde o anda herşey o kadar yolundaydı ki, önce buna kimse aldırmadı bile.

Fakat pazar günlerine özgü kalabalığın doldurduğu şehir içindeki sokaklarda top mermileri, elektrik kontağının çaktırdığı anî şimşekler gibi yağmaya başladı; ardından büyük bir gürültüyle toz bulutu çöktü. Sabah saatlerinde Madrid'in üzerine yirmi iki top mermisi düştü.

Mermiler, pazardan dönen yaşlı bir kadını öl-

dürdü, bir yığın siyah kumaş haline getirdi; kadının anide kopan tek bacağı, uçarcasına komşu evlerden birinin duvarına çarptı.

Bir başka alanda üç kişi daha öldü; cesetleri «155»lik merminin kaldırım kenarına isabetinden sonra, gelişigüzel katlanmış elbise yığını gibi tozlar arasında serili kaldı.

Yoldan geçen bir otomobil birden durdu, sonra alevler saçarak ilerlemeye devam etti; şoförü başını öne eğmiş durumda dışarı fırladı, yüzünü ellerinin arasına alıp sersem sersem kaldırım kenarına gitti, oturdu. Şerit gibi bir kan çenesine doğru sızıyordu.

En yüksek binalardan biri de üç defa isabet aldı. Buranın bombalanması 'meşruydu,' çünkü önemli bir munabere merkezi olarak biliniyordu, fakat pazar gezmesine çıkanların doldurduğu sokakların bombardımanı, askerî yönden hiç de gerekli değildi.

Herşey bitince, çöken evlerden birinde bulunan ve yaya on dakika uzaklıktaki gözetleme postamıza döndüm. Hükümet kuvvetlerinin, asîlerin geçen Kasım ayında Madrid'e ulaşmak için kalkıştıkları saldırıda meydana gelen cebi kuşatmak amaciyle girişiktikleri savaşın üçüncü gününü izledim. Cebin ucu, Üniversite Sitesi'ndeki hastaneydi. Hükûmet kuvvetleri, Tremadura yolundan Coruna yoluna doğru başlattıkları kıskaç hareketini tamamlıyabilirlerse, bütün cep kesilmiş olacaktı.

Yıkılmış kilisesiyle bir tepenin — kiliseyi üç gün önce top ateşi ile gözlerimizin önünde yerle bir etmişlerdi — üzerinde şimdi sadece damsız üç duvar kalmıştı. Karşı tepedeki iki büyük bina ile bunun so-

lundaki üç küçük yapı, asî kuvvetler tarafından tahkim edilmişti ve hükümet birliklerinin ilerlemesini durduruyordu.

Dün bu mevzilere karşı yöneltilen bir saldırı seyrettim. Hükûmete sadık tanklar kahredici, zeki arılar gibi çalışır ve kalın sarmaşıklar ve dallar arasına yerleştirilmiş makineli tüfek yuvalarını yokederken; topçu da, asîlerin elindeki binaları ve siperleri dövüyordu. Hava kararıncaya kadar seyre devam ettik. Fakat piyadeler müstahkem mevkileri ele geçirmek için bir türlü saldırıya geçmedi.

Ama bugün, ağır topçunun on beş dakika süren ateşinden ve üstüste isabet kaydedişinden sonra, tahkim edilmiş yapılar beyaz ve turuncu bir duman bulutu arasında kaldı ve piyadenin harekete geçtiğini gördüm.

Tebeşirle çizilmiş gibi duran yeni kazılmış siperlerin ardında insanlar yere uzanmışlardı. Birden içlerinden biri koştu, eğildi. Bir düzine kadarı ardından gitti. Birinin düştüğünü gördüm. Derken içlerinden dördü geri döndü ve yağmur altında rıhtım boyunda saklananlar gibi, öne doğru eğildiler. Düzensiz cephe ileri doğru kımıldandı. Bir kısmı örtünmek için yere atladı. Diğerleri kahverengi toprak üzerinde mavi lekeler gibi uzanıverdiler. Sonunda dalların altına vardılar ve gözden kayboldular. Tanklar da evlerin pencerelerine doğru ateş ederek ilerliyorlardı.

Çukur bir yolun üzerinde birden bir alev yükseldi; sarı sarı birşeyler yandı; yağlı, siyah bir duman koptu ardından. Yangın kırk dakika kadar sürdü. Alevler söner gibi oluyor, sonra yeniden parlıyordu.

En sonunda birşey infilâk etti. Herhalde bir tanktı. Herşey yolun altında olup bittiği için, ne görebiliyordunuz, ne de emin olabiliyordunuz. Daha başka tanklar alevin yanından geçip evlere ve ağaçların arasındaki makineli tüfek yuvalarına doğru ateş etmeyi sürdürdüler. Bir zaman geldi, insanlar da alevlerin yanından koşarak geçip evlerin yakınındaki yokuş boyunca, ormana doğru atıldılar.

Makineli tüfeklerin ve mavzerlerin ateşi havada fısıltıyı andıran bir gürültü yaratıyordu. Birden ardında kımıldayan gölgelerle bir başka tankın çıkageldiğini gördük. Dürbünle bakınca bunların asker olduklarını anladık. Tank durdu, sarsıldı, sağa, yani diğer askerlerin koşarak gittikleri yere döndü. Sonra ormana daldı ve peşindekilere birşey olmadan gözden kayboldu.

Ardından yeni ve yoğun bir ateş daha açıldı. Aydınlık gittikçe azalırken saldırı devam ediyordu hâlâ. Dürbünle baktığımızda mermilerin ateşe verdiği evlerde göğü tutmuş dumanlardan başka bir şey sezemez olmuştuk. Hükûmet askerleri evlere 50 metre kadar yaklaştıklarında, hava artık birşey görmemize imkân vermeyecek kadar kararmıştı. Madrid'i Faşist baskısından kurtarmak için girişilen hareketin başarısı, bu geceki ve yarın sabahki savaşın sonucuna bağlıydı.

## YENİ BİR SAVAŞ TÜRÜ

( 14 nisan 1937, NANA ajansına gönderilen telgraf )

Madrid - ( İspanya )

OTELİN penceresi açık; yatağa uzanınca, on yedi blok ötedeki cephe hattında açılan ateşin gürültüsünü duyabiliyorsunuz. Tüfekler çat pat küt ateş ediyor; derken bir makineli tüfek tarrakası onu izliyor; çapı büyük bir ağır makineli olmalı ki, tok, tok, tok diye ses çıkartıyordu. Ardından bir sahra havan topunun patlaması ve yeniden makineli tüfek tarrakaları. Uzanıp sesleri dinliyorsunuz ve yatakta olup, ayaklarını karyola demirine dayamak, 'Üniversite Sitesi'nde, ya da Carabanchel'de olmamak gerçekten iyi' diye düşünüyorsunuz. Aşağı yolda adamın biri kalın sesiyle şarkı söylüyordu ve tam gözlerinizi yumup uyuyacağınız sırada üç sarhoş kavgaya tutuşuyorlardı.

Sabah daha sizi uyandırmadan, güçlü bir mer-

minin patlaması ile uyanıyorsunuz ve pencereye gidip bakınca, başı önde, pardesüsünün yakaları kaldırılmış bir adamın umutsuzca taş döşeli alanda koşuştuğunu görüyorsunuz. Bir daha duymayacağınızı sandığınız barut kokusunu tekrar içinize çekiyorsunuz; sırtınızda bornoz, ayaklarınızda terlikler, mermer merdivenlere doğru koşuyorsunuz. Mavi işçi tulumu giymiş iki erkeğin, karnından yaralanmış bir kadını otelin holüne taşıdıklarını görüyorsunuz. Kadının İspanyollara özgü iri göğüslerinin üzerine kavuşturduğu ellerinin parmakları arasından kan sızıyor. On beş metre kadar ilerde, köşede, bir çöp ve beton tozu yığınının üzerinde tek bir ceset yatıyor. Lime lime olmuş elbiseleri toz toprak içinde. Kaldırım kenarında açılan koca bir delikten dışarı gaz sızıyor: Anlaşılan bir ana boru patlamış. Sabah serinliğinde sıcak bir büyüye benziyor.

«Kaç ölü var?» diye bir polise soruyorsunuz.

«Sadece bir tane,» diyor. «Mermi kaldırım kenarına isabet edip aşağıda patladı. Yolun kalın taşları üzerinde patlasaydı, en az elli kişi ölürdü.»

Bir polis, kafasının yerinde yeller esen cesedin üstünü örtüyor; ana gaz borusunu onarmak için birini göndermişler. Siz kahvaltı için geri dönüyorsunuz. Gözleri kıpkırmızı bir hizmetçi kadın, koridorun mermerleri üzerindeki kanları siliyor. Ölen siz değilsiniz, tanıdığınız biri de değil; üstelik soğuk gecelerden sonra insan çok acıkıyor ve önünüzde Guadalajara cephesine gitmeden önce uzun bir gün var.

Kahvaltıda biri, «Onu gördünüz mü?» diye soruyor.

«Elbette,» diye karşılık veriyorsunuz.

«Günde belki on kere biz de aynı yerden geçiyoruz. Tam o köşeden.» Biri dökülen dişlerle ilgili bir şaka yapıyor, bir başkası da böyle şaka yapmamasını ihtar ediyor. Ve herkeste savaşın belirli duygusu var. Görüyorsun ya, ölen ben değilim. Ben ölmedim.

Guadalajara cephesinde ölen İtalyan siz değildiniz; oysa çocukluğunuzu orada geçirdiğiniz için ölen İtalyan, hep sizden bir ölüymüş gibi gelecek. Hayır. Sabah erkenden külüstür bir otomobil ve ondan da külüstür bir şoförle cepheye gittiniz. Adamcağızın savaşa yaklaştıkça daha çok acı çektiği belli. Fakat geceleri, bazan çok geç saatlerde, koca kamyonların yanınızdan gürültüyle geçtiği ışıksız yollarda, bir dolar karşılığında en iyi otellerde yorgan döşek yatıp uyumanız da mümkün. Arka taraftaki, mermilerden uzakta olan odalar, daha pahalı. Otelin ön tarafındaki bir odaya mermi isabet ettiği için bu yönde, iki köşeli, güzel bir oda tutuyorsunuz. Diğerlerinden iki kat daha geniş olduğu halde bir dolardan da ucuza. Öldürdükleri ben değilim ki. Anlıyorsunuz ya. Hayır, ben değilim. Ben değilim artık.

Derken Morata cephesinin ardında, Valencia yolu üzerinde, «İspanyol Demokrasisinin Amerikalı Dostları» tarafından sağlanan bir hastanede, «Raven sizi görmek istiyor,» diyorlar.

«Ben kendisini tanıyor muymuşum?»

«Sanmam,» diyorlar. «Ama sizi görmek istiyor.»

«Nerede kendisi?»

«Yukarda.»

Yukarı odada yüzü kül renginde bir adamı uydurma bir yatağın üzerine yatırmışlar, kan veriyorlar.

Adam sönmeye yüz tutmuş gözlerle kan şişesine bakıyor ve garip garip inliyor. Düzenli aralıklarla tıpkı bir makine gibi inliyor. Sanki ses ondan çıkmıyor gibi. Dudakları oynamıyor.

«Raven nerede?» diye sordum.

«Buradayım,» dedi Raven.

Ses, üstü kurşunî bir battaniye ile örtülü yüksekteki bir hamaktan geliyor. Hamağın üst tarafında çapraz duran iki kol var; öbür ucunda da bir zamanlar surat olan, fakat şimdi sargılar arasında sadece boş gözlerin göründüğü sarı, boş bir yüzey.

«Kimsin sen?» diye sordu Raven. Dudakları kalmamıştı, fakat yine de konuşabiliyor. Sesi de hoş.

«Ben Hemingway'im,» dedim. «Seni ziyarete geldim.»

«Yüzüm çok fenaydı,» dedi. «El bombasından yandı. Bir - iki kere soyuldu da, şimdi biraz daha iyi.»

«Şiş gibi biraz,» dedim. «Ama iyileşiyor herhalde.»

Konuşurken yüzüne hiç bakmıyordum.

«Amerika'da işler nasıl?» diye sordu. «Bizim hakkımızda orada ne düşünüyorlar acaba?»

«Duygular çok değişti,» dedim. «Hükûmetin bu savaşı kazanacağına inanmaya başladılar.»

«Öyle mi dersin?»

«Mutlaka,» dedim.

«Çok sevindim,» dedi. «Biliyor musun, olup bitenlere seyirci kalabilseydim, hiç aldırmazdım bunlara. Gerçekte hiç de önemli görünmüyordu. Ama ben herşeyle çok ilgiliyimdir ve her şeyi anlıyarak izleyebilsem, çektiğim acılara aldırmam bile. Belki bir işe

de yararım. Anlıyorsunuz ya, savaşa aldırdığım yok. Önceden de bir kere yaralanmış, iki haftada yeniden birliğime dönmüştüm. Daha fazla ayrı kalamamıştım. Sonra bu halt geldi başıma.»

Elini elime vermişti. Bu bir işçi eli değildi. Avuçlarında nasır yoktu, tırnakları da uzun ve muntazamdı.

«Nasıl oldu bu iş?» diye sordum.

«Bazı birlikler bozguna uğramıştı. Onları toparlamak için çıktık. Becerdik de. Sonra Faşistlerle yaman bir savaşa tutuştuk. Yendik. Çok kötü bir savaştı, ama yendik herifleri. Derken biri bana doğru bir el bombası fırlattı.»

Ellerini tutmuş, kendisini dinliyordum. Söylediklerinin tek kelimesine bile inanmıyordum. Adamdan geri kalan, bir asker yıkıntısı bile değildi. Nasıl yaralandığını bilmiyordum; ama anlattıkları bana doğru gibi gelmiyordu. Yalnız kendisine inandığımı sanmasını istiyordum.

«Nerelisin sen?» diye sordum.

«Pittsburg'luyum,» dedi. «Orada üniversiteye gittim.»

«Buraya gelmeden önce ne iş tutuyordun?»

«Sosyal işçiydim,» dedi. O zaman bunun doğru olmadığını anladım. Böyle müthiş bir şekilde nasıl yaralanabileceğini düşündüm, sonra umursamadım. Benim bildiğim savaşta insanlar yaralarının türüne göre serilip yatardı. Zamanında ben de yatmıştım. Özellikle geceleri. Yalnız söylediklerine inandığımı sandığı için memnundum. Kitaplardan söz ettik. Yazar olmak istiyordu. Ona Guadalajara'nın kuzeyinde olup bitenleri anlattım. Yolum buraya tekrar düşün-

ce kendisine Madrid'den bir şeyler getirmek için söz verdim. Bir radyo getireceğimi bile umuyordum.

«Dos Passos ile Sinclair Lewis de gelecek diyorlar,» dedi.

«Öyle,» dedim. «Geldikleri zaman alır, seninle tanıştırırım.»

«Ne iyi olur,» dedi. «Bunun benim için ne demek olduğunu bilemezsiniz.»

«Getireceğim,» dedim.

«Yakında gelirler mi?»

«Gelir gelmez, tutar getiririm.»

«Sen iyi bir çocuksun Ernest,» dedi. «Sana Ernest diye hitap edersem, kızmazsın, değil mi?»

Çamurlu bir havada hallaç pamuğu gibi atılmış, sonra da güneşte kurumaya bırakılmış toprağı andıran surattan ses ne kadar tatlı ve etkileyici çıkıyordu.

«Ne münasebet!» dedim. «Lütfen beni dinle dostum, mutlaka iyileşeceksin. Bir sürü iyi işler de yapabilirsin. Radyoda konuşabilir misin?»

«Belki,» dedi. «Dönecek misin yine?»

«Elbette,» dedim. «Mutlaka.»

«Güle güle Ernest,» dedi.

«Hoşçakal,» dedim.

Aşağıda bana suratını kaybettiği gibi, iki gözünden de olduğunu söylediler. Bacaklarından ve ayaklarından da fena yaralanmıştı.

Doktor, «Ayak parmaklarının bazıları da kopmuş,» dedi. «Fakat kendisi henüz bunu bilmiyor.»

«Acaba hiç öğrenebilecek mi, merak ediyorum doğrusu.»

«Mutlaka öğrenir,» dedi doktor. «İyileşmeye başladı.»

Bu defa da yaralanan siz değildiniz, ama vatandaşınızdı, o. Pennsylvania'dan bir vatandaş. Bir zamanlar Gettysburg'da beraber savaşmıştık.

Daha sonra yolda yürürken Raven'in kumandanı subaya, Jack Cunnigham'a rasladım. Sol üst kolunda taze açılmış üç tüfek yarası vardı. Baktım, biri mikrop kapmışa benziyordu. Bir başka tüfek mermisi de omuzunun altından girmiş, oradan sol ciğerine yürümüş, saplanıp kalmıştı. Askerî deyimler kullanarak bana birliğinin geri çekilen sağ kanadına ulaşmak için kalkıştıkları harekâtın hikâyesini anlattı. Bir ucunu Faşistlerin bir ucunu hükümet birliklerinin tuttuğu sipere bombalarla nasıl saldırdıklarını, altı kişi ve bir Lewis makineli tabanca ile siperi nasıl aldıklarını, 80 kişilik bir Faşist birliğini kuvvetten nasıl ayırdıklarını, hükümete bağlı askerler yetişinceye kadar altı kişi ile mevzilerini nasıl savunduklarını uzun uzun anlattı. Herşeyi belirli bir şekilde, inandırarak ve Glasgow şivesiyle, birbir anlattı. Bir kartalınki gibi derin ve delici bakışları vardı. Onu dinlerken, ne mene bir asker olduğunu anlıyabilirdiniz. Yaptıkları ile önceki savaşta olsaydı rahat bir madalya alırdı. Ama bu savaşta nişan yoktu. Bu savaşın nişanları, sadece alınan yaralardı.

«Raven de bu çarpışmada vardı,» dedi. «Yaralandığını bilmiyordum. İyi adamdı. Ben düştükten sonra yaralanmış olmalı. İkiye böldüğümüz Faşistler, doğrusu yaman bir birlikti. Biz kötü durumdayken, bir tek boşuna kurşun sıkmamışlardı. Karanlıkta yerimizi

iyice kestirinceye kadar beklemiş, sonra amansız bir ateş açmışlardı. İşte ben aynı yerde dört kurşun birden yedim.»

Bir süre konuştuk ve bana bir sürü şey daha hikâye etti. Anlattıklarının hepsi önemli şeylerdi, ama hiçbiri Pittsburgh'lu sosyal işçi, hiçbir askerlik eğitimi görmemiş Jay Raven kadar önemli olamazdı. Demek bana doğruyu söylemişti Raven. İnsan bu garip, yeni savaş türünde, inanabileceği yeni şeyler öğreniyordu.

## MADRİD ŞOFÖRLERİ

( 22 mayıs 1937, NANA ajansına çekilen telgraf )

MADRİD'de birbirlerinden çok farklı bir sürü şoförümüz oldu. İlkinin adı Tomas'tı, boyu ancak bir buçuk metreydi ve Velasquez'in hiç de iç açıcı olmayan, son derece olgun cücesine benziyordu. Ön dişlerinin çoğu yoktu, vatansever duygularla doluydu ve İskoç viskisine de bayılıyordu.

Valencia'dan Tomas'la birlikte yola çıktık ve Alcala de Henares'ten Madridin yayla üzerinde beyaz, dev bir kale gibi yükseliverişini seyrettik. Tomas dökük dişlerinin arasından, «Çok yaşa sen e mi, ruhumun başkenti Madrid !» dedi.

Ben de, «Kalbimin başkenti,» dedim.

«Yaşşa!» diye bağıran Tomas sırtıma bir şaplak indirmek için bir an direksiyonu bırakıverdi. İçi asker dolu bir kamyonla bir karargâh otomobiline çarpmaktan zor kurtulduk.

«Ben duygu adamıyım,» dedi Tomas.

«Ben de, ama şu direksiyona daha sıkı yapışsan fena olmayacak galiba,» dedim.

«En asîl duygular bendedir» dedi Tomas.

«Hiç şüphem yok yoldaş,» dedim. «Yalnız rica ederim, nerede, nasıl araba sürdüğüne dikkat et.»

«Bana güvenebilirsin,» dedi Tomas.

Fakat ertesi gün çamurlu bir yolda, Brihuega yakınında, ardındaki altı tanka yardım edebilmek için kıl gibi ince yol kenarına gelip duran bir tank yolumuzu kesti. Üç asî uçak, tankları görmüş ve bombalamayı kararlaştırmıştı. Bombalar üstümüzdeki tepenin çamurlu toprağına isabet ediyor, çamurdan sütunları, büyük gürültülerle havaya doğru püskürtüyordu. Bombaların hiçbiri bize isabet etmemiş, uçaklar da kendi hatlarının gerisine çekilmişti. Arabada doğrulup manevra dürbünü ile bakınca, bombardıman uçaklarını koruyan küçük bir Fiat savaş uçağını rahatlıkla görebiliyordum. Güneşe asılmış gibi pırıl pırıldı. Başka bombardıman uçaklarının geldiğini sanarak mümkün olduğu kadar uzaklara kaçıştık. Fakat ne gelen oldu ne giden.

Ertesi sabah Tomas otomobili çalıştıramadı. O günden sonra ne zaman başımıza buna benzer birşey gelse, Tomas ertesi gün otomobili bir türlü çalıştıramıyordu. Cephe karşısındaki tutumu artık acınılacak bir duruma gelmişti. Sonunda ustalığını, vatanseverliğini ve genel tutumunu beğenmemize karşılık, Tomas'ı Valencia'ya geri gönderdik. Oradaki basın bürosuna da bir not gönderip Tomas'ın «soylu» duygularla dolu, iyi niyetli biri olduğunu belirttik; fakat daha gözüpek birini göndermelerini rica ettik.

Bunun üzerine bize şoförler birliğinin en yürekli olduğunu ileri sürdükleri bir başkasını gönderdiler. Adının ne olduğunu bilemiyorum, çünkü kendisini hiç görmedim. Hepimizin yemeklerini sağlayan, kahvaltılarını hazırlayan, yazılarımızı daktilo eden, benzin bulan, otomobil onaran, şoför temin eden ve bir diktafon gibi Madrid'deki bütün dedikoduları kaydeden Sid Franklin (Brooklyn'li boğa güreşçisi), herhalde bu yeni şoföre çok sıkı talimat vermiş olmalıydı. Sid, arabaya 40 litre benzin koymuştu. Benzin, muhabirlerin en büyük derdiydi. Chanel ya da Molyneux'nün parfümlerinden, Bols cininden çok daha zor bulunuyordu. Şoförün adresini almış, çağrılacağı yere derhal gitmesi için hazır beklemesini tembih etmişti. Bu sırada yeni bir saldırı bekliyorduk.

Biz kendisini çağırıncaya kadar, o dilediğini yapmakta serbestti. Ama nereye giderse gitsin, kendisini çabuk bulabilmemiz için bize önceden bildirmek zorundaydı. Sıkıntısını çektiğimiz benzini Madrid sokaklarında otomobille dolaşarak harcamak istemiyorduk. Artık bir taşıtımız var diye hepimiz memnunduk.

Şoför, ertesi akşam saat yedi buçukta yeni bir emir olup olmadığını anlamak için otele uğrayacaktı. Gelmeyince, biz de kendisini evinden arattık. Sabah erkenden otomobil ve 40 litre benzinle beraber Valencia'ya hareket etmişti. Şimdi Valencia'da hapiste yatıyormuş. Herhalde memnundu halinden.

Bu defa David'i verdiler bize. David, Toledo yakınlarındaki küçük bir şehirden, anarşist bir delikanlıydı. Öylesine garip ve delice bir dil kullanıyordu ki, o

konuşurken kulaklarınızın duyduğunun yarısına inanmazdınız. David'le beraber bulunmak, benim dinsizlik kavramıyla ilgili görüşlerimi kökünden değiştirdi.

Gerçekten de cesur çocuktu; fakat şoför olarak büyük bir kusuru vardı : Araba kullanamıyordu. İki huydan başka birşey bilmeyen bir at gibiydi : Koşmak ve yürümek. David ikinci viteste deli gibi gider, yine de yolda kimseye, ya da başka bir araca çarpmamayı becerirdi. Çünkü önündekileri kendince sövüp saymalarıyla bir güzel kaçırıyordu. Baktık, olacak gibi değil, sonunda arabayı biz kullanmayı kararlaştırdık ve meseleyi böylece de çözümlemiş olduk. David de bundan memnundu ve eline kelime bilgisi üzerinde çalışmak için bir fırsat geçmiş oluyordu. Kelime bilgisi gerçekten müthişti.

Ayrıca savaşı seviyor, bombardımanın çok güzel birşey olduğunu düşünüyordu. «Şuraya bakın. Ole! Anlatılamıyacak, sözle ifade edilemiyecek kadar hoş birşey bu!» diyordu. Zevkten dört köşeydi. «Haydi, gelin biraz daha yaklaşalım.» Casa del Campo önünde ilk savaşını seyrediyordu ve kendisi için bu, büyük bir havaî fişek gösterisinden farklı değildi. Faslıların makineli tüfeklerle tuttuğu bir evin üzerine düşen hükûmet kuvvetlerinin top mermisinden sonra gökyüzüne doğru yükselen toz ve çimento parçaları, otomatik silâhların tarrakası ve saldırı sırasında tarrakanın daha da hızlanması, David'i çok etkilemişti. «Ay! Ay!» diye bağırdı. «Savaş bu be! Gerçek savaş.»

75'lik bir top mermisi yolun az ötesinde patlayınca David yine neşeyle, «Ole!» diye feryadı bastı.

«Dinle bak,» dedim. «Bunlar çok kötüdür. Bizi öldüren bu mermiler işte.»

«Hiç önemi yok,» dedi David. «Sen şu târifsiz, anlatılması imkânsız tarrakayı, gürültüyü dinlesene bir.»

Neyse, telgrafımı yazmak için otele döndüm, sonra David'i benzin alması için Belediye alanı yakınında bir yere gönderdik. O döndüğünde ben telgrafımı bitirmek üzereydim.

«Çabuk, gel de arabanın haline bak,» dedi. «Her yanı kan içinde. Öyle müthiş birşey ki ! . . Gerçekten çok sarsılmıştı. Yüzü kül gibiydi, heyecandan dudakları titriyordu.

«Ne oldu ?»

«Yiyecek almak için kuyrukta bekleyen kadınlara mermi isabet etti. Yedisi öldü. Üçünü ben hastaneye götürdüm.»

«Aferin!»

«Fakat akıl alacak şey değil,» dedi. «Müthiş bir şeydi. Ben böyle şeyler olduğunu bilmiyordum doğrusu.»

«Bak David, dinle,» dedim. «Sen cesur bir çocuksun. Bunu hiç aklından çıkarma. Bütün gün savaş gürültüleri karşısında da cesur olmasını bildin. Şimdi de bu gürültülerin ne marifetleri olduğunu da gördün. Bundan sonra gürültülerin gerçeklerini bile bile cesur olmaya devam etmelisin.»

«Haklısın ağbey,» dedi. «Fakat yine de böyle bir şey görmek, çok müthiş oluyor.»

David cesurdu, elbette. İlk günkü gibi, ondan sonra da savaş gürültüsünü güzel bulduğundan eminim. Ama bir daha sevinç çığlıkları falan atmadı. Öte yandan araba kullanmasını da asla öğrenemedi tabii. Yi-

ne de iyi çocuktu. küfürlü konuşmasını da çok seviyordum. Hayatta geliştirdiği tek şey, kelime hazinesiydi. Bir süre, sonra film çalışmaları için şehirden ayrıldı. Onun ardından işe yaramaz bir şoförle daha çalıştık. Derken Hipolito çıkageldi. Hipolito bu hikâyenin can damarıdır.

Hipolito, Tomas'tan daha uzun boylu değildi; sanki granit taşından oyulmuş, kaya benzeri bir adamdı. Yuvarlanır gibi yürüyordu. Bacağının yarısına kadar sarkan bir otomatik tabancası vardı. Öyle bir «Salud!» (Selâm) deyişi vardı ki, karşınızda işini bilen usta av köpeklerinden biri duruyor sanırdınız.

Motordan anlıyor, iyi araba sürüyor ve «saat altıda gel» denince, on dakika öncesi söylenen yere şıp diye damlıyordu.

Savaşın ilk günlerinde Montana barakaları önündeki çarpışmalara katılmıştı. Şimdiye kadar hiçbir siyasî partiye üye olmamıştı. Yirmi yıldan beri Sosyalist Birliği'nin sendikacılarındandı. Kendisine neye inandığını sorduğum zaman, bana «Cumhuriyete» diye karşılık verdi.

Hipolito, Madrid'de şoförlüğümüzü yaptı. Başkentin on dokuz gün aralıksız bombardıman edilişi sırasında, biz birşey yazamayacak durumda iken bile, bizi hiç bırakmadı. Her zamanki kaya gibi görünüşünden bir an bile ayrılmadı. Ayrıca bir gün olsun saatinden şaşmadı. Franco, eline fırsat geçtiği halde Madrid'i neden alamadı diye düşünecek olursanız, Hipolito bunu size bütün ayrıntılarıyla açıklar.

Hipolito ve onun gibi olanlar, içlerinden sonuncusu sağ kalıncaya kadar sokak sokak, ev ev döğü-

şür. Son sağ kalanlar da, şehri ateşe verip, yakar. Hepsi işini bilen, yüreği pek insanlardır. Bir zamanların Batı'sını fetheden yiğitler, bunlar. Anarşistler gibi romantik değildiler; ölmekten de korkmuyorlardı. Yalnız ölümden hiç söz etmezlerdi. Anarşistler ise bundan biraz fazla konuşurlar. Tıpkı İtalyanlar gibi.

Madrid'e 300 top mermisinin yağdırıldığı, ana caddelerin tuzbuz olmuş camlar ve tuğla parçaları ile, toz bulutları arasında kaldığı gün, Hipolito arabasını otelin yanındaki dar sokakta bulunan koca bir yapının açık yönüne bırakmıştı. Burası emin bir yere benziyordu. Ben odamda çalışıyordum. Bir süre o da yanımda oturmuş, sonra sıkılıp dışarı çıkacağını, otomobilde bekleyeceğini söylemişti. Gideli daha on dakika olmamıştı ki, 15'lik bir mermi otelin alt katiyle kaldırımın kesiştiği yere isabet etti. Mermi toprağa gömülmüş fakat patlamamıştı. İnfilâk etmiş olsaydı, Hipolito'nun tozu bile kalmazdı. Arabanın da duvarda resmi çıkardı herhalde. Merminin düştüğü yerden ancak beş metre ötedeydiler. Pencereden baktım; Hipolito'nun başına birşey gelmediğini görünce, hemen aşağı indim.

«Nasılsın ?» diye sorarken heyecandan soluk soluğaydım.

«İyiyim,» dedi.

«Arabayı yolun daha aşağısına çeksene.»

«Sersemlik etme,» dedi. «Bin yıl geçse aradan, bir mermi daha aynı yere düşmez. Üstelik bu patlamadı da.»

«Arabayı yolun ötesine al, dedim.»

«N'oluyor kuzum sana? Başında kavak yelleri mi esti ?» diye sordu.

«Biraz duygulu olmayı öğrenmelisin.»

«Haydi, sen çık, çalışmana bak,» dedi. «Beni de düşünme.»

O günün ayrıntıları kafamın içinde biraz karışık, çünkü on dokuz gün süren şiddetli bir bombardımandan sonra, insan bazı günleri diğerleri ile karıştırıyor. Fakat saat birde bombardıman durdu ve biz de altı blok kadar ilerdeki Gran Via oteline gitmeyi kararlaştırdık. Yemeği orada yiyecektik. En az tehlikeli yer olarak belledığim ve hep gidip geldiğim bozuk bir yolda yürümeye hazırlanırken, Hipolito, «Nereye gidiyorsunuz ?» diye sordu.

«Yemeğe.»

«Atlayın arabaya.»

«Çıldırmışsın sen.»

«Gelin haydi, Gran Via'ya kadar götüreyim sizi. Bombardıman durdu. Onlar da yemek yiyorlar.»

Dördümüz birlikte arabaya atladık ve Gran Via'ya doğru yollandık. Yol sağlamdı fakat cam kırıkları ile doluydu. Kaldırım kenarlarında koca koca çukurlar açılmış, binalar alabildiğine hasar görmüştü. Otele girebilmek için, bir yığın molozun üzerinden aşmak zorunda kaldık. Madrid'in en büyük caddesinin iki yakasında da canlı manlı kalmamıştı. Ölü sayısı pek çoktu. İşleyen tek motorlu araç bizimkiydi.

Hipolito otomobili yan sokaklardan birine bıraktı ve hep birlikte yemek yedik. Biz yemeğe devam ederken Hipolito kendininkini bitirip arabasının yanına gitti. Bu sırada yeniden top mermileri boğuk infilâklarla patlamaya başladı. Fasulya çorbası, kâğıt kadar ince kesilmiş bir dilim salam ve bir portakaldan ibaret yemeğimizin ardından yukarı kata çıktık. Sokaklar

toz ve duman doluydu. Kaldırımın betonu hallaç pamuğu gibi atılmıştı.

Köşede duran arabaya doğru baktım. Sokağın tam orta yerine düşen bir merminin kaldırdığı toz bulutu henüz dağılıyordu. Derken otomobili gördüm. Her bir yanı toz toprak içinde kalmıştı.

«Aman Alahım!» diye feryadı bastım. «Hipolito'yu haklamışlar.»

Başı şöför mahallinin arkasına serilmiş, öylece yatıyordu. Üzüntüyle aşağı koştum. Hipolito'yu çok seviyordum çünkü.

Hipolito uyuya kalmıştı.

«Seni ölmüş sandım,» dedim. Uyandı, esnerken elinin tersiyle ağzını kapattı.

«Que va, hombre,» dedi. «Vakit buldukça yemekten sonra uyumaya bayılırım da.»

«Chicote'nin barına gidiyoruz,» dedim.

«İyi kahve var mıdır orada ?»

«Hem de nefis.»

«Atla bakalım, gidiyoruz öyleyse,» dedi.

Madrid'den ayrılırken kendisine para vermek istedim.

«Senden birşey almam,» dedi.

«Olmaz, al,» dedim. «Al, çocuklarına ufak tefek birşeyler alırsın . . .

«Olmaz,» dedi. «Dinle bak, beraber hoşça vakit geçirdik, değil mi ?»

İsterseniz Franco'nun, Mussolini'nin, Hitler'in üzerine bahse girebilirsiniz. Hipolito'ya para çalışmaz.

( 23 aralık 1937, NANA ajansına çekilen telgraf )

Teruel cephesi :

AĞIR makineli tüfek ve tüfek ateşi altındaki İspanyol piyade hattında ve bir sırtın tepesinde yere uzanmış, birlikte yatıyoruz. Ateş o kadar yoğun ki, başınızı sindiğiniz taşın altından kaldıracak olsanız, makineli tüfeklerin tarrakası ve tüfeklerin tok seslerinden sonra, ıslık çalarak geçen mermiler, sizi sıyırtmaca alıp götürecek sanki. Bunun böyle olacağını çok iyi biliyorsunuz; çünkü birkaç defa, gözlerinizin önünde bunun gerçekleştiğine tanıklık ettiniz.

Solumuzda bir saldırı başlıyor. İki büklüm olmuş insanlar, ellerinde süngü taktıkları tüfekleri, karşı tepeye doğru saldırmak için ilk sıçramaya hazırlanıyorlar. İçlerinden ikisi vurulup hattan ayrılıyor. Biri, ilk defa yaralanmanın ve bu kadar zarar gördüğü halde,

fazla acı çekmemenin şaşkınlığı içinde. Diğerleri, arkadaşlarının işinin bitik olduğunu biliyorlar. Benim bütün istediğim, bir kürek bulup başımı saklayacak bir siper yapıvermek. Fakat görünürde bir kürek yok.

Sağımızda, Mansuete'nun kocaman, sarı yığını yükseliyor. Teruel'in bir savaş gemisi büyüklüğündeki tabii kalesi bu dağ. Ardımızda İspanyol hükûmetinin topçusu ateş ediyor. Her gümbürtüden sonra ipek yırtılmasını andıran bir ses, ardından dağılan mermiden bir geyser gibi havaya çıkıp dağılan şarapnel sütunu. Mermiler Mansuete'nun toprak tahkimatını hallaç pamuğu gibi atıyor.

Teruel'den dokuz mil uzaklıktaki Sagunte yolu geçidinden geldik ve arabamızı geride bıraktık. Yol üzerinde altıncı kilometreye kadar yürüdük ve işte cephe hattı da burada. Bir süre konakladık fakat bir çukur içindeydik ve hiçbir şey göremiyorduk. Birşeyler seyredebilmek için sırta tırmandık ve burada da makineli tüfek ateşine tutulduk. Altımızda bir subay vurulup öldü; cesedini güçlükle yanımıza kadar taşıdılar; yemyeşil suratı ile bir sedyeye uzatıverdiler. Cesedi sedyeyle geri götürdüklerinde, saldırı henüz başlamamıştı.

Üzerimize yönelen ateşin yoğunluğu, manzara ile ölçülecek gibi olmadığından, merkez kuvvetin mevzilerinin bulunduğu sırttan ayrılmak zorunda kaldık. Biraz ötesindeki görüntü olağanüstüydü fakat yine de durulacak yer değildi. Yanımda yatan erin tüfeği tutukluk yapmıştı. Her atıştan sonra mekanizma tıkanıyordu. Taşla nasıl vurup açabileceğini kendisine anlattım. Birden hat üzerinde çığlıklar duyduk;

öteki sırtta Faşistlerin siperlerinden çıkıp koşmaya başladıklarını gördük.

Hoplaya zıplaya gidiyorlardı, panik halinde değillerdi; ama bu bir 'ricat' tı. Geri çekilmelerini örtmek için makineli tüfekleri üzerimize ateş kusuyordu. Olanca gücümle bir kürek bulmak istiyordum; derken birden hükûmet kuvvetlerinin sırtın üzerinde emin adımlarla ilerlemeye başladıklarını gördük. Bütün gün bu böyle sürdü. Akşam olduğunda, saldırının başladığı hattan altı kilometre ileriye ulaşmıştık.

Gündüz vakti hükûmet kuvvetlerinin Mansueto'nun doruklarına yayılışını izlemiştik. Asker dolu zırhlı araçların bizden 100 metre kadar uzaklıkta, tahkim edilmiş bir çiftlik binasına doğru saldırıya geçtiklerini de seyrettik. Zırhlı araçlar az ötede durup pencerelere ateş ederken, piyadeler de yaklaşıp el bombalarını fırlatıyorlardı. Sık otlarla örtülü bir küçük tepenin ardından Faşistlerin 80 milimetrelik havan topları ile açtıkları ateş, ardımızdaki yolu dövüyordu. Havan mermileri ıslık çalarak geliyor, büyük bir gürültüyle parlıyordu. Mermilerden biri saldırı dalgalarının ortalık yerine düştü; erlerden biri duman dağılırken tabii bir davranışla önce geriye doğru kaçtı, sonra bir yarım daire çizip yeniden saldırı hattına yetişmek için ileri koştu. Bir başkası da dağılan duman ve tozların arasında serilmiş yatıyordu.

O gün sis basmadı. Kuzey rüzgârlarının getirdiği soğuktan sonra, beş gün süreyle güney rüzgârları esmiş, çevrede adeta bir yaz havası başlamıştı. Mermilerin düştüğünü ve çiçek demeti gibi dağıldığını rahatlıkla görebiliyorduk. Ve bütün bir gün boyunca

birlikler durmadan saldırdı durdu; yeniden saldırdı. Yol boyuna vardığımızda, siperlerde bekleyen askerler bizi yüksek rütbeli kurmay subayları sanmış olacaklar ki, «Bakın şu tepedekilere,» diye seslendiler. «Ne zaman saldırıya kalkacağız? Ne zaman? Söyleyin bize!»

Ağaçların — kalın gövdeli rahat ağaçların — ardına oturduk. Alçak dallarından küçük yaprakları kopup dökülmüştü. Faşist uçaklarının üzerimize yöneldiklerini, sonra bir daire çizip uzaklaştıklarını ve Concud yakınlarındaki hükûmet birliklerini bombaladıklarını gördük. Bütün gün boyunca hükûmet birliklerinin düzenli, insafsız ilerleyişine ayak uydurup biz de ilerledik. Tepeler, sonra bir demiryolu aşıldı, bir tünel zaptedildi. İkinci kilometreye kadar bütün yollar, sırtlar ele geçti. En sonunda şehrin dış mahallelerine varıldı. Yedi kilisenin kuleleri ve geometrik hatları ile evler, batan güneşin ışıkları altında çok iyi seçilebiliyordu.

Akşam karanlığının çöktüğü gökyüzü, hükûmete bağlı uçaklarla doluydu. Avcı uçakları havada kırlangıçlar gibi dönüp duruyordu. Dürbünlerimizle uçakları çok iyi izleyip bir hava savaşı seyretmeyi umarken, iki kamyon paldır küldür geldi, tam yanımızda durdu. İçlerinden futbol maçına giden çocukları andıran bir sürü bıyığı terlememiş delikanlı indi. Ancak bellerindeki birer düzine bombayla ellerinde taşıdıkları ikişer torbayı görünce, insan bunların dinamitçi olduklarını anlıyabiliyordu.

Yüzbaşı, «Bunlar çok iyidir,» dedi. «Şehre saldırdıkları zaman iyi seyredin bunları...» Böylece gü-

neşin batışından sonraki kısa süren aydınlık sırasında, şehrin çevresini silâhların yanıp sönen alevleri de aydınlatırken delikanlıların bizden yüz metre kadar ileri çıktıklarını, makineli tüfek ateşinin ve otomatik tabancaların örtüsü altında ilk evlere doğru ilerlediklerini gördük. Bir an bir duvarın dibinde kararsız kaldılar, ardından bombaların kızıllı - siyahlı parlamaları göründü; büyük bir gürültü duyuldu. Şehrin içine daldılar.

«Onları şehrin içinde nasıl takip edebileceksiniz?» diye albaya sordum.

«Mükemmel,» dedi. «Mucizevî bir proje!» Biz de yoldan aşağı inmeye başladık. Fakat hava iyice kararmaya başlamıştı. Bu arada dağılan birlikleri toplamak için subaylar geliyordu. Onlara kendileriyle beraber kalacağımızı, karanlıkta üzerimize ateş edilebileceğini, parolayı da bilmediğimizi söyledik. Hoş bir sonbahar akşamında ve tepeden aşağı, Taruel'e doğru ilerledik. Huzur verici saatlerdi ve hiçbir ses insanı kuşkulandırmıyordu.

Yolda, son saldırı sırasında bir bölüğe kumanda eden subaylardan birinin ölüsüne rasladık. Bölük ilerlemeye devam etmişti; çünkü böyle anlarda sedye bulup da cesedi geri göndermek için vakit kaybedilemezdi. Hâlâ katılaşmamış ve sıcak cesedi biz kaldırdık; yolun kenarına, son derece ciddî yüzüyle bıraktık. Artık kendisini tanklar da ezemezdi. Yine şehre doğru ilerledik.

Şehirde halk bizi kucakladı, öptü, Barselona'daki kardeşleri, amcaları, yeğenleri hakkında haber sordu. Her şey yolundaydı. Bundan önce bir şehrin nasıl

teslim olduğunu hiç görmemiştik ve ortalıkta dolaşan tek sivil bizdik. Doğrusu bizi ne sanıyorlar diye merak ettim. Bir Londra gazetesinin muhabiri olan Tom Delmer, papaza benziyordu; «New York Times»-ın muhabiri Herbert L. Matthews ise, Savonarol gibiydi; ben ise Wallace Beery'den farksızdım. Adamlar yeni kurulacak rejimin bir hayli karışık olacağını düşünmüşlerdir herhalde.

Neler beklediklerini anlatmaktan geri kalmadılar: Faşistler şehri terketmeyeceklerini açıklayınca, hükûmet şehrin boşaltılmasını kabul ettiği halde, gitmemişler; mahzenlerde, kilerlerde saklanıp beklemişlerdi. Ayrıca hükûmetin şehri değil, sadece askerî hedefleri bombaladığını söylüyorlardı. Bunu ben değil, onlar söylüyordu.

Otomobilde Madrid'den yeni gelen New York gazetelerini okurken ve General Franco'nun 'nihaî zafer' saldırısına başlamadan önce, hükûmete teslim olması için beş günlük mühlet tanıdığı haberini öğrenince, Teruel'e girişimiz biraz töreye aykırı gibi göründü bize.

( 3 nisan 1938, NANA ajansına gönderilen telgraf )

( Barselona )

BU sabah cepheye hareket ederken, nefis ve tam bir yalancı ilkbahar havası vardı. Geçen gece Barselona'ya varışımızda hava kötü, sisli, pis, kurşunî ve sıkıcıydı; bugün ise gökyüzü pırıl pırıl, hava sıcak; ayrıca pembe bahar çiçekleri, yeşil tepeleri süslüyor, zeytin ağaçlarının tozlu yeşilini renklendiriyordu.

Reus'tan çıktıktan sonra iki yanında da zeytin ağaçları bulunan yolda ilerlerken, birden şoför feryadı bastı. Hoplaya zıplaya, «Uçaklar! Uçaklar!» diye haykırdı. Otomobili hemen ağaçlardan birinin altına çekip durduk.

Şoför, «Tam üstümüzdeler,» derken gazeteci ken-

disini ilerdeki bir çukurun içine attı ve kenarından bakınca, tek motorlu bir uçağın alçaldığını, sonra bir tek otomobil için sekiz makineli tüfeğini ateşlemeye lüzum görmemiş gibi, yeniden dikildiğini gördü.

Fakat gözetlemeye devam ederken, birden bombalar yağmaya ve patır patır patlamaya başladı. Yarım mil ötede siluetini gördüğümüz Reus, tuğla rengi bir toz bulutunun ardında kalıverdi. Hemen şehre döndük. Ana yol, yıkılan evler ve patlayan ana su borusu yüzünden kapanmıştı. Durup yaralı bir atı öldürmesi için bir polis aradık etrafta. Fakat sahibi, atı hâlâ kurtarmanın mümkün olduğu kanısındaydı. Biz de kalktık, küçük Katalonya şehri Falset'e gitmek için dağ geçidini tuttuk.

İşte gün böyle başlamıştı, fakat hiç bir canlı nasıl biteceğini şimdiden söyliyemezdi. Biraz sonra kaçan mültecilerle dolu arabalara raslamaya başladık. Arabalardan birini yaşlı bir kadın yönetiyor, bir yandan da hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Bütün gün ağlarken gördüğüm tek kadın, buydu. Ardından sekiz çocuğun bindiği bir başka araba geliyordu. Çetin bir yokuşa vardıklarında, küçük bir oğlan, inip arabayı tekerleğinden itmeye başladı. Yataklar, şilteler, dikiş makineleri, yorganlar, kap - kacak, atlar ve katırlar için arpa torbaları da arabaların içine tıka - basa doldurulmuştu. Ayrıca hepsinin ardına birkaç koyun ya da keçi bağlanmıştı. Panik havası yoktu, sadece kaçıyorlardı.

Üzerine yataklar yüklenmiş bir katırın sırtında oturan genç bir kadın, yüzü kıpkırmızı mini mini bir bebeği kucağında taşıyordu. Bebek ençok iki günlük-

tü. Kadının başı, bindiği hayvanın sallantısına uygun olarak öne, arkaya, sağa, sola sallanıp duruyordu. Bebeğin kapkara saçları tozdan akçıllaşmıştı. Katırı yularından çeken adam yürüyor, arada bir durup ardına, kadınla bebeğe bakıyor, sonra tekrar yolu gözlüyordu.

Arabamız yanına gelince, «Bebek ne zaman doğdu?» diye sordum kendisine. Adam gururla, «Dün,» diye karşılık verdi. Araba geldi, geçti yanlarından. Bütün bu insanlar yürürken ya da arabalarında, sadece bir yeri dikkatle süzüyorlardı: Gökyüzünü.

Derken askerlere de raslamaya başladık. Bir kısmı tüfeklerini namlularından tutmuş taşıyordu; bir kısmının hiç silâhı yoktu. Başlangıçta birkaç birlik görmüştük. Sonra kalabalık ve dağılmamış birliklerle karşılaşmaya başladık. Kamyonlara bindirilmiş askerler, yürüyen askerler, makineli tüfek yüklenmiş kamyonlar, tanklar, tanksavar çeken kamyonlar, uçaksavar çeken kamyonlar ve hep yürüyen bir halk topluluğu gördük.

İlerledikçe, bu göçün altında yol sanki boğuluyor, ezilip kayboluyordu. Öyle bir an geldi ki; yalnız yol değil, yola çıkan patikalar, küçük yollar da insan ve hayvan sürüleriyle dolup taşmaya başladı. Yine de panik yoktu; sürekli bir hareketlilik vardı. Halkın büyük çoğunluğu neşeli görünüyordu. Belki de havadan. Hava o kadar güzeldi ki, hiçkimse ölümü aklına getiremiyordu.

Derken tanıdık kimselere raslamaya başladık: Önceden gördüğümüz subaylara, New York'lu ve Chicago'lu askerlere. Düşmanın hatları yarıp Gandesa'yı nasıl aldığını, Ebre nehri üzerinde Mora köprü-

sünü Amerikalıların hâlâ savunduklarını, bu göçü de kendilerinin koruduğunu, nehir üzerindeki köprü başını ve şehri ellerinde tuttuklarını onlar anlattılar.

Askerî birlikler birden seyrekleşti, sonra yeni bir akın daha oldu. Yol öylesine kalabalıklaştı ki, otomobil ilerleyemez hale geldi. Mora'nın bombalandığını görebiliyor, silâh seslerini duyuyorduk. Birden bir koyun sürüsü yolu kesti. Çobanlar, hayvanlarını tankların ve kamyonların önünden kurtarmak için insanüstü çaba harcamaya başladılar. Uçaklar, hâlâ boy göstermemişti.

İlerde, nehir üzerinde köprü başı tutuluyordu. Ne var ki, tozla yoğrulmuş bu lâstiklerle daha fazla ileri gitmek imkânsızdı. Bu yüzden arabayı Tarragona ve Barselona'ya doğru çevirdik, yeniden yola koyulduk. Yeni doğan bebeği ile kaçan kadın yavrusunu bir şala sarmış, sıkı sıkı göğsüne bastırmıştı. Kadın hâlâ katırın yürüyüşüne göre sallanıyordu. Kocası katırı çekmeye devam ediyordu ve gözleri hep yoldaydı. Kendisine el salladığımızda, karşılık vermedi. İnsanlar bir yandan göçüyor, bir yandan da gökyüzünü gözetliyordu. Uçaklar hâlâ görünmemişti. Ama bu iş için vakitleri vardı ve şimdi görevleri başlarından aşkındı.

( 15 nisan 1938, NANA ajansına çekilen telgraf )

Tortosa - ( İspanya )

ÖNÜMÜZDE Messerschmidt takip uçaklarının koruduğu on beş Heinkeil hafif bombardıman uçağı, herhangi bir hayvanın ölümünü bekleyen akbabalar gibi daireler çizerek döndü, durdu. Belirli bir noktanın üzerinden her geçişlerinde, bombalar yağıyordu. Çıplak tepelerin üzerinden her geçişlerinde, dizilerini hiç bozmadan dalıyor, üçer üçer pikeye geçip silâhlarına ateş kusturuyorlardı. Bu akınları aralıksız kırk beş dakika sürdü ve pike yapıp bombalarını salladıkları hedef, tepede savunmak için son direnişini gösteren ve Barselona - Valencia yolunu tutmak için, şu sıcak ilkbahar gününün öğleden sonrasında, çıplak sırtlarda dayanmaya çalışan bir piyade bölüğüydü.

Tepemizdeki bulutsuz gökyüzünde bombardıman

filoları birbiri ardından Tortosa'ya akın ediyorlardı. Bombalarını her bırakışlarında, anî bir gürültüyle beraber Ebro üzerindeki küçük şehrin üstünü sarı bir toz bulutu kaplayıveriyordu. Bombardıman uçakları birbiri ardından sökün ettikçe, toz hiç dağılmadı ve sonunda sarı bir sis bulutu gibi büsbütün Ebro vâdisini sardı. Dev yapılı Savoia - Marchetti bombardıman uçakları, güneşin altında gümüşî beyaz ışıklar saçıyordu ve bir filo darbesini indirip uzaklaşırken bir diğeri gelmekteydi.

Bütün bu süre içinde Heinkeil'ler tepemizde mekanik bir düzenle dolanıp duruyordu. Altlarında kayaların, ya da alelacele kazılmış çukurların içine sinmiş bir bölük asker, bir ordunun ilerlemesini durdurmayı deniyordu.

Gece yarısı hükûmet bir bildiri yayınlayarak San Mateo ve La Jana çevresinde savaşlar olduğunu kabul etmişti; bu, son savunma noktası ve Morella'dan denize uzanan yolu koruyan kayalık tepe La Tancada'nın çevrildiği, ya da düştüğü anlamına geliyordu.

Sabahın dördünde, kayalık Katalonya tepelerini aydınlatan dolunayın ışığında ağaçların arasından geçerek cepheye doğru ilerledik. Tarragona'daki eski Roma surlarını gün ışığında geçtik ve güneşin iyice sırtımızı yakmaya başladığı sırada, ilk mülteci kafileleri ile karşılaştık.

Daha sonra cephenin yarıldığını haber veren birliklere rasladık. İki kolun Vinaroz'a doğru, bir üçüncüsünün Ulldecona üzerine, dördüncü bir kolun da Tortosa'dan sadece on üç kilometre uzaktaki Santa Barbara yönündeki La Galera'ya ilerlediğini söyledi-

ler. General Aranda'nın Navarrone'li ve Faslı birliklerinin denizden başlatıp yürüttükleri dört kollu bir saldırıydı bu. Subayların dediğine göre, San Mateo'dan denize uzanan iki yol üzerindeki son iki şehir, Calig ve San Jorge düşmüştü bile.

O gün öğleden sonra saat birde yol hâlâ açıktı, fakat Aranda'nın birlikleri gerekli silâhlarını getirir getirmez, yolun bombalanacağına ya da kesileceğine dair bütün belirtiler açık seçik ortaya çıktı. Şu satırların yazıldığı sırada Ulldecona'da bir kurmay subayı ile konuşan muhabir, makineli tüfek seslerini rahatlıkla işitebiliyordu.

Aranda'nın birlikleri San Rafael'e doğru ilerlerken ve aramızda sadece bir tek sırt kalmışken, kurmay subayı soğukkanlılık, dikkat ve büyük bir nezaketle konuşabiliyordu. Kendisi çok cesur ve usta bir askerdi ve zırhlı arabalara komuta ediyordu. Fakat bizim otomobilimiz zırhlı değildi. Bu yüzden Santa Barbara'ya dönmeye karar verdik. Burası güzel, küçük bir şehirdi. Bombardıman uçaklarının salıverdikleri bombaların altında Tortosa'nın üzerinde hâlâ dumanlar tütmeseydi, daha da güzel görünecekti.

Bizi Tortosa'dan geçip Barselona'ya yönelmeye zorlayan birçok sebep vardı. Can korkusu, hürriyet ve mutluluk peşinde koşma kaygısı da bunlar arasındaydı. Bu yüzden otomobille Tortosa'ya varıp da, muhafızlardan birinden köprünün bombardımanda çöktüğünü, geçip gidemiyeceğimizi öğrenince, bütün önceki kaygularımız kayboldu, hepsini unuttuk. Sadece **«olan oldu»** diye bir his kaldı içimizde.

Muhafız, «Kurmaya çalıştıkları küçük köprüden geçebilirsiniz,» dedi.

Şoför hemen otomobili çalıştırdı. Kamyonların, bombaların açtığı çukurların arasından geçtik. Bu çukurlara iki kamyon rahatça düşebilirdi ve toprak hâlâ ekşi ekşi barut kokuyordu. Küçük köprüye doğru atıldık. Önümüzde bir katır arabası gidiyordu.

Bir muhafız, tahıl çuvalları, ev eşyaları, kap - kacak, bir testi şarap ve katırın taşıyabileceği daha ne varsa doldurulmuş arabanın üzerindeki köylüye, «Oraya gidemezsin,» diye seslendi. Fakat katır geri dönemiyordu. Yol tıkanmıştı. Bunun üzerine muhabiriniz tekerleğinden itti, köylü katırın başına asıldı, araba da ağır ağır kımıldadı. Ardından da otomobil hareket etti.

Çocuklar denizde başı derde girmiş bir geminin tayfaları gibi, köprü üzerinde hızlı hızlı çalışıyor, çivi çakıyor, çekiçle dövüyor, vida takıyorlardı. Sağ tarafımızda ise Ebro üzerindeki büyük demir köprü, suların içine gömülmüştü. Bir gözü ise olduğu gibi kaybolmuştu. Kırk sekiz uçaklık filo, açtıkları deliklerden ve yol üzerindeki evlerin taş üstünde taş kalmamacasına yıkılmasından da anlaşıldığına göre 300 - 400 kiloluk ağır bombalar kullanarak en sonunda Tortosa köprüsünün hesabını görmüşlerdi. Şehrin içinde bir benzin tankeri yanıyordu. Sokaklarda yürümek, ayın kraterlerinde ilerlemek kadar zordu. Hâlâ askıda olan demiryolu köprüsü onarılabilirdi. Fakat Ebro'nun batı kıyısı gerçekten kötü bir gece geçirmişti.

## TORTOSA SALDIRIYI BEKLERKEN

( 18 nisan 1938, NANA ajansına gönderilen telgraf )

Ebro Deltası - ( İspanya )

SULAMA barajı, bu yılın ürünü kurbağalarla doluydu. İleri doğru suları karıştırınca hayvanlar dehşetle sıçrayıp yaygarayı basıyorlardı. Bir dizi delikanlı, demiryolu hattının gerisine sinmiş, putrellerin ardında kendilerine birer çukur kazmışlardı. Kısa bir süre sonra paslanacak olan pırıl pırıl demiryolunun üzerinde kendi süngüleri de ışıldıyordu. Hepsinin yüzünde bir erkek ifadesi vardı — birgün içinde delikanlılar kocaman adam oluveriyor —; savaşacakları zamanı bekliyorlar.

Düşman nehir boyunca köprü başını henüz tuttu ve son birlikler köprü havaya uçurulduktan sonra nehri yüzerek geçtiler. Mermiler şimdi nehir boyundaki Amposta adlı küçük şehirden bizim tarafa doğru ya-

ğıyor, açık araziye ve yol üzerine bir zarar vermeden düşüyor. Silâhların çifte gümbürtüsünü, sonra kumaşın yırtılışını andıran sesi, derken bağlar arasından yükselen koyu kahverengi toz bulutunu görebiliyorsunuz.

Silâhlar ilk defa konuşmaya başlayınca, savaşın tehlikesiz bir sessizliği oluyor. Muhabiriniz de Franco'nun adamlarının nehir boyunca neler yaptıklarını gözetleyebilmek için demiryolu boyunca yürüdü, ilerledi.

Savaş sırasında bazan ölü bir an oluyor, ki o zaman herkes, ister sersemliğinden, ister cesaretinden deyin, dimdik yürüyebiliyor. Fakat bazan öyle anlar oluyor ki, olaylar patlak vermeden hemen önce, insan kendini boğa güreşi alanında olduğunu sanıyor.

Tortosa yolu üzerinde uçaklar pike yapıp makineli tüfeklerine ateş kusturuyorlardı. Alman uçakları son derece metodlu ve insafsız. Görevleri neyse onu yapıyorlar ve eğer siz de bu görevin bir parçası iseniz, hiç talihiniz yok demektir. Görevlerine dahil değilseniz, kendilerine iyice yaklaşabilir ve tıpkı aslanların beslenmelerini seyreder gibi seyredebilirsiniz. Üslerine dönerken yolu bombalamak için emir almışlarsa, siz de nasibinize düşeni alırsınız. Aksi halde özel olarak bombalamaları bildirilen hedefi bombaladıktan sonra — tıpkı banka memurları gibi — dosdoğru üslerine uçar, giderler.

Tortosa'ya bakınca, uçakların hareketine göre bir karar vermek gerekirse, durum çok korkunç ve ölümle yüklü görünüyordu. Fakat bu tarafta, delta üzerin-

de, topçu henüz ısınma hareketleri yapar gibiydi. Başka bir gün olsa, hayatınıza mal olacak şekilde yolu aşıp Ebro'ya paralel bir kanal üzerindeki beyaz eve rahatça gidebilirdiniz. Bu evden Faşistlerin saldırıya hazırlandıkları nehir boyundaki sarı şehri gözetlemek mümkündü.

Kapıların hepsi kilitliydi ve dama çıkmaya imkân yoktu. Fakat kanal boyundaki sarmaşık kaplı patikadan, insanların ağaçlar arasından ilerleyerek nehir kıyısındaki yeşil, yüksek sazlara doğru yürüdüklerini görmek mümkündü. Hükûmete bağlı topçular şehri dövüyor, evlerden taş ve toz sütunları yükseliyor, bir gözetleme postası olduğu anlaşılan kilisenin kulesi hedef olarak seçiliyordu. Fakat hâlâ tehlike hissi duyulmuyordu.

Üç günden beri nehrin öbür kıyısındasınız; bu sırada General Aranda'nın birlikleri hep ilerlemekte. Tehlike hissi, ansızın süvariler, tanklar ya da zırhlı araçlarla burun buruna gelmek korkusu, soluduğunuz havadaki toz ya da tozu bastıran ve üstü açık otomobilde yüzünüzü döğen yağmur kadar gerçekti. Şimdi ise iki ordu arasında temas olmuştu ve Ebro'yu tutmak için bir savaş patlak vermek üzereydi. Kararsızlık devresinden sonra bu temas, insanı adeta rahatlatıyordu.

Gözetlemeye devam ederken, yeşil ağaçların arasından süzülerek gelen bir başka adam daha görüyordunuz. Sonra üç kişi daha. Tam gözden kayboldukları sırada, ansızın, hiç ummadığınız bir sırada, bir makineli tüfeğin tarrakasını işitiyorsunuz. Başlarını korumak için birer siper kazan delikanlılar haklıymış

ve artık bundan sonra iş onların omuzlarında. Olduğunuz yerden hepsini iyice siperlerine sinmiş, beklerken görebiliyorsunuz. Yarın sıra onlara gelecek. Süngülerinin keskin hattını da gözetliyebiliyorsunuz.

Topçu şimdi biraz daha hızlandı. İki mermi açıkça çok yararlı yerlere isabet ediyor. İlerde bir toz duman bulutu yükselirken, siz Tortosa ana yolu kenarındaki tarlalardan birinden bir avuç taze soğan kopartıyorsunuz. İlkbaharın ilk ürünleri bunlar. Soyunca, gevrek ve bembeyaz oldukları görülüyor. Ebro deltası bereketli, güzel bir toprak ve soğanların bittiği bu topraklarda yarın insanlar savaşa tutuşacaklar.

## AMERİKAN GERÇEKÇİLİĞİ İÇİN BİR PROGRAM

(11 ağustos 1938, Ken.)

Soru : Savaş nedir?

Cevap : Savaş, rakibimizin isteğimize boyun eğmesi için başvurulan şiddet eylemidir.

Soru : Savaşın ilk hedefi nedir?

Cevap : Savaşın ilk hedefi, düşmanı silâhsızlandırmaktır.

Soru : Bunu gerçekleştirmek için gerekli aşamalar hangileridir?

Cevap : Bir : Askerî güç yokedilmelidir; yani, bir daha savaşta kullanılmayacak duruma getirilmelidir. İki : Ülke fethedilmelidir. Üç : Düşmanın istekleri bastırılmalıdır.

Soru : Bu üç şarta uymadan, dilediğimizi düşmana yaptırmanın başka bir yolu var mıdır?

Cevap : Evet. İstilâ vardır, ki düşman ülkesinin işgali demektir. İstilâdan amaç, işgal edilen toprak-

ları sürekli muhafaza etmek değil, düşmana dilediğini yaptırabilmek ya da onu mahvetmektir.

Soru : Savunmaya geçen bir ülke, savaşı kazanmayı ümit edebilir mi?

Cevap : Evet. Bu olumsuz niyet, aslında savunma prensibini meydana getirir. Ayrıca düşmanı savaşın sürdürülmesiyle yıpratmanın en tabii yoludur. Bu düşünce tarzı bütün imkânlarını direniş için yoğun bir şekilde toplamak demekse, insana üstünlük kazandırır ve düşman sayıca ne kadar üstün olursa olsun, bu üstünlük dengeyi sağlıyabilirse, savaşın sürüp gitmesine, uzamasına, en sonunda da düşmanın gücünü yavaş yavaş kaybetmesine yol açar. Öyle ki, varılan noktada «siyasal hedef artık bir eşdeğer olmaktan çıkar». Düşman bu noktada artık savaşı terketmek zorundadır. Bu yollardan düşmanla mücadele etmenin, çok defa zayıfın kuvvetliye karşı direnişini mümkün kıldığını görüyoruz.

Yedi Yıl Savaşları sırasında Büyük Frederick, hiçbir zaman Avusturya krallığını alaşağı edecek kadar güçlü olmamıştı. XII. Charles gibi hareket etseydi, mahvolması kaçınılmaz bir sondu. Kaynaklarını idare etme sistemini ustaca uygulayarak, karşısında birleşen devletlere yedi yıl sürdürülen bir savaşın sonunda kuvvetinin başlangıçta tahmin edildiğinden daha çok olduğunu gösterdi; onlar da barış istediler.

Bu karşılıkların hepsi, Clausewitz'indir ve Clausewitz bu işi iyi bilir. Kuru, sıkıcı söyleyişi var, fakat savaş üzerine söylenmiş, yazılmış o kadar saçmalıklar bulabilirsiniz ki, İspanya Cumhuriyetinin neden savaşı sürdürdüğünü anlamak için, savaşların Einstein'ına kulak vermek zorunluluğu vardır. Savun-

manın gücü hakkında Clausewitz'in bu iki paragrafını inceleyecek olursanız, İspanya'da neden uzun bir süre savaşılacağını anlarsınız.

Bugün İspanya'da savaş iki yıldan beri sürüyor. Çin'de de bir yıldan beri savaş var. En geç gelecek yaza, Avrupa'da da savaş patlak verecek.

21 Mayıs'ta neredeyse başlıyacaktı. Bugün ise Ağustos'ta başlaması mümkün. Gelecek yaza kadar da ertelenebilir. Fakat nerden bakılırsa bakılsın savaş geliyor.

Şimdi yine «Savaş nedir?» diye soralım. Biz, savaş cinayettir diyoruz; özrü yok diyoruz; savunulmaz diyoruz; hiçbir amacın, saldırgan bir savaşı haklı gösteremeyeceğini ileri sürüyoruz. Ne diyordu Clausewitz? **«Devlet politikasının başka yollardan sürdürülmesi»** diye tanımlıyordu savaşı.

Yeni savaş kesinlikle acaba ne zaman patlayacak? Emin olun, nasıl başlıyacağı hakkında şimdiden planlar hazırlanmıştır. Ama kesinlikle ne zaman başlayacak?

«İki taraf savaşmak için silâhlanmışsa, bir kabına sığamamak duygusu onları çatışmaya sürükler. Silâhlanmayı sürdürdükleri ve barış şartları üzerinde anlaşmaya varamadıkları sürece, bu duygu içlerinden eksik olmayacaktır. Her iki tarafı da bu bekleme devresinde tutan ancak bir tek sebep olabilir: Eyleme geçmek için daha uygun bir anı beklemek.»

Bunları da Clausewitz söylüyor.

«Savaş mekanizmasının hazır olduğunu bilen, savaşın artık kaçınılmaz olduğunu gören, buna rağ-

men ilk darbeyi indirmekte tereddüt eden devlet adamı, ülkesine karşı cinayet işlemiş demektir.»

Bunu da söyleyen Von Der Goltz. Üzerinde durulmaya değer bir şey.

Şimdi Neville Chamberlain ve Dış İşleri Bakanlığımızda onun sözcülüğünü edenlerin sakız gibi çiğnedikleri bir söz var: **«Gerçekçi olmalıyız,»** diyorlar.

Niçin gerçekçi olmayalım? Ama Chamberlain gerçekçisi değil, Amerikan gerçekçisi.

Avrupa'da savaş patlak vermek üzere. Gerçekçi kişiler olarak biz ne yapacağız bu konuda?

Önce, bu savaşın dışında kalmak istiyoruz. Bir Avrupa savaşından, savaşın getireceği geçici refah dışında kazanacağımız hiçbir şey yok.

Savaş dışı kalmanın yollarından biri, bu işe hiç burnunu sokmamak, her iki tarafa da savaş malzemesi satmamaktır. Bunu yapacak olursanız, İngilizlerle, Dış İşleri Bakanlığında İngilizlerden yana olan delikanlılar, yine de sizi bu işin içine iteleyeceklerdir. Yalnız bu saçma sonuçlara varmak için değil, en ulu ve soylu, insancıl zemin üzerinde türlü kışkırtmalar yürütülecektir. Karşı taraf da bizi işlemeye çalışacaktır. Ne var ki İngilizler daha usta ve daha çekilir kişilerdir.

Almanlar halkı kızdırmak, uluslara hakaret etmek ve bahane bulmak konusunda gerçekten dahi insanlar. Hohenzollern'ler kötüydü, ama Naziler onlardan da beter olabilir. Geçen sefer bir «Lusitania» olayı olduysa, bu sefer buna benzer yarım düzineyi göze alabilirsiniz. Guernica ve Barselona'da sivil halkı bombalayan vahşilerin «Normandie» ya da «Queen Mary»

yi denize gömmekte tereddüt edeceklerini düşünmek saflık olur. Bu yüzden savaş patlak verince, Amerikalılar, Amerikan gemilerini değiştirmeyi düşünmelidirler. Ya da Fransız denizyolları ya da Cunard denizyolu şirketi hesabına döğüşmeyi göze almalıdırlar.

Hayır. Gerçekçi olmaya niyetliyseniz, herşeyden önce savaşa girip girmeyeceğinize önceden karar vermeniz gerekir. Savaşa girmemiz için önünüze sürüyle fırsat çıkacaktır. Ve savaş patlak verecektir.

Öyleyse savaşa girmemek konusunda karara varalım. Ama neden girmeyelim? Gerçekçi isek, neden iki tarafa da bizden istediklerini, imal ettiğimiz her şeyi satmıyalım? Peşin para karşılığı hem de. Kredi ile hiçbir şey satmamalıyız; bize olan borçlarını ödesinler diye, ilerde o tarafın kazanması için çaba göstermek zorunda kalmıyalım. Yeniden savaş borçları maskaralığına sapmıyalım.

Avrupa'da savaş patlak verecek. Gerçekçi isek, neden bundan yararlanmaya bakmıyalım? Ama bütün satışlar peşin para ile yapılmalı, para yerine de altın almalı.

Ayrıca istemeyerek savaşa sürüklenmemek için, savaşan ülkelere hiçbir malzeme Amerikan gemileri ile gönderilmemeli. Amerikan gemileri asla savaş malzemesi taşımamalı. Bırakın alıcılar kendi gemilerini göndersinler, aldıkları mal için peşin para ödesinler. Gemileri torpillenip batırılırsa, artık onu da kendileri düşünsünler. Ne kadar çok gemileri batırılırsa, bizim için o kadar iyi.

Bu durumda onlara gemi de satabiliriz; tabiî peşin para karşılığında. İyi, çabuk inşa edilen, ucuz gemiler. Tıpkı geçen savaşta olduğu gibi. Bütün bu sat-

tıklarımız ve yaptıklarımız, hep peşin para karşılığı için tabiî. Malın tutarı sipariş sırasında alınmalı; malı alan ülke, mal gemiye yüklenir yüklenmez, geminin de sahibi sayılmalıdır.

Gestapo sabotaj hareketlerine girişecek, tersanelerimizi yakacak bile olsa, yine savaşa girmemiz gereksiz. Sigorta ne diye icat edilmiş? Ne kadar çok sabotaj yapılırsa, o kadar iyi. Üstelik onların gemileri de batırılırsa, para karşılığı onlara da gemi yaparız.

Bırakın Avrupalı centilmenler savaşsınlar ve peşin para ödeyebildikleri sürece, bakalım ne kadar zaman savaşabilecekler. Niçin gerçekçi olmayalım, Sayın Bay Chamberlain? Niçin gerçekçi olmayalım? Yoksa siz bu savaşçılık oyununu oynamak istemiyor musunuz?

## BİR OLAYIN ÜZERİNE TUTULAN IŞIK

( 22 eylül 1938, Ken. )

BU vatandaşıma geçen yılın nisan ayı sonunda Madrid'deki Florida otelinde raslamıştım. Vakit öğleni bir hayli geçmişti ve adam önceki akşam Valencia'dan gelmişti. Gününü odasında yazı yazarak geçirdi. Uzun boylu, sulu gözlü bir adamdı; düz ve kel tepesi üzerindeki birkaç tutam sarı saç bin dikkatle yapıştırılmıştı.

«Madrid'i nasıl buldunuz?» diye kendisine sordum.

«Burada tedhiş var,» diye karşılık verdi gazeteci. «Nereye gitseniz bunun belirtisi görülüyor. Sokaklar binlerce cesetle dolu.»

«Ne zaman geldiniz Madrid'e?» diye sordum.

«Geçen gece.»

«Nerede gördünüz cesetleri?»

«Her tarafta,» diye karşılık verdi. «Sabah erken saatlerde görülüyor.»

«Bu sabah erkenden sokağa çıktınız mı?»

«Hayır.»

«Hiç ceset gördünüz mü yollarda?»

«Hayır,» dedi, «Ama ben ceset olduğundan eminim.»

«Tedhişe delil olarak neler buldunuz, peki?»

«Oh, tedhiş orta yerde canım,» dedi, «Kimse tedhiş olmadığını iddia edemez ki!»

«Siz kendiniz hangi delilleri topladınız?»

«Daha kendi başıma delil toplayacak vaktim olmadı, ama tedhiş havası estiğini biliyorum.»

«Dinleyin bakın,» dedim. «Siz buraya dün gece geldiniz. Daha şehre çıkmadınız bile ve şimdi kalkmış, burada yaşıyan ve çalışan bizlere, şehirde tedhiş havası esiyor diyorsunuz.»

«Tedhiş havası estiğini inkâr edemezsiniz,» dedi 'uzman' bey. «Nereye gitseniz bunun delillerini görebilirsiniz.»

«Biraz önce hiçbir delil görmediğinizi söylemiştiniz galiba.»

«Her yerde delilleri var,» dedi 'büyük' adam.

Kendisine Madrid'de yaşıyan ve çalışan, görevleri şehirde tedhiş havası eserse, bunu gazetelerine bildirmek olan yarım düzine gazeteci olduğumuzu hatırlattım. Seguridad (Emniyet)da arkadaşlarım olduğunu, kendilerini eskiden beri tanıdığımı, güvendiğimi, bu ay içinde üç kişinin casusluktan yakalanıp kurşuna dizildiklerini bildiğimi anlattım. Cezalardan birinin infazında tanık olarak dâvet edilmiştim,

ama bir ikincisinde hazır bulunabilmek için dört hafta beklemem gerekmişti. Bu adamlar da ayaklanmanın ilk günlerinde «kontrol altına alınamıyanlar» diye bilinen kişiler tarafından kurşuna dizilmişlerdi ve Madrid aylardan beri Avrupa'nın herhangi bir başkenti kadar güvenilir, hür, her türlü tedhişten uzak ve asayişli bir şehirdi. Vurulan herkesi morgda görmeye izin veriyorlardı ve her gazeteci gibi, kendisi de isterse bunu doğrulayabilirdi.

«Tedhiş havası estiğini inkâra kalkışmayın,» dedi. «Tedhiş olduğunu siz de biliyorsunuz pekâlâ.»

Kendisi gerçekten büyük bir gazetenin muhabiriydi ve gazeteye saygım olduğu için, fazla üstelemedim. Ne var ki, böyle bir iddiada bulunan biri bunu ispatlamak zorundaydı. Bu görüşme bir Amerikalı kadın gazetecinin odasında olmuştu ve yanılmıyorsam, ama pek de emin değilim bundan, adamın gözünde gözlükler vardı.

Amerikalı kadın gazeteci ülkeden ayrılıyordu ve adam aynı gün kadına beraberinde götürmesi için mühürlü bir zarf emanet etmişti. İnsan savaş zamanında dışarı götürmesi için önüne gelene mühürlü zarflar emanet etmez. Adam, kadın meslektaşımıza zarfın içinde sansürden geçmiş ve Teruel cephesine ait bir yazısının kopyası olduğunu söylemişti. Aslında telgrafını daha önceden çekmişti ve bu kopyasını da yazısının yerine ulaştığından emin olmak için gönderdiğini söylüyordu.

Kadın gazeteci ertesi gün zarfı götüreceğini söyledi.

«Zarf mühürlü, değil mi?» diye kendisine sordum.

«Evet.»

«Öyleyse önce sansüre bir gösterelim; ben de nasıl olsa oraya gidiyorum,» dedim. «Ne olur ne olmaz, başına bir şey gelmesin.»

«Başıma ne gelebilir ki canım? Zarfın içinde sansürden geçmiş bir telgrafın kopyası var.»

«Peki, sana gösterdi mi kopyayı?»

«Yoo, sadece söyledi.»

«Bir tutam saçını kel kafasını örtmek için yapıştıran adamlara hiç inanma,» dedim.

«Naziler bu adamın başını getirene 600 000 lira vaadetmişler,» dedi. «Herhalde dürüst biri olmalı.»

Neyse, sansür'de zarfın içinden Teruel cephesine ait telgrafın kopyası yerine, «Madrid'de tedhiş havası esiyor, binlerce ceset bulundu, vb...» diye başlayan bir yazı çıktı. Düpedüz yalandı bu. Madrid'deki her şerefli gazeteciye çamur atmaktı. Hem bu adam bunu geldiği ilk gün, otelinden dışarı adımını atmadan yazmıştı. İşin asıl çirkin yönü, emeline âlet ettiği kız savaş kuralları uyarınca, ülkeden çıkarken bu yazı ile beraber yakalansaydı, casus diye kurşuna dizilebilirdi. Telgraf apaçık yalandı ve ülkeden ayrılırken kendisine güvenen bir kıza emanet edilmişti.

O gece Gran Via lokantasında olayı Madrid'de her gün çalışırken hayatlarını tehlikeye atan, gözüpek, politika ile ilişkisi olmayan, dürüst gazetecilere de anlattım. Bunların hepsi de, hükûmetin, Madrid'de duruma hâkim olmasından beri, tedhişi durdurduğu-

nu, Madrid'de tedhiş havası esmediğini kabul ediyorlardı.

Madrid'e çıkagelen bu adam hesabına hepsi çok üzgündü. Çünkü hepimizi yalancı yerine koyup uydurma haber yazmış, ünlü bir muhabire sahte telgraf vererek ülke dışına çıkartmayı denemiş, onu casuslukla suçlanacak duruma düşürmüştü.

İçlerinden biri, «Haydi gidip kendisine soralım, bakalım Naziler gerçekten başını getirene 600 000 lira teklif etmişler mi,» dedi. «Biri onun bu mârifetini ihbar etmeli. Kurşuna dizilmeyi hakketti ve başını nereye göndermek gerektiğini öğrenirsek, buzlayıp yollarız.»

«Doğrusu hiç görülmeye değer bir kelle olmaz, ama ben bu kelleyi memnuniyetle götürür, teslim ederim,» dedim. «1929'dan beri de 600 000 lirayı bir arada görmedim.»

Ünlü bir Chicago'lu gazeteci, «Ben gider sorarım,» dedi.

Kalktı, adamın masasına gitti, kendisiyle pek yavaş sesle bir şeyler konuştu, sonra geri döndü.

Hep beraber adama bakıyorduk. Yüzü kireç gibi bembeyaz kesilmişti.

Chicago'lu gazeteci sesine alaycı ve ritmik bir ton vererek, «Başına mükâfat falan vaadetmemişler,» dedi. «Sözde yazı müdürlerinden biri uydurmuş bu masalı.»

İşte bir gazeteci Madrid'de bir kişinin başında esecek tedhiş havasından yakasını böyle kurtardı.

Sansür yönetimi bir gazetecinin doğruyu yazmasına izin vermezse, gazeteci de yakalandığı takdirde

sınır dışı edilmek cezasını göze alarak sansürü atlatmaya kalkışabilir. Ya da ülke dışına çıkıp sansürden geçmeyecek yazılarını yazabilir. Fakat bu bey kendisini korkusuz bir insan gibi satmaya çalışırken, bir başkasını kılım kıpırdatmadan tehlikelere atıyordu. Bu arada önemli olan, Madrid'de gerçekten bir tedhiş havasının esmemesiydi. Oysa, bu, kendisi için pek yavan bir şeydi.

Olay gazetesini de yakından ilgilendirebilirdi; çünkü bu gazete uzun bir süre yalnız gerçekle ilgilenmişti.

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

## « PARİS'TE BİR AMERİKALI »

( 15 mart 1922, The Toronto Star Weekly )

NEW YORK'un Greenwich Village semtinin kabaran ayranının köpüğü alınmış ve ağzına kadar dolu bir kepçeyle getirilip Café Rotonde'un bitişiğindeki Paris semtine dökülmüş. Tabiî eski köpüğün yerini almak için yenisi de kabarmış, ama eski köpük, köpüğün en kalını, en köpüksü olanı; Okyanus'u aşmış, nasıl olduysa olmuş, atmosfer peşinde koşan turistler için La Rotonde'u, Quartier Latin'in başlıca sahnesi haline getirmiş.

Café Rotonde'da masaları dolduran garip davranışlı, garip görünüşlü bir kalabalık var. Kıyafetlerinde özentili olmamak için öylesine bir çaba harcamışlar ki, hepsi de dikkati çekecek şekilde, üniforma giymiş gibi olmuşlar. Rotonde'un yüksek tavanlı, sigara dumanları ile kaplı, masa dolu salonuna girer girmez, insan hayvanat bahçesinin kuşlar bölümüne

girdiğini sanıyor önce. Kulakları sağır eden, çatlak, keskin, cırlak sesler dört bir yanı tutuyor, hızla koşuşan garsonlar da siyahlı-beyazlı saksağanlar gibi, sigara dumanlarını aşıveriyorlar. Masalar hep dolu —her zaman doludur—, biri aşağı eğilmiştir, bir diğeri sıkışmıştır, döner kapısından daima bir girip çıkan vardır ve siyahlı-beyazlı garsonların biri masalar arasından süzülerek kapıya yönelmiştir. Siz siparişinizi söylerken o gözden kaybolur ve artık çevrenizdekilere bakabilirsiniz.

Bir gece içinde Rotonde'da ancak bir takım kişileri görebilirsiniz. Payınızı alınca, gitmeniz gerektiğini derhal hissedersiniz. Rotonde'un müdavimlerini yeteri kadar gördüğünüzü ve gitmeniz gerektiğini anlıyacağınız belirli bir zaman vardır. Bunun ne kadar belirli olduğunu anlamak istiyorsanız, bir fincan ekşi melâs yemeyi deneyin. Bâzılarına ilk lokmada daha fazla devam edemiyecekleri duygusu gelir. Daha dayanıklı olanları da vardır. Ama her normal insan için bir sınır çizilidir. Café Rotonde'da masaların etrafında kümelenen kalabalığın ilk heyecan döneminde mideler özellikle pek etkilenir.

Rotonde'daki kişileri incelemek için önce kısa boylu, şişman, saçlarını eski tarzda kestirmiş, yüzü pembe bir salamı andıran, Çinli gömleğine benzeyen blûzunun kolları altından şişman parmakları çıkan bir kadını incelemeniz gerekir. Masaya yaslanarak oturmuştur, upuzun ağızlığı ucunda sigara içmektedir ve dümdüz yüzünde hiçbir anlam bulamazsınız.

Böyle anlamsız bakışlarla salonun beyaz badanalı duvarına asılmış şaheserini seyretmektedir. Ro-

tonde'un salonu müşterilerin olduğu için, şaheseri 3000 kadar diğer eserin arasındadır. Kadının şaheseri merdivenlerden inen zayıf, kırmızı bir saksağana benzer. Tablo hiç bir şey ifade etmediği halde, ressamı her gün öğleden sonra ve akşama kadar karşısına geçip kendisini adamışçasına bunu seyreder.

Ressama ve eserine bakmayı bitirdinizse, başınızı bir parça çevirip iri yarı ve açık renk saçlı bir kadının, bir masada üç delikanlı ile birlikte oturduğunu görebilirsiniz. İri yarı kadın **«Şen dul»** çağından kalma bir şapka giymektedir, durmadan şakalar yapıp sonra da histerik kahkahalar atmaktadır. Üç delikanlı, kadın ne yaparsa yapsın gülmektedirler. Garson hesabı getirince, parayı kadın ödemektedir. Sonra titreyen elleriyle şapkasını başına yerleştirmektedir. Ve üç delikanlı ile beraber çıkıp gitmektedir. Kapıya yaklaşırken kadın bir kahkaha daha atar. Bu kadın bundan üç yıl önce Connecticut'ın küçük bir şehrinden kocası ile beraber kalkıp Paris'e gelmiş. Adam Connecticut'ta on yıl süreyle başarılı bir ressam olarak çalışmış. Derken geçen yıl Amerika'ya yalnız olarak geri dönmüş.

Rotonde'daki 1200 kişilik kalabalığın sadece ikisi bu. Rotonde'da aradığınız herşeyi bulabilirsiniz, ciddî sanatçıdan gayri. İşin kötüsü, Quartier Latin'e bir tur atmaya gidenler Rotonde'a uğruyorlar ve Paris'in gerçek sanatçılarından bir grubu gördüklerini sanıyorlar. Bu işi ben en geniş şekilde düzeltmiş olmak istedim.

Gerçek şu ki; Rotonde'a devam edenler, bir dolarlarına karşılık 12 frank alıyorlar ve eğer bu para

değiştirme işlemi normale dönerse, hepsi Amerika'ya dönmek zorunda kalacaklar. Hemen hepsi bir sanatçının yaratıcı gücü için gereken enerjiyi, çene çalmakla tüketen ve biraz sivrilen sanatçıları yerden yere vuran gevezeler. Onlar sanattan söz ederek, gerçek sanatçının eser yaratırken duyduğu zevki duyup tatmin oluyorlar. Aslında hoş bir şey ama bir de sanatçı pozları takınmasalar...

Charles Baudelaire'in aynı Quartier Latin'de ipe kırmızı bir istakoz astığı günlerden beri, kahve salonlarında hiç de iyi şiirler yazılmadı. Baudelaire'in de istakozu kapıcı kadına teslim ettikten sonra **«Fleurs du Mal»**i yazmak için fikirleri ve kâğıtları ile odasına kapandığı bir gerçektir. Bundan önce bütün sanatçılar böyle çalışmıştı, bundan sonra da böyle çalışacaklardır. Montparnasse bulvarı ile Raspail bulvarı köşesinde toplanan kalabalık ise hiç mi hiç çalışacak vakit bulamıyor, çünkü bütün günlerini Rotonde'da geçiriyorlar.

( 25 mart 1922, The Toronto Star Weekly )

ÜÇÜNCÜ şişenin mantarı da yerinden fırladıktan ve cazband Amerikan süitine geçtikten sonra, vaktini hoşça geçirmeye gelen kişi öylesine bir heyecan düzeyine ulaşır ki, yürekten ve kesinlikle fikrini söyler : **«İşte, Paris budur!»**

Bu sözde bir gerçek payı var. Paris budur. Otelier, Folies Bergere ve Olympia, büyük bulvarlar, Maxim's, Montmartre'ın gece kulüpleri ile dolu bir Paris'tir bu. Birkaç kadeh yuvarladıktan sonra önüne çıkan her şeyi almaya hazır olan kişileri oyalamak için düzenlenen sunî ve ateşli bir Paris'tir bu.

Satın alma gücündeki kişi Paris'in bir süper Sodom, ondan da büyük bir Gomorre olmasını ister ve alkol, cebine ilişkin ulusal çıkarları harekete geçirince idealine kavuşmak için her şeyi vermeye razı olur. Paris'te gece yarısından sonra yaşamaya baş-

layan, eğlence yerlerine de para ödemeye hazırdır ve buralarda çıkarılan hesabı ancak bir savaş zengini, bir Brezilyalı milyoner, felekten gün çalmaya gelen Amerikalı ödeyebilir.

Öğleden sonraları her yerden şişesini 18 franka tedarik edebileceğiniz bir şişe şampanyanın fiyatı, saat ondan sonra 85 ile 150 frank arasında değişir. Diğer fiyatlar da bununla orantılıdır. Ünlü bir dansingte geçirilecek bir gece, bir yabancının kesesine 800 frank zarar verebilir. Cümbüş peşinde koşanlar buna bir de **'supe'** eklemeyi düşünüyorlarsa, 1000 frankı gözden çıkarmalıdırlar. Ve beraberindekiler bunu kendisine o kadar güzel bir şekilde yutturacaklardır ki, ertesi sabah kendisine geldiğinde banka hesabının altüst olduğunu farkedip özel bir itibar gördüğünü düşünecektir.

Arabasına bir Amerikalı alır almaz ister kuzeye, ister güneye gitsin, taksimetresinde derhal 5 frank yazan taksi şoföründen, gözde bir otelin önündeki kapıcıdan, cebinde 5 franklıktan daha küçük para olmadığını söyleyen son uğradığı gece kulübünün kapıcısına kadar, Paris'te zevk ve eğlence aramaya gelen yabancıyı soymak, bir sanat haline getirilmiştir. İşin asıl kötü tarafı, turist ne kadar çok para öderse ödesin, gerçekte ne istediğini bir türlü bilememesidir.

Turist Paris'in gece yaşantısını görmek ister; gördüğü, **«Turisti Büyülemek»** adında sıkıcı bir özel gösteriden ibaret kalır. Şampanyasını satın alırken ve cazbandı dinlerken, biraz ilerdeki bir köşede tam bir **«Bal Musette»** vardır ve apaşlar sevgililerine sa-

rılmış, küçük, sigara dumanı dolu salonlarda, uzun sıralar üzerinde oturmakta ya da ayakları ile tempo tutarak akordeon çalan bir adamın müziğiyle dans etmektedirler.

Gala geceleri **«Bal Musette»**te bir davulcu da bulunur. Akordeoncu da bileğine astığı zillerle cümbüşü arttırır. Ritme ayrı bir hava katar. **«Bal Musette»**-e gidenlerin dans etmek için cazband zorlamasına da ihtiyaçları yoktur. Sırf şenlik olsun diye dans ederler ve neşelenirler; ayrıca dans çok hoş ve heyecanlı bir şeydir, iyi de para getirir. Genç olduklarından, yaşamaktan zevk aldıklarından ve hayata karşı saygılı olmadıkları için, bazen çok sert vurdukları ya da çok çabuk tetik çektikleri de oluyor. Bu sefer hayat acılaşıveriyor ve giyotin denen bir makine yukarı kalkıp inerek bu yaşantıya son veriyor.

Turistlerin de arada sırada gerçek gece hayatı ile ilişkileri oluyor. Başları şampanya ile dönmüş olarak, sabaha karşı ikide ıssız bir yolda yokuş aşağı inerken ansızın karşı caddeden sert yüzlü iki adamın geldiğini görüveriyorlar. Bunlar, biraz önce ayrıldığı yüze gülücü insanlara hiç benzememektedir. İki adam, polis var mı diye yolun sağına soluna bir göz atıyorlar ve hızla turistin yanına sokuluveriyorlar. Artık turist iki yabancının hızla yanına sokulmalarından ve şiddetli bir sarsıntıdan başka birşey hatırlamıyacaktır.

Bu numara, **«Matin»** gazetesine sarılmış bir tahta copla çevrilir ve turist böylece dünyanın parasını harcayarak görmek istediği gece hayatının hiç olmazsa gerçek yönünü yaşamış olur.

George'un içindekileri görmek için yaktığı kibritin ışığında cüzdanın içine bakan Jean homurdanır: «İki yüz frank ha? Vay domuz herif vay!»

«**'Kırmızı Değirmen**'de de kendisini bizden daha iyi soymuşlar herhalde, ne dersin?»

«Öyle. Bir de sabaha baş ağrısı ile uyanacak şimdi,» der Jean. «Haydi gel, **Bal**'a gidelim.»

## FRANSIZ NEZAKETİ EFSANESİ

( 15 nisan 1922, The Toronto Star Weekly )

ALPHONSE'la Gaston'un günleri artık sona erdi. Fransız nezaketi de **'apsent'** adlı içkileri, savaş öncesi fiyatları ve diğer efsanevî şeyler gibi yok oldu gitti. Bu o kadar kötü oldu ki, Fransız gazeteleri sütun sütun yazılar yayınlayarak konuyu tartıştılar ve bir zamanlar **'dünyanın en nazik ulusu'** diye bilinen durumlarını nasıl kurtarabileceklerini incelediler.

Paris metrosunda öyle bir itip kakışma, kalabalık otobüslerde oturan kadınların yüksek sesle dedikodu yapışı, fiyatlar konusunda kavgalar, bahşiş istemek için utanmazca yapılan öyle istekler var ki, savaştan önce Paris'i görüp tanıyan insanların dehşet içinde kalmamaları imkânsız. Bütün dünyanın Fransızları kibarlıkları, cana yakınlıkları ve herkese karşı ilgi göstermeleri ile övdükleri eski Paris'ten o kadar farklı ki her şey.

Taksi şoförleri tabiî eskiden de nazik değillerdi. Sebep de, on binlerce taksinin çalıştığı koca şehirde, iş bulmakta karşılaştıkları güçlük. Bu yüzden tek bir amaç besliyorlar: Çıktıkları seferden kaç para sızdıracaklarını bilmek.

Fransızca konuşmayan bir kişinin taksimetrede yazılı toplamın üzerine yüzde on bahşiş ekleyerek ücretini ödediği ve şoförün de varılacak yere geldikten sonra ardından yumruğunu sallayarak aldatıldığını bağıra bağıra ilân ettiği yaygın şekilde görülen bir şey. Şoför, bu şekilde davranmakla daha çok para sızdıracağını bildiği için böyle yapmaktadır.

Paris otobüsleri de yeni tür kabalıkların başlıca alanı. Otobüste bir hanıma yer vermek için kalkıyorsunuz, bıyıklı bir Fransız, açıkgözlük edip hemen atılıyor ve kalktığınız yere çöküveriyor. Birşey söylemeye kalkışacak olursanız, bu sefer yüzünüze karşı gürlüyor: «Haydi bakalım, sıkıysa kaldır at beni yerimden. Sıkıysa at, haydi! Hele bir parmağını değdir üzerime, alimallah polis gelmeden alırım tozunu!»

Gerçekten de durumu sağlamdır adamın. **'Tahrik'** ne olursa olsun, bir yabancı Fransa'da sinirlerine hakim olmalıdır. Fransızlar aralarında sık sık kapışırlar, fakat bu kapışma daha çok karşılıklı sövüp sayma şeklindedir. Adama parmağınızın ucuyla dokunacak olsanız, şartlar ne olursa olsun, saldırgan sayılırsınız ve altı ay yatmak üzere hapishaneyi boylarsınız.

Otobüsler ve metrodan sonra nezaketi ayaklar altına alan ikinci unsur da, küçük devlet memurları.

Park ve müzelerin kapılarındaki kapıcılar, polis değil. Polise gelince, onlar nazik, kibar ve yardımsever kalmayı bilmişler.

Örneğin Paris'in büyük hayvanat bahçesi **«Jardin des Plantes»**ta bir sürüngenler bölümü var. Ben kapıya vardığımda, içerdekiler dışarı çıkıyordu. Kapının üzerindeki tabelâda bölmenin saat 11'den 3'e kadar açık olduğu yazılıydı. İçeri girmeyi denediğim sırada da saat 12'ydi.

«Sürüngenler dairesi kapalı mı?» diye sordum.

**«Fermé** - kapalı» diye karşılık verdi kapıcı.

«Niçin kapalı oluyor bu saatte?» diye sordum.

«Fermé,» diye bağırdı memur yine.

Ben hâlâ nazik olmaya çalışarak, «Acaba saat kaçta açılacak, sorabilir miyim?» dedim.

Kapıcı öfkeli öfkeli yüzüme baktı ve hiçbir şey söylemedi.

«Ne zaman açılacak burası, söyler misiniz?» diye tekrar sordum.

«Sizi alâkadar eder mi?» diye bağıran adam, küt diye kapıyı yüzüme kapattı.

Paris'ten ayrılırken pasaportunuzu damgalatmak için uğradığınız bir daire var. Duvarda memurların ücretli oldukları ve bahşiş vermenin yasak olduğu koca koca harflerle yazılmış. Vize ücreti de 2 frank 40 santim. Uzun bir sıranın ardındaki memura bir 5 franklık uzattım. Baktım ki üstünü vermek için adamda bir hareket yok, bekledim : Bu sefer adam yüzüme bakarak öfkeyle, «Ha, paranın üstünü mü beklediniz? diye homurdandı ve parayı, köpeğe kemik atar gibi sıranın üzerine fırlattı.

Bunlar Paris'te hergün raslanan en basit olaylar. **«Figaro»** gazetesinde yazan Marcel Boulanger yine de gelecekten ümitli.

«Yine de toplumun mayası iyidir diye inanıyorum ve zirvedekilerin nazik olduklarını biliyorum,» diyor Fransa'daki bugünkü kabalıktan söz ettikten sonra.

«Üç yüzyıllık bir uygarlık ve salon zihniyeti, dört-beş yılda unutulamaz. Kargaşalık yaratılmadan iyi bir şey asla yapılamaz. Yeni zenginlerin evi hariç, başka yerlerde ünlü bir kişinin oğlunu takdim ederlerken nasıl davrandıklarına bakın: Hiç kimse oğlanın varoluşunun tek sebebi, ünlü babasının adını taşımakmış gibi, kalkıp da, 'Ünlü Bay Filânca'nın oğlu Bay Falanca,' demiyor. Bilâkis, 'Bay Fişmekân,' diyerek herşeyi örtbas etmek istiyor. Ancak aradan bir süre geçince, 'Kendisi ünlü Filânca'nın oğludur,' diye ekliyor. Bu kısa duraklama sayesinde böyle bir oğlu olduğu için babasını tebrik etmiş gibi oluyorsunuz.

«Bugün konuşulan dilde binlerce nezaket ve ince zevk örnekleri var ve bunlar yeniden yaygınlaştırılabilir. Alelâde zamanlarda insanın alçaklıklara karşı en kuvvetli silâhını bu meydana getiriyor.»

( 11 mart 1922, The Toronto Star Weekly )

FRANSIZ işçisinin balon şeklinde, yukarısı dar patolonlarının izahı yapıldı Yıllardan beri herkes Fransız işçilerinin neden üstü daracık olduğu için paçaları ayaklarının üzerine inmek bilmeyen pantolonlar giydiğini merak eder dururdu. Şimdi herşey anlaşıldı. Suç onda değilmiş. Pantolonlarını karısı alırmış.

Geçenlerde öğlen vakti Fransız fabrikalarında erkekler tarafından giyim üzerine büyük bir toplantı düzenlendi. Ceket, pantolon, şapka ve ayakkabıları tartıştılar. Bu feminizme karşı bir isyandı. Hatırlanmıyacak kadar eski bir zamandan beri Fransız işçisinin kıyafetlerini karısı satın alıyordu ve şimdi Fransız erkeği buna baş kaldırıyordu.

Aynı alayda askerlik yapan iki Fransız, terhis olduktan sonra birbirlerini hiç görmemişlerdi ve ge-

çenlerde otobüste karşılaşarak, duydukları öfkeyi dile getirdiler.

«Ne o saçlar Henri?» diye sordu biri.

«Karım kesiyor arkadaşım, karım! Fakat senin saçların da doğrusu hiç güzel kesilmemiş.»

«Benimkini de karım kesti. Durmadan berberlerin pis birer domuz olduklarını söylüyor, ama saçlarımı kestikten sonra da tıpkı berber gibi benden bahşiş istiyor.»

«Saç o kadar önemli değil. Sen şu ayakkabılara bir baksana.»

«Vah zavallı arkadaşım! Ne biçim pabuç onlar? Akıl almıyor.»

«Karımın usulü. Kalkıp kunduracıya gidiyor ve, 'Kocam için bir çift ayakkabı istiyorum,' diyor. 'Pahalı olmasın. Kocamın ayakları benimkilerden çok büyüktür. Çok daha da taraklıdır. Bakın, şu ona mükemmel uyar. Sarsanıza şunları.' Ne fecî birşey, değil mi?»

«Benim de aynı dert başımda. Hep hazır elbise giyiyorum. Üzerime uymazsa, kimin umurunda? Yeter ki ucuz olsunlar. Karım çok iyi yemek pişirir. Bu alanda kimseyle kıyaslanamaz. Dostum, karımın aşçılığının eşsiz olduğunu ancak sen takdir edebilirsin.»

«Benimki de öyledir. Eşi bulunmaz bir aşçıdır. Ben ona aşçıların incisi' derim. Hem bunun yanında giyim kuşamın önemi mi olur?»

«Haklısın. Gerçekten haklısın. Bunlar hiç de önemli konular değil.»

Fabrikalarda düzenlenen toplantılara ve öfkeli protestolara rağmen anlaşılan feminizm saltanatı daha devam edecek.

## PARİS ŞAPKALARI

( 18 mart 1922, The Toronto Star Weekly )

PARİSLİ kadın şapkacıları en sonunda İngiliz serçesinden nasıl yararlanacaklarını keşfettiler. Serçe şapkalar bulvarlarda boy gösterdi ve pek sevilmeyen küçük kuş, kişiliğini buldu.

Yeni tür şapka; kadın şapkacılarının bana verdikleri teminata göre, çok satılacak ve kahverengi, mantar biçiminde olacak, bir kuşakla çevrelenecek. Serçeler sanki şapkanın bandında yuva kuracak gibi olacak ve bir şapkanın üzerine on beş tane kadarı oturtulacak.

Fransızlar yeni modaya karşı direniyorlar, ama kadın şapkacıları serçe şapkaları çok iyi lanse ediyor. Yine de şimdiden birşey söylenemez; maymun kürkünü sevdirmek için çok uzun bir zaman geçmesi gerekmişti ve şimdi bundan caymak için maymunla-

rın isyanını beklemekten başka çare yok. Parlak, uzun tüylü maymunlar Afrika ve Güney Amerika'dan ithal ediliyordu ve şimdi gittikçe ürkütücü olmaya başladılar. Neyse ki serçelerin hiç olmazsa bu sakıncası yok.

(9 eylül 1922, The Toronto Daily Star)

PARİS'TEKİ Rue des Petits Champs denen, gürültülü ve ucuz sokağı daha da ucuzlaştıran ucuz lokantaların en ucuzunda oturmuştuk.

Bayan Hemingway, William E. Nash, Nash'ın küçük kardeşiyle bir de ben vardım masada. İstakozla kızarmış dil balığı arasında Mr. Nash ertesi gün Münih'e gideceğini ve Paris'ten Strasbourg'a uçakla geçmeyi tasarladığını açıkladı. Bayan Hemingway, **«rognons sautés aux champignons»** soframızda arzı endam edinceye kadar bu konu üzerinde düşündü, sonra sordu:

«Biz neden bir yere uçmuyoruz? Neden herkes bir yerlere uçuyor da, biz hep evde kalıyoruz?»

Bu tür sorulara kelimelerle karşılık verilemiyeceği için, Mr. Nash'la birlikte Fransız-Romen Hava Şirketi'nin bürosuna gittim ve gazeteciler için yarı

fiyatına, 120 franka bizi Paris'ten Strasbourg'a götürecek iki bilet satın aldım. Ekspresle on buçuk saat süren bu yolculuk, uçakla sadece iki buçuk saatti.

Önceden de bir kere uçtuğum için, ne zaman uçağa binmeye karar versem, içimi doğal bir hüzün sarar. Hele Vosges dağlarının üzerinden geçeceğimizi ve Opera alanındaki büroda sabah saat beşte bulunacağımızı öğrenince, bu hüzün daha da arttı. Ayrıca şirketin adındaki Romen sözcüğü de pek cesaret verici değildi. Ama bürodaki memur, uçaklarda Romen pilotlarının çalışmadığını söyledi.

Ertesi sabah saat beşte bürodaydık. Bunu becermek için dörtte uyanıp kalkmış, bavullarımızı toplamış, giyinip civardaki tek taksinin sahibini alaca karanlıkta, kapısına vurarak uyandırmıştık. Taksi sahibi geceleri bir misli fazla ücret alıyordu ve kendisini uyandırmak için de bir hayli güçlük çektik.

Adam arabasının bir lâstiğini değiştirirken, biz de köşedeki mezecide çalışan ve sütçünün gelmesini bekleyen çocukla şaklaştık. Bakkalın çırağı da bize birer sandviç hazırladı; savaşta pilot olarak çarpıştığını söyledi ve Enghien'deki ilk yarış hakkında sorular sordu. Bu arada şoför de gelip bizi evine bir kahve içmeye dâvet etti. Beyaz şarap isteyip istemediğimizi de sordu. Kahve içimizi ısıtır ve ezmeli sandviçlerimizi iştahla çiğnerken; tenha, kül rengi Paris sokaklarına daldık.

Nash'lar bizi büroda bekliyorlardı ve bavullarını kendileri taşıyarak gelmişlerdi. Çünkü civarda bildik bir taksi şoförü bulamamışlardı. Dördümüz birlikte koca bir limusin arabaya binip, Paris'in en çirkin yo-

lunu, Bourget yolunu tuttuk. Hedef havaalanıydı. Ceketi yağlı bir Fransız biletlerimizi aldı. Ortalarından yırttıktan sonra, iki ayrı uçakta yola çıkacağımızı söyledi. Binanın penceresinden dışardaki gümüş rengi, küçük, sabah güneşinin altında pırıl pırıl parlayan uçakları görebiliyorduk. Yolcu olarak bir biz vardık.

Valizlerimiz pilot yerinin yanındaki bir koltuğun altına yerleştirildi. Birkaç basamak merdiveni çıkıp küçük bir kabine girdik. Makinist kulaklarımıza tıkamak için hepimize birer parça pamuk verdi ve kapıyı kilitledi. Pilot bizim oturduğumuz kapalı pilot yerine çıktı, bir makinist pervaneyi çevirdi ve motor homurdanarak çalışmaya başladı. Pilotun çevresine bakındım. Adam kısa boylu; kasketini geriye doğru atmış, sırtında ucuz cinsinden, yağlı deri ceketli, koca eldivenlinin biriydi. Derken uçak kımıldanıp hareket etti, motosiklet gibi gürültüler çıkararak ilerledi, yavaşça havalandı.

Dosdoğru Paris'in doğusuna yol alıyorduk ve sanki dev bir el bizi sürükler gibi, gökyüzüne doğru yükseliyorduk. Altımızdaki toprak gittikçe küçülüyordu. Arazi kahverengi, sarı, yeşil karelere bölünmüştü. Ormanlıklar büyük yeşil kümecikler halinde görünüyordu. Kübik ressamları yavaş yavaş anlamaya başlamıştım.

Arada sırada alçalıyorduk; o zaman beyaz bir şerit üzerinde yuvarlanan bozuk paraları andıran bisikletliler görüyorduk. Bazan da yükseliyorduk; bu defa altımızdaki arazi daralmış, büzülmüş gibi oluyor, bulutlu, pembemtrak bir ufuk hep bizi sınırlıyordu. Bu yüzden dünya gözümüze düz ve biteviye görü-

nüyordu. Kulakları sağır edici motor gürültüsü hiç eksik değildi. Ardımızdaki açık pilot yerinde oturan pilotun burnunu ve deri ceketi ile durmadan sağa sola, yukarı aşağı hareket ettirdiği manivelayı tuttuğu pis eldivenli elini görebiliyorduk.

Kadife kadar yumuşak görüntülü koca ormanların üzerinden aştık, Bar le Duc ve Nancy'yi; kül renkli, kırmızı damlı şehirleri geçtik. St. Mihiel çevresinde mermi çukurları ile delik deşik olmuş ve zigzaglar çizerek uzanıp giden siperlerle yarılmış boş, geniş alanlar üzerinde seyrettik. Bayan Hemingway'e de bakması için seslendim, ama galiba söylediklerimi anlamamıştı. Çenesini ileri uzatıp uçak gezisi için istediği kürk mantosunun içine sokmuştu. Neredeyse uyuyacaktı. Eh, sabah beşte kalkmak kolay değildi.

Eski 1918 sınırı üzerinden geçerken, bir fırtınaya tutulduk ve pilot mümkün olduğu kadar alçaktan uçmak zorunda kalınca, yağmura rağmen altımızdaki kanalı seçebildik. Uzun bir süre düz ve can sıkıcı topraklar üzerinde uçtuktan sonra, Vosges tepelerine vardık. Sisli bir yağmur altında alçalıp yükseliyormuş gibi duran doruklar bizi karşılamak istercesine ayağa kalkıyordu.

Uçak fırtınayı aşağıda bırakarak yükseldi ve yeniden parlak güneşe kavuştuk. Sağımızda Rhine'ın kıyıları ağaçlıklı, düz, çamurlu görüntüsü belirdi. Daha da yükseldik; sola doğru geniş bir dönüş yapıp yüreklerimizi ağzımıza getiren bir inişe geçerek, hızla alçaldık. Altımızdaki toprak hızla büyüdü, yaklaştı. Kısa bir yükselişten sonra tekrar alçaldık; tekerlekler yere değdi, tekrar kalktı, tekrar değdi. Yerimizde birkaç defa böyle zıpladıktan sonra düz pistte iler-

lemeye başladık. Bir motosikletten farkımız kalmamıştı. Hangarın önüne yanaştık.

Bizi Strasbourg'a götürmek üzere bir limusin hazır bekliyordu. Yolcu salonuna geçip öbür uçağı beklemeye başladık. İçerdeki memur Varşova'ya gidip gitmiyeceğimizi sordu. Her şey pek hoş ve ilginçti. Tek sıkıcı yan, motordan çıkan yağ kokusu olmuştu. Uçak küçük ve hızlı olduğu, biz de sabah erkenden yolculuk etiğimiz için, yolculuk da bizi tutmamıştı.

Barda serinlemek için bir şeyler içen pilota, «Son defa ne zaman kazâ geçirdiniz?» diye sordum.

«Geçen Temmuz ayının ortasında,» dedi. «Üç kişi öldü.»

Fakat aynı gün güney Fransa'da bir yolcu treni raydan çıkarak bir diğer trenin üzerine devrilmiş, iki vagon akordeon gibi birbirine geçmiş ve 30 kişi ölmüştü. Temmuzdaki kazâdan sonra Paris-Strasbourg hattındaki yolcu sayısında önemli bir azalma olmuştu. Oysa tren yolcuları arasında hiçbir eksilme yoktu.

( 18 nisan 1923, The Toronto Daily Star )

RAYMOND POİNCARE çok değişti. Daha birkaç ay öncesine kadar bu küçük, ak sakallı Lorraine'li avukat, deri ayakkabıları ve kül rengi eldivenleri içinde metodik muhasebeci mantığı ve kızgın kedileri andıran huylariyle Fransız Meclisi'ne hakim durumdaydı. Şimdi sessiz sedasız oturuyor; şişman, ak suratlı Léon Daudet ise, parmağını ona doğru uzatıp sallayarak, «Fransa şunu yapacak! Fransa bunu yapacak,» diye söyleniyor.

Romancı Alphones Daudet'nin oğlu Léon Daudet Kralcı Parti'nin lideridir. Ayrıca Kralcı gazete «L'Action Française»i de o yönetir. İngiliz diliyle yayınlanan hiçbir gazetenin konusunu bile kabataslak yazamıyacağı **«L'Entremetteuse»** adlı açık-saçık eserin de yazarıdır.

Kralcı parti bugün belki de Fransa'nın en iyi

örgütlenmiş partisidir. Fransa'nın cumhuriyetten başka bir rejimle yönetilemiyeceğini düşünenler için, bu garip gelebilir. Kralcıların karargâhı, Güney Fransa'daki Nîmes şehrindedir ve taşra kralcılara sıkı sıkıya bağlıdır. Kralcılar, Katolik kilisesinin daima en sağlam dayanağı olmuşlardır.

Orléans Dükü Philippe, kralcıların tahta göstердikleri adaydır. Philippe, İngiltere'de yaşıyor. Çok iyi araba kullanan, iri yarı, yakışıkıl bir adam. Fransa'ya girmesi kanunla yasaklanmış.

**«Camelots du Roi»** diye adlandırılan kralcı bir örgüt daha var. Bunlar siyah sopalar taşıyorlar. Kendilerine, Montmartre'da sopalarını sallayarak dolaşırlarken raslıyabilirsiniz. **«L'Action Française»** satan gencin biraz ardından yürürler. **«Camelots»**ların muhafazası altında radikal semtlerde **«L'Action Française»** satmaya kalkışan müvezziler, Komünistler ve Sosyalistler tarafından fena halde pataklanır.

Geçen yıl Kralcılar 'esrarengiz' bir yoldan, gürültülü bir sürükleyici kuvvet kazandılar. Bu öylesine hızlı ve anî oldu ki, kendilerine şaka gözüyle bakılırken, birden Fransa'nın en kuvvetli partilerinden biri haline geliverdiler. Aşırı radikaller şimdi Daudet'ye **«öldürülmesi gereken biri»** gözüyle bakıyorlar. İnsanlar tehlikeli olmaya başlamadan öldürülmez. Birkaç ay önce bir Anarşist tarafından Daudet'nin hayatına karşı bir suikast düzenlenmişti. Fakat genç bir kız olan anarşist, yanlışlıkla yardımcısı Marius Plateau'yu vurdu.

'Hücum taburları'nın ünlü kumandanı, **«Kasap»** diye ün salan General Mangin de kralcıdır. Mareşal-

liğe yükseltilmeyen tek büyük Fransız generali odur. Léon Daudet Mecliste konuşacağı zaman, o da Meclis'te görülür. Başka zamanlar ayağını bile atmaz.

Kralcı parti şimdi Almanya'dan savaş tazminatı istiyor. Almanya istenen tazminatı yarın ödeyecek olsa, bundan ençok kralcılar korkar. Çünkü bu, Almanların yeniden güçlendiklerini gösterir. Kralcıların istediği, zayıf, mümkünse parçalanmış bir Almanya, Fransa'nın 'şanlı şöhretli' askerî fetihlerine dönüşü, Katolik kilisesinin itibarının iadesi ve kralın tahta dönüşüdür. Fakat her Fransız vatanseveri gibi, herşeyden önce Almanya'nın zayıf bir devlet haline gelmesini arzulamaktadırlar. Bunu gerçekleştirmek için de, Almanya'nın ödemesine imkân olmayan savaş tazminatlarını istiyorlar, sonra da **«tazminatlar ödeninceye kadar»** diyerek Alman topraklarını işgal edivermeyi tasarlıyorlar.

İşin asıl 'esrarengiz' yönü, Poincaré'yi nasıl avuçlarının içine alıp plânlarını benimsemişçesine onu Alman sanayicilerinin tazminat miktarı mantıklı bir rakama indirilirse, ödeyebilecekleri teklifini reddetmeye razı etmeleridir. Alman sanayicileri paralıdır; mütarekeden beri de para kazanmaktadırlar; mark'ın düşmesinden yararlanıp mallarını İngiliz sterlini ve dolar karşılığında satmışlar, işçilerine hiçbir işe yaramayan marklarla ödeme yaparken, kazandıkları dolar ve sterlinleri biriktirmişlerdir. Fakat savaş tazminatı olarak beş Avrupa ülkesine de ödeme yapacak kadar kudretleri olmadığı için, asıl Fransızlarla 'nihaî' bir anlaşmaya varmak istemektedirler.

Gelelim şimdi; gördüğüm en küçük el ve ayak-

ların sahibi, ak ve seyrek sakallı Raymond Poincaré ile, Meclis'te onun karşısına geçip parmağını kendisine doğru uzatarak, «Fransa şunu yapacak! Fransa bunu yapacak!» diye bağıran açık saçık romanın yazarı, kralcıların lideri ve öldürüleceği söylenen şişko Léon Daudet'ye.

Ne gibi dolaplar döndüğünü anlayabilmek için, Fransız politika hayatının dünyada bir eşi daha olmadığını hatırlamanızda fayda vardır. Fransız politika hayatı, çok içli dışlı, skandallarla dolu bir siyasî yaşantıdır. Clemanceua'nun düellolarını, Calmette cinayetini, Bois'daki çeşme başında durup, «Oh, beni onlara bırakmayın! Beni onların eline bırakmayın!» diye yalvaran son Fransız Cumhurbaşkanını bir hatırlayın.

Birkaç gün önce Bay André Berthon, Meclis'te ayağa kalkarak, «Poincaré, siz Léon Daudet'nin tutsağısınız,» dedi. «Size nasıl bir şantaj yaptı da, avucunun içine aldı, öğrenmek isterim, Poincaré hükümetinin kralcı diktatör Léon Daudet'nin emrine boyun eğmesini bir türlü anlamıyorum.»

**«Matin»** gazetesinin anlattığına göre, Poincaré **«tout d'une piéce»** (bir hamlede) yerinden sıçrayarak ayağa kalkmış ve şöyle bağırmış: «Mösyö, siz iğrenç bir külhanbeyisiniz!»

Bu söz Meclis'i bir anda karıştırmaya yetmiş, sonunda kavga ve döğüş yatıştırılabilmiş de, Poincaré öfkeden titreyerek ve kül gibi olmuş yüzüyle kürsüye çıkıp şunları söyliyebilmiş: «Kürsüye çıkan bir adam bana ya da hükûmetime karşı, açıklamaktan korktuğum suçlamalarla dolu dosyalar düzenlediğini iddia ediyor. Bunu kesinlikle reddedirm.»

Bay Berthon bunun üzerine sakin bir sesle, «Ben dosyadan söz etmedim,» demiş. Dosya, bir deste belge demektir. Fransız sisteminde bütün belgeler bir cilt gibi bir araya toplanıp saklanır. Biri hakkında dosya tutmak, onunla ilgili suçlamaların ve delillerin belgelerini bir araya getirmek demektir.

En sonunda Berthon'dan özür dilemesi istendi. «Kullanmış olabilceğim ve hakaret anlamına gelebilecek sözler için özür dilerim.»

Bunu da sakin bir sesle söyledi. Ardından ekledi: «Sayın Başkan, ben sadece Léon Daudet'nin, politikanız üzerinde bir çeşit baskı uyguladığını söyledim.»

Bu özür dileme kabul edildi. Poincaré bir kere daha söz alıp hiç sözü edilmeyen belgelerin varlığını tekrar reddeden bir konuşma yaptı ve yeniden sessizliğine gömüldü. Fransa'da elinizde sağlam deliller bulunmadan kimseyi suçlayamazsınız ve böyle belgeleri olanlar da, nasıl kullanacaklarını çok iyi bilirler.

Geçen Temmuz ayında bir grup İngiliz ve Fransız gazetecisi ile birlikte Ruhr durumunu gizli olarak tartışan Poincaré, şöyle demişti: «İşgal yersiz ve saçma olur. Almanya'nın bugün borçlarını mal ve iş gücü olarak ödeyebileceği açıkça ortadadır.» O günlerde çok daha neşeli bir Poincaré vardı.

Bu arada Fransız hükûmeti işgal masrafı olarak 160 milyon frank (resmî rakamdır) harcamış durumdadır ve Ruhr kömürünün tonu Fransa'ya 200 dolara malolmaktadır.

## BÜYÜK «APERİTİF» SKANDALI

( 21 nisan 1923, The Toronto Star Weekly )

PARİS'İ altüst eden büyük **«aperitif»** skandalı, Fransa'nın en sevilen müesseselerinden birini kökünden sarstı.

Aperitif, öğle ve akşam yemeklerinden bir saat kadar önce, bütün Parislilerin neşe içinde, hoşça vakit geçirmek ve kendilerini zehirlemek için kahvelerde toplandıkları sırada, hızlı garsonlar tarafından iki ya da üç şişeden boşaltılan ve uzun, ince kadehler içinde içilen parlak kırmızı ya da sarı renkte bir içkidir. Aperitiflerin hepsi patentlidir ; içinde yüksek bir alkol yüzdesi vardır ; tadları ucuz birayı andırır ve **«Amourette», «Anis Delloso», «Amer Picon», Bryhh», «Tommysette»** ve daha daha bir sürü adla anılırlar. Bugün Toronto'da yeni sigaralar nasıl yerden mantar fışkırır gibi bitiyorsa Paris'te de aperitifler öyle üremektedir. Bu bütünüyle bir reklâm işi halini almış-

tır ve yenilik meraklısı insanların sayısının artışı ile desteklenmiştir.

İlk skandal polisin altı yıl önce yasaklanan absentin, **«Anis Delloso»** adı altında geniş çapta satıldığının ortaya çıkartılmasiyle patlak verdi. Kabiliyetsiz ozanların dünyanın dört bir köşesindeki en pis meyhanelerde güzelim yeşil rengini övdükleri absent, üreticiler tarafından bu sefer soluk sarı renkte piyasaya sürülmüştü. Tadı yine eski tadını andırıyordu, ama içine su katıldığında, süt gibi beyazlaşıyordu. Öylesine hızlı bir içkiydi ki, üçüncü **«Delloso»**'yu yuvarladıktan sonra insanın bulvara fırlayıp hasır şapkasını heyecanla havaya fırlatması işten bile değildi.

Bulvarlarda kısık, şen bir ses çın çın öttü ve birkaç gün içinde girişilen reklâm kampanyası ile **«Anis Delloso»** şehrin en tutulan içkisi haline geliverdi. Bu, polisin absentin imalini yasaklamasına kadar sürdü.

**«Anis Delloso»** hâlâ imal edilmektedir. Tadı, yine eski taddır. Fakat içen artık boşuna içine Eiffel kulesine tırmanma gücü verecek enerjiyi beklemektedir. Bu yüzden de artık absent olmaktan çıkmıştır.

Asıl büyük skandal, Temmuzun on dördünde patlak verdi. Bastille zindanı zaptının yıldönümü, Fransızların en büyük bayramıdır. Bu yıl bayram 13 Temmuz çarşamba günü başlamıştı ve bütün çarşamba gecesi şenlikler sürmüş, perşembe günü ve gecesi, cuma günü ve gecesi, cumartesi günü ve gecesi, pazar günü ve gecesi de; şenliklerin ardı arkası gelmemişti. Bütün büyük iş yerleri, mağazalar ve bankalar, çarşamba günü öğle sonrasından, pazartesi gününe kadar kapalıydı.

Her iki blokta bir sokak balosu düzenlenmişti ve o semtin halkı burada dans ediyordu. Sokaklar renkli fenerler ve bayraklarla donatılmıştı, belediye de müziği temin etmişti. Balo sırasında taksilerin ve otobüslerin sokaklardan geçmesi yasaklandığından, trafik de yoktu.

Bizim apartmanın altındaki müzik bir akordeoncu, iki davulcu, iki de kornacıdan meydana geliyordu. Bu dört cesur ve yorulmak nedir bilmeyen adam, bir eski vagonun içine oturmuşlardı. Burada kalıyor, içiyor, yiyor, müzik âletlerini arada sırada değiştiriyor ; akşamın dokuzundan sabahın sekizine kadar aralıksız çalıyorlardı. Kalabalık da durmadan dönüyor, dans ediyordu.

Dört gece bu iş aralıksız sürdü ve semt halkı gündüzleri pek az uyudu ; geri kalan zamanda dans edenleri seyrederek vakit geçirdi. Sabahın yedisinde sokakta dans eden yirmi- otuz çifti seyretmek gerçekten hoştu. Hem de bütün bir gece dans ettikten sonra. Dans edenler ne öğrencilerdi, ne sanatçılar, ne de kaçıklar. Tezgâhtar kızlar, kasaplar, fırıncılar, işçiler, tramvay biletçileri ve vatmanlar, temizlik işçileriydi. Gerçekten büyük bir parti düzenlenmişti.

Derken **«aperitif»** skandalı patlak verdi. Hükûmet dev parti için bir milyon franka yakın para harcamıştı. Vatanseverliği desteklemek için cömertçe harcanmış bir paraydı bu. Her tarafta Fransız bayrakları dalgalanıyordu. Durmadan havaî fişekler patlatılıyor, bütün geceyi dans ederek geçiren on binlerce insan, Longchamps'da düzenlenen parlak askerî geçit törenini seyretmeye koşuyordu. Gecenin bir kısmını da

yeşil çimler üzerinde uyuyarak geçirmişlerdi. Veremin ciğerlerini en had derecede kemirdiği, aklî dengesi de bozuk bir genç Komünist, Poincaré'ye benzettiği bir polis komserine ateş etmiş ve milliyetçi bir kalabalık kendisini iyice dövmüştü. Herkes Poincaré nin hayatını, 14 Temmuzun kurtardığını düşünüyordu. Çünkü kimin aklına Paris'in geçirdiği böyle bir geceden sonra başbakana suikast düzenleyeceği gelirdi ki ? Gerçekten güzel bir kutlama olmuştu bu.

Skandal, bütün dans edilen alanlara, müzisyenlerin tepesi üzerine, hükümetin Fransız bayrakları astırdığı ve müzikle donanma için para döktüğü yerlere, çeşitli aperitiflerin reklâmlarını gösteren dev panoların asılması ile su üstüne çıkıverdi. Üç renkli Fransız bayrağı dalgalanan bir dans alanında, üzerinde **«Drink Amourette** - Amourette için» yazılı bir de afiş asılıydı. Bir başka alanda da, vatansever hislerle coşup dans eden kalabalığın üzerinde, **«Vive Anis Dellosso** - Dünyanın en mükemmel aperitifi» cümlesi okunuyordu.

Eğlence geceleri boyunca kimse bu reklâm bandlarının pek farkına varmamıştı ; fakat dans furyası geçtikten sonra, hükûmetin ne diye iki milyon frank harcayarak aperitif imalâtçılarına bir milyon franklık reklâm sağladığını araştırmak için geniş bir soruşturmanın açılması emredildi. Hattâ birçok büyük gazete bir daha böyle bir 14 Temmuz bayramı kutlanmasının karşısına bile çıktılar. Sonuç, gerçekten büyük bir skandaldı.

## BEŞİNCİ BÖLÜM

# BİR GARİP ALMANYA

(25 nisan 1923, The Toronto Daily Star)

OFFENBURG, Almanya'daki Fransız işgal bölgesinin güney sınırında bir şehir. Bir kenarında üstleri Karaorman'ın ağaçları ile kaplı tepeleri, diğer tarafında akan Rhine nehri ile temiz, küçük bir şehir.

Fransızlar uluslararası büyük demiryolunu açık tutabilmek için Offenburg'u işgal etmişler. Tren hattı, İsviçre'deki Basle'dan kuzeye doğru, Freiburg, Offenburg, Karlsruhe, Frankfurt, Kolonya, Dusseldorf boyunca, Hollanda'ya kadar uzanıyor. Almanya'nın en büyük ve ana ticaret yolu.

Fransızlara göre hattın işgali, Ruhr ile İtalya arasından kömür trenlerinin, anavatana güvenlik içinde geçmeleri amacını güdüyordu. Almanların trenleri Offenburg'da hat değiştirdikten sonra, Karaorman'a yönelen bir hatta almalarından ve Fransız gazeteleri-

nin **«Almanya'nın işgal edilmemiş bölgesi»** dedikleri yere götürmelerinden korkuyorlardı.

Almanya, Offenburg'un işgaline itiraz etmiş, Ruhr bölgesinden yüzlerce kilometre uzaktaki bu şehrin işgalini, Versailles anlaşmasına aykırı görmüştü. Fransızlar da şehrin belediye başkanını ve protesto bildirgesini imzalayan iki yüze yakın insanı şehirden kovmuşlardı. Almanlar bunun üzerine Fransızlara Rhineland ana tren hattı üzerinden hiçbir trenin Offenburg'dan geçmeyeceğini bildirmişlerdi.

Şimdi iki aya yakındır, Offenburg'dan tek bir tren geçmedi. Yolun sağ tarafındaki köprünün üzerine oturup, biri İsviçre'ye, biri Hollanda'ya giden dört hattı seyre daldım. Trenler Offenburg'un güneyinde ve kuzeyinde, şehirden üç mil uzaklıkta, duruyorlar. Yolcular valizlerini alıp trenden iniyor ve Alman olanlar otobüsle Offenburg'a gelip öbür uçta, üç mil uzakta bulunan noktaya gidebiliyor ve yolculuklarına buradan devam edebiliyorlar. Fransızların da valizlerini alıp yürümelerine «müsaade» ediyorlar.

Şehrin işgalinden beri, içinden hiç kömür treni geçmemiş. Şimdi Fransızlar, niyetleri gerçekten Rhine demiryolu hattını kontrol altında tutmaksa, bu sorunla karşı karşıya bulunuyorlar : Hat boyundaki şehirlerin hepsini işgal edecekler ve güvenliği sağlamak için enaz 4000 kişilik bir kuvvet bulunduracaklar. Trenleri de kendileri kullanacaklar. Aksi halde Almanlar, trenleri Fransız işgal bölgesinin sınırına kadar kullanacaklar, burada stop ettirecekler. Parmaklarını haritaya basıp «Mesele çok basit. Şu noktadaki şehri işgal edersek, demiryolu hattını kontrol altına

alabiliriz. Bu iş için küçük bir kuvvet yeter, vb . . .» diyen strateji uzmanlarına verdikleri karşılık bu.

Fransız- Alman ticaret savaşı, ilk hangi hükümetin pes edeceği sorusuna verilecek karşılıkla çözümlenmiş olacak. Kendileriyle konuştuğum bütün Almanlar bana, «Hükümetimiz olmadan biz hiçbir şey yapmayız,» dediler. «Hükümet işgal yüzünden işinden olan herkese parasını ödüyor. Şehirden kovulan herkes de parasını alıyor. Ayrıca işsizler de para alıyorlar.»

Alman hükümeti markı istikrara kavuşturmak için şimdi altın kullanmakta, markı ise tamir komisyonlarına ödemektedir. Dolara karşılık sabit fiat 20.800'e aldığı bu markları, işgale karşı savaşmakta kullanmaktadır. Ayrıca biriktirdiği altın stoklarının hatırı sayılır bir kısmından da şimdiden yararlanmaktadır. Kımıldanmaya başlayan Alman endüstrisi ve artan altın stoku Alman hükümeti tarafından işgalden zarar görenlere verilirken, bu yardım yetersiz duruma gelecek olursa, kayıplarını hükümet parası ile karşılamayı tercih edenler artacağından, Fransızlar yıpratma savaşını kazanmış olacaklardır. Fakat Alman altın stoku, borçlarını ödeyemeden tükenecek olursa, endüstri de çökeceğinden, Almanya, Fransa'ya sıkılmış bir limondan daha fazla yararlı olamıyacaktır.

Paris'ten ayrılmadan bir gün önce Poincaré Mecliste Ruhr bölgesinin işgalinin birinci ayının masraflarını karşılamak için 192 milyon frank ödenek istemişti. Bu şekilde dört ay daha geçecek olursa, Fransa kendi burnunu kırmak bahasına bir ticarî zafer kazanmış olacaktır.

Offenburg'dan, trenin kalktığı Ortenberg'e kadar bir kamyonla gittim. Şoför kısa boylu, sarışın, elmacık kemikleri içine çökmüş, silik mavi gözlü bir Almandı. Somme'da fena halde zehirli gaz yutmuştu. Şerbetçiotları ile bezenmiş yeşil tarlaların ortasından geçen ak, tozlu bir yolda ilerliyorduk. Uzakta Schwartzwald dağları uzanıp gidiyordu.

Direksiyonu tek koluyla kullanan şoför, «Kardeşimin talihi daha da kötü» dedi.

«Ya ?»

«Ja! Kardeşimin zaten hiçbir zaman talihi olmamıştı.»

«Ne yapıyordu ?»

«Kehl'de demiryolu işçisiydi, Fransızlar kovdular. Bütün demiryolu, işçilerini kovdular. Offenburg'a geldikleri gün işlerini bırakmaları için 24 saat zaman tanıdılar.»

«Ama hükûmet maaşını ödüyor, değil mi ?»

«Doğru, ödüyor, ödüyor, ama kardeşime yetmez ki o para.»

«Sebep ?»

«Şey . . . Yedi çocuğu var da, ondan.»

Bunun üzerinde uzun uzun düşündüm. Şoför güney Almanya'ya doğru yoluna devam ediyordu. «Ona aldığı maaşı ödüyorlar,» diyerek devam etti. «Fakat fiatlar çak arttı. İşçiyken küçük bir bahçesi vardı. Sevimli bir bahçe. İnsanın bir bahçesi olursa, çok şey farkeder.»

«Peki, şimdi ne yapıyor?»

«Hausach değirmeninde çalışmayı denedi, ama

kapalı yerde çalışamıyor. O da benim gibi gazla zehirlenmişti. Ja! Kardeşimin hiç talihi yok.»

Yol boyunca kıvrılıp akan bir derenin üzerinden daha aştık. Suyu berrak, zemini çakıllıydı. Kıyısında geniş kumsallar vardı.

«Alabalık mı ?» diye sordum.

«Hiç kalmadı,» diye güldü şoför. İhtilâl patlak verdiğinde, hiç kimse ne yapacağını bilmiyordu. Gazeteler yazmıştı, o kadar. Derken şarkılar söyleyerek sokaklarda dolaştılar ve, **«Kahrolsun Kayser !»** diye bağırdılar. **«Hoch Cumhuriyet !»** diye seslendiler. Yapılacak başka birşey kalmamıştı. Fakat birşey yapmaları da gerekiyordu. Öteden beri **«fishen karten** - balık tutma belgesi» almak zor olduğu için, el bombaları ile dereye vardılar ve alabalıkları öldürüp herkese balık ziyafeti çektiler. Ardından polis gelip engel oldu buna. Bir kısmını hapse attılar ve ihtilâl sona erdi.»

«Herr Canada,» diye sordu şoför birden. «Fransızlar acaba ne kadar zaman Offenburg'da kalacaklar dersiniz?»

«Belki üç-dört ay. Kim bilir ?»

Ardımızda toz bulutları kaldırarak ilerlediğimiz ak yola bakan şöför, «Öyleyse patırtı çıkacak,» dedi. «Kötü şeyler olacak. Çalışanlar çıkartacak patırtıyı. Zaten şimdiden bu civardaki fabrikalar kapılarını kapatmaya başladı.»

«Acaba öbür ihtilâl gibi mi olur ?» diye sordum. Güldü. Yanaklarını geren, cildini gerginleştiren, gözlerini kısan bir gülüştü bu. «Yok, bu sefer alabalıklara el bombası atmazlar,» dedi. Bu fikir pek hoşuna gitmiş olmalıydı. Tekrar güldü.

## BARIŞSIZ BİR ZAFER

(13 mayıs 1923, The Toronto Daily Star)

ALMANYA hakkında yazmaya başlamak için, önce Fransa hakkında yazmak gerek. Fransa kelimesinin adeta sihirli bir anlamı var. Denizin kokusu, mavi tepelerin görünüşü ya da yürüyen askerler gibi sihir. Çok eski bir sihir üstelik.

Fransa sevimli ve güzel bir ülke. Hattâ bildiğim ülkelerin en sevimlisi. İnsan sevdiği bir ülke olunca, tarafsız yazamaz. Ama bu ülkenin hükûmeti hakkında tarafsız yazması mümkündür. Fransa 1917 yılında zafersiz bir barışı reddetmişti. Şimdi, barışsız bir zaferle karşı karşıya. Bunun nedenini anlamak için Fransız hükûmetine bir göz atacağız.

Fransa'yı bugün 1919'da seçilen bir Meclis yönetiyor. Buna **«Horizon bleu** - mavi ufuk» parlamentosu diyorlar ve hakim unsur, ünlü **«bloc national** - ulu-

sal blok» denen savaş çağı koalisyonu. Hükûmetin önünde daha iki iktidar yılı var.

Fransa'nın en kuvvetli gruplarından olan Liberaller, 1917'de Clemanceau hükûmeti Almanlarla zafersiz barış görüşmelerine girişmekle suçlanınca gözden düşmüşlerdi. Tartışmasız Fransa'nın en iyi maliyecisi olan Liberal başbakan Caillaux hapse atılmıştı. İdam mangaları hemen hergün bir takım insanları kurşuna diziyorlardı ve bunlardan gazetelerde hiç söz edilmiyordu. Clemanceau'nun düşmanlarından pek çoğu genç bir teğmen komut verme öncesinde kuruyan dudaklarını sinirli sinirli ısırırken, sabahın soğuk ve erken saatlerinde kendilerini Versailles'da bir duvarın önünde, gözleri bağlanmış olarak buluverdiler.

Liberal grup bugün Parlamentoda fiilen temsil edilmiyor. **«Ulusal Blok»**'a karşı büyük, henüz tam örgütlenmemiş, dağınık halde ve gelecek 1924 seçimlerinde billurlaşıp örgütlenecek bir muhalefet var. Fransa'da uzun boylu yaşayıp da, 1924'te Caillaux'nun yeniden başbakan olacağını söyleyenlere raslamamak imkânsız. Ruhr bölgesinin işgali başarısızlıkla sonuçlanırsa bu böyle olacak demektir. O zaman şimdiki hükümete karşı kaçınılmaz bir tepki doğacaktır. Hattâ dalganın çok daha sola uzanması ve Caillaux'yu bile aşıp Komünist lider Marcel Cachin'e kadar erişmesi mümkün deniyor.

Bugün Meclis'te **«Ulusal Blok»**'a karşı muhalefeti, sol temsil ediyor. Avrupa politikasında sağ ve soldan konuşulunca, bunun Parlamento'daki oturuş sıralarına göre düzenlendiğini bilin. Muhafazakârlar sağda, kralcılar salonun en sağ ucunda otururlar. Radikal-

ler soldadırlar. Aşırı komünistler ise aşırı solun en dış tarafındaki sandalyeleri işgal ederler.

600 kişilik Meclis'te Fransız Komünistleri 12 sandalyeye sahiptir. 200.000 tirajı olan **«L'Humanité»** gazetesinin yazı müdürü Marcel Cachin, partinin de lideridir. En büyük yardımcısı ise, savaşta en çok madalya alan asker diye bilinen Vaillant Coutourier'dir. Komünistler, Poincaré'ye karşıdırlar. Kendisini savaş tahrikçiliği ve savaş istemekle suçlamakta, ona **«Poincaré la guerre** - Poincaré savaş» diye hitap etmektedirler. Kralcıların ve Léon Daudet'nin etkisi altında kaldığını ileri sürmektedirler. Çelik krallarının, kömür krallarının etkisi altında kaldığını söylemektedirler. Daha bir sürü suçlamalar ileri sürmektedirler ki, bunların bir kısmı gerçekten çok saçmadır.

Poincaré, Meclis'te minicik elleri, mini mini ayakları ve küçük, ak sakalı ile oturur ve Komünistler kendisine hakareti fazla ileri götürdükleri zaman, kızgın bir kedi gibi saldırır onlara. Komünistlerin gerçek bir kirli işi yakaladıkları anlaşılırsa, hükûmet üyeleri şüpheyle Poincaré'ye bakmaya başlarlar, René Viviani bir nutuk çeker. Bay Viviani çağımızın en büyük hatibidir. Viviani'yi «La gloire de la France - Fransa'nın şanı» sözcüklerini söylerken işitir işitmez, hemen dışarı koşup sırtınıza üniformayı geçirmek istersiniz. Nutkundan bir gün sonra sözlerinin şehrin bütün duvarlarına yapıştırıldığını, yazıldığını görebilirsiniz.

Moskova geçenlerde Fransız Komünist Partisi'nde bir **«temizlik»** yapmıştı. Rus Komünistlerine göre, Fransız Komünist Partisi fazla vatansever ve isteksizdi. Moskova'daki merkez partinin emirlerine boyun eğ-

meyi reddeden bütün üyelerin, üyelik kartlarını partiye iade etmeleri istenmişti. Bir kısmı böyle yaptı. Geri kalanlar şimdilik **«arınmış»** diye biliniyor. Fakat böyle kalacaklarını pek sanmıyorum. Fransız Komünisti hiç de iyi bir **«enternasyonalci»** değil.

**«Ulusal Blok»** dürüst vatanseverlerden, büyük çelik, kömür tröstlerinin temsilcilerinden, şarap endüstrisi, diğer küçük çıkar toplulukları, eski subaylar, profesyonel politikacılar, diplomatlar ve kralcılardan meydana geliyor.

Fransa'nın başına yeniden bir kralın geçmesi ihtimali insana pek garip görünüyorsa da, Kralcı Parti son derece iyi örgütlenmiş. Güney Fransa'nın bazı bölgelerinde de çok kuvvetli. Birçok gazeteyi, bu arada **«L'Action Française»**'i kontrol ediyor. Ayrıca **«Camelots du Roi»** diye adlandırılan bir komando örgütü de var. Hükûmette her şeye el atabiliyorlar. Ruhr bölgesine girilmesinin en büyük avukatlığını onlar yapmış. Almanya'nın daha çok bölgesinin işgalini onlar savunmuştu.

İşte Fransa'daki partilerin kısaca görünüşü ve yolları bu. Şimdi Fransa'yı Ruhr'a girmeye iten nedenleri görmeye çalışalım.

Fransa savaşta uğranılan zararı karşılamak için 80 milyar frank harcamıştı. Bunun 45 milyarı savaşta yıkılan bölgelerin onarımına ayrılmıştı. Fransa'da bu 45 milyar frankın nasıl harcandığı üzerinde büyük bir dedikodu dolaşmaktadır. Kuzey bölgesi temsilcilerinden milletvekili Inghles geçen gün Meclis'te 25 milyar frankın suiistimal edildiğini ileri sürdü. Meclis ne zaman kendisini dinlemeye razı olursa, bu iddiasına

ait delilleri ortaya koyacağını da belirtti. Kendisini derhal gürültü çıkararak susturdular. Ama her ne olursa olsun 45 milyar frank pek geniş ve çabuk bir şekilde sarfedilmişti ve Mebuslar Meclisinde de birçok **«Savaşta zarar görmüş bölge zenginleri»** vardı. Milletvekilleri en az bölgeleri için gereken para kadar, kendilerine de pay biçmişlerdi ve yıkılan bölgelerin bir kısmı hâlâ harap haldeydi.

Durum şu ki, 80 milyar frank harcanmıştır ve bu paranın Almanya'dan alınacağı hesaplanrak bu yola gidilmiştir. Şimdi bu miktar, alacak kısmındadır.

Fransız hükûmeti bu 80 milyarın hiçbir bölümünü toplayamayacağını kabul edecek olursa, bu miktar terazinin aksi kefesine geçecek, kârdan ziyade zarar hanesine yazılacaktır. Bugün tedavülde sadece 30 milyar kâğıt frank bulunmaktadır. Fransa, harcanan ve Almanya'dan alınmak istenen paranın tahsil edilemiyeceğini kabul ettiği an, harcadığı parayı karşılamak için çıkarttığı bonoları ödeyebilmek için yeniden kâğıt para basmak zorunda kalacaktır. Bu da enflasyon demektir ve Fransız frangının da, Avusturya şilini ve Alman markı gibi değerinden düşmesi, tepetaklak aşağı gitmesi anlamına gelir.

Bir eşkiyaya benzeyen ve eski bir dansözle bir bar sahibinin oğlu olan eski Başbakan Aristide Briand, Cannes konferansında Lloyd George'un savunma paktı teklifine karşılık tazminat miktarında bir indirime razı olmuştu. Fakat başbakan Paris'e dönmek için daha trene bile binmeye vakit bulamadan, iktidardan düşürülmüştü. **«Ulusal Blok»**'un lideri Arago ve Barthou, Cannes'da Briand'ın her hareketini kontrol et-

mişler ve savaş tazminatı konusunda boyun eğeceğini anlayınca, kendisini derhal düşürmek ve yerine Poincaré'yi atamak için bütün tedbirleri almışlardı. Üstelik darbelerini, Briand ne olduğunu bile anlamaya vakit bırakmadan indirmişlerdi. **«Ulusal Blok»** savaş tazminatında bir indirim yapılmasının kesinlikle karşısındaydı. Çünkü bu ilerde bir araştırmaya ve paranın nasıl sarfedildiğinin meydana çıkmasına sebep olabilirdi. Panama kanalı skandalının anıları daha pek tazeydi.

Poincaré, Almanya'dan mümkün olan en küçük meteliği bile sızdırmak vaadiyle iktidara geldi. Savaş tazminatı mantıklı bir miktara indirilirse, Alman sanayicilerinin tazminatı ödemek için yaptıkları teklifi nasıl reddettiği, Meclis'te Poincaré'nin her gün biraz daha Ruhr bölgesine girmeye arzusu ve düşüncesi hilâfına nasıl zorlandığı, Kralcıların Fransa'daki güçlerinin artışını ve bugünkü hükûmeti nasıl etkilediklerini gösteren garip bir hikâyedir.

## İŞGAL BÖLGESİNDEKİ KİN

( 12 haziran 1923, The Toronto Daily Star )

RUHR bölgesindeki kini somut bir şey olarak hissedebiliyorsunuz. Düsseldorf'un süprülmemiş, kül kaplı kaldırımları, Essen'li işçilerin içinde yaşadıkları, hepsi birbirine benzeyen tuğla binalar kadar belirli, ortada olan birşey bu.

Almanlar yalnız Fransızlardan nefret etmiyorlar. Essen'de postanenin, belediyenin ve Kaiserhof otelinin önünden Fransız devriyeleri geçerken, başka yerlere bakıyorlar. Sokakta Fransız erlerine rasladıkları zaman da, başlarını öne eğiyorlar. Fakat Milliyetçilerle işçiler raslaştıkları zaman birbirlerinin giyim kuşamını, Frau Bertha Krupp çelik fabrikalarının kuleleri kadar soğuk bakışlarla süzüyorlar.

Ruhr bölgesindeki işçilerin çoğunluğu Komünist. Ruhr, öteden beri Almanya'nın en kızıl bölgesi olmuştur. Öylesine kızıl ki, savaştan önce Komünist atmos-

feri bulaşır diye askerî birlikler burada üslendirilmemişlerdi. Bu yüzden Fransızlar Ruhr'u işgal ettikleri zaman, yerleşecek baraka bile bulamadılar ve hayli güç durumlarda kaldılar.

İşgalin başlangıcında bütün Ruhr bölgesi Fransızlara karşı hükümetin ardında birleşti. Thyssen'in Mayence'taki duruşmasından döndüğü gece düzenlenen gösteride bir Alman gazetecisinin bana söylediğine göre, kalabalık arasında rasladığı ulusal marşlar söyleyen ve hükûmeti göreve çağıran en az yüz kişi, Ruhr ayaklanması sırasında Kızılordu'da savaşan subaylarmış. Fransa'ya karşı birleşmek amacı, bütün ülkede yepyeni bir milliyetçi akımın esmesine sebep olmuş.

Yaşlı bir Alman kadını da bana, «Çok heyecan verici birşeydi,» dedi. «Siz de burada olmalıydınız. Büyük zafer günlerinden beri böyle duygulandığımızı hatırlamıyorum. Görseniz nasıl şarkılar söylüyorlardı. **Ach!** Mükemmel bir şeydi.»

Şimdi bitti artık bu. İşçi liderleri hükümetin belirli bir politikası olmadığını, pasif direnişten başka birşey bilmediğini, bundan da bıktıklarını söylüyorlar. Gazeteleri, Almanya'nın Fransız hükümeti ile müzakerelere girişmesini istiyor. Fransızlar milyonlarca marklık işsizlik ödeneklerine el koymuşlar ve işsizlik ödenekleri ödenmeyince de, işçiler homurdanmaya başlamışlar.

İşçilerin pasif direnişle yetinmiyecekleri anlaşılmaya başlayınca, sanayiciler işçilerle askerî birlikler arasında bir olay çıkmaması için çok dikkatli hareket etmeye başlamışlardı. Ufak bir patırtı çıksa, eski va-

tanseverlik ateşi alevlenecekti. Fransız'ların soruşturmaya gelmeleri halinde alarm düdüklerinin çalınarak, işçilerin pasif direnişe geçmeleri emredildi.

Paskalyadan önceki cumartesi günü beklenen olay patlak verdi. Ve 13 işçinin ölümüne sebep oldu. Belki de kamyonları kontrola gelen birliğin başındaki genç subay fazla sinirli olmasaydı, bu olay da patlak vermiyecekti. Fakat olan oldu.

Olayın çeşitli kimselerden en az on beş türlü anlatılışını dinledim. Bunların en az bir düzinesi yalana benziyordu. Kalabalık çoktu ve askerlerin çevresini sarmışlardı. Geniş bir avluda bulunuyorlardı. Ön sıralarda bulunanlar ölmüş ya da yaralanmışlardı. Yaralılarla konuşmak yasaktı. Askerî birlik kumandanları da demeç vermiyorlardı. Yaralılarla dolu son cankurtaran da uzaklaştıkan sonra, askerler de derhal olay yerinden uzaklaştırıldılar. Delil aramaya lüzûm yoktu ve bir sürü korkunç hikâye anlatılıyordu.

Birbirini tutan iki şey var. Fransızların kan akıtmak için sebepleri yoktu ve bunu istememişlerdi. Öte yandan patronları vasıtasiyle işçilere hakim olmak istediklerinden her türlü çatışmadan kaçınmak, işlerine geliyordu. Öte yandan sanayiciler olayları kışkırtıyorlar ve işçilerine direnmelerini salık veriyorlardı.

Yirmi işçi bana yeminle, Milliyetçi kışkırtıcı olduklarını, kalabalık arasında eski Alman **«Yeşil Polisi»** gibi hareket ettiklerini söylediler. İşçiler bunların üzerlerine yumurta attıklarını, Fransızların silâhlarını alarak avludan dışarı atmaya kışkırttıklarını ileri sürüyorlardı.

Bütün işçiler üzerlerine doğru ve havaya açılan ilk yaylımdan sonra kaçtıklarını söylüyorlardı. Hemen hepsi askerlik yapmış insanlardı ve silâhsız olarak silâhlı askerlerin üzerine saldırmaya niyetli değillerdi. Çünkü karşılarındakilerin işi ciddiye aldıklarını ve gerçekten ateş edeceklerini sezmişlerdi. İşte teğmenin ateş emrini yerinde verip vermediği sorunu burada ortaya çıkmaktadır. Bilemiyorum doğrusu. Konuştuğum herkes ilk yaylım ateşinden sonra tersyüz edip kaçtıklarını ve birşey görmediklerini yeminle ifade ettiler. İlk yaylımdan sonra da askerler diledikleri gibi ateşe devam etmişlerdi.

Essen'deki cenaze töreni son dakikada ertelendi ; çünkü kurşun yaralarının mahiyeti bakımından Fransız ve Alman doktorları anlaşamamışlardı. Almanlar ölenlerden on ikisinin arkalarından vurularak öldüklerini iddia ediyorlardı. Fransız operatörü ise dördünün önden, beşinin yandan, ikisinin de arkadan vurulduğunu ileri sürüyordu. Tartışmanın çıkmasından sonra ölen iki kişi hakkında ne iddia edildiğini bilemiyorum.

Şimdilik Ruhr işçileri kendilerini hiç de vatanseverden saymıyorlar. Ergeç görüşmelerin başlıyacağına, yetersiz işsizlik ödeneklerinin kesileceğine, çeşitli sabotajlar ve örgütlenme aksaklıkları yüzünden tam «mesai» yapamıyacaklarına inanıyorlar. Hiçbiri hükûmetin işsizlik ödeneğini süresiz ödeyebileceğine inanmıyor ve hükûmetin birşeyler yapmak için harekete geçmesini istiyor.

Fransızlar ise işgali çok iyi yönetiyorlarmışa benziyorlar. Askerler mümkün olduğu kadar az göze ba-

tıyor. İşgal altındaki Almanya ile işgal altında olmayan Almanya arasında mümkün olduğu kadar az işe karışıyorlar.

Kırmızı geçiş kartları kontrol ediliyor, ama tamamen bir formalite olarak. Karta bakan ilgili, «**Bon** - iyi» demekle yetiniyor ve Almanlar bir taraftan diğerine geçiyorlar.

Fransızlar askerî kuvvetlerini de uysal bir şekilde kullanıyorlar, ama Essen'den her gün 133 tren yerine, ancak 6 tren kaldırabiliyorlar. Fransa, işgalin sürdüğü üç ay içinde, Ruhr'un işgalinden önce Almanya'dan her hafta aldığı kadar kömür çıkartabildi.

Briand hükümetinde Savaştan Zarar Görmüş Bölgeler Bakanı olan milyoner Loucheur, Londra'ya gitmiş ve kamu oyunun aleyhinde olduğunu görerek bunu dönüşünde Poincaré'ye de bildirmişti. Poincaré de, Loucheur'ün bu gezisi yüzünden küplere binmiş ve Loucheur'ün Mayıs ayında parlamento açıldığı zaman Başbakanlığa oynamak istediği şeklinde yorumlanmıştı. Loucheur, Fransa'da «**Fransız Winston Churchill**»'i diye anılıyor ve parlak başarıları ile büyük başarısızlıkları sayesinde tanınıyor. Başbakanlık için aday gösterilmesinin bir nedeni de, Ruhr serüvenine daima karşı oluşu.

Aristide Briand ise, şu sıralarda kendisini yeniden iktidara getireceğini umduğu bir nutuk hazırlamakla meşgûl. Başbakanlığı sırasında Almanlardan kopardığı birkaç milyonla Poincaré'nin kaybettiği paralardan söz ediyor ve ikisini kıyaslayarak saldırmayı tasarlıyor.

Caillaux'nun Liberalleri ise Paris'te yeni bir ga-

zete yayınlamaya başladılar. Kralcı Léon Daudet parlamento açılır açılmaz ilk işinin Loucheur'ün hükümetin «arzusu hilâfına», hükümet adınaymış gibi Londra'ya nasıl gittiğinin açıklanmasını sormak olduğunu söylüyor.

André Tardieu da beklendiği gibi Ruhr politikasına karşı saldıracağını açıkladı. İşler iyice kızışmaya başlıyor.

Ruhr serüvenin sonu pek yakın görünmekte. Almanya'yı zayıflatan serüven, Daudet ve Poincarè'nin hoşuna gitti. Yeni kinler yaratırken, eskilerini de körüklemiş oldu. Birçok insanın acı çekmesine yol açtı. Ama acaba Fransa'yı kuvvetlendirdi mi?

## ALMANYA'YA GİRMEK SORUNU

(5 eylül 1923, The Toronto Daily Star)

PARİS'TE Almanya'ya girmenin çok zor olduğunu söylemişlerdi. Turiste izin vermiyorlardı. Gazeteci istemiyorlardı. Alman Konsolosluğu, bir Alman konsolosunun ya da Almanya Ticaret Odası'nın yolculuk eden kişinin Almanya'ya yalnızca ticarî ilişkiler için gireceğini onaylayan mektubu olmadıkça pasaportu vize etmiyordu. Benim Konsolosluğa baş vurduğum gün sakatların da gidecekleri sağlık merkezinin doktoru tarafından onaylanmış ve tedavisini gerektirici hali olduğunu kabul eden bir belgeyle Almanya'ya girmelerine izin verildiği belli olmuştu.

Alman Konsolosu, «Emirlere sıkı sıkı uymak zorundayız,» dedikten sonra istemeye istemeye ve kuşkuyla dosyaları uzun uzun inceledikten sonra, bana üç haftalık bir vize verdi.

Pasaportumu geri vermeden önce de, «Almanya

hakkında yalan yanlış şeyler yazmıyacağınızı nereden bileceğiz?» diye sordu.

«Oh, hiç merak etmeyin o konuda,» dedim.

Vize alabilmek için kendisine bizim elçilik tarafından verilen, kalın bir kâğıt üzerine yazılı ve kırmızı, koca bir mühür taşıyan, «İlgililere» diye yazılmış ve Bay Hemingway'in elçilikçe iyi tanındığını, gazetesi«**The Toronto Star**» tarafından Almanya'da röportaj yapmak ve durumu yazmakla görevlendirildiğini belirten bir belge sunmuştum. İnsan bu tür mektupları almakta pek güçlük çekmiyor ve çok defa diplomatik pasaport kadar da işe yarıyor bunlar. Üstelik elçiliğe bir sorumluluk da yüklemiyor.

Alman ataşesi mektubu katladı ve bir yerlere kaldırdı.

«Ama mektubu almamanız gerekir,» dedim. «Pasaportu ne amaçla aldığımı göstermek için yanımda bulundurmam şart.»

«Mektubun bende kalması da şart.»

«Mektubu alamazsınız.»

Aslında küçük bir hediye verilmiş ve karşılığı da alınmıştı.

Alman konsolosunun sıkıntısı azalmıştı, ama hâlâ mutlu değildi. «Söyler misiniz bana, mektubu neden ille de almak istediniz ?» diye sordu.

Ben, biletim, pasaportum cebimde, valizlerim hazır, bir kısmı postada, trenim de gece yarısından önce hareket etmiyeceği için rahatlamış durumdaydım. «Mektup, cenazesine bugün belki sizin de tanıklık ettiğiniz Sarah Bernhardt tarafından Papa'ya hita-

ben yazılmıştı. Bu bakımdan benim için değerli,» dedim.

Alman konsolosu az da olsa şaşırmıştı. «Ama Papa Almanya'da değil ki,» dedi.

Ben ise esrarlı bir tavır takınıp kapıya doğru yürüdüm. «Kimbilir,» dedim.

Soğuk, kurşunî renkte, sokakların yıkandığı, mağazaların tek tük açıldığı sabahın erken saatinde gece yarısı treni Paris'ten Strasbourg'a vardı. Strasbourg'dan Almanya'ya giden tren yoktu. Münih ekspresine mi, Orient ekspres'e mi, yoksa doğru Prag trenine mi binseydim acaba? Fakat hepsi de gitmişti. Memura göre, Strasbourg'dan tramvayla Rhine'a gidebilir, sonra yürüyerek Almanya'ya geçebilirdim. Kehl'de de Offenburg'a kadar giden askerî bir tren bulabilirdim. Ergeç Kehl'e de bir tren kalkacaktı, ama kimse bunun zamanını kesinlikle bilemiyordu. Tramvay çok daha iyiydi.

Tramvayın ön sahanlığında biletçi ben ve iki valizim için bir franklık bir bilet kestikten sonra pencerenin önüne geçtim ve Strasbourg'un rüzgârlı sokaklarından yeni doğan şafağa daldım. Tahta kalaslarla desteklenen evler vardı sağda solda ve sık sık nehirle karşılaşıyorduk. Her seferinde de üzerinden geçerken, kıyısında balıkçılar görüyorduk. Modern Alman mağazaları ile modern bir cadde de vardı ve hepsinin vitrinleri kocamandı. Kapılara yeni Fransızca adlar yazılmıştı. Kasaplar dükkânlarını kapamamışlardı ve önlerinde kocaman sığır ve at gövdeleri asılı duruyordu. Taşradan gelen uzun bir araba kuyruğu pazar yerinde sıralanmıştı. Sokaklar sabunlu sularla yı-

kanıyordu. Kırmızı taştan koca katedralin yanındaki bir ara sokağa yukardan şöyle bir göz attım. Almanca ve Fransızca yazılmış yazılarda sürücülerle konuşmanın yasak olduğu belirtiliyordu ya, sürücü hem fransızca, hem almanca tramvaya binen arkadaşları ile konuşuyor, bir yandan da dar sokaklarda ilerliyordu.

Strasbourg'la Rhine arasındaki tramvay hattı bir kanal boyunca uzanıyordu ve burun tarafında **«Lusitania»** yazılı bir tekneyi iki çocuğun yönettiği iki at kanal üzerinde çekiyordu. Kanal kenarındaki kulübenin bacasından mis gibi bir kahvaltı kokusu yükseliyor, teknenin sahibi ise uzanmış, dinleniyordu. Gerçekten güzel bir sabahtı.

Tramvay, Rhine'ın üzerinden geçip Almanya'nın içine dalan çirkin bir demir köprü üzerinde durdu. Hepimiz indik. Geçen Temmuz ayında burada tramvaylar upuzun bir kuyruk meydana getirirken, bu defa sadece dört tramvay vardı. Bir jandarma pasaportlarımızı kontrol etti. Benimkini açmadı bile. Bir düzine kadar Fransız jandarması civarda dolaşıyordu. İçlerinden biri valizlerimi kavrayıp dalgalı, sarı sarı akan çirkin nehir üzerinden geçmeye hazırlanırken, sordu : «Yanınızda kaç para var?»

Kendisine 125 «Amerikan» doları ve 100 frankım olduğunu söyledim.

«Cüzdanınızı görebilir miyim?» dedi.

Aldı, açıp içine baktı ve homurdanarak geri verdi. Yüzyirmibeş doları Paris'te mark alışverişinden sağlamıştım. Fazla büyük bir deste olmasın diye.

«Altın yok mu üzerinizde?»

«Mais non, monsieur.» (1)

Jandarma tekrar homurdanarak uzaklaştı; ben de elimde iki valiz, demir köprü üzerinde yürüdüm, dikenli tellerin yanı başında nöbet bekleyen başları mavi miğferli, uzun süngülü iki Fransız askerinin arasından geçip Almanya'ya girdim.

Almanya hiç de neşeli görünmüyordu. Köprüden aşağı uzanan yol üzerinde birkaç sığır kamyona yüklenmekteydi. Hayvanlar kuyruklarını sallayarak ve ayaklarını bükerek içeri giriyorlardı. İki kapılı uzun bir gümrük binası yolun hemen karşısındaydı ve kapılardan birinin üzerinde **«Nach Frankreich»**, diğerinde **«Nach Deutschland»** yazılıydı. Bir Alman askeri boş bir benzin tenekesinin üzerine oturmuş, sigara tellendiriyordu. Başında kocaman, tüylü siyah bir şapka, yanında da bir sürü şapka kutuları olan bir kadın, sığırların yüklendiği kamyonun yanında bekliyordu. Üzerinde **«Almanya'ya Gidecekler İçin»** yazılı tarafa doğru üç paketini taşımasına yardım ettim.

Burnunu pudralayarak, «Siz de mi Münih'e gidiyorsunuz?» diye sordu.

«Hayır. Sadece Offenburg'a.»

«Ya, yazık! Münih gibi bir yeri dünyada bulamazsınız. Hiç gitmediniz mi Münih'e?»

«Hayır, henüz gitmedim.»

«Öyleyse izin verin de anlatayım. Sakın başka bir yere gitmeyin. Almanya'da gideceğiniz bütün diğer yerler, boşuna vakit kaybetmenize sebep olur. Münih'ten başka görülecek yer yoktur.»

---

**(1) «Ne münasebet efendim.»**

Kır saçlı bir Alman gümrük memuru nereye gittiğimi, gümrük vergisine tâbi birşey taşıyıp taşımadığımı sordu, sonra pasaportumu sallayarak, «Yoldan aşağı, istasyona gidebilirsiniz,» dedi.

Bu istasyon, Paris'le Münih arasındaki direkt hat üzerinde bir zamanlar önemli bir gümrük merkeziydi. Şimdi bomboştu. Bütün bilet gişeleri kapalıydı. Her yan toz içindeydi. Geçip demiryoluna çıktım ve 170. Piyade Alayı'ndan dört Fransız askerine rasladım. Dördü de süngülerini tüfeklerine takmış, devriye geziyorlardı.

İçlerinden biri saat 11.15'te Offenburg'a bir tren kalkacağını, bunun askerî bir tren olduğunu söyledi. Yol, aslında yarım saatlikti, ama bu tren ancak saat ikide varabilecekti. Ardından sırıttı. Mösyö Paris'ten mi geliyordu? Acaba Mösyö Criqui - Zjawny Kilbane maçı hakkında ne düşünüyordu? Ah! O da aynı şeyi düşünmüştü zaten. Kilbane denen adamın hiç de sersem olmadığını anlamıştı o da. Askerlik mi? Eh, aynıydı işte. Nerede yapılırsa yapılsın, askerlik hep aynı şeydi. İki ay sonra zaten terhis olacaktı. Ne yazık ki serbest değildi, olsaydı belki birlikte konuşabilirdik. Mösyö, acaba Kilbane'ı seyretmiş miydi? Büfedeki yeni şarap hiç de fena değildi. Ama kendisi devriye nöbetindeydi. Büfe koridorun hemen altındaydı. Mösyö valizlerini burada bırakırsa, kendisi göz kulak olabilirdi.

Büfede bitkin görünüşlü, pis gömlekli bir garson vardı. Uzun bir bar boyunca 24 yaşlarında iki Fransız asteğmeni köşedeki bir masaya oturmuşlardı. İçeri girerken elimle selâm verdim. İkisi de selâmımı aldılar.

«Hayır,» dedi garson, «süt yok. Kahve içebilirsiniz. Fakat iyi kahve değildir. Bira iyidir.»

Garson da masaya oturdu. «Yok, artık kimseler yok burada,» dedi. «Temmuz ayında gördüğünüzü söylediklerinizin hiçbiri artık buraya gelemez. Fransızlar, Almanya'ya gelmeleri için onlara pasaport vermiyorlar.»

«Peki, buraya yemek için gelenler de uğramıyor mu artık?»

«Hiçbiri uğramıyor. Strasbourg'daki esnaf ve lokanta sahipleri kızdılar ve herkes yemek için buraya geldiğinden polise başvurdular. Çünkü buradan herşeyi çok daha ucuza almak mümkündü. Fakat şimdi kimse Strasbourg'dan pasaport alıp da buraya gelemiyor.»

«Ya Strasbourg'da çalışan Almanlardan ne haber?»

Barış antlaşmasının imzalanmasından önce Kehl, Strasbourg'un banliyösüydü. Bütün çıkarları ve sanayii, eşitti.

«Hepsi bitti artık. Şimdi hiçbir Alman nehri aşmak için pasaport alamaz artık. Fransızlardan çok daha da ucuza çalışmak zorundalar. İşte başlarına bir de bu geldi. Buradaki fabrikalarımızın hepsi kapandı. Kömür yok. Tren yok. Bir zamanlar burası Almanya'nın en işlek istasyonuydu. Şimdi sıfıra sıfır elde var sıfır. Askerî trenlerden başka tren mren gelmiyor, onlar da ancak canları istediği zaman çalışıyorlar.

Dört asker gelip barın başına dikildiler. Garson kendilerini neşeyle fransızca olarak karşıladı. Bar-

daklarına yeni şaraptan doldurdu, sonra dönüp tekrar masaya oturdu.

«Şehirdeki Fransızlara nasıl muamele ediyorlar burada?

«Pek hır çıkmıyor. İyi insanlar. Tıpkı bizim gibi. Arada sırada kızanlar da oluyor, ama aslında hepsi iyi. Çıkarcılar hariç, kimse kin beslemiyor. Onların kaybedecekleri var bu işten. 1914'ten beri hiç yüzümüz gülmedi. Para kazansanız bile, yararı yok. Harcamak zorunluluğundasınız. Biz de öyle yapıyoruz. Ama birgün, bitecek bütün bunlar. Nasıl bitecek bilemem. Geçen yıl Hernberg'de bir **'gasthaus'** alacak kadar para bitiktirmiştim. Oysa bugün bu parayla dört şişe bira bile alamam.»

Başımı kaldırıp duvardaki fiat listesine baktım.

Bira, bardağı 350 mark.

Kırmızı şarap, bardağı 500 mark.

Sandviç, 900 frank.

Öğle yemeği, 3.500 mark.

Şampanya, 38.000 mark.

Geçen Temmuz ayında Bayan Hemingway'le birlikte lüks bir otelde gündeliği 600 marktan kaldığımızı hatırladım.

«Elbette,» diye devam etti garson. «Ben Fransız gazetelerini okuyorum. Almanya, Müttefikleri güç durumda bırakmak için parasının değerini düşürüyor. Ama bundan ben ne kazanıyorum?»

Dışardan gelen bir tren düdüğü duyuldu. Hesabı ödedim, garsonla el sıkışıp vedalaştık. Kırk yaşlarındaki iki asteğmenle ayrıca selâmlaştık. Şimdi onlar da masalarında dama oynamaya başlamışlardı. Offenburg'a gidecek askerî trene binmek üzere yürüdüm.

(30 eylül 1923, The Toronto Daily Star)

BUGÜN Almanya'da yolculuk etmek, Toronto'da en kalabalık saatlerde bir otobüste yolculuk etmek kadar neşeli bir şey.

Demiryolları kaldırdıkları her trenden para kaybediyorlar ve bu yüzden en az sayıda trenle mümkün olduğu kadar çok yolcu balık istifi gibi taşınıyor.

Dün Frankfurt'ta sabahın altısında normal bir treni rahatça dolduracak kadar büyük bir kalabalık vardı. Yolun kenarına kadar taşan bu kalabalık Amsterdam ekspresini bekliyordu. Katar gara girince, yolcular vagonlara adeta çıkartma yapar gibi saldırdılar, pencerelerden içeri girdiler. Oturulacak bütün yerler dolduğu gibi, koridorlarda ayakta durulmasına da izin verilmişti.

Savaş tazminatı konusundaki görüşleriniz ne

olursa olsun. Avrupa'nın dengesini sağlamak için Almanya'nın yeniden zengin bir ülke durumuna gelmesi gerektiği hakkında ne söylerseniz söyleyin, Almanların karılarına muamelelerini asla hayranlıkla karşılayamazsınız. Bütün Alman halkını bu işe bulaştırmamak için, «son dört hafta içinde Almanya'nın çeşitli bölgelerinde gördüğüm Alman erkeklerinin davranışı» diyeceğim yine de.

İşte bir örnek. **«Kellner»** gelip vagon restoranda üçüncü servisin hazır olduğunu haber veriyor. Kompartımandaki Alman erkeği yerinden kalkıyor, okuduğu resimli dergiyi karısına uzatıyor ve vagon restorana doğru gözden kayboluyor. Bir buçuk saat sonra da soluğu bira koka koka, bir ekmeğin içine sardığı bir parça peynirle geri dönüyor. Kadıncağız, kocasının uzattığı peynir ekmeği aç aç yiyor. Alman efendisi tekrar gazetelerini alıyor. Aile artık yemeğini yemiştir.

Bir diğer Alman erkeği de arka çantasına uzandı. Çanta trenin filesinden aşağı, karısının kafasına düştü. Kadıncağızın gözünde yaşlar birikiverdi. Adamın canı sıkılmışa benziyordu. «Bir yanına birşey olmadı ya?» dedi eşine. Tam yolculuğun başlangıcında böyle birşeyi karısına sorup öğrenmeyecek olursa, ilerde sırt çantasını kendisinin taşımak zorunda kalmasından korkmuş olmalıydı.

Bir başka Alman efendisi de, ağzına kadar dolu birinci mevki kompartımanda kendisine bir yer bulmaya son derece kararlaydı. Birinci sınıf kompartımanın her iki tarafında da üçer kişilik yer vardır. Bu bakımdan dört kişilik oturacak yeri olan ikinci mevki

kompartımanlardan ayrılır. Üçüncü mevki kompartımanlarda ise altışar kişilik yerler vardır. Dördüncü mevkide de her sırada sekiz kişilik oturacak yer bulunur.

Bu özel durumda da bütün yerler tutulmuştu; yalnız pencere kenarında duran bir yaşlı hanım, dışarı bakmak için yerinden kalkmıştı. Hepimiz yorgunluktan bitmiştik. Trenin bir bölümü başka bir hatta ayrılmıştı. Yanında karısı ile bir Alman erkeği içeri girdi. Adam gelip yaşlı kadıncağızın yerine çöküverdi. Ardından ihtiyarcık da oturdu ve gözleri iyi görmediğinden olacak, Almanın dizleri üzerine çöküverdi.

Adamın yüzü kımıldamadı bile. O sadece bir yer bulmuş, oturmuştu. Yaşlı kadın yerinden sıçrayıp dehşetle adamın yüzüne baktı. Adamın karısı ise kulaklarına kadar kıpkırmızı kesilerek kompartımandan dışarı çıktı. Adam yüzü taş gibi, hâlâ ve hiç kımıldamadan oturmaya devam ediyordu. Yaşlı kadın, dudakları titreyerek pencereden dışarı baktı.

Bir Fransız kadını olsa, bu bön bön bakan adamı nasıl parça parça ederdi, diye düşündüm. Fakat burada hiçbir şey olmadı. Yaşlı kadın sadece korkmuştu. Herhalde bundan önce de başına böyle birşey gelmiş olmalıydı.

Olayların bugünkü akışı içinde Almanya'da yabancılar pek tartışmalara giremiyorlar. Çok defa dayak yememek için türlü hakaretleri sineye çekiyorlar. Fakat kompartımandaki durum öyle bir noktaya varmıştı ki, ister istemez bir tenis raketinin neye yarayacağını düşünmeye başladım ve aklıma gelen on bir çeşit kulanma yolu içinde en iyisi bir adamın kafasını yarmak diye kararlaştırdım.

Elbette hır çıkarmanın en iyi yolu, yerimden kalkıp yaşlı kadına yer vermekti. Alman tramvaylarında oturan her Alman erkeği ile hır çıkarmanın en kestirme yolu buydu. Fakat tam bu sırada kapı açıldı ve adamın karısı başını içeri uzatarak, kocasına ilerde bir başka yer bulduğunu söyledi. Alman koca birkaç dakika daha, dilerse istediği kadar oturabileceğini göstermek istercesine yerinden kalkmadan bekledi, sonra çıktı gitti. İhtiyar kadın da minnet dolu bakışlarla yerine çöktü.

Almanya'da aile hayatının kusursuz ve çok güzel olduğunu söylüyorlar. Anne, baba ve küçük çocukların bir araya gelip bira içmeleri, küçük çocukların babanın terliklerini getirmeleri, piposunu yakmaları gibi dokunaklı, güzel sahneleri var. Ancak ortalıkta göstermelik diye kalan bu davranışlar çekiciliğini artık çoktan kaybetmiş.

( 1 ekim 1923, The Toronto Daily Star )

ALMAN halkı mizacına uygun olarak parasının değersizliğini surat asarak ya da histerik bir umutsuzluğa kapılarak karşılıyor.

Geçen Kasım ayında Avusturya kronu, bugün Alman markının olduğu yerde; yani, 800 dolar karşılığındaydı. Bugün, bir doların karşılığı 27 bin kron. Bu yüzden de Alman gazeteleri birinci sayfalarının en seçme yerinde markın fiatını siyah harflerle hergün yayınlıyorlar.

Markın içine düştüğü çıkmaz, Almanların yabancılara karşı davranışlarında anlamlı bir değişikliğe sebep oldu. Bir yıl önce bir doların karşılığı 130 mark iken, Alman Dışişleri Bakanlığı Amerikan, İngiliz ve Kanadalı gazetecilere her türlü kolaylığı tanıyordu. Almanlar, Fransızlardan nefret ediyorlar ve onları yokuşa sürmek için her çareye baş vuruyorlar, fakat di-

ğer uluslara Almanya'nın gelecekteki dostları gözüyle bakabiliyorlardı. Bugün, artık kimse için özel muamele yok. Bütün yabancılar 'dışarının adamı' ve düşman. Almanya iflâsa gittiğine göre, şimdilik tek teselliler, kendileri ile malî ilişkileri olan bir iki ulusu da beraberlerinde felâkete sürükleyebilmek.

Alman parasının değerini kaybetmesinin garip etkilerden biri de, para darlığı. Ne kadar çok para basılırsa, o kadar daha fazlasına ihtiyaç duyuluyor. Bunun sonucu olarak bir fabrikatör haftalıkları vermek için para çektiği zaman, bankalarda para kalmadığı anlar oluyor. Her mağaza para bozabilmek için deste deste ellilik ve yüzlük mark paketleri bulundurmak zorunda. Hükûmet para darlığına karşı **«geçici»** beşyüz marklık banknotlar bastırdı. Bunların üzerinde 1923 yılı Ocak ayında banknotun gerçek bir beşyüz markla değiştirileceği yazılıydı.

Söylendiğine göre, çok geniş çapta harcamalar olacakmış; çünkü Almanlar paralarının durmadan yarı değerini kaybetmesinden artık bıkmışlar ve bunun yerine mücevherat, kürk mantolar, otomobil ve gerçek değeri olan buna benzer başka mallar almaya başlamışlar. Gerçekten de bunları almak için kullandıkları marklar, aslında sabun paketi saranların işine yarıyor.

Alman gazetelerinde okunan fakat şimdiye kadar görmediğiniz bu tür satın alma âlemleri, Berlin, Hamburg gibi, öteden beri zengin ve 'sefahat yuvası' şehirlerde kolayca farkediliyor. Freiburg İm Breisgau gibi küçük bir şehirde ise paranın değeri ne kadar düşerse düşsün, fiatları yükseltmemek için direnen esnafın kör inadıyla da karşılaşıyorsunuz.

İçimizden dört kişi, dört gün süretle Freiburg otelinde kaldı ve gelen hesap 2 200 marktı. Yani, adam başına günde 20 sent düşüyordu. Hakkında uzun uzun yazılar okuduğunuz dehşet vergilerin hesaptaki toplam karşılığı 15 sentten daha aşağıydı. Bahşişler de bunun içindeydi.

Freiburg, anlaşılan işini yolunda yürütmeyi iyi biliyor. Şehirdeki bütün otellerin her odası doluydu. Sırtlarına çantalarını asmış Almanlar, Kara Orman'a giderken buradan geçiyorlardı. Temiz bakımlı sokakların her iki yanından derin kanallar içinde pırıl pırıl sular akıyordu. Evlerin sivri, kırmızı tuğla ile örülmüş damları üzerinden, katedralin kızıl kulesi görülüyordu. Cumartesi günleri beyaz mendillerini başlarına sarmış köylü kadınları pazar yerinde taşradan getirdikleri sebze ve meyvelerini taşıdıkları öküz arabalarında satıyorlardı. Mağazaların hepsi açıktı ve fiatlar çok düşüktü. Herşey sakin, mutlu ve rahat görünüyordu.

Bir pastanede bir genç kızın göğsünde demir haç nişanı olan üniformalı bir gençle masada oturduğunu ve dondurma yediğini, annelerin pembe yanaklı çocuklarını yarım litrelik süt şişeleriyle doyurduklarını gördük.

Ne korku, ne cumhuriyetçilik, ne de gıdasızlık görebildik çevremizde. Herkes iyi beslenmişe benziyordu; kimse korkulu değildi, fakat kimse de mutlu görünmüyordu doğrusu. Hemen her han ve meyhanenin duvarında Baden kralı Frederick'in ve eşi kraliçenin resimleri asılıydı.

İşin tehlikeli yönü ve Almanya'nın şimdiye kadar

bütün ekonomik yasalara meydan okumasının sebebi, Alman tücarlarının mallarını satış şeklidir. Mallarını şimdi perakande fiatına satan tüccar, toptan için ödediği paranın yarısını almaktadır.

Bir dükkân sahibi bana, «Başka ne yapabiliriz ki?» dedi. «Fiatları yükseltsek, bu defa kimse satın alamayacak. Oysa bizim de malımızı satmamız lâzım.»

Bu öyle bir çözüm yolu ki, sıradan bir iktisatçı işitse hop oturur, hop kalkar. Bir kere sorun karşısında ne söyliyeceğini şaşırır; saçmalar, dili dolanır. Yapacak hiçbir işiniz yoksa, Alman tüccarının yarı fiatına sattığı malları tükenince ne yapacağını düşünebilirsiniz.

Bu 'millî menfaate' satış süresiz devam edemez tabiî. Fakat sürdürüldüğü şu sıralarda Alman mağaza sahipleri de kızgınlıklarını kendilerinden alış veriş eden yabancılardan almaktadırlar. Çünkü bu kargaşalığın sebebinin yabancılar olduğunu hissetmektedirler. Ama yine de görevinin satmak olduğunu bildiği için, hıncını gemleyebilmekte, dükkânına kundak koyana bile satış yapmaktadır. Bugün, tutumu budur ve büyük bir kızgınlıkla bu işi yürütmektedir.

## MARK SAYESİNDE PARA KAZANMAK

( 19 ekim 1923, The Toronto Daily Star )

SINIRI geçmek için fikir danışmaya gittiğimiz Strasbourg'daki otomobil acentesinin adamı, «Oh, evet», dedi. «Almanya'ya gitmek çok kolaydır. Bütün mesele köprüyü geçmekte.»

«Vizaya ihtiyacınız yok mu?» diye sordum.

«Hayır. Sadece Fransızlardan mühürlü bir permi belgesi almak yeter.» Pasaportunu cebinden çıkardı, damgalanmaktan yer kalmayan arka kısmını gösterdi. «Gördünüz mü? Ben çok ucuz olduğu için burada yaşıyorum. Para kazanmanın bir yolu bu.»

Mesele yoktu.

Strasbourg'un merkezinden Rhine'a kadar üç mil uzunluğunda bir tramvay hattı var ve son durakta tramvay durunca, herkes dışarı dökülüyor. Buradan köprüye ilerliyorlar. Yol üzerinde tüfeğinin ucuna süngüsünü takmış bir Fransız askeri durmadan gidip ge-

liyor, mavi çelik miğferinin altından pasaport kontroluna gelen kızları gözetliyor. Köprünün sol tarafında çirkin tuğladan bir gümrük binası var. Sağ tarafta da tahtadan bir baraka. Barakadaki tezgâhın ardında bir Fransız subayı oturmuş, pasaportları damgalıyor.

Rhine nehri durgun, sarı ve çamurlu; alçak ve yeşil kıyılar arasından akıyor, uzun, demir köprüye doğru yanaşıyor. Köprünün öbür tarafından çirkin bir şehir olan Kehl'i görmeniz mümkün.

Eğer Fransız vatandaşı iseniz ve Fransız pasaportu taşıyorsanız, tezgâhın ardındaki adam sadece pasaportunuzu damgalıyor ve köprüyü aşıp işgal altındaki Almanya'ya geçiyorsunuz. Müttefik ülkelerin birinin vatandaşı iseniz, memur size şüphe dolu bakışlarla bakıyor, nereli olduğunuzu soruyor, Kehl'e gidiş sebebinizi araştırıyor, ne kadar zaman kalacağınızı öğrendikten sonra aynı damgayı basıyor. Eğer Kehl'li biriyseniz ve iş için geldiğiniz Strasbourg'dan ucuz olduğu için yemek yemek üzere Kehl'e dönüyorsanız, on beş - yirmi dakika süreyle bir hattın ardında bekletilecek adınız bir kartotekste araştırılıp Fransız rejimi aleyhinde konuşup konuşmadığınız — yazıp yazmadığınızda tabiî — araştırılacak, parmak iziniz alınacak ve ancak ondan sonra aynı şekilde belgeniz damgalanarak geçmenize izin verilecektir. Köprüyü aslında herkes geçebilir, ama Fransızlar Almanlar için bu işi mümkün olduğu kadar zor'a getirmişler.

Çamurlu Rhine'ın üzerine vardığınızda, artık Almanya'dasınız demektir. Köprüyü şimdiye kadar gördüğünüz en cesaretsiz görünüşlü ve zavallı halli iki Alman askeri bekliyordu. İki Fransız askeri uçları süngülü tüfekleri omuzlarında bir aşağı bir yukarı dola-

şırlarken silâhsız iki Alman askeri de sırtlarını duvara dayamış, onları seyrediyorlardı. Fransız askerleri tam teçhizatlı, çelik miğferli; Almanlar eski üniformalı ve kepliydiler.

Bir Fransıza Alman askerlerinin görevlerinin ne olduğunu sordum.

«Orada duruyorlar işte,» dedi.

Strasbourg'da alacak mark yoktu. Döviz fiatlarının artışı bankerleri günlerce öncesinde temizlemiş, götürmüştü. Bu yüzden Kehl tren istasyonunda bir miktar Fransız parasını değiştirdik. 10 franka karşılık 670 mark aldım. On frank Kaşada parası ile aşağı yukarı 90 sent eder. Bu doksan sent Bayan Hemingway ile bana bir gün, hem de rahat rahat harcamak şartiyle yetti. Üstelik günün sonunda da cebimizde 120 mark daha kaldı.

İlk alışverişimizi Kehl'in ana caddesinde elma, erik ve şeftali satan yaşlı bir kadından yaptık. Çok güzel görünüşlü beş elmaya karşılık, kadına bir 50 markık uzattık. Bize üste 38 mark verdi. Kibar görünüşlü, ak sakallı bir bay bizim elma aldığımızı görünce, şapkasını çıkarıp selâm verdi.

«Özür dilerim efendim,» dedi Almanca ve biraz da utanarak. «Elmaları kaça aldınız acaba?»

Paranın üstünü sayıp on iki marka aldığımı söyledim.

Gülümseyerek başını salladı. «İmkân yok benim ödememe. Çok pahalı,» dedi.

Her ülkedeki rejimlerin bütün ak sakallı ihtiyarları gibi sokaktan aşağı doğru yürüdü, gitti. Fakat elmalara uzun uzun öyle bir bakmıştı ki, kendisine bir elma ikram etmeyi çok isterdim doğrusu. O gün 12

mark demek, iki sentten biraz aşağı demekti. İhtiyar adamın bütün ömrü boyunca biriktirdiği para, her çıkarcı olamayan sınıf mensubu gibi, Almanya'nın savaş öncesi ve savaş bonolarına yatırıldığı için, 12 marklık birşey alamıyordu. Bu, markın ve kron'un değeri düştüğü halde, geliri artmayan halkın tipik bir örneğiydi.

Bir dolara 800 mark, ya da bir sente karşılık 8 mark alarak Kehl'in çeşitli mağazalarının vitrinlerindeki malların fiatını düşürmüş oluyorduk. Bezelyenin kilosu 18 marktı, fasulyenin 16 mark. Kaiser kahvesinin kilosu — Almanya'da Kaiser adına hâlâ çok sık raslanıyor — 34 marktı. Hiç de iyi olmayan ve kavrulmuş tanelerden ibaret Gersten kahvesinin kilosu ise 14 marktı. Bir paket sinek kâğıdının fiatı 150 marktı. Bir jilet de aynı fiata ya da bir ve üç çeyrek sente satılıyordu. Bir duble bira 10 marktı.

Kehl'in en iyi oteli beş kap yemek veriyor ve 120 mark alıyordu, ki bu bizim paramızla 15 sent demekti. Aynı yemeği üç mil uzaklıktaki Strasbourg'da bir dolara yemek mümkün değildi.

Çok sıkı gümrük kontrolü yüzünden, Almanya'dan dönen Fransızlar Kehl'den istedikleri ucuz eşyaları alamamaktadır. Fakat diledikleri gibi gelip yemeklerini burada yiyebilmektedirler. Her gün öğleden sonraları Alman pastanelerini ve çayhanelerini dolduran kalabalığı seyretmeye değer doğrusu. Almanlar gerçekten çok güzel pastalar yapıyorlar ve bunları bir Fransızın en küçük Fransız parasına, meteliğe satın almaları mümkün. Döviz farkı yüzünden Strasbourg'lu gençler Alman pastanelerini dolduruyorlar ve lez-

zetli Alman kekleri ile tıka basa doyuyorlar. Pastanelerdeki kalabalık yarım saat içinde kayboluveriyor.

Girdiğimiz bir pastanede mavi gözlüklü bir adam, mağazanın sahibine benziyordu. Kendisine **«boche»** denen tipik bir Alman yardım ediyordu. Dükkân her yaştan ve sınıftan Fransızlarla dolmuştu. Hepsi de tıka basa kek yiyorlardı. Pembe entarili, ipek çoraplı, güzel ve zayıf yüzlü, kulaklarında inci küpeler bulunan bir genç kız da durmadan meyveli ve vanilyalı dondurma yetiştirmekle meşguldü.

Genç kız istenileni vermek için hiç de özel bir itina göstermiyordu. Çünkü şehir asker doluydu ve sık sık pencereden dışarıyı süzüyordu.

Pastacı ve yardımcısı doğrusu bütün kekleri satılınca pek de memnun ve mutlu görünmüyorlardı. Çünkü markın değeri, açtıkları hamurdan çok daha hızlı düşüyordu. Bu sırada sokağın ileri bir köşesinde bir işçi kalabalığı tramvayla geçiyordu. Hepsinin ellerinde evde hazırlanmış yiyecek sepetleri vardı. Hemen her evin önünde bulunan ağaçların altına yerleşiyorlardı. Aynı anda pastacılardaki Fransız gençleri son lokmalarını yutuyor; Fransız anneleri, çocuklarının çukulatalı, kremalı ağızlarını siliyorlardı. Bu da döviz alışverişinin yeni bir yüzüydü.

Öğleden sonra ucuza çay içip pasta ve kek yemeğe gelen kalabalık köprü üzerinde kaybolurken, bu defa Kehl'de akşam karınlarını bedavaya yakın doyurmak için gelen ikinci bir korsan kalabalığı görünüyordu. Kalabalık köprü üzerinde karşılaşıyor ve üzgün bakışlı Alman askerleri bunları seyrediyordu. Otomobil acentesindeki adamın dediği gibi, **«bu da para kazanmanın bir başka yoluydu».**

## BİR MİLYON HARCAMAK O KADAR KOLAY Kİ ———

( 5 kasım 1923 )

BUGÜN Almanya'da yüzyirmibeş doların karşılığı, iki buçuk milyon marktır.

Bir yıl önce bu kadar parayı taşımak için bir kamyon tutmak gerekirdi. Yirmin bin adet kalın ve ağır yüz marklık, onluk paketler içinde bulundurulurdu. Pardesünüzün ve çantanızın içinden dışarı taşardı. Bugün, iki buçuk milyonu rahatça cebinize yerleştirebilirsiniz. İnce ve hafif 100.000 marklık 25 banknot halinde.

Çocukluğumda milyonerleri çok merak ettiğimi hatırlarım. En sonunda bana çenemi kapatmamı, bir milyon doların bir araya gelen birşey olmadığını, bu kadar parayı kocaman bir odaya bile sığdıramıyacağımı söylemişlerdi. Bu kadar para bir araya getirilse bile, tek tek saymak için insanın ömrü yetmez diye eklediler. Bunu da işitince pes ettim.

Daha sonra bir milyon dolar harcamanın zorluğu bende, seyrettiğim bir oyundan sonra daha da iyi yer etti. Bu oyunda Brewster adında biri, bir milyon doları delicesine harcadığı takdirde amcası ya da bir başka yakınının bıraktığı altı milyonluk bir başka mirasa konacaktı. Hatırladığıma göre; Brewster, dayanılmaz güçlüklerle karşılaştıktan sonra, en sonunda âşık olmayı düşünüyor ve bu sayede bir milyonunu hemen ve derhal harcayıveriyordu. Fakat zavallı Brewster ancak o zaman amcasının meteliksiz biri olduğunu anlıyor; düşkünler evi ya da ona benzer bir yerde öldüğünü öğreniyordu. Ama bu defa çalışmak için paçaları sıvıyor, sonradan şehrinin Ticaret Odası başkanlığına kadar yükseliyordu.

Çocukluğumda yetişmem üzerinde etkili olan bu tür olayları hatırlayarak, Almanya'da bulunduğum on gün kadarlık bir süre içinde hemen hiçbir zorlukla karşılaşmadan ben de bir milyon marktan fazla para harcayabildim.

O zamana kadar hayatımda sadece bir defa gerçekten lüks bir otelde kalmıştım. Bir haftayı dördüncü sınıf trenlerin kuşetlerinde, kasaba hanlarında, küçük şehir ve kırlarda bulunan **«gasthofs»**larda geçirdikten sonra, serüven bir trenin ikinci mevki koridorunun iğne atsanız yere düşmeyecek kalabalığı içinde sona erdi ve bu defa çıkarcıların nasıl bir yaşantı sürdüklerini araştırmayı kararlaştırdım.

**«Frankfurter Hof»**'un dev gibi camdan kapısı üzerinde iri, siyah harflerle, **«FRANSIZLAR ve BELÇİKALILAR İÇERİ GİREMEZ»** yazıyordu. Resepsiyondaki memur bana bir kişilik oda için (tabiî vergiler hariç)

51.000 mark ödemem gerektiğini söyledi. Şark tarzında döşenmiş lobby'de geniş koltuklarına gömülmüş, purolarını tüttüren Yahudilerin, savurdukları dumanların ardından beni gözetlediklerini sezinledim. Ben Paris'ten geldiğimi yazmıştım. Resepsiyon memuru şakacı bir tavırla, «elbette Fransız aleyhtarı kuralı fazla zorlamıyoruz,» dedi.

Odama çıkınca, bir dizi vergiyle karşılaştım. Herşeyden önce yüzde 40 oranında bir şehre ayakbastı vergisi vardı. Ayrıca yüzde 20 servis alınıyor, ısıtma için de ek olarak 8.000 mark kesiliyordu. Sabah kahvaltılarını otelde yapan müşterilerden ekstra bir 6.000 mark ücret alınacağı da belirtiliyordu. Bir takım başka ekler daha vardı. O gün ve ertesi gün öğlene kadar otelde kaldım. Hesap 145.000 mark tuttu.

Baden'de küçük bir tren istasyonunda bir kadın hamal iki ağır valizimi trene kadar taşıdı. Kendisine bavulları taşırken yardım etmek, istedim. Yüzüme bakıp güldü. Yanık teni, sapsarı saçları, öküz kadar sağlam, geniş omuzları vardı.

«Nedir borcum?» diye sordum.

«Elli mark,» dedi.

Mannheim'da bir başka hamal bavullarımı bir vagondan diğerine taşıdı. Kendisine «borcum nedir?» diye sorduğumda, bin mark karşılığını verdi. İş yaptırdığım en son hamal Baden'deki kız olduğu için, itiraz ettim tabiî.

«Buradan bir şişe biranın fiatı 1500 mark efendi,» dedi. «Bir bardak schnapps da 1200 mark.»

İşte fiatlar bütün Almanya'da böyle değişiklikler gösteriyor. Fiatlar hızla yükselmeye devam ederken,

markın geçen kış sonunda eriştiği gibi, bir dolar karşılığında 70.000'e kadar hızla düşüp düşmemeye devam etmesine bağlı herşey. Fiatlar yükselince, bir daha düşmesi imkânsız oluyor. Taşrada bir öğün yemek insana 2.000 marka patlıyor. Trende ise salamlı bir sandviçin fiatı 3.000 mark.

Geçen hafta bugünkü yaşama şartlarını araştırırken bir küçük fabrika sahibi, birçok işçi, bir otel sahibi ve bir lise öğretmeni ile konuştum.

Fabrika sahibi şöyle dedi : «Birkaç hafta daha dayanacak kadar kömür ve kokumuz var. Fakat bütün ham maddelerin sıkıntısını çekiyoruz. Bizden istedikleri fiatları ödiyemiyoruz. Malımızı ihracatçılara satıyoruz. Onlar dolar üzerinden para alıyorlar. Biz alamıyoruz. Çekoslovakya'dan kömür satın alabiliriz; çünkü barış antlaşmasına göre burada Alman kömür madenleri var. Fakat onlar da ödemeyi Çek parası ile yapmamızı istiyorlar. Bu, döviz satın almak demektir ki, buna da gücümüz yetmiyor. İşçilere yol vermek zorunda kalıyoruz ve artık onların da kurtaracakları hiçbir şeyleri kalmadığından yakında patırtı çıkması işten bile değil.»

Bir işçi de şöyle dedi : «Bugün kazandığım parayla ailemi geçindirmeme imkân yok. Evimi bankaya rehin ettim; banka benden yüzde 40 oranında faiz alıyor. Rahat rahat para harcayan işçiler görebilirsiniz, fakat bunlar evlerinde, çalışmadan yaşayan gençlerdir. Kaldıkları oda, çamaşırlarının yıkanması hep bedava. İşsizlik ücreti de cabası. Bu tür adamlar birahaneleri dolduruyorlar ve bol bol şarap içiyorlar. Kimbilir, belki babalarının da köyde bir evleri, bir çiftlik-

leri falan vardır. O zaman işleri yolunda demektir. Çünkü çiftçilerin parası var.»

Otel sahibi de şöyle dedi: «Bütün bir yaz boyunca otel doluydu. Çok iyi bir mevsim geçirdik. Bütün yaz hergün sabahın altısından gece yarısına kadar çalıştım. Odaların hepsi doluydu. Hattâ müşterileri bilardo salonunda, battaniyeler üzerinde yatırıyorduk. Şimdiye kadar bundan daha iyi bir yıl geçirmemiştik. Ekimde markın değeri düşmeye başladı ve Aralıkta bütün bir yaz mevsimi boyunca kazanmış olduğumuz para, gelecek mevsim için gereken stoklarımızı bile karşılayamayacak hale geldi. Benim İsviçre'de küçük bir sermayem vardı. Aksi halde oteli kapatmak zorunda kalacaktık. Bu şehirdeki diğer bütün yazlık oteller temelli olarak kapılarını kapatmak zorunda kaldılar. Şu karşı tepedeki büyük otelin sahibi, geçen hafta intihar etti.»

Lise öğretmeni de şöyle dedi: «Ayda 200.000 mark maaş alıyorum. Bu ilk bakışta iyi bir maaş gibi geliyor insana. Fakat maaşımın artmasına imkân yok. Bir yumurta 4.000 mark. Bir gömlek, 85.000 mark. Bugün dört kişilik ailemiz günde ancak iki öğün yemek yiyerek yaşıyabiliyor. Fakat buna da şükretmek lâzım. Bankaya olan borcum da cabası.

«Burada yaşayan halk, parasını dolara tahvil edemiyor. İsviçre parasına çevirmesi de imkânsız. Ruhr sorunu yakında çözümlenince, markın yeniden düşeceği muhakkak. Bankalar asla dolar, İsviçre frangı ya da Hollanda parası vermiyorlar. Kasalarında olanın üzerine dört elle sarılmışlar, bırakmıyorlar. Halk da hiçbir şey yapamıyor.

«Tüccarın da paraya güveni yok. Bu yüzden fiat-

ları düşürmüyor. En zengin olanlar, köylüler. Çünkü geçen sonbaharda markın değerinin düşürülmesinden sonra, ürünlerinin fiatı buna uygun olarak tespit edilmişti. Büyük fabrikatörlerin durumu da sağlam. Büyük fabrikatörler dışarıya yabancı para karşılığında mal satıyorlar. İş gücünün karşılığını ise markla ödüyorlar. Bankalar da iyi durumda. Bankalar her zaman zengindir. Hükûmetlere benzerler. Değersiz diye, değerli para alırlar, sonra da dört elle yapışırlar.»

Lise öğretmeni uzun boylu, zayıf bir adamdı. Uzun, ince ve sinirli elleri vardı. Zevk için flüt çalıyordu. Kapısını çaldığım zaman işitmiştim. İki çocuğu pek besinsiz kalmışa benzemiyorlardı, ama kendisi ve karısının görünüşü öyleydi.

«Peki, bütün bu işler nasıl çözümlenecek?» diye sordum.

«Ancak Tanrı'ya güvenebiliriz,» dedi. Sonra gülümseyerek ekledi: «Biz Almanlar Tanrı'ya ve hükümetlere güvenmeye alışmışızdır. Fakat artık hükûmete inanmıyorum.»

Yerimden kalkarken, «Demin kapınızı çaldığım zaman çok güzel flüt çalıyordunuz...» dedim.

«Flütten anlar mısınız? Sever misiniz flütü? Durun, sizin için birşeyler çalayım.»

«Eğer sizden fazla şey istememişsem, memnuniyetle,» dedim.

Çirkin görünüşlü ve tozlu aralığa oturduk; lise öğretmeni gerçekten çok güzel çaldı flütü. Dışarda insanlar şehrin ana cadesinde gidip geliyorlardı. Çocuklar gelip sessizce yanımıza oturdular. Bir süre sonra öğretmen çalmayı bıraktı ve sıkılarak ayağa kalktı.

«Bilir misiniz, flüt çok hoş bir sazdır,» dedi.

# ALTINCI BÖLÜM

## İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN

( 22 temmuz 1944, Collier's )

SHİLOH savaşının tarihini kimse hatırlamıyor. Fakat bizim Fox Green kumsalına çıktığımız gün, altı hazirandı ve rüzgâr kuzeybatıdan oldukça sert esiyordu. Sabahın kurşunî renkli ilk ışıkları ile beraber karaya doğru hareket ederken, on metre boyunda, tabut biçimindeki çelik teknenin içinde omuz omuza, rahatsız vaziyette, savaşa giden insanların yalnızlık dolu arkadaşlığına sığınmış bekleyen erlerin çelik miğferleri üzerine yeşil deniz suları serpiliyordu. Üzerlerine yüzmelerini sağlayacak lastik cankurtaranlar geçirilmiş TNT (dinamit) sandıkları, bazukalar ve sudan korunmalarını sağlamak için naylonla örtülmüş bazuka roketleri de çıkartma gemisinin içindeydi. Saydam muhafazaları içinde roketler, yağmurluk giymiş kolejli kızları hatırlatıyordu insana. Askerlerde de aynı cankurtaranlardan vardı.

Sandal dalgayla kalkınca yeşil sular beyaz köpüğe dönüşüyor, köpükler adamların, silâhların ve dinamit sandıklarının üzerine serpiliyordu. Karşıda Fransız kıyılarını görebiliyordunuz. Saldırı ve taşıma araçlarının kurşunî burunları ile düz güverteleri şimdi geride kalmıştı. Denizin üzerindeki gemiler Fransa'ya, ileriye doğru akıyordu.

Çıkartma gemisi dalgalarla beraber yükselince alçak siluetli kruvazörlerle, sahile yakın yerde duran iki zırhlı vagon görülebiliyordu. Silâhlarının kırmızı ışıklarını, rüzgârlarla birlikte dağılan kahverengi dumanlarını da görmek mümkündü.

Virginia'lı Teğmen Robert Anderson, arka taraftan seslendi:

«Dümenci, rotan nedir?»

Massachusetts'li dümenci Frank Currier, «iki-yirmi kumandanım,» diye karşılık verdi. İnce yüzlü, narin bir delikanlıydı. Bakışları pusulasının üzerine dikilmişti.

Anderson, «İki-yirmiden şaşma öyleyse Allahın cezası!» diye seslendi. «Bu belâlı okyanusta cirit atmayalım.»

Dümenci sabırla, «İki-yirmiden şaşmıyacağım kumandanım,» diye karşılık verdi.

«Haydi, haydi, dikkat et!» diye tekrarladı Andy. Sinirliydi. Fakat düşman ateşi altında ilk defa çıkartma yapan gemisindeki askerler, onun Afrika, Sicilya ve Salerno çıkartmalarında da bulunduğunu biliyor, kendisine güveniyorlardı.

Biz gürültüyle tank taşıyan bir çıkartma gemisinin üzerine sürüklenirken, Andy gürledi :

«Üzerine gitme şu leyterin!»

«Rotam iki-yirmi,» dedi dümenci.

Andy, «Ama bu okyanusta rasladığın her teknenin üzerine bindireceksin demek değil,» dedi. Yakışıklı, yanık tenli, alımlı ve rahat bir delikanlıydı. «Bay Hemingway, şu ilerdeki teknenin direğindeki ne bayrağıdır, dürbününüzle bakar mısınız lûtfen,» diye seslendi.

İç cebimden küçük Zeiss dürbünümü çıkardım. Bayrağa çevirip baktım. Bir dalga dürbünü ıslatıncaya kadar, bayrağı yakalıyabildim.

«Yeşil renkli,» dedim.

«Öyleyse mayından arınmış kanaldayız,» dedi Andy. «Çok iyi. Dümenci, n'oluyor sana? İki-yirmiyi tutturamıyor musun?»

Dürbünümü kurulamayı denedim, ama birbirini kovalayan dalgalar yüzünden beceremedim. Bu işi sonraya bırakıp, «Texas» zırhlısının sahili dövüşünü seyretmeye başladım. Zırhlı şimdi tam sağımızdaydı ve biz dosdoğru Fransa kıyısına yol alırken, o da üzerimizden ateş ediyordu. Andy ve Dümenci Currier'e inanmak gerekirse, 220 derece üzerinden sahile yaklaşıyorduk ve herşey daha belirli görünmeye başlamıştı.

Alçak kayalıklar vadilerle yarılmıştı. Kilisesi görünen bir şehir vardı karşıda. Bir de denize kadar inen bir orman. Kumsallardan birinin sağ tarafında bir ev görülüyordu. Ön tarafta katırtırnakları alev alev yanıyordu. Kuzeybatı rüzgârı dumanları içerilere sürüklüyordu.

Deniz tutması yüzünden yüzleri balmumu gibi sararmayan askerlerimiz, teknelerin çelik kenarlarına

dayanmış, «Texas»'ın sahili borbardıman edişini hayret ve mutlulukla seyrediyorlardı. Çelik miğferlerinin altında Orta Çağ'da koç başı taşıyarak kale kapılarını zorlayan savaşçıları andırıyordu.

«Texas»'ın 14 inçlik toplarının kustuğu ateşle, geminin uzağında bir ateş fırınının ağzı kaynıyordu sanki. Daha sonra sarı ve kahverengimtrak bir bulut etrafı saracak, askerlerin miğferlerinin üzerine kadar inecekti. Top gürlemeleri kulağımızın zarını ağır, kuru bir eldivenle döver gibiydi.

Biz yaklaştıkça gittikçe daha belirleşen bir tepenin yeşil yükseklikleri üzerinde birden iki kara toprak parçası ve duman görünüyordu.

Askerlerden birinin motor gürültüsü arasında, «Bakın, Almanlara neler yapıyorlar!» diye bağırdığını işittim. Asker mutlu bir tavırla, «İddiaya girerim ki, karşıda sağ kimse kalmamıştır,» diye ekledi.

O sabah askerlerin ağzından çıkan ve benim işittiğim tek söz bu oldu. İkide bir kendi aralarında da konuşuyorlardı, fakat 225 beygir gücündeki Diesel motorlarının gürültüsü içinde bunları iştimek imkânsızdı. Genellikle hiç konuşmadan, sessiz, bekliyorlardı. Ateş eden gemilerin hattından uzaklaştığımızdan beri kimse gülümsememişti. Kendilerine yardımcı olan esrarengiz devi görmüşlerdi. Fakat şimdi gemi gitmişti ve yeniden yapyalnız kalmışlardı.

Silâhların ateş kusmaya başladığı andan beri ağzımı açıp açmıyacağımı ben de merak etmiştim. Şimdi ise şoktan kurtulmuştum.

«Texas» ve «Arkansas»'ın ateş hattının içine girip çıktıktan sonra bir memnunluk duydum. Bütün gün

başka gemiler de üzerimizden ateş edip durmuştu. Deniz topçusunun anî, tok patlamaları hiç eksik olmamıştı. Kıyıya iyice sokulduktan sonra, «Texas»'la «Arkansas»'ın yüzlerce vagonun gökyüzünden aşağı yuvarlandığı zaman çıkabilecek kadar müthiş gümbürtülü top patlamaları artık geride kalmıştı. Biz kurşunî deniz üzerinde inatla ilerlemeye devam ederken, onlar bizim dünyamızın bir parçası olmaktan çıkmıştı artık. Zırhlılar bizim için başka ülkelerin göklerine giden ve yağmuru asla bize ulaşmayacak bulutlar gibiydi. Yine de sahil bataryalarını perişan ediyor, çıkartmayı desteklemek için daha sonra kıyıya sokulacak destroyerlerin rahatça yaklaşmalarını garantiye alıyorlardı.

Şimdi sahili önümüzde bütün ayrıntıları ile birlikte görebiliyorduk. Andy kumsalların girdisini çıktısını iyice gösteren haritasını incelerken, ben de dürbünümü alıp kurulamaya başladım. İnsanın görebildiği kadar geniş bir alan içinde hareket halinde çıkartma gemileri yol alıyordu. Güneş henüz görünmemişti ve bütün kıyı boydan boya dumanlar içindeydi.

Andy'nin dizleri üzerine serdiği harita, on yapraktan meydana gelmişti ve ataşlarla birbirine tutturulmuştu. Ek 1'den Ek A'ya kadar gidiyordu. Beş ayrı yaprak da bir arada tutturulmuştu. Andy iki insanın kollarını açarak ancak tutabileceği kadar geniş haritayı dizlerinin üzerine serince birden bir rüzgâr esti; haritanın Beyaz Köpek, Kızıl Tilki, Yeşil Tilki, Yeşil Köpek, Kolay Kızıl ve Charlie Sektörü bölümleri iki kere sallandıktan sonra, küpeşteden uçtu, denize gitti.

Ben bu haritayı önceden incelemiş ve büyük kısmını belleğime yerleştirmiştim. Fakat bellek yoklamak başka, haritaya bakıp, karşıdaki kıyıdan doğrulama yapma başka şeydi.

«Küçük bir haritan daha yok mu Andy?» diye seslendim. «Şu tek yapraklı olanlardan. Yeşil Tilki ile Kolay Kızıl'ı göstereni yeter.»

«Hiç böyle bir haritam olmadı,» diye karşılık verdi Andy. Biz bu arada gittikçe gözümüze daha düşman görünen Fransa sahiline yaklaşıyorduk.

Kulağına eğilip «Bundan başka haritan yok mu?» diye sordum.

«Bir bu vardı, o da gitti,» dedi Andy.

«Bir dalga geldi, aldı götürdü. Acaba karşımızdaki kıyı neresidir dersin?»

«Şu kilise kulesi Colleville'inkine benziyor,» dedim. «Eğer öyleyse, burası Yeşil Tilki olmalı. Dümdüz denize inen akarsu da, Kolay Kızıl yönü olmalı.»

«Doğru,» dedi Andy. «Yalnız biraz fazla sola düştük galiba.»

«Görünen şey bu, bu kadarı da yeter,» dedim. «Bunlar belleğimde kalanlar. Yalnız kayalıklar olmamalıydı. Kayalıklar, Kızıl Tilki kumsallarının başladığı tarafta, Yeşil Tilki'nin solunda olmalıydı. Eğer yanılmıyorsak, Yeşil Tilki de sağımızda olmalı.»

Andy, «Civarda bir yerde bir kontrol teknesi olmalı,» dedi. «Hangi kumsalın karşısında olduğumuzu ondan öğreniriz.»

«Kayalıklar varsa, Yeşil Tilki değildir burası,» dedim.

«Haklısın,» dedi Andy. «Kontrol gemisine sorup

öğrenelim. Dümenci, yaklaş şu tekneye. Yok be, ona değil, görmüyor musun hangisine? Geç, önüne geç! Böyle dümen kırarsan, asla yetişemeyiz.»

Gerçekten de yetişemedik. Açığından geçince, tekne de bizden uzaklaştı. Bindiğimiz çıkartma gemisi, taşıdığı dinamit yükü ve kalın zırhı yüzünden çok ağır yol alıyordu.

«Allah cezasını versin!» diye gürledi Andy. «Biz de Piyade Çıkartma Gemisine sorarız.»

Piyade çıkartma gemileri deniz aşmak için yapılmışa benzeyen yegâne teknelerdi. Siluetleri gemiye benziyordu. Taşıt ve zırhlı araç çıkartmaya yarayan tekneler ise demir banyo küvetleri ya da mavnalardan farksızdı. Deniz üstünde nereye baksanız, yalnız bunları görebilirdiniz; ancak pek azı kıyıya doğru rota tutturmuştu. Hep birlikte yanaşacaklar, içerlerindekini boşalttıktan sonra çark edip geri döneceklerdi. Kıyıda da, bulunduğumuz yerden tankları andıran bir çizgi görünüyordu. Dürbünüm henüz işe yarayacak kadar kurumamıştı.

İçi asker dolu olarak yanımızdan geçen çıkartma gemisine doğru, Andy ellerini boru gibi yapıp seslendi :

«Yeşil Tilki Kumsalı nerede?»

Biri, «İşitmiyorum,» dedi. Megafonumuz da yoktu.

«Karşıdaki kıyı, ne kıyısı?» diye haykırdı Andy.

Çıkartma gemisi üzerindeki subay başını salladı. Diğerleri başlarını bile çevirmediler. Birbirlerinin omuzları ardından sahile bakıyorlardı.

«Dümenci, daha yaklaş!» diye seslendi Andy.

«Haydi, biraz daha sokul, kılmılda!»

Çıkartma gemisine doğru sokulduk; tam yakınımızdan geçtiği sırada motorları stop ettik.

Andy, «Yeşil Tilki kumsalı nerede?» diye yine olanca sesiyle bağırdı. Rüzgâr kelimelerini alıp götürdü.

«Tam sağınızda,» diye haykırarak karşılık verdi subay.

«Sağol.» Andy diğer iki tekneye baktı, sonra işaretçi Ed Banker'e seslendi : «Yaklaştır şunları. Söyle, yaklaşsınlar.»

Ed Banker döndü, işaret parmağı yukarda, sağ elini havaya kaldırdı, indirdi, kaldırdı, indirdi. «Yaklaşıyorlar kumandanım,» dedi.

Arkaya bakınca tıka basa dolu diğer iki teknenin güneş battığı için yemyeşil görünen dalgalar üzerinden seke seke yaklaştıkları görülüyordu.

«Her tarafınız ıslandı mı efendim?» diye Ed bana sordu.

«Her tarafım.»

«Benim de,» dedi Ed. «Islanmamış bir göbeğim kalmıştı, şimdi o da ıslandı.»

«İşte bu Yeşil Tilki olmalı,» dedim Andy'ye. «Kayalıkların nerede bittiğini hatırladım. Sağımız tam Yeşil Tilki. İşte Colleville kilisesi. İşte kıyıdaki ev. Sağ tarafta da, Kolay Kızıl üzerindeki Ruquet vadisi. Yüzde yüz Yeşil Tilki bu.»

Andy, «Biraz daha yaklaşınca, doğrulama yaparız,» dedi. «Siz gerçekten Yeşil Tilki olduğuna inanıyor musunuz?»

«Öyle olması gerekiyor.»

Önümüzde de bir sürü çıkartma gemisi, aynı kararsızlık içinde dolanıp duruyor, gidiyor, dönüyor, daireler çiziyordu.

«Müthiş bir yanlışlık var bu işte,» dedim Andy'ye. «Tankları gördün mü? Kıyı boyunca sıralanmışlar. Burada bulunmamaları gerekirdi bunların.»

Tam bu sırada tanklardan biri infilâk etti; kara dumanlar, sarı alevler saça saça yanmaya başladı. Kıyının aşağı taraflarında bir ikinci tank daha başladı yanmaya. Kıyı boyunca, su çizgisinde dev sarı ateşler yakılmış gibiydi. Bakmak için yerimden doğrulduğumda, ikisi daha alevler içinde kaldı. İlk yananlardan şimdi kül rengi dumanlar çıkıyor ve rüzgâr bu dumanı kıyı boyuna yayıyordu. Tank dizisinin ardında kimseler olup olmadığını görmek niyetiyle yerimden doğrulduğumda, yanan tanklardan biri daha müthiş bir şekilde infilâk etti, dumanlarla kızıl alev dilimleri etrafa saçıldı.

«İşte yerimizi doğrulayacağımız bir tekne,» diye seslendi Andy. «Dümenci, şuradaki çıkartma gemisine yanaş bakalım. Evet, ona. Yaklaş, yaklaş! Biraz daha. Şu yönden gel!»

Bu siyah, üzerine iki makineli tüfek monte edilmiş, yollu bir tekneydi.

«Karşısı neresi, söyleyebilir misiniz?» diye seslendi Andy.

«Beyaz Köpek,» diye bir karşılık geldi.

«Emin misiniz?»

Kara tekneden yine, «Beyaz Köpek» diye bağırdılar.

«Doğruladınız mı hiç?»

Tekneden, «Beyaz Köpek dedik ya!» dediler. Hemen ardından gemi hızlandı, beyaz köpükler saçarak ayrıldı, yanımızdan uzaklaştı.

Bütün cesaretimi kaybetmiştim. Çünkü karşımızdaki kara parçasında Yeşil Tilki ve Kolay Kızıl kumsallarının ayrıntılarını hatırlamıştım. Yeşil Tilki kumsalının solundaki bitiş yerini belirten kayalık dizisi açıkça görünüyordu. Her ev yerli yerindeydi. Colleville kilisesinin kulesi olduğu gibi karşımızdaydı. Su içindeki engeller ve savunma tesisleri bile, belleğime kazılmış gibiydi. Bir sabah dayanamamış, Kaptanımız Komodor W. I. Leahy'ye bu saldırının bir oyalama olup olmadığını bile sormuştum.

«Hayır,» demişti 'Dorothea M. Dix'in kaptanı. «Kesinlikle hayır. Neden sordunuz bu soruyu?»

«Çünkü kumsallar savunmaya son derece elverişli de.»

Kaptan Leahy bana, «Ordu saldırının ilk yarım saati içinde bütün engelleri ve mayın tarlalarını temizleyecek,» demişti. «Çıkartma gemilerinin yanaşması için yer bile hazırlayacak.»

Mayından arınmış bir kanalda ve taşıma gemisi içinde denizi aşmanın bütün hikâyesini yazmak isterdim. Manevralardaki matematik kesinlik; demir almaktan başlayıp kauçuk sandalların denize indirildiği ve çıkartma dalgasının çarklar çizerek kıyıya doğru yol almaya başladığı ana kadar, bütün ayrıntılar saniye saniye, kronometrik bir düzenle ayarlanmıştı.

Tam bir ekip çalışmasıydı bu; aslında bunun için koca bir kitap doldurmak gerekir; bizim burada anlattığımız, bir çıkartma gemisi içindeki ekip çalışma-

sının basit bir hikâyesinden ibaret. Yeşil Tilki kumsalına fırtına gibi üşüştüğümüz bir günün hikâyesi.

O anda Yeşil Tilki kumsalının nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Ben kumsalın tam karşısında olduğumuzdan emindim, fakat devriye gemisi bunun Beyaz Köpek kumsalı olduğunu söylemişti. Oysa ben bulunduğumuz yerin neresi olduğu konusunda yanılmıyorsam, Beyaz Köpek 5.000 metre sağımızda olmalıydı.

«Burası Beyaz Köpek olamaz Andy,» dedim. «Şu kayalar solumuzda Kızıl Tilki'nin başlangıcı olan kayalar.»

Andy, «Adam, Beyaz Köpek diyor,» dedi.

Gemide sımsıkı duran askerler arasında miğferi dikey bir beyaz çizgiyle boyanmış olan biri, bize bakıyor ve başını sallayıp duruyordu. Çıkık elmacık kemikleri ve düz, şaşkın ifadeli bir yüzü vardı.

Ed Banker arkası bize dönük, «Teğmen kumsalı tanıdığını söylüyor; Yeşil Tilki karşısındayız,» diye seslendi. Tekrar teğmenle birşeyler konuştu, ama bu sefer ne konuştuklarını işitemedik.

Andy teğmene seslenerek, miğferli başını aşağı yukarı salladı. Sonra, «Yeşil Tilki diyor,» dedi.

«Sorsana şuna, nereye gitmek istiyormuş,» dedim.

Tam bu sırada içi subay dolu siyah bir diğer devriye gemisi kıyıdan bize doğru geldi. İçlerinden biri ayağa kalkıp megafonla seslendi : «Yeşil Tilki kumsalına çıkacak yedinci dalgadan başka gemi var mı burada?»

Yanımızda bu dalgadan sadece bir gemi vardı. Subay onlara kendisini izlemelerini söyledi..

Andy, «Burası Yeşil Tilki mi?» diye sordu.

«Evet. Şu yıkılan evi görüyor musunuz? Yeşil Tilki kumsalı o evin on bin metre sağına düşüyor.»

«Kumsala çıkabilir misiniz siz?»

«Buna cevap veremem. Kıyı kontrol gemisine sormanız gerekir.»

«Kendi başımıza çıkamaz mıyız?»

«Yetkim yok bu konuda. Kıyı kontrol gemisine sormanız gerekir.»

«Nerede o?»

«Civarda bir yerde olmalı.»

«Taşıma gemilerinden birini gözleyelim, nereye gittiklerini kolayca anlarız. Peşine takılırız biz de,» dedim.

«Kontrol gemisini arayacağız,» dedi Andy. Bunun üzerine çıkartma gemilerinin kum gibi kaynaştığı denizi gözlemeye başladık.

«Göremiyorum,» dedi Andy. «Buralarda yok. Daha yakınlarda olması gerekirdi. Ne yapıp yapmalı, bulmalıyız onu. Geç bile kaldık. Haydi, iş başına!»

«Nereye çıkartma yapması gerekiyormuş, sorsana şuna,» dedim.

Andy aşağı inip teğmenle konuştu. Konuşurken teğmenin dudaklarının oynadığını görebiliyordum; fakat makinelerin gürültüsünden hiçbir şey işitemiyordum.

Andy, «Doğruca o yıkılan evin karşısına çıkmak istiyor,» dedi dönünce.

Biz de kumsala doğru yöneldik. Gittikçe hız-

lanarak yaklaşan siyah devriye gemisi tekrar üzerimize doğru geldi.

«Kontrol gemisini buldunuz mu?» diye megafonla seslendiler.

«Hayır.»

«Ne yapacaksınız, peki?»

«Çıkıyoruz karaya,» dedi Andy.

«Peki, talihiniz açık olsun çocuklar,» diye megafondaki ses bir daha gürledi. Tonu bir ağıt kadar dokunaklı geldi bize. «Hepinizin talihi açık olsun çocuklar!»

Aramızda tatlı gülüşlü, ön iki dişi eksik makinist, Seattle'li Thomas E. Nash vardı. Brooklyn'li işaretçi Edward F. Bunker, makineli tüfekçi Virgina'lı Lacey T. Shiflet vardı. Massachusetts'li çarkçı Frank Currier ile Andy ve bir de ben vardım. Megafonda bizi uğurlayan ağıt kadar dokunaklı ses, hepimizi kıyıda durumun ne kadar kötü olduğunu anlatmaya yetmişti.

Gürültüler içinde kıyıya doğru sokulurken, bizi bekleyen şeyleri daha iyi görebilmek için arka tarafa geçip oturdum. Dürbünüm iyice kuruduğundan şimdi sahilde olup bitenleri çok daha iyi izliyebiliyordum. Kıyı bize korkulu bir hızla yaklaşıyordu ve dürbünle bakınca, hız daha da artmış gibi geliyordu insana.

Soldaki kıyıda, çakıl zemin üzerinde barınacak tabii hiçbir siper yoktu ve ilk çıkan birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci dalgalar, düştükleri yerde uzanmış, denizle ilk siperler arasındaki araç balyaları gibi yatıyorlardı. Sağda, kumsaldan içeriye

doğru uzanan vadinin başlangıcında, ağaçlıklı bir geçit vardı. Almanlar burada iyi birşeyler becermeyi ummuşlardı ve daha sonra da bunun üstesinden geldiklerini gördük.

Daha da sağda iki tank kumsalın kenarında yanıyordu. İlk yükselen siyah ve sarı dumanlardan sonra şimdi kurşunî dumanlar çıkıyordu. Yaklaşırken, iki makineli tüfek yuvası görmüştüm. Biri küçük vadinin sağındaki yıkık evin kalıntıları arasından aralıksız ateş ediyordu. Diğeri iki yüz metre kadar daha sağda, kumsalın dört yüz metre önündeydi.

Taşıdığımız askerlerin komutanı, kendilerini yıkık evin tam karşısındaki kumsala çıkartmamızı istemişti.

«Tam oraya,» dedi. «Tam karşısına!»

«Andy,» dedim. «Bütün o bölge makineli tüfek ateşi altında. Daha şimdi şu batık geminin üzerine iki defa ateş açtıklarını gördüm.»

Çıkartma gemilerinden biri, başı boş kalmış kurşunî renkli bir çelik banyo gibi, karaya vurup olduğu yerde kalmıştı. Su yüzeyine doğru ateş ediyorlardı ve mermiler deniz üzerinde keskin su fıskiyeleri yükseltiyordu.

«Oraya çıkmak istiyor,» dedi Andy. «Biz de kendisini oraya götüreceğiz.»

«Hiç faydası yok ki,» dedim. «İki makineli tüfeğin de kıyıyı taradığını gördüm.»

«Oraya çıkmak istiyor,» dedi Andy. «Rotayı oraya çevirin.» Dimdik döndü, kolunu aşağı yukarı sallayarak diğer gemilere de işaret verdi.

Havalanmak üzere olan bir uçağın çıkardığı ka-

dar büyük patırdıyan makinelerin gürültüsü arasında, «Yaklaşın çocuklar,» diye seslendi. «Yaklaşın, daha yaklaşın. Ne o, sizin neyiniz var? Yaklaşamıyor musunuz? Olanca gücünle, çarkçı, olanca gücünle!»

O anda iki makineli tüfek yuvasının taradığı alana girdik. Kurşun tarrakası tepemden ıslık çalarak geçince başımı sakladım. Sonra silâhın bulunacağı yuvaya sığındım. Makineli tüfek mermileri etrafımızda aralıksız su sıçratıyordu. Bir tanksavar mermisi de üzerimize bir hayli deniz suyu indirdi.

Teğmen komutayı eline almıştı, fakat ne dediğini işitemiyordum. Başını iyice aşağı indirmişti.

«Çarkçı, çabuk çevir dümeni, bu cehennemin dışına çıkalım!» diye haykırdı Andy. «Çabuk çıkalım!»

Biz dönüp arkamızı çevirince, makineli tüfek ateşi sustu. Fakat tek atışlar yine çevremizde ıslık çalıyor, su sıçratıyordu. Biraz da güçlükle başımı kaldırdım ve yeniden sahili süzdüm.

Andy, «Temizlememişler burayı,» dedi. «Baksana, şu şamandıraların üstü mayın dolu.»

«Kıyı boyunca gidip şunları karaya çıkartacak uygun bir yer arayalım,» dedim. «Makineli tüfek ateşinin menzili dışında kalabilirsek, bize daha büyük silâhlarla ateş edeceklerini sanmam; çünkü biz alt tarafı bir taşıma gemisiyiz. Bizden daha iyi hedefleri var.»

«Uygun bir yer arayacağız,» dedi Andy.

«Şimdi ne istiyor?» diye Andy'ye sordum.

Teğmenin dudakları yeniden kıpırdamaya başlamıştı. Yalnız çok ağır kımıldanıyordu ve dudakların kendisiyle, ya da yüzüyle bir ilişkisi yokmuş gibiydi.

Andy işitmek için eğildi. Tekrar arka tarafa döndü.

«Dönüp kumandanının bulunduğu gemiye gitmemizi istiyor,» dedi.

«Kendisini Kolay Kızıl'a yakın bir yerde karaya çıkartabiliriz,» dedim.

«Komutanını görmek istiyor,» dedi Andy. «O kara gemidekiler onun birliğindenmiş.»

İlerde, dalgalar arasında yol alan bir piyade çıkartma gemisi vardı. Ona doğru yaklaşırken, birden 88 mm.'lik bir Alman topunun çelik gövdesinde açtığı deliği gördüm. Geminin her dönüşünde, deliğin parlak kenarlarından dışarı doğru kan akıyordu. Yukarda deniz tutan erler aşağıya sarkmış inliyor, ölüleri ön tarafta ve kaptan mahallinde yatıyordu. Biz dalgalarla beraber kalkıp inerken, teğmen bir diğer subayla birşeyler konuştu. Sonra uzaklaştık.

Andy öne gidip kendisiyle konuştu, tekrar geri döndü. Arka tarafa oturup doğudan üzerimize gelen iki destroyeri gözledik. Topları ile kıyıdaki hedefleri dövüyorlardı.

Andy, «Şimdi karaya çıkmayı istemediklerini, bekle dediklerini söylüyor,» dedi. «Şu destroyerin yolundan kaçalım.»

«Ne kadar bekleyecekmiş, peki?»

«Şimdi burada yapacak işleri olmadığını söylüyor. Önlerinde olmaları gerekenler bile çıkmamış daha karaya. Beklemesini söylediler.»

«Gidip çıkılacak bir yer araştıralım,» dedim. «Dürbünü alıp kıyıya bir bakın. Ama gördüklerinizi onlara söylemeyin.»

Andy baktı. Sonra dürbünü geri verdi ve başını salladı.

«Sağ tarafa doğru bir dolanalım ve oradaki durumu görelim,» dedim. «Eminim, onun istediği yere çıkabiliriz. Sen ona şimdilik çıkma dediklerinden emin misin?»

«Kendisi öyle diyor.»

«Şunu biraz zorla da doğru konuşsun.»

Andy az sonra geri döndü. «Şimdi çıkamam, diyor. Sözde önce mayınları temizleyeceklermiş, ki tanklar hareket edebilsin. Şimdilik çıkmaya değmeyeceğini söylüyor. Sözde ona böyle demişler ve bir süre açıkta beklemesini tembihlemişler.»

Kıyıya ilk yanaştığımız sırada üzerimize ateş eden yuvalara doğru şimdi destroyer serbest atış yapıyor; toplar ateş ederken gürlemeyle beraber toprağın havalandığını, tekne üzerindeki boş sandıkların da çelik güverte üzerinde geriye doğru kaydığı görülüyordu. Destroyerin 15'lik topları, küçük vadinin eşiğindeki harap evin içinde bulunan makineli tüfek yuvalarını hallaç pamuğu gibi atıyordu.

Andy, «Şimdi durum elverişli, yanaşıp çıkartma yapacak bir yer var mı, bakalım,» dedi.

Andy'ye, «Şimdi o tarafta çalışan piyadeler görüyorum,» dedim. «Al dürbünü de, bir bak bakalım.»

Sağımızdan doğru insanlar, omuzlarında dünyayı taşıyan Atlas gibi ağır ağır, inatla vadiye doğru ilerlemeye çalışıyorlardı. Ateş etmiyorlar, yorgun bir marşandiz gibi ilerliyorlardı.

«Piyadeler vadinin sonundaki sırtın yukarısına doğru saldırıya geçti,» diye teğmene seslendim.

«Bize henüz ihtiyaçları yok,» diye karşılık verdi. «Bizi istemediklerini açıkça söylediler bana.»

Andy, «Şu dürbünü versene, sen Hemingway, sen ver,» dedi. Baktı ve tekrar geri uzattı. «Şurada sarı bir bayrakla sinyal veren biri var ve aynı yerde başı dertte bir tekne görünüyor. Çarkçı, doğru o tarafa gidelim.»

Bütün hızımızla kıyıya doğru ilerlemeye başladık. Ed Banker çevresine bakınıp «Bay Anderson, diğerleri de geliyorlar,» dedi.

«Geri çevir onları,» diye haykırdı Andy. «Geri çevir onları!»

Banker döndü, öbür teknelere işaret etmeye başladı. İstediğini anlatmakta güçlük çekiyordu. Fakat sonunda diğer gemileri geri çevirebildi.

Andy bakışlarını hepimizin gördüğü mayın şamandıraları arasında, yarı batmış duran çıkartma gemisinden ayırmadan, «Geri çevirebildin mi diğerlerini?» diye sordu.

«Evet komutanım,» dedi Ed Banker.

Bir diğer çıkartma gemisi kıyıya doğru bir çark çizdikten sonra dönmüş, üzerimize geliyordu. Yakınımızdan geçerken, içerden biri megafonla seslendi: «Şu teknede yaralı var, gemileri de batıyor.»

«Siz yanaşamadınız mı?»

Sert esen rüzgâr megafondan çıkan sesleri dağıtmadan önce duyduğumuz yegâne sözler, «Makineli tüfek yuvası» oldu.

Andy, «Makineli tüfek yuvası var mı dediler, yok mu dediler?» diye sordu.

«İşitemedim ki.»

«Tekrar teknenin etrafında dön çarkçı,» dedi. «İyice yaklaşarak dön.»

«Bir makineli tüfek yuvası mı var dediniz?» diye bağırdı.

Bu sefer bir subay elindeki megafonla eğildi. «Bir makineli tüfek yuvasından üzerlerine ateş ediyorlar. Tekneleri de batıyor.»

Andy, «Doğru kıyıya çarkçı,» diye komutunu verdi.

Engel olsun diye batırılmış şamandıralar arasından ilerlemek çok güçtü. Bunlara bağlanmış mayınlar yüzyüze yapıştırılmış düz tabaklara benziyordu. Kurşunî-sarı karışımı, çirkin bir renkleri vardı.

Altımızda başka mayınlı şamandıra olup olmadığını bilmiyorduk, fakat gördüklerimizi ellerimizle uzaklaştırarak batan tekneye doğru yolumuza devam ettik.

Karnının alt tarafına kurşun yemiş bir adamı güverteye çekmek kolay iş değildi; üstelik yaralıyı koyacak bir kamara falan da yoktu.

Destroyer makineli tüfek yuvasını yerle bir etmediyse, Almanların neden üzerimize ateş etmediklerini anlıyamadım. Belki de mayınlara çarparak parçalanmamızı beklemişlerdi. Gerçekten de mayın, büyük bir tehlike olmaya devam ediyordu. Almanlar bunların nasıl çalıştıklarını görmek istemiş olabilirlerdi. Üzerimize daha önce ateş eden tanksavar topunun da menzili içindeydik. Dubalar arasında manevra yapmaya çalışırken her an topun ateş etmesini bekledim.

İlk defa olarak bordaladığımız çıkartma gemisi-

ne yanaştığımızda, kıyıda ağır ağır ilerleyen üç tank gördüm. Almanlar tankların vadinin kıyıya açıldığı geniş alana kadar ilerlemelerini beklediler. Bu alan son derece ateşe uygundu Derken birden önde ilerleyen tankın baş ve arka tarafından küçük bir sütun yükseldi. Hemen ardından tankın bize bakan yan tarafından duman çıkmaya başladı. Taretin tepesinden iki kişinin çıkıp kendilerini yere attıklarını gördüm. Kıyının taşları üzerinde emeklemeye başladılar. O kadar yakındılar ki, adamların yüzlerini bile görebiliyordum. Tank alevler içinde kalıp gururla yanmaya başlamıştı, ama içinden başka çıkan olmadı.

Bu arada biz yaralı erle sağ kalanları bizim gemiye almıştık. Şamandıralar arasından geri dönmeye hazırlanıyorduk. Son şamandıradan da sıyrıldığımız ve Currier'in makineleri tam yol çalıştırdığı sırada, bir başka tank daha yanmaya başlamıştı.

Yaralı delikanlıyı destroyere çıkardık. Kendisini madeni sepetlerden birine yerleştirerek yukarı aldılar. Sonra diğer sağ kalanları da topladılar. Bu arada kıyıya iyice sokulan destroyer 15'lik topları ile karadaki makineli tüfek yuvalarını bir bir havaya uçuruyordu. Bir metre kadar uzunluğunda bir Alman topunun, kuyruk tarafındaki askerle birlikte havalandığını, sonra beli, kolu, parçaları dağılmış halde toprak yığını ile birlikte yere indiğini gördüm. «Petruşka balesi»nden bir sahne seyrediyormuşum gibi oldum.

Piyadeler sol tarafımızda vâdiyi tutmuş, sırta varmışlardı. Artık bu işe daha fazla karışmamakta bir sebep yoktu. Kıyıda seçtiğimiz uygun bir yere yönel-

dik ve askerlerimizi, TNT sandıklarını, bazukalarını, teğmenleri ile birlikte çıkardık. Bu iş olmuştu.

Almanlar hâlâ tanksavar topları ile ateşe devam ediyorlardı. İstedikleri bir hedef buluncaya kadar ateşi sürdürüyorlardı. Havan topları da kıyıya öldürücü darbeler indiriyordu. Kıyıdan uzaklaşırken oyalamak için bir kısım askerlerini de geride bırakmışlardı. Ateşe devam eden bu adamlar herhalde karanlık çökünceye kadar direneceklerdi.

Tıka basa doldurulmuş araç-gereç tekneleri, başlangıçta dalgalar arasında batacak gibiyken şimdi rahatça kıyıya yanaşabiliyorlardı. Kanalların 30 dakika içinde mayınlardan temizleneceği sözü hâlâ bir efsane olarak hatırlanıyordu. Hele şimdi sular da yükseldikten sonra şamandıralar battığı için, durum daha da çetindi.

«Dix»ten hareket eden 24 çıkartma teknesinden 6'sı kayıptı. Ne var ki bunların mürettebatının çoğu, diğer tekneler tarafından toplanmıştı. Gün ışığında tam bir cephe saldırısı gerçekleştirilmişti ve bu, askerî dehanın yaratabileceği her türlü engele karşı, mayınlanmış bir kıyıdan geçilerek başarılmıştı. Sahil mümkün olduğu kadar inatla, zekice savunulmuştu ve başka birlik de olsa, bundan daha iyisini beceremezdi. Buna rağmen «Dix»ten gelen her tekne, mürettebatını ve yükünü kıyıya çıkartmayı başarmıştı. Kötü denizciler yüzünden hiçbir tekne kaybedilmemişti. Batan gemilerin hepsi, düşman ateşi ya da mayınlar yüzünden batmıştı. Ve biz kıyıyı tutmuştuk!.

Daha yazmadığım çok şey var. İsterseniz, bir haf-

ta daha yazarım; yine de 1200 metrelik bir cephede herkesin yaptıklarını anlatamam. Gerçek savaş asla kâğıt üzerinde anlatılana benzemez. Ne kadar anlatılsa, gerçek olana erişemez. Fakat 1944 yılı Haziran ayının altıncı günü Yeşil Tilki ve Kolay Kızıl sahillerine çıktığımız zaman, bir çıkartma gemisinin içinin nasıl olduğunu bilmek istiyorsanız, şu anlattıklarıma çok yakın şeyler oldu, böyle bilesiniz bunu.

## LONDRA ROBOTLARLA SAVAŞIYOR

( 19 ağustos 1944, Collier's )

«TEMPEST» gemini ağzına almış, dev gibi bir uçak. Dünyanın en hızlı takip uçağı; bir katır kadar da inatçı. Hızının saatte 400 mil olduğu bildiriliyor ve burnunun ucuna pike yapabiliyor. Bulunduğumuz yerdeki görevi, pilotsuz uçakları yakalayıp Londra şehri üzerine varmadan, açık deniz ya da boş arazi üzerinde alaşağı etmek.

Filo sabahın dördünden gece yarısına kadar uçuştaydı. Alarm düdükleri çalar çalmaz derhal havalanmak için pilotlar, pilot mahallerine yerleşmiş, bekliyorlardı. Gökyüzünde de aralıksız devriye gezen uçaklar vardı. Bir uçağın 57 saniyede havalandığını gördüm.

Alev çakar çakmaz, start fişeklerinin kuru havlamalarını ve motorun gittikçe artan gürültüsünü işitebilirsiniz ve bu aç, dev yapılı, uzun bacaklı kuşlar,

akaju tahtasını kemiren iki yüz döner testere gibi sarsılır, sıçrar, acı sesler çıkarmaya başlar. Rüzgâr hangi yönden eserse essin, ister yukardan, ister aşağıdan, bu uçaklar yine de havalanır; gökyüzünün bir bölümünü kaplayıp altlarından sarkan uzun bacakları ile salınıp dururlar.

İnsan bir şeyin çevresinde sürekli olarak yaşarsa, onu sevmeye başlar; ama ne önce, ne sonra bir uçak kadar sevimli ne bir kadın, ne de at olmuştur. Ve uçakları seven erkekler, onlara daima sadık kalmıştır. Hattâ başkaları uğruna kendilerini terkettiklerini bilseler bile. Bir erkeğin savaş uçaklarında kaybedebileceği tek bir bekâreti vardır ve eğer karşısındaki sevimli bir uçaksa, seve seve bekâretini verir ona; kalbi ebediyen onun olur. P—51 de, bir erkek kalbini hoplatacak uçaklardandı.

«Mustang», kötü, inatçı, paslı, öfkeli bir uçak için biçilmiş kaftan sayılacak bir addır ve bu uçak, Greb'in kalbi yerine bir motor olsaydı, Harry Greb'in çok iyi dostu olabilirdi. «Tempest», her tarafta büyük bir insan olarak kabul edilen Shakespeare'e lâyık bir ad fakat bu defa bu adı bir uçağa verdiler.

İşte şimdi bir «Tempest» filomuz var. Ona bu adı takarlarken, meteorolojik çalkantıları kimse aklına getirmemişti (Tempest, fırtına demektir). Ve bütün gün boyunca adsız yeni silâhı vurup alaşağı ettiler. Filo kumandanı mükemmel bir insan; uzun boylu, bir leopar kadar az konuşan, gözlerinin altında kahverengi yuvarlak çizgiler bulunan bir kişi. Başarısının hikâyesini bana gerçek yönleriyle ağır ağır anlattı. Pilotların dinlenme salonunun tahta masası başındaydık.

Anlattıklarının gerçek olduğunu o da biliyordu, ben de. Ve herşeyi nasıl becerdikleri konusunda çok kesindi. Çünkü alaşağı ettiği araç, ilk pilotsuz uçaklardandı ve ayrıntılarda yanılmıyordu. Kişisel birşey söylemekten hoşlanmıyordu, ama uçaktan söz ettiği için memnun olduğu da belliydi. Bana alaşağı ettiği başka uçaklardan da söz etti. Bunları havada parçalamayınca, ezmek gerekiyordu.

«Araçlardan dev bir alev kabarcığı yükseliyor gibiydi,» dedi. Kullandığı **«kabarcık»** sözcüğü bir raslantı sonucuydu ve bundan cesaret alarak bir başka kelime daha kullanmayı denedi. «Sanki hava yükselip dev gibi tomurcuklanıyordu.»

İkimiz de bu sözcükler yüzünden sıkılmıştık ve aklım tomurcuklanan dev kabarcığa takıldığı sırada, aynı filoda uçan bir Amerikalının söze karışıp; «Araçlardan birini bir limonluğun üzerinde düşürdüm ve camlar parçalanıp bir milyon kadem yüksekliğe çıktı. Bu gece meyhaneye gittiğim zaman limonluğun sahibine ben ne diyeceğim şimdi?» demesiyle gergin hava dağılıverdi.

Filo kumandanı karşımda durup utangaç haliyle konuşarak, «Bunları nerede alaşağı edeceğinizi bilemezsiniz ki,» dedi. «Çünkü meretler o kadar hızlı gidiyorlar.»

Uçuş komutanı öfkeli, mutlu bir tavırla içeri girdi. Kısa boylu, pozlu, inatçı ve küfürbaz biriydi. Sonradan 26 yaşında olduğunu öğrendim. Onun uçuş komutanı olduğunu öğrenmeden önce, uçaktan inişini görmüştüm. O zaman komutan olduğunu hiç belli etmemişti, şimdi konuşurken de göstermiyordu. Komu-

tan olduğu, ancak diğer pilotların kendisine «komutanım» deyişlerinden anlaşılıyordu. Biri bisiklet yarışçısına benzeyen Belçikalı, diğeri de utangaç tavırlı iki filo komutanına da «komutanım» diye hitap ediyorlardı, ama uçuş kumandanına «komutanım» derken, ses tonlarında bir fark seziliyordu.

Savaş sırasında sansür çok gerekli bir şey. Özellikle uçaklar için gerekli; çünkü yeni bir uçak düşman eline geçinceye kadar uçağın hızı, ölçüleri, özellikleri ve silâhları hakkında bilgi yazılamıyor. Aksi halde düşman istediği ve ihtiyaç duyduğu bilgileri kolaycacık elde etmiş olurdu.

Bir erkeğe bir uçağı sevdiren şeyler, görünüşü, özellikleri ve başarılarıdır ve doğrusunu söylemek gerekirse, bu konudaki bir yazıya heyecan veren de bunlardır. Şimdi bunların hepsi yazacağım şeyin dışında. Düşmanın asla bir «Tempest»i alaşağı etmemesini, «Tempest»in gizli silâhlar listesinden hiç çıkmamasını ve bu uçaklar hakkında bildiğim, beni ilgilendiren şeylerin, savaş sonuna kadar yayınlanmamasını dilerim.

Pilotsuz uçakların düşürülmesinde kullanılan taktikler hakkındaki bütün bilgiler de bu işi becerenlerin hissettiklerini size anlatırken, sizin tarafınızdan anlaşılmayacaktır. Çünkü taktiklerden söz etmeden konuşmak mümkün değildir. Bu yüzden de, bu yazıda uçak âşığı bir adamın hikâyesinden başka birşey bulamayacaksınız.

Yazı kuru bir dille yazılmıştır, çünkü aslında da kuru bir konuşmaydı. Ancak filo komutanı ile konuşmamız böyle değil; Onunla konuşmamızdan ilginç

parçalar aktaracağım. «Kraliyet Hava Kuvvetleri»nde çok kaba konuşanlar var ve bazıları da «Bu Geceki Hedef» filmindeki kadar kibar konuşabiliyor. Ben ikisinden de hoşlanıyorum (Doğrusu duyulan heyecana oranla, hoşlanmak sözcüğü hafif bile kaçıyor). Ve sansürün göz yumacağı ilginç bir şey yazmak mümkün olursa, her iki türü de sizlere göstermek isterim. Bu arada şunu dinleyin.

Savaş sırasında sansür altında yazmak gerekli ve doğru birşey ve hepimiz düşmanı ilgilendirecek şeyler yazmamak konusunda kendi kendimizi sansür ediyoruz. Ama renk, ayrıntı ve heyecanlarından bahsederek havacılık hakkında yazmak, bir bakıma spor yazısı yazmaya benziyor.

Sanki eski günlerde, Mickey Walker ile döğüşeceği günün sabahı, saat dokuzda Harry Greb'in sabah kahvaltısında çift porsiyon jambonlu yumurta ve haşlama patates yediğini öğrenmiş gibisiniz. Greb aynı gün öğleden sonra saat ikide tartıldığında, 73 kilo gelmesi gerekirken, 5 kilo fazlasiyle, 78 kilo geliyordu. Şimdi türlü yollardan fazla kilolarının düşürüldüğünü, yeniden tartıya çıkarıldığında yürüyemiyecek kadar bitkin hale düştüğünü düşünün.

Bir de yediği yemeği gördüğünüzü ve ringe sabah yataktan kalkarken kaç kilo çekmişse, o kiloyla çıktığını düşünün. Sonra mükemmel bir döğüş çıkardığını farzedin. O zaman bütün bunları şu deyişle özetlersiniz: «Özellikleri açıklanmayan Greb adlı boksörümüzün geçen gece Walker adlı biriyle karşılaştığı bildirilmiştir. Daha fazla tafsilât en kısa zamanda bildirilecektir.»

Bu hikâye size saçma gelebilir; ama şunu bilin ki, gökyüzünden çirkin bir maden parçasına benzeyen pilotsuz uçaklar aralıksız geçmekte, saatte 400 mil hızla yol almakta ve burunlarında 1 000 kilo patlayıcı madde taşımaktadırlar. Çıkardıkları gürültü şanlı-şöhretli bir motosikletin gürültüsünden farksızdır ve şimdi bile şu satırların yazıldığı yerin üzerinden bir tanesi geçmektedir.

Saygıdeğer meslektaşlarımdan biri bana New York'ta, Avrupa savaş sahnelerine dönmediğini, çünkü yazacağı şeylerin şimdiye kadar yazmış olduklarının tekrarı olacağını söylemişti. Şimdi o saygıdeğer meslektaşıma, bir konuda aynı şeyleri tekrarlama tehlikesinin, eskiden birlikte çalıştığı arkadaşlarının karşılaşacakları en küçük tehlike olduğunu söyliyebilirim.

Eğer bu işi yakından izliyorsanız, Güney İngiltere'de bir yerde, bir grup «Tempest» pilotunun son yedi gün içinde kısmetlerine düşen pilotsuz uçağı alaşağı ettiklerini biliyorsunuzdur. Bu silâha robot bomba, vızıltı, uçan bomba gibi ad takanlar var. Fakat biz pilotsuz uçak demeye devam edeceğiz. Siz dilediğiniz adı vermekte serbestsiniz; ama lûtfen takacağınız bu takma adı yalnızken kullanın.

Pilotsuz uçakla ilgili yazı müdürünüzün, bu uçakların nasıl yakalandığını incelemeye başlamasından bir gün önce, o ya da ben (yanılmıyorsam, galiba ben; bazen insan mesleğinde gerçek yerini bulmamış gibi oluyor; her şeyi yüzüstü bırakmak ve dönüp, kitap yazmak da geliyor aklıma), 48 Mitchell bombardıman uçağından birinin içinde, şu pilotsuz

uçakların fırlatıldıkları yerlerden birini bombalamaya gittik.

Bu yerler çevrelerinde dolanıp duran eski tip Mitchell uçakları sayesinde en acemi biri tarafından bile kolayca görülebilir. Biraz daha yaklaşınca da, geniş, siyah ve yuvarlak bir duman halkası uçağın çevresini kuşatır. İşte bu dumandan halka, uçaklarımızdan ikisinin üslerine dönmemelerinin sebebidir.

Neyse, biz (uçak içinde çok hoş bir arkadaş olan uçuş komutanı Lynn, bombacı Kees ve ben) gösterilen yeri iyice bombaladık. Tesis, dev bir inşaat alanına benziyordu. İskeleler ya dimdik duruyor, ya da isabet aldıktan sonra görmüşseniz, yere serilmiş yatıyordu. Tesis bir orman içinde kurulmuştu ve ormanın çevresi bomba çukurları ile doluydu. İki de küçük bulut kümesi vardı ki, beni «Hiç de bulutlar gibi yalnız görünmüyorlar» diye düşündürdüler.

Tam sağ yanımızda bir sürü kara bulut halkası vardı ve aynı yöndeki Mitchell uçağı ile aramıza girmişlerdi. Kümecikler bu uçağın etrafını sararken, aceleyle sökülen bir yün örgüsü gibi, uçak sekiz bombasını da aşağı doğru birbiri ardından salıverdi.

Hepimiz aynı şeyi yapıyorduk, ama bu uçak hariç, diğerlerinin yaptığını göremezdik. Sonra insan yuvasına ne kadar hızlı dönebilirse, biz de o kadar çabuk üssümüze döndük. İşte bombardıman bu. Bir sürü şeyin yanında, en güzeli bu işin sonrası. Bence koleje gider gibi birşey. Neler öğreneceğinizin önemi yok. Tanıştığınız olağanüstü insanlar önemli.

Sizin pilotsuz uçak yazarınız koleje hiç gitmedi (biz burada buna üniversite diyoruz); bunun yerine şimdi RAF'a (Kraliyet Hava Kuvvetleri) gidiyor. Ça-

lıştığı başlıca konu da, İngilizceyi telsizde anlamak. Bir İngilizle karşı karşıya olsam, söylediği her şeyi anlıyabilirim. Kanada İngilizcesini de konuşur, yazar, okurum. İskoçyalılar ve Yeni Zelandalılar hakkında da dil bilgim yeterlidir. Kart çekecek ve içki ısmarlayacak kadar Avustralya İngilizcesi de bilirim, hattâ kalabalık bir barda kendime yol bile açabilirim. Güney Afrika İngilizcesinin de pekâlâ hakkından gelirim. Fakat telsiz İngilizcesi, benim için «muhteşem» bir «esrar».

Fakat bir bombardıman uçağının içinde telsizle başbaşa kalınca, söylenenlerin çoğunu anladım. Düğmeye bastığınız zaman, içerde konuşulan sözler kesilmiş oluyor. Bunun üzerine uzun, samimî bir sohbet faslı başlıyor: «Kim bu konuşan Allahın b... yahu?» Ve siz karşılık veriyorsunuz: «Bilmem. Herhalde çıkartma günü 'Geri dönün! Geri dönün! Harekât iptâl edildi!' diye bağıran sestir.»

«Bizim dalga uzunluğumuzu nasıl buldu acaba?»

Omuz silkip parmağınızı düğmeden çekiyorsunuz. Bu yakın konuşmayı pekâlâ anlamıştım; ama gerçek bir İngiliz, bir diğeriyle konuşmaya başlayınca, bunu anlamanın benim için çetin bir ev ödevinden farkı olmuyor.

Ben telefonda bile İngilizceyi pek iyi anlıyamıyorum. Fakat iyi komşuluk ilişkilerini sarsmamak için, «Evet» demekle yetiniyorum her şeye. Bir de bizi sabah gelip havaalanına götürecek otomobilin kaçta geleceğini tekrar ettiriyorum.

İşte pilotsuz uçak muhabirinizin garip serüvenlerinden birinin bilânçosu. Kendisi göklerde tehlikeye

meydan okumaya ya da yer çekimi ile alay etmeye meraklı değildir. Yalnız telefonda kulakları pek iyi işitmediği için, sık sık saatte 400 mil hız yapan «Mosquito» adlı uçaklarla çirkin devlerin yok edilme işlemine katılan bir adamdır.

Şimdilik pilotsuz uçak yazarınız hikâyesini bütün yönleriyle sizlere aktarabilmek için her türlü telefon konuşmalarına paydos etmiştir. Yine de bundan önce bir-iki sevimli teklif aldı ve öyle anlıyorum ki, bazı çevrelerde serbestçe ifade edilen bir his var: «Ernie palavracıdır. Gökyüzünde dilediği gibi dolaşma imkânı varken, meyhanede kapanmış, ne yapıyor sanırsınız?»

Dehşet dolu bir sesle sorarlar:

«Ne yapıyor?»

«Yazıyor.»

«Aman Allahım! Zavallı, hapı yuttu demek.»

( 30 eylül 1944, Collier's )

19 AĞUSTOS günü, yanımda New York'lu er Archie Pelkey olduğu halde, Maintenon'un hemen dışında, ormanın içindeki alay karargâhında durup bu birliğin tuttuğu cephede durumun nasıl olduğunu sorduk. İstihbarat subayları bana taburlarını nereye yerleştirdiklerini gösterdiler ve en ilerideki öncülerinin Rambouillet yolu üzerindeki Epernon'a yakın bir noktada bulunduklarını anlattılar. Burası Paris'ten 23 mil daha güneybatıdaydı. Fransız cumhurbaşkanının yazlık malikânesi ve av köşkü de aynı yerde bulunuyordu. Alay karargâhında, Rambouillet çevresinde şiddetli çarpışmalar olduğunu da öğrendim. Epernon, Rambouillet, Trappes ve Versailles çevresindeki yolları iyi bilirdim. Yıllarca Fransa'nın bu yollarında kâh bisikletle, kâh otomobille dolaşmış durmuştum. İnsan bir ülkenin girdisini çıktısını en iyi bisikletle do-

laşarak öğrenebilir. Çünkü dilediğiniz tepelere tırmanır, dilediğiniz zaman da kıyıya inebilirsiniz.

Otomobille gezerken insanı ancak yüksek tepeler etkiler ve bisikletle dolaşırken olduğu gibi hiçbir zaman bölge, aklınıza iyice yerleşmez. Alayın ileri karakolunda Rambouillet'den bisikletleri ile henüz dönmüş birkaç Fransıza rasladık. İleri karakolda Fransızca konuşabilen bir ben vardım. Son Alman askerlerinin de sabaha karşı Rambouillet'den ayrıldıklarını haber verdiler. Fakat şehre giden yollar mayınlanmıştı.

Topladığım bilgilerle alay karargâhına dönerken, birden dönüp Fransızları da yanıma almanın daha iyi olacağını düşündüm. Çünkü kendilerini burada da sorguya çekip daha geniş bilgi edinebilirlerdi. İleri karakola dönüşümde, iki araba dolusu Fransız gerillacısı ile karşılaştım. Çoğu yarı bellerine kadar çıplaktı. Silâh olarak tabanca ve paraşütle kendilerine atılan ikişer otomatik Sten taşıyorlardı.

Onlar da Rambouillet'den henüz dönmüşlerdi ve Almanların geri çekilişi ile ilgili olarak anlattıkları, ilk iki Fransızın anlattıkları ile bağdaşıyordu.

Er Pelkey ile beraber bunları alay karargâhına getirdik. İlgili makamlara şehrin ve yolların durumu hakkında verdikleri bilgileri ben tercüme ettim.

Daha sonra mayın temizleme işleminin ayrıntılarını öğrenmek üzere yeniden ileri karakol karargâhına döndük. Bir keşif birliği de burada bizimle buluşacaktı. Bir süre bekledikten ve kimselerin gelmediğini gördükten sonra, Fransız gerillacıları sabırsızlanmaya başladılar. Anlaşılan ilk mayın tarlasını

bulup ilerlemekte olan Amerikan araçlarının buralara düşmelerini önlemek, yapılacak ilk işti.

Rambouillet'ye doğru ilerlerken, Piyade Alayına bağlı tanksavar birliğinden New Jersey'li Teğmen Irving Krieger de bize katıldı. Teğmen Krieger kısa boylu, sağlam yapılı, dayanıklı ve neşeli bir insandı. Gerillacıların çok hoşuna gittiğini görüyordum. Hele teğmenin mayınları bulup zararsız hale getirmeye başladığını da gördükten sonra ona olan güvenleri daha da arttı. İnsan gerillacılarla birlikte çalışırken, askerlikteki gerçek disiplini bulamaz. Gerçekten iyi savaşçı iseler, size inandıkları sürece döğüşürler. Fakat inançlarını yitirir ya da görevlerini tamamlarlarsa, ortadan kayboluverirler.

Savaş muhabirlerinin birliklere kumanda etmesi yasaklanmıştır. Ben bu garillacıları Alay Karargâhına sadece bildiklerini anlatsınlar diye götürmüştüm. Her neyse, o gün gerçekten güzel bir gündü ve Rambouillet'ye uzanan siyah, güzelim yolun başına vardığımızda, yolun kapanmış olduğunu gördük.

Solumuzda parçalanmış bir cip yatıyordu. Almanların tanksavar olarak yararlandığı iki mini-tank da aynı yöndeydi. Biri dosdoğru tepeye tırmanan yolun üzerindeydi. Biz de ağaçlıklı yoldan inerek üzerine gidiyorduk. Diğeri ise sırtın sağ tarafında duruyordu. Her birinde 90'ar kilo TNT vardı ve yoldaki barikatın ardında uzanan tellerle kontrol ediliyorlardı. Yoldan aşağı bir zırhlı birlik gelecek olsa, dinamik yüklü bu tanklardan biri doğruca aşağı salıverilecekti. Araçlar sağa yanaşacak olsa, —yanaşmak zorundaydı, çünkü solda parkın duvarı vardı— diğer

mini tank serbest kalacak ve yürüyüş kolunu yandan vuracaktı. İkisi de çirkin birer kurbağaya benziyordu. Yolun o yönünde parçalanmış bir diğer ciple, bir de kamyon duruyordu.

Teğmen Krieger yol boyunca uzanmış duran iki büyük ağacın arasında uzanan mayın tarlasına, tıpkı Noel ağacında adını arayan bir çocuk neşesiyle daldı. Onun direktifleri ile Archie Pelkey ve gerillalar topladıkları mayınları tek gözlü bir köprünün ayağı dibine yerleştiriyorlardı. Almanların bu mevkide bir Amerikan devriye birliğini pusuya düşürüp öldürdüklerini Fransızlardan öğrendik. Almanlar zırhlı arabanın önlerinden geçip gitmesine göz yummuşlar, arkadan gelen kamyon ve iki cibin üzerine tanksavar silâhları ve makineli tüfeklerle ateş açarak yedi kişiyi öldürmüşlerdi. Daha sonra kamyondaki Amerikan mayınlarını almışlar, alanı mayınlamışlardı.

Fransızlar, Amerikalıları yol kenarındaki toprağa gömmüşlerdi. Biz mayınları temizlerken, Fransız kadınları ellerinde çiçeklerle mezarların başına geldiler ve dua ettiler. Buraya başka keşif kolu uzanmamıştı ve ancak Teğmen Krieger'le adamları gelmişti ve şimdi de teğmen telsizini açmış, alayla konuşuyordu.

Ben Fransız gerillacılarından bir grupla birlikte şehre kadar uzandım. Almanların nereye çekildiklerini ve kuvvetlerinin ne olduğunu öğrendik. Bu bilgileri Teğmen Krieger'e aktardım ve Almanlarla aramızda temas olmadığı için (oysa Almanların şehir çevresinde o sırada on kadar tankları olduğunu sonradan öğrenecektik), bir geri çekilme ihtimaline kar-

şı mayın tarlasını muhafazaya ve yolu barikatla kapatmaya karar verdik. Allahtan bu sırada Ohio'lu Teğmen Peterson komutasında bir keşif kolu çıkageldi de, o an için olsun kuruntularımızdan sıyrıldık.

O gece Fransız gerillacıları Teğmen Peterson'un keşif kolunu korumak için Rambouillet yolu üzerine devriyeler çıkarttılar. Teğmenin askerleri ise şehrin merkezini tutuyordu. Gece sıkı bir yağmur yağdı ve Fransızlar sabaha sırılsıklam ve pek yorgun çıktılar. Öğleden sonra pusuya düşürülüp öldürülen Amerikan askerlerinin iş kıyafetlerini kamyondan alıp sırtlarına geçirdiklerini gördüm.

Şehre ilk girişimizde ikisi hariç, hepsinin yarı belinden yukarısı çıplaktı ve halk bizi hiç de sıcak bir şekilde karşılamadı. İkinci defa şehre inişimizde hepsi üniformalarını giymişlerdi ve bu sefer herkes bizi neşe ve sevinçle bağrına bastı. Üçüncü seferinde ise hepsi çelik miğferliydi. Bu sefer çılgınlar gibi alkışlandık, bol bol öpüldük ve şampanyaya boğulduk. Karargâhımızı «Grand Veneur» otelinde kurduk. Doğrusu otel mahzeninin şarapları da eşsizdi.

İkinci günün sabahı Rambouillet'deki durum ve Rambouillet ile Versailles arasındaki Alman kuvvetlerinin durumu hakkında bilgi vermek üzere Piyade Alayı karargâhına döndüm. Fransız jandarması ile jandarma üniforması giymiş gerillacılar, Versailles'a girip çıkıyorlardı. Fransız Direniş Guruplarından raporlar gelmekteydi. Alman tanklarının hareketi, silâh yuvaları, tanksavar mevzileri, birliklerinin gücü ve mevzilenişi hakkında sağlam bilgiler edinmiştik.

Bu bilgiler sürekli olarak tazeleniyor ve daha ta-

mam hale getiriliyordu. Piyade Alayına komuta eden Albay, benim tugay karargâhına giderek Rambouillet ve ötesinde olup bitenler hakkında bilgi vermemi, Cahrtres'da ele geçirilen Alman silâh deposundan Fransızlara verilmek üzere daha çok araç gönderilmesi gerektiğini söylememi istedi.

Rambouillet'ye döndüğümde Teğmen Peterson'un keşif gezisini Versailles yolu üzerinde bir hayli uzağa kadar götürdüğünü ve bir zırhlı süvari birliğinin yardımına geldiğini gördüm. Teğmen şehirde askerler olduğunu görmekten dolayı pek kıvanç duyuyor, Almanlarla aramızda bir kuvvet bulunmasına seviniyordu. Üstelik şimdi bu bölgedeki 15 Alman tankı arasında üç de «Tiger» (Kaplan) tankı olduğundan haberdardık.

Öğleden sonra şehre çok kalabalık geldi. Göreve giden, ya da görevden dönen İngiliz ve Amerikan istihbarat subayları, birkaç gazete muhabiri, halen görevli olan Amerikalı albayın yerine gönderilen New York'lu bir albay, üsteğmen Lester Armor da bunların arasındaydı. Bu sırada iki zırhlı keşif kolu bütün görevlerin iptâl edildiği, hangi noktaya çekilmeleri gerektiği hakkında bir emir aldılar.

Geri çekilme sonucunda şehirle Almanlar arasında hiçbir askerî birlik kalmamış oluyordu. Bu arada biz, Almanların gerçek kuvvetini ve taktiklerini öğrenmiştik. Trappes'la, Néauphe-le-Vieux arasındaki alanda tanklarını kullanıyor, Houdon'dan Versailles'a uzanan yolu kesiyorlardı. Rambouillet ile Versailles arasındaki anayol üzerine tanklarını sürecekler, yan yollardan yararlanarak birçok noktadan saldırıya ge-

çeceklerdi. Ayrıca Chevreuse ile St. Rémy-les-Chevreuses arasındaki alanı da hafif tanklar ve bisikletli birliklerle tutuyorlardı.

O gece Amerikan keşif kolları geri çekildikten sonra, Rambouillet'yi savunan birlikler ve gerillacılar, tanksavar silâhları ve hafif silâhlarla teçhiz edilmişlerdi. Gece amansız bir yağmur yağmış ve özellikle sabaha karşı 2 ile 6 arasında kendimi hiç bilmediğim kadar yalnız hissetmiştim. Bilmem, birliklerin geri çekilip sizi koca bir şehirde, hem de güzel ve hiç yıkılmamış, iyi insanlarla dolu bir şehirde yalnız başınıza bırakmasının ne demek olduğunu anlıyabilecek misiniz? Böyle durumlarda savaş muhabirlerinin ne yapacaklarına dair talimatnamede hiçbir şey yoktu. Bunun üzerine şehri mümkün olduğu kadar savunmayı kararlaştırdık. Amerikan birliklerinin geri çekildiğini gören Almanlar ilişki kurmak için ilerleyecek olurlarsa, önlemeye çalışacaktık. Bunu becerdik de.

Bundan sonra gelen günlerde Alman tankları önümüzdeki yollarda homurdanarak dolaştı, durdu. Kasabalardan rehin olarak insanlar topladılar. Fransız Direniş Örgütü mensuplarını yakalayıp kurşuna dizdiler. Gönüllerinin dilediği yere gittiler. Fakat bütün bu süre içinde Fransız gerillacıları ve bisikletlileri tarafından izlendiler. Bunlar da Almanların hareketi hakkında bize daima doğru ve taze haberler ulaştırmış oldular.

Aynı adam, aynı yerde sürekli gidip gelmek için meşru' bir sebep bulursa, rahatça istihbarat işinde çalışabilir. Aksi halde Almanlar kendisinden şüphe-

lenip kurşuna dizebilirler. Bizim ne kadar küçük bir kuvvet olduğumuzu bilen halk, yaptıklarımızı anlıyor, bu yüzden göz altında tutuyordu. Yeniden Almanların elinde bulunan topraklara geçtiklerinde, yakalanırlarsa konuşmasınlar diye.

Önümüzdeki Alman tank birliğinden çok genç bir Polonyalı firar etti. Üniformasını ve makineli tabancasını toprağa gömdükten sonra, iç çamaşırları ve bombalanmış bir evin içinde bulup ayağına geçirdiği pantolonla hatların arasına sızdı. Verdiği çok sağlam bilgiler dinlendikten sonra, kendisini otelin mutfağında çalışmaya gönderdiler. O zamanlar güvenlik konuları pek ilkeldi. Silâhlı herkes keşfe çıkabilirdi. Ama ahçıbaşı karargâh olarak kullandığımız odaya girip de, firari askeri ekmek almak için fırına göndermek üzere izin isteyince, albayın çok şaşırdığını hatırlıyorum. Albay bu isteği reddetmek zorunda kalmıştı. Daha sonra kaçak asker benden de, yanına bir muhafız verip silâhını ve üniformasını toprak altından çıkartması için izin istedi. Niyeti bizim saflarımızda Almanlara karşı döğüşmekti. Üzülerek bunu da reddettim.

Bu devrede Alman tanklarından biri, şehrin üç kilometre yakınına kadar sokulup devriye gezen iyi yürekli bir polisle, mahallî direniş örgütünden bir gerillacıyı öldürdü. Bunu seyreden herkes dayanamayarak siperlere atıldı ve Alman tankına ateş etmeye başladı. Tank ise ilişkiyi sağladıktan sonra, geri çekildi. Bu sırada Almanlar daima kurallara uygun şekilde savaşmaya aşırı bir dikkat gösteriyorlardı. Kurallara uymayı bir yana bıraksalar, rahatça şehre girip otelin mahzenindeki nefis şarapların tadına pekâlâ da varabilir-

lerdi. Hattâ kaçak Polonyalıyı yakalayıp dilerlerse kurşuna dizerler, dilerlerse yeniden sırtına üniforma giydirerek aralarına katabilirlerdi.

O günlerde «Grad Veneur» otelinde çok garip bir yaşantımız vardı. Bir hafta önce Chartres'ın işgali sırasında gördüğümüz ihtiyar bir adam, yanımıza gelip ciple Epernon gibi uzak bir yere ulaştığı halde, son dakikada tekrar sizi görmeye gelebiliyor ve Rambouillet ormanında çok ilginç bilgiler topladığını söylüyordu. Muhabir olarak bu Allahın belâsı iş sizi hiç ırgalamıyordu tabiî. Bu sefer kendisini şehrin 6 mil kuzeyinde, yolda buluyor, tam Trappes'ten geçen yolda bir mayın alanı bulunduğunu yine ondan öğreniyordunuz. Asker çıkartıp ihbarı doğrulatıyordunuz. Fakat adam size başka bilgiler sağlamak için gitmek isteyince, hakkınızda çok şeyler öğrendiği için, Almanların eline geçer de, konuşur diye kendisini tutuklamak zorunda kalıyordunuz. Böylece ihtiyarcık da, Polonyalının yanında göz hapsini boyladı.

Bütün bu konularla Karşı Casusluk Birlikleri de uğraşabilirdi. Ama böyle bir şeyimiz yoktu.

Bu devrede gerillacılar bana, «Yüzbaşı» diye hitap ederdi. Kırk beş yaşındaki bir adam için bu, çok küçük bir rütbeydi. Bu yüzden de yabancıların yanında beni «Albay» diye çağırırlardı. Bu kadar küçük rütbeli bir subay olduğum için üzülür, sıkılır, huzursuzluk duyarlardı. Derken içlerinden biri bir gün dayanamadı, sordu : «Yüzbaşım, bu kadar yaşlısınız, bunca yıldır orduda hizmet ediyorsunuz ve aldığınız yaralar gözle görünüyor da (bu yaralar, Londra'da bana çarpan bir su tankerinin izleriydi), nasıl yüzbaşı kaldınız?»

Kendisine; «Delikanlı,» dedim, «ben okuma yazma bilmediğim için terfi edemedim.»

Derken Amerikan ordusundan bir başka keşif kolu gelip Versailles yolu üzerinde mevziye girdi. Artık şehir korunuyordu ve biz de Alman işgali altındaki topraklara keşif gezilerine çıkabilirdik. Böylece Almanların savunma düzenini öğrenebilir, Paris üzerine ilerleme başlayınca, birliklere doğru bilgiler sağlardık.

Hatırladığım kadarınca bu çağın başlıca olayları yayınlanır cinsten şeyler değildi. Albayın gece ve gündüz becerdikleri hakkında bir rapor hazırlıyabilmiş olmak isterdim. Ama henüz yazamam.

O zamanlar cephe diye bilinen yer şöyleydi: Benzin istasyonu ve bir de kahvesi olan bir kasabaya anayoldan varıyordunuz. Önünüze kilise kulesi ile küçük bir kasaba çıkıyordu. Bu noktadan bakınca ardınızda bıraktığınız ana yolla, önünüzde devam edeni görebiliyordunuz. Yol üzerinde, ellerinde bardakları, iki adam duruyor. Biri yolun güneyini, diğeri de kuzeyini gözlüyor.

Böyle davranmak şarttı, çünkü Almanlar hem önümüzde, hem ardımızdaydılar. İki genç kız, Almanların elinde bulunan kasabaya doğru yürüyorlar. Alımlı kırmızı topuklu ayakkabılar giymiş iki kız. Bir gerilla yanınıza varıp «Bu kızlar işgal sırasında Alman askerleri ile yatıyorlardı,» diyor. «Şimdi de Alman hatlarına doğru gidiyorlar. Onlara bilgi verebilirler.»

«Yakalayın şunları,» diye sesleniyor biri.

Tam bu sırada bir feryat işitiliyor: «Bir otomobil, bir otomobil!»

«Bizimkiler mi?»

«Hayır, düşman!»

Herkes tüfeklerini, otomatik tabancalarını kapıp kahvenin arkasında sipere giriyor, benzin istasyonunun ardına siniyor. Bir sürü ihtiyatlı kasabalı da tarlalara doğru kaçıyor.

Benzin istasyonunun karşısındaki yoldan küçük bir Alman cipi geliyor. 20 milimetrelik bir silâhla ateş etmeye başlıyor. Herkes ateşe karşılık vermeye başlayınca, araç yoldan tersyüz ediyor. Cip gözden kaybolurken de bu sefer cipin kaybolduğunu görerek cesaretlenen ihtiyatlı vatandaşlar ateş etmeye başlıyorlar. Toplam zarar: Ellerinde şarap bardakları ile koşarken kahve içinde düşen iki heyecanlı adam, ellerini kesmişler.

Almanlarla ilişkileri olduğunu belli edecek şekilde iyi Almanca konuşan iki kız ise, bir siperin dışında yakalanıp kasabaya gönderilmek üzere emin bir yere konmuşlar. Biri bütün suçunun Almanlarla beraber yüzmeye gitmek olduğunu söylüyor.

«Çırılçıplak olarak mı?» diye soruyor bir gerillacı.

«Hayır Mösyö,» diye karşılık veriyor kız. «Almanlar bize karşı hep dürüst davrandılar.» Çantalarından bir çok Almanın adresi ile mahallî halkın kendilerine surat asmasına yol açan bir sürü eşya çıkıyor. Tekrar Rambouillet'ye gönderiliyorlar. Bura halkı histeri nöbetlerine kapılıp kızları dövmeye, saçlarını kökünden kazımaya kalkışmıyor. Bu işi yapamayacakları kadar yakında daha Almanlar.

İki mil kadar solda bir Alman tankı bir kasabaya giriyor ve hareketlerini kontrol etikleri için tankçılar tarafından tanınan üç gerillacıyı buluyor.

Bunlardan birine tankı görüp görmediğini sorduğumda, «dokundum bile yüzbaşı,» demişti. Üçünü de kurşuna dizilen cesetlerini yol kenarına bırakıyorlar. Bir saat sonra kasabada bulunan bir gerillacı haberi bize ulaştırıyor. Bu bir takım baş sallamalara sebep oluyor. Ayrıca Chartres'dan kaçan birliklerden orman içinde yakalanan Almanların sorguya çekilmek üzere geriye gönderilmelerini güçleştiriyor.

Yaşlı bir adam gelip karısının elindeki tabancayla beş Almanı tuttuğunu haber veriyor. Dediğine göre tabancayı kendisine Almanlar ormandan çıkıp yemeğe geldiklerinde vermişler. Önümüzde örgütlenmiş ve savaşan Alman birlikleri yok; fakat dağınık, bozulmuş kuvetler var. Bir kısmı savaşa devam etmek için asıl birliklerine ulaşmayı deniyorlar. Diğerleri ise öldürülmiyeceklerini garanti altına alıp teslim olmayı tasarlıyorlar.

Yaşlı adamın tutuğu beş Alman askerini almak için bir araba gönderiliyor. Devriyeden biri, «Gerekirse onları öldürebilir miyiz?» diye soruyor.

Gerillacı, «SS birliklerindense öldürün,» diyor.

«Hepsini tutup buraya getirin, sorguya çekmek için Alay karargâhına göndereceğiz.» diyorum.

Suratı insana Jackie Cooper'in gençliğini hatırlatan Polonyalı delikanlı, otelin yemek salonunda bardakları parlatıyor. İhtiyar adam ise bir yandan piposunu tüttürürken, bir yandan da ne zaman yeni bir görev alabileceğini düşünüyor.

«Yüzbaşım.» diyor, «Paris burnumuzun dibinde iken, ne diye işe yarar birşey yapmıyoruz da, bu otelin bahçesinde pinekliyoruz?» diye soruyor.

«Sen Almanların eline geçmemesi gerekecek kadar çok şey biliyorsun,» diyorum ona.

«Polonyalı delikanlı ile birlikte iyi şeyler becerebiliriz,» diyor. «Üstelik o kaçmaya falan kalkarsa, vururum da!»

«O görev yapamaz,» diyorum. «Ancak orduda işe yarıyabilir.»

«Tekrar askerliğe döneceğini ve hangi üniformayı verirlerse, onu giyeceğini söylüyor.»

«Bırak şu peri masallarını,» diyorum ihtiyara. «Burada Polonyalı delikanlıya gözkulak olacak kimse kalmadığına göre, ondan sen sorumlusun, bilesin,»

Bu sırada değerlendirilmesi ve yazılması gereken bir sürü bilgi geliyor. Benim de St. Rémy-Les-Chevreuses'e devriyeye çıkmam gerekli. Bir rapora göre, General Leclerc'in İkinci Fransız Zırhlı Tugayı, Paris yolu üzerinde, Rambouillet'ye doğru yaklaşmakta. Bu yüzden Alman mevzileri hakında toplanan bütün bilgileri hazır etmek istiyoruz.

(4 kasım 1944, Collier's)

BAŞAKLAR olgunlaşmıştı, ama şimdi kaldıracak kimse yok ki. Tanklar, üzerlerinde paletlerinin izlerini bırakarak geçip gidiyorlar tepelere doğru. Ağaçlıklı arazi ile tepeler üzerinde, Almanlarla aramızda kimseler yok. Bir piyade kuvvetleri ile, kırk kadar tankları olduğunu biliyoruz. Fakat tugay o kadar hızlı ilerlemişti ki, sol kanattaki tugay henüz bize yetişememişti. Şu anda seyrettiğimiz dost görünüşlü tepeler, vadiler, tarlaları yanında uzanan çiftlik binaları, kurşunî duvarları, düz damlı evleri ve sivri çan kulesi ile kasaba aslında son derece tehlikeli, kahredici bir açık kanattı.

Tugay hedefinin ötesine geçmemişti. Sadece hedefine ulaşmıştı. Günler, haftalar, aylardan beri bu işi yapıyordu zaten. Hiç kimse günleri ayrı ayrı hatırlamıyordu. Oysa hergün yeni bir tarih yazılıyordu, fakat

yorgunluk ve tozdan başka birşey kalmıyordu savaşçının kafasında. Bir de sığır leşlerinin, yeni patlayan TNT sandıklarının kokusu. Tank ve buldozerlerin gürültüsü. Otomatik tüfek ve makineli tabanca tarrakları. Bir de Alman makineli tabancası ile hafif makineli tüfeklerinin kuru tarrakası.

Alçak arazide, yüksek tepelerde, ormanlıklarda, alçak ovalarda, bir kısmı yerle bir edilen, bir kısmı ayakta kalmış şehirlerde, çiftliklerde sürdürülen savaşın anıları, belleklere kazılmıştı.

Tarih artık boş erzak kutuları, boş tuzaklar, kamuflaj için kesilmiş ve kurumuş ağaç yapraklarıydı. Yol boyunca, hendeklerin içinde, çitlerin yanında yanmış Alman otomobilleri, yanmış Alman tankları, bir sürü Alman Panter ve Tiger'leri, Alman ölüleri vardı. Alman araç ve gereçleri her tarafa dağılmıştı. Alman atları tarlalarda başı boş dolaşıyor, bizim yaralılarımızı ve ölülerimiz de ciplerle cephe gerisine taşınıyordu. Fakat tarih daha çok, diğerlerinin bize yetişmesini beklediğimiz sırada oluşuyordu.

Şimdi şu berak yaz akşamında tugayın yarın savaşacağı alanı, ayakta durmuş seyrediyorduk. Gerçekten iyi havaların başlangıcıydı bu. Gökyüzü alabildiğine yüksek ve maviydi. İlerde, solumuzda, uçaklarımız Alman tankları üzerinde çalışıyorlardı. Güneşin altında gümüş gibi parlıyan P-47'ler, çifter çifter dolanıyorlar, sonra dalıp bombalarını salıveriyorlardı. Dimdik dalışa geçtikten biraz sonra, bombaların saçtığı ışığı ve kaldırdığı toz bulutunu görebiliyor, gürültüsünü işitebiliyordunuz. Ardından P-47'ler tekrar dalıyor, dövmeye devam ediyorlardı. Uçakların dalışa

geçtiği sırtın ağaçlıklı yüksekliklerinde müthiş bir parıltı yükseliyordu. Uçakların her pike dalışını bu sefer kapkara dumanlar izlemeye başladı.

Tankçılardan biri, «Herhalde bir benzin tankerine isabet kaydettiler,» dedi.

Başı miğferli bir diğer tankçı, «Dürbünle görebiliyor musun?» diye sordu.

«Ağaçlar maskeliyor,» diye karşılık verdim.

«Bu şekilde korunursak, çok arkadaş Paris, ya da Berlin'i görür içimizde,» diye atıldı bir başkası.

«Vatana dönüyoruz, vatana!» diye söylendi bir diğeri de. «Ben vatana dönmekten başka birşey düşünmüyorum doğrusu. Artık aşacak sınır mınır da kalmadı. Hiç şehre falan rasladığımız yok.»

«Sakin ol bakalım,» dedi bir başka asker. «Günleri atlama öyle.»

Öteden bir başkası, «Baksana gazeteci bey,» diye seslendi. «Bir şey var ki, hiç anlamıyorum. Anlatır mısın bana? Mecbur olmadığın halde ne arıyorsun sen kuzum buralarda? Para için mi yapıyorsun yoksa bu işi?»

«Elbette,» dedim. «Büyük para, çok para veriyorlar bu iş için.»

«Anlıyamıyorum doğrusu,» dedi ciddî ciddî. «Bence bu işi ancak yapmak zorunda olanlar yapar. Para için yapmak, saçma. Bana dünyanın parasını verseler, yine de yapmam.»

Bir Alman izli bombası tepemizden ıslık çalarak geçti ve sağ tarafımıza düştü. Havada siyah bir iz bıraktı.

Bu işi para için yapmıyacağını söyleyen er, «Sersem Almanlar, yüksekten attılar!» dedi.

Aynı anda Alman topçusu tugayın üç piyade bölüğünden birinin tutuğu tepeyi top ateşi altına alıverdi. Tepenin yüzeyine şimdi ateş yağıyor, birbiri ardından açılan çukurlardan topraklar havaya saçılıyordu.

Tankçılardan biri, «Bundan sonra sıra bize gelecek,» dedi. «Her halde yerimizi keşfettiler.»

Ere günleri atlamamasını söyleyen iri yarı tankçı, «Ateş açarlarsa, tankların ardına sığının,» dedi. «Bundan daha iyi barınak olamaz.»

«Ateş sıkıya benziyor,» dedim. «Acaba acele geri mi çekilsek?»

Bizim 105'likler ardımızdan karşı bir batarya ateşi açtı ve Alman topçusu sustu.

Bir süre daha burada kaldık, fakat Alman topçusu ancak aralıklı olarak ateş açtı. Saldırıya kalkmıyorduk.

«Geriye gidip bakalım, kumanda heyeti ne düşünüyor,» dedim.

Kimborough ele geçirdiğimiz bir Alman motosikletinin üzerine atlıyarak, «Okey, gidelim haydi,» dedi.

Tankçılara veda edip motosiklete atladık. O öne, ben arkaya geçtim. Tozlu yolda ve başaklar arasında, ardımızda bir duman bulutu bırakarak ilerledik. Motosikletin sepetinde bir sürü eşya vardı: Fotoğraf ve onarım araçları, Alman erzak şişeleri, el bombaları, çeşitli otomatik silâhlar. Bunların hepsi Arkansas'lı Onbaşı (şimdi çavuş oldu) Kimborough'undu.

Bu malzeme, bir gerillacının düşlerindeki araçlar olabilirdi. Kim'in bu kadar malzeme ile tamamen bize ait olduğu şüpheli topraklarda hiç çekinmeden

nasıl tur attığını kendi kendime hep sordum. Sonunda bunları, biz düşman içine daldıkça, çevredeki gerillacılara dağıtmak için topladığı sonucuna vardım. Aşırı derecede silâhlı arkadaşın itibarı gözümde daha da arttı.

O gün öğleden sonra aldığımız şehre uzanan yoldan geri döndük ve kilisenin karşısındaki kahvenin önünde durdum. Yol, üzerinden geçen zırhlı araçların gürültüsüyle sarsılıyordu. Geçen bir tankın uğultusu biterken, ardından gelenin gürültüsü kulakları tırmalamaya başlıyordu. Tankların taretleri açıktı ve kasaba çocukları içindeki askerlere el sallıyorlardı. Siyah şapkalı, buruşuk gömlekli, siyah kravatlı ve tozdan akçıllaşmış siyah elbiseli yaşlı bir Fransız, elinde bir demet çiçek, kilisenin önünde durmuş, geçen her tankı, çiçekleri sallıyarak selâmlıyordu.

«Kim kilisenin önündeki bu adam?» diye kahveyi işleten kadına sordum.

«Biraz delidir o,» dedi kadın «Ama çok vatanseverdir. Siz sabah geldiğinizden beri burada. Yemek bile yemedi. İki kere evden çağırdılar, ama yine dikilmiş, orada duruyor.»

«Almanları da böyle selâmlamış mıydı?»

«Ne münasebet!» dedi madam. «Aşırı bir vatanseverdir o. Yalnız son yıllarda biraz aklını kaçırdı.»

Masalardan birinde üç asker, yarı yarıya dolu bir sürahi elma şarabı ve üç bardağın başına oturmuştu. İçlerinden uzun boylu, zayıf, içkiden başı dönmüş olanı, «Şu Slav komutan şu pis komutan yok mu, cepheden 60 mil uzakta hepimizi teker teker öldürecek,» diyordu.

Kimborough, «Kimden söz ediyorsun arkadaş?» diye sordu.

«Slav komutandan, Generalden.»

Kimborough, «Cepheden ne kadar uzakta dedin?» diye sordu.

«Tam 60 mil 60. İçinde öldük öldük, dirildik. Canı çıktı hepimizin. Bilmiyor mu sanki? Aldırdığı bile yok. Ah, şu Allahın cezası komutan ah!»

«Ne kadar uzakta olduğunu biliyor musunuz? Şu anda buradan en çok 2500 metre ötede» dedi Kimborough. «Belki daha bile yaklaşmıştır. Bir süre önce biz kendisini geride bırakıp geçmiştik.»

Sakalları uzamış asker, «Atıyorsun,» dedi. «Şu savaş hakkında ne bilirsiniz ki? O Komutan olacak adam, şimdi buraya 60 milden bir santim daha yakınsa, kafamı keserim. Baksana bana. Ben usta orkestralarla, gerçekten iyi orkestralarla şarkı söylemeye alışmış adamım. Karım da beni aldatıyor. Bunu ispatlamak zorunda bile değilim. Kendisi söyledi. İşte benim doğru diye bildiğim budur.»

İhtiyar Fransızın durup her geçen tanka çiçek salladığı yolu eliyle işaret etti. Kilisenin ardındaki mezarlıktan bir kara cüppeli papaz geçiyordu.

«Peki, kime inanırsın sen? Şu Fransıza inanır mısın?» diye sordu bir başka asker.

«Hayır. Fransıza da inanmam,» diye karşılık verdi. Usta orkestralarla şarkı söylemiş olan asker: «Ben papazın temsil ettiği şeye inanırım. Kiliseye inanırım. Üstelik karım bana bir defa değil, birçok defalar ihanet etti. Ama boşanmasına müsaade etmiyeceğim, çünkü ben buna inanıyorum. Bu yüzden de ge-

reken evrakı imzalamıyor. Ben bu yüzden bombardıman pilotu olamadım. Bombardıman pilotu okuluna gittim, okulu bitirdim, ama o evrakı imzalamaya yanaşmadı. Ve şimdi, tam şu anda mutlaka yine ihanet ediyordur bana!»

Askerlerden biri bana, dönüp.

«Gerçekten iyi şarkı söyler,» dedi. «Geçen gece dinledim. Çok güzel söylüyordu.»

Usta orkestralar eşliğinde şarkı söylemiş asker; «Karımdan nefret ediyorum diyemiyeceğim,» dedi. «Eğer şimdi, şu anda bile bana ihanet ediyorsa, bizim burada bulunduğumuz ve şu şehri işgal etiğimiz sırada beni aldatıyorsa, yine de kendisinden nefret edemem. Hem de hayatımı altüst ettiği, bombardıman pilotu olmamı engellediği halde. Fakat generalden nefret ediyorum. O ruhu kara komutana diş biliyorum.»

Askerlerden bir başkası;

«Bırakın da ağlasın,» dedi. «Açılır belki.»

Üçüncü bir asker, «Dinleyin bakın,» dedi. «Eviyle başı dertte ve burnu bir türlü çamurdan kurtulmuyor. Size birşey söyliyeyim : Burası benim bulunduğum ilk şehir. Biz piyade olarak şehri işgal ediyoruz, gelip geçiyoruz sonra. Bir daha buraya uğradığımızda şehir inzibatlarla dolmuş oluyor. Şimdi ise şehirde, köşedeki askerî trafikçi hariç, hiç inzibat yok. Doğrusu şehre uğramamız hiç iyi birşey değil.»

«Bundan sonra . . .» diye söze başlıyacak oldum, usta orkestralar eşliğinde şarkı söylemiş asker lâfımı ağzıma tıkadı.

«Artık bundan sonra diye birşey olmayacak,» de-

di. «O hain komutan hepimizi birer birer öldürtecek. Bütün bunları da şöhret sahibi olabilmek için yapıyor. Çünkü askerlerin insan olduklarını bilmiyor.»

Kimborough; «Cephe hattında olup olmadığımızı o da ancak benim kadar söyliyebilir,» dedi. «Bir tugay komutanının ne yaptığını bilemezsin. Emirleri senin-benim gibi alıp almadığını da bilemeyiz elbet.»

«Pekâlâ. Öyleyse geri çekin bizi bu cephe hattından. Madem bu kadar şey biliyorsunuz, bizi geri çekmek zorundasınız. Ben eve dönmek istiyorum. Evde olsaydım, belki de bu başıma gelenlerin hiç biri olmayacaktı. Kimbilir, belki de karım beni hiç aldatmayacaktı, hiç! Fakat şimdi artık aldırdığım bile yok. Hiçbir şeyi takmıyorum!»

«Peki, öyleyse ne diye çeneni kapatıp susmuyorsun?» diye sordu Kimborough.

«Susacağım,» dedi şarkıcı. «Ve bundan böyle beni hergün öldüren general hakkında tek keime etmiyeceğim.»

O gece geç vakit Tugay İleri Karargâhına geri döndük. Piyadeleri bıraktıktan sonra, zırhlı araçları mayınların, yoldaki barikatın ve tanksavar ateşinin durdurduğu yere kadar izledik.

Tugayda biri, «General sizi görmek istiyor,» dedi.

«Önce yıkanacağım.»

«Yok. Hemen gidin. Sizi merak ediyordu.»

Kendisini bir cibin ardındaki römorkta ve sırtında kül rengi yünlüden bir elbiseyle oturur buldum. Dinlenmiş olduğu zamanlar yakışıklı görünen yüzü, iyice solmuştu ve son derece bitkin bir hali vardı. An-

cak gözleri yaşıyordu; kibar, sıcak sesiyle, «Sizi merak ettim,» dedi. «Neden bu kadar geç kaldınız?»

«Zırhlı araçlara takıldık, başka bir yoldan dönmek zorunda kaldık.»

«Hangi yoldan?»

Söyledim kendisine.

«Falanca ve filânca birliklerde neler gördünüz, anlatın bakalım,» dedi. (Söz konusu piyade birliklerinin adlarını söylemişti).

Onu da anlattım.

«Adamlar çok yoruldular Ernie,» dedi. «Biraz dinlenmeleri lâzım. Bir gece de olsa, iyice dinlenmeleri çok yararlı. Dört gün istirahat etseler... Sadece dört gün. Ama hep aynı masal, tabiî.»

«Siz de çok yorgunsunuz,» dedim. «Biraz uyusanıza. Sizi uyutmamama müsaade etmeyin.»

«Generaller asla yorulmazlar,» dedi. «Generaller asla hastalanmazlar. Ben de askerlerimden daha yorgun değilim.»

Bu sırada telefon çaldı. Hemen açtı, karargâhının şifre adını seslendi.»

«Evet,» dedi. «Evet. Nasılsın Jim?... Hayır. Bu gece biraz rahat etsinler dedim. Biraz uyumalarını istedim... Hayır. Sabah saldırıya geçeceğim, ama saldırmıyacağım. Uzağından geçeceğim. Biliyorsunuz, ben şehirlere saldırmaktan pek anlamam. Bunu şimdiye öğrenmiş olman gerekirdi... Hayır, kendim de gideceğim... Evet, tamamdır.»

Kamp yatağından aşağı kaydı, koca haritanın başına giti. Telefon hâlâ elindeydi. Çevik, göbeksiz vücudunu seyrederken tugayın ne kadar azimli bir generalin komutası altında olduğunu anladım.

Tekrar telefona seslendi: «Jim?.. Evet. Önünüzdeki tek engel gerçekten o pis iş. Bu konu üzerinde çalışmalısınız. Biliyorsunuz, bu konu üzerinde bir takım konuşmalar olmuştu ... Evet, anlıyorum. Şimdi, bu iş olursa, siz de benimle beraber bulunabilirseniz, gerektiği takdirde bütün topçumu size verebilirim ... Evet, tamamen ... Tamamen haklısın. Hayır. Elbette, ben de onu demek istedim. Başka türlü olsa söylemezdim ... Tamam, oldu ... Güzel ... İyi geceler!»

Telefonu kapattı. Yüzü yorgunluktan gümüş gibi parlıyordu. «Solumuzdaki tugaydı bu,» dedi. «Çok iyi işler becerdiler, fakat ormanlık arazide biraz ağır kaldılar. Bize yetişip geçerlerse, dört gün dinlenebiliriz. Piyadenin çok ihtiyacı var buna. Dinlenebilirlerse, çok sevineceğim.»

«Şimdi artık biraz uyuyun,» dedim.

«Çalışmam gerekiyor. Issız yollardan uzak durun, kendinize de dikkat edin.»

«İyi geceler efendim,» dedim. «Sabah ben de erken kalkacağım.»

Herkes tugayın dört günlüğüne geri çekileceğini düşünmüştü ve ertesi gün bol bol duş yapmaktan, gezer gece kulüplerinden, aralarında sinema yıldızı Whitney Bourne da bulunan güzel Kızılhaç kızlarından konuşmaya başlamıştı. Bourne, **«Aşksız Cinayet»** adlı bir filmde oynamıştı ve hepimiz bu filmin hangi yıl çevrildiği konusunda tartışmaya daldık. Fakat işler hiç de beklendiği gibi çıkmadı. Dinlenme yerine Almanların büyük çapta bir karşı saldırısı başladı ve ben bu satırları yazdığım sırada, tugay, hâlâ cephe hattındaydı.

( 18 kasım 1944, Collier's )

BİR sürü insan size Almanya'ya ilk adımı nasıl attıklarını ve Siegfried hattını nasıl yardıklarını anlatacaktır ve yine bir sürü insan yanılacaktır. Sansür de kendilerini frenlemiyeceği için her türlü iddialar ileri sürülecektir. Biz hiçbir iddiada bulunmuyoruz. İşittiniz mi hiç bir iddia yok! Anlıyabildiniz mi bunu? İddia diye birşey yok. Bırakın onlar kararlarını versinler, o zaman kimlerin Almanya'ya ilk girenler olduğunu öğreniriz. Kimlerin değil.

Siegfried hattını yaran, piyade oldu. Soğuk, yağmurlu bir sabah vakti, Hava Kuvvetlerinin, hattâ keşif uçaklarının bile uçuşa çıkmadığı bir gün, hattı yardılar. İki gün önce, yani havaların bozmaşından önceki son gün, kedi-fare oyununun sonuna varmıştık. Paris' ten Le Cateau'ya kadar gerçekten iyi bir kovalamaca olmuştu ve Landrecies'de pek az kimsenin gördüğü

ve bunu ilerde anılarını anlatmak için pek azının sağ kalabildiği çetin, acı savaşlar verilmiş; bunu, Ardennes ormanlarındaki geçitlerin zorlanması izlemişti. Ardennes'ler, **«Grimm'in Sihirli Masalları»**'ndaki resimlere ne kadar benziyordu.

Kovalamaca engebeli, ormanlık arazide devam etmişti. Bazen ricat halindeki düşmanın motorlu birliklerinin yarım saat uzağına kadar yanaşmıştık. Bazen aramızdaki mesafe beş dakikada alınacak kadar azalmıştı. Hatta onları yaya bıraktığımız bile oluyordu. Keşif noktasından ellilikler gümbürtüsünü, 105 milimetrelik Wump'ların tarrakalarıyla düşman ateşinin homurtusunu dinlemek mümkündü. Bir süre sonra şöyle bir haber geldi: **«Yürüyüş kolunun ardında düşman tankları görüldü.»**

Kovalamaca birden sona erdi ve kendimizi ormanın dışında, yüksek bir tepenin üzerinde bulduk. Önümüzde uzanan tepeler ve ormanlar, bütünüyle Almanya'ydı. İlerdeki vâdinin üzerindeki köprü uçurulmuştu ve kulakları sağır eden, tanıdık bir gürültü geliyordu oradan. Yükselen kara bulutlar, dumanlar ve molozlar arasından, iki düşman aracının Almanya tepelerine uzanan beyaz kolu harman savurur gibi attığını görebilirdiniz.

Topçumuz sarı-beyaz duman bulutları savuruyor ve karşıdaki yolu toza boğuyordu. Araçlardan birinin isabet alıp yana serildiğini izleyebilirdiniz. Diğeri de yaralı bir hayvan gibi, iki kere kımıldanmayı denedikten sonra, yolun dönemecinde stop etti. Bir mermi diğer aracın üzerine isabet ederek bir toz sütunu yükseltti. Duman dağılınca, insan cesetlerinin yola saçıldığı

görüldü. Kedi-fare arasındaki kovalamacanın sonuydu bu. Ormandan aşağı indik, bir lastik sandala atlayıp zemini taşlı nehir yatağını aşarak karşı kıyıya, Almanya'ya adımımızı attık.

İçinde insan bulunmayan, modası geçmiş beton mevzileri (pekçok talihsiz insan bunların Siegfried hattını meydana getirdiğini düşünmüştü) ardımızda bıraktık ve o gece bir hayli yol aldık. Ertesi gün de yol kavşaklarını muhafaza eden ikinci takviyeli mevziler hattını ardımızda bırakıp, esas batı hattına yaklaştık ve aynı gece, sabah erkenden batı duvarından önceki en yüksek araziye karşı taarruza geçmek üzere uykuya çekildik.

Hava bozmuştu. Soğuktu, üstelik yağmur yağıyordu ve dondurucu bir ayaz esiyordu. Önümüzde Schnee Eifel dağ kitlesinin karanlık orman örtüsü, ardındaki canavarla birlikte uzanıyordu. Geride bıraktığımız tepede ise batı duvarının hiçbir zaman aşılamıyacağı düşüncesinin hakim olduğu sıralarda, yüksek rütbeli Alman subaylarının manevraları seyretmeleri için yapılmış bir pavyon vardı. Amansız savaşlardan sonra bu hattı Almanların denedikleri noktadan vuruyorduk.

Hikâyenin devamını Arizonalı yüzbaşı Howard Blazzard'ın ağzından dinleyeceksiniz. Savaşta neler olup bittiği hakkında size küçük bir fikir verebilir.

«O gece L bölüğünü, şehri tutması için görevlendirdik. Şehir hemen hemen bomboştu. Rasladığımız altı düşman askerini vurduk. (Sabah tepeye saldırı bu şehirden, daha doğrusu bu küçük kasabadan başladı. Tepe yüksekliğindeki yetişkin buğday tarlaları ile bezenmiş yaylaya doğru uzandı. Batı duvarının ana kale-

leri, karşıdaki karanlık tepenin üzerini kaplayan sık çam ormanının içindeydi.)

«Albay, üç tabur kumandanını ve S-2 ile S-3 subaylarını yanına alarak, sabah girişilecek ileri hareket için keşfe çıktı. Hattın aşılacağı yerde (Deyime dikkat edin : Hattın aşılmaya teşebbüs edileceği yer değil, aşılacağı yer diyor), bir tank bölüğü ile bir tanksavar bölüğü bulunacaktı; fakat bize sadece beş tank verdiler. Bir düzine tanksavarımız olacaktı; sadece 9 tane gönderildi. O zaman herşeyin nasıl olduğunu ve başta benzin, her şeyin sıkıntısı çekildiğini unutmayın.

«Önceden tasarlandığına göre (Savaşta tasarlananla, gerçekte olan arasında büyük fark vardır. Bu, tıpkı yaşantının nasıl olması gerektiği ile, nasıl olduğu arasındaki farka benzer), bir gece önce şehre giren L bölüğü sağ kanatta döğüşecek ve ateş gücüyle saldırıyı destekleyecekti.

«K bölüğü erkenden, sabah saat 6'da yürüyüşe geçmişti. Tanklar, tanksavarlarla birlikte saldırıya kalkacaklardı. Harekete geçtikleri sırada tanksavarlar şehre vardı ve ancak yarımda tanklar geldi. Sadece beş tane. Topu topu beş tank!

«İ bölüğü yedek olarak arkada bulunacaktı. O gün olan bitenleri hatırlayacaksınız. (Çok, o gün çok şeyler olup bitti!) Albay da Birinci Tabur'dan bir bölük alıp (Birinci Bölük) bunları ileri sürdü. Yani, saldırıya üç bölük birden kalkacaktı.

«Saat bir sıralarındaydı. Albayla beraber saldırının başlangıcını seyretmek için soldaki gözetleme mevkiine çıktık. Saldırı iyi başladı. K bölüğü tanklarla birlikte harekete geçti ve tanksavarlar da yanların-

da, sırtın eteklerine kadar ilerlediler, burada durdudular. Durmaları da gerekiyordu. Onlar küçük sırta ulaşır ulaşmaz, L bölüğü sağ cepheden makineli tüfekleri, 60 milimetrelik havan topları ve diğer bütün silâhları ile, dikkatleri K bölüğünün üzerinden çekebilmek için amansız bir ateş açtı.

«Tanklar ve tanksavarlar tepeye karşı harekete geçtiler ve aynı anda saldırıya kalkan birliklere karşı yerde de kullanılan ve makineli tüfekler kadar seri ateş edebilen Alman uçaksavarları ateş açtı. İyi bildiğimiz 88'ler de ateşleri ile boy gösterdiler. Makineli tarrakaları kulakları tırmalamaya başlayınca, askerler tanklardan önceden kararlaştırıldığı şekilde indiler ve yukarı tırmanmaya başladılar. Herşey ormanın önünde geniş ve bomboş alana varıncaya kadar iyi gitti.

«Almanlar 88'likleri ve uçaksavar topları ile gerçekten çok yoğun bir ateşe başladılar. Tanksavarlardan biri ormana giren küçük yol üzerinde bir mayına çaptı. Tanklar ileri atıldı. Fakat çok sürmedi. Bir tank savar ve bir de tank kaybedince, askerler birden tersyüz ettiler. Geri çekilmeye başlamak nasıldır, bilirsiniz.

«Yaralıları ve sendeleyen bir kaç arkadaşlarını da beraber sürükleyerek geri çekilmeye başladılar. Ricatın neye benzediğini tahmin edersiniz. Sonra tanklar da geri çekilmeye başladı, tanksavarlar da geri çekilmeye başladı ve askerler sürüler halinde geri çekilmeye başladılar. Apaçık, hiçbir siper olmayan alanda çarpışmalarına imkân yoktu ve yaralanmayanlar, yaralananlar hesabına acı acı seslenerek doktor istiyor-

lardı. Bunun insanları ne kadar heyecanlandırdığını bilirsiniz.

«Ben Albayla beraber evin yanında oturmuştum ve saldırının ne kadar iyi başladığını birlikte görmüştük. Başarılı olarak da devam edeceğini sanmıştık. Derken 'ricat' başladı. Dört tank tepenin eteğine doğru geldiler. Herşeyin nasıl altüst olduğunu bağıra çağıra anlattılar.

«Bunun üzerine Albaya — Uzun bir süreden beri ben üçüncü taburdayım — 'Komutanım, müsaade ederseniz ben gideyim, şu hainlerin hesabını görüp tepeyi alayım.' dedim. Albay, 'Sen bir S-2 subayısın, karargâhta görevlisin. Otur oturduğun yerde,' dedi. Fena terslenmiştim. Canım sıkıldı.

«On on beş dakika kadar daha orada bekledik. İlk yaralılar gelmeye başlamıştı. Hâlâ yerimizde sayıyorduk ve bu savaşı kaybedeceğimizi düşünmeye başlamıştım. Sonra birden Albay seslendi: 'Gel şuraya uzanalım bakalım! Bunlar biraz dürdüklenmek istiyorlar. Nasıl olsa kuzular bu saldırıyı püskürtemeyecekler!'

«Böylece tepeye doğru ilerledik. Sağa sola sinmiş küçük gruplara raslıyorduk. Albayın görünüşünü bilirsiniz. Elinde 45'lik tabancası tepeye doğru sıkı adımlarla ilerliyordu. Tepenin yeniden alçalmaya başladığı yerde, düz bir taraçayı andıran bir alan vardı. Bütün tanklar ve tanksavarlar bu alanın ardına sinmişti. K bölüğü de daracık bir hat boyunda sözde mevzilenmişti. Hiçbirinin yaşayan ölüden farkı yoktu. Saldırı yatmıştı.

«Albay tepeden yukarı geldi ve askerlerin sindiği yere yüzünü dönüp seslendi : 'Kalkın şu Almanları

esir alın bakalım. Gebertin şu muhallebi çocuklarını! Derhal karşı tepeyi işgal edin ve hakim olun oraya.'

«Susar susmaz koca 45'liğini çekip Almanların ateş ettikleri yöne doğru üstüste tetiğe bastı. Ardından seslendi : 'İleri! şu Almanların hakkından gelelim. İleri çocuklar! Artık kimse durduramayacak bizi!' Kimsede kıpırdanma yoktu; fakat o devam etti bağırmaya. Bir süre sonra da bir kısmını harekete geçirebildi. On beş dakika sonra ise, hemen hepsini. Askerlerini coşturduktan sonra, Albay, ben ve Smith (Tullahoma'lı Çavuş James C. Smith en öne geçtik ve saldırı yeniden başladı. Doğru orman yönüne ilerledik. Ormanda durum kötüydü, ama şimdi işler yeniden yolunda gitmeye başlamıştı.

«Ormana daldıktan sonra, tankların hareket kabiliyeti kalmıyordu. Tanklar dışarda, ağaçların eteğinde kaldılar (Burası sık bir çam ormanıydı. Top ateşi ağaçların bir kısmını yerle bir etmişti ve kopuk dallar, ormanın yarı aydınlığında insana mızrakları hatırlatıyordu. Askerler de ormanın karanlığı karşısındaki korkularını yenmek, Almanları bulup ateş etmek ve öldürmek için sağda solda bağrışıyor ilerliyorlardı.) Ormanda ateş edilmesini biraz sonra yasakladık. Çünkü K bölüğü de ileri harekete geçip ormana girmişti.

«Albay, ben ve Smith ileri geçip içine tanksavar yerleştirebileceğimiz bir çukur alan bulduk. Artık saldırı olanca hızıyla devam edebilirdi. Birden sağımızda bir beton mevzi gözümüze çarptı. Buradan üzerimize ateş açtılar. Mevzide Almanlar olduğuna karar verdik. (Bu beton mevzi, çevresine dikilmiş çam ağaçları ve iyice boy atmış otlar arasında ilk bakışta hiç farkedilmiyordu. Otomatik havalandırma tertibatlı, kapıları

otomatik açılıp kapanan, askerler için de yerin 4,5 metre altında özel mevzileri olan, özel çıkış kapısı sayesinde düşman tarafından aşıldıktan sonra içerde saklı 50 SS askerinin çıkıp düşmana arkadan acı bir darbe indirmesine fırsat veren, Maginot tipi bir yapıydı.)

«Şimdi çukurun içinde Albay, ben, Smith ve St. Poix'dan beri yanımızdan hiç ayrılmayan Roger adlı Fransız gencinden başka kimse yoktu. Savaşta gerçekten yaman bir gençti. Beton mevzideki Almanlar üzerimize ateşe devam ediyorlardı. Biz de içerdekileri dışarı çıkartmak için zorlamaya karar verdik.

«Bize bakan tarafında bir mazgal deliği vardı; fakat etrafı ağaçlarla kaplı olduğu için göremiyorduk. Yanımda topu topu bir el bombası bulunuyordu. Çünkü başımıza böyle birşey geleceğini hiç düşünmemiştim. Mevziin on metre kadar yanına sokulmuş durumdaydık. Tepesinin de nasıl olduğunu bilemiyorduk. Görünüşü ahşap bir dağ evini andırıyordu.

«Bu arada üzerimize devamlı ateş yağdırılıyordu. Albayla Smith sağ taraftaydılar. Roger, farkında olmadan dosdoğru üzerlerine gidiyordu. Ateşin nereden geldiğini kestirmek imkânsızdı.

«Olanca sesimle yere yatması için Roger'ye seslendim. Kendisini tam bu sırada vurdular. Silâhın parladığı yeri görmüştüm, derhal tek el bombamı oraya doğru salladım, ama tutturamadım. Bomba ağaçlardan birine çarparak patladı. Smith, Fransız gencini bileklerinden çekerek geri aldı, derhal üzerindekileri çıkarmayı denedi; çünkü henüz yaşıyordu. Soldaki dar siperden birden bir Alman askeri doğruldu. Smith tabancası ile adamı alaşağı etti. Ve askerin düştüğü yer-

de, elindeki el bombası patladı. Olayın ne kadar hızlı cereyan ettiğini bundan da anlıyabilirsiniz.

«Ormanın önündeki düz alandan şimdi yoğun bir ateş başlamıştı. Smith, 'Albayım, siz şu çukurun içine uzanıverin, çünkü Almanlar yaklaşıyorlar,' diye fısıldadı.

«Ormanın hemen önündeki buğday tarlasından ve saman yığınından ateş sesleri geldi. Almanlar buradan da ateş etmeye başlamışlardı ve arkamızda olmalıydılar.

«Albay kırk beşliği ile bir Almanı daha alaşağı etti. Smith de tüfeği ile diğer ikisini öldürdü. Ben mevzinin gerisindeydim ve yolun ilerisinde, bizden elli metre kadar arkada duran birini indirdim. Adamın kıpırdanması duruncaya kadar üzerine üç defa ateş etmek zorunda kaldım. Yine de öldüremedim zavallıyı. Çünkü bir süre sonra bir tanksavar ilerlerken, yaralı düşman askeri hâlâ yolun tam ortasında yatıyordu ve aracın üzerine geldiğini görünce, davranıp kaçmak istedi; fakat gücü yetmeyince tanksavarın altında kalıp parçalandı.

«Geri kalan Almanlar tarlaya doğru geri çekildiler ve pek fazla başımızı ağrıtmadılar. Sadece uzaktan karşılıklı ateş ediliyordu. Üçünü öldürdüğümüzü ve bir o kadarını da yaraladığımızı biliyorduk.

«Ne yazık ki yanımızda el bombası yoktu ve beton mevzi içindeki Almanlar da herhalde kendilerini çağırdığımız zaman dışarı çıkacak değillerdi. Ben Albay'la beraber kalıp dışarı çıkmalarını beklerken, Smith de geri gitti ve bir süre sonra bir tanksavarla birlikte döndü. Bu, eski bir Alman tabancası ile üzeri-

ne üç defa ateş ettiğim halde öldüremediğim Almanı ezen tanksavardı.

«Almanlara önce teslim olmalarını söyledik, fakat dinlemediklerini görünce, tanksavarı çelik kapıya yöneltip ateşledik. Kapı hallaç pamuğu gibi atıldı, alevler etrafa saçıldı. Az sonra inlemeler, hıçkırıklar ve **'Kamerad'** diye yalvaran sesler arasında, içerdeki Almanlar dışarı uğradılar.

«Tanksavar görevini yapmış ve Almanları dışarı çıkartmıştı. Böyle garip bir manzara bir daha görülemezdi. Hepsi etrafa dağılan çelik ve beton parçaları yüzünden en az beş-altı yerlerinden yaralanmışlardı. Onsekiz asker de sağlam olarak çıktı. Bu arada içerden kulağımıza hâlâ acı inlemeler geliyordu. Birinin iki bacağı birden çelik kapı tarafından kesilmişti. Durumu görmek için mevziden aşağı indim ve birkaç şişe yarı boşalmış viski, bir-iki kutu sigara ve Albay için bir tabancayla birlikte döndüm.

«Esirlerden birinin durumu hepsinden iyiydi. Hiç olmazsa yürüyebilirdi. Diğerleri ağır yaralı olarak yerlerde serili yatıyor, acı acı haykırıyorlardı.

«Sağlam kalan biri öteki mevzinin nerede olduğunu bize gösterdi. Artık hepsini tanıyorduk ve arazideki her engebeye dikkat ederek, bunları keşfedebilirdik. Tanksavarı da alıp 50 metre ötedeki ikinci beton mevziye yöneldik. Kendilerine önce teslim olmalarını ihtar ettik.

«Bu mevziin kumandanı Almanı görmenizi isterim. Bir muvazzaf subaydı. Çağrımıza karşılık olarak, **'Bitty. S.S.S.'** diye karşılık veriyordu hep. Yani en azılılardandı ve teslim olmak isteyenleri öldüreceğini

söylüyordu. Bunun üzerine önceden de yaptığımız gibi tanksavarı üzerine yönelttik. Ateşledik. Tabiî bir süre sonra sağ kalabilenler çıktılar. Perişan ve acınacak durumları vardı.

«Hepsi de SS kıtalarındandılar. Birer birer yola çıktılar ve diz çöktüler. Kurşuna dizilmeyi bekliyorlardı. Ne yazık ki, kendilerini düş kırıklığına uğratmak zorundaydık. Ancak on ikisi yerlerinden doğrulabildi. Diğerleri parça parça olmuş, ya da çok ağır yaralanmışlardı. Allahın belâsı alanın dört bir tarafına kollar, bacaklar, kafalar dağılmıştı.

«Bir sürü esir almıştık, ama bunlara göz kulak olacak kimse yoktu. Albay, ben, Smith ve tanksavardan gayrı. Bu yüzden herşey belli oluncaya kadar kımıldamamaya karar verdik. Bir süre sonra sağlık ekipleri geldi ve Fransız gencine baktılar. Roger vurulduğundan beri yerinden hiç kımıldamamıştı ve kendisini kaldırmaya geldiklerinde, fısıltı halinde şunu söyledi : '**Mon Colonel, je suis content** (Çok memnunum albayım), Alman toprağı üzerinde can verdiğim için mutluyum.'

«Mezarının üzerine '**Hür Fransız**' yazılı bir tahta diktiler. Ben atıldım. 'Boş verin buna,' dedim. Üzerinde '**L Bölüğü**' yazılı bir başka tahta koydum.

«Fransız genci aklıma geldikçe, hâlâ Almanları öldürmek isteği duyuyorum içimde...»

Hikâyede anlatılacak daha çok şey var. Sadece İ bölüğünün ne yaptığını, diğer bölüklerin başarılarını da anlatabilirdim. Size tahammülünüz olsaydı, üçüncü, dördüncü ve diğer on dört beton mevzide olup

bitenleri de anlatırdım. Çünkü bunların hepsi teker teker işgal edildi.

Birşey öğrenmek istiyorsanız, orada bulunan biriyle konuşun. İsterseniz, ben de hatırlayabilirsem, size o ormanda ondan sonraki on gün içinde olup bitenleri de anlatabilirim. Alman topçusunun ateşinden ve Alman karşı saldırılarından söz ederim. Hatırladıktan sonra çok, ama çok ilgi çekici hikâyeler bunlar. Efsane unsuru bile var. İlerde sinemada seyredeceğinizden emin olabilirsiniz.

Bütün bunların sinemaya çok uyacağı meydanda. Çünkü Albay bana, «Ernie, inanır mısın, kendimi bazen bir film sahnesinde hissediyorum,» dedi.

Sinemaya aktarılması zor olan birşey varsa, hiç şüphesiz o da Alman SS askerlerinin beyin sarsıntısından kararmış suratlarını, kanayan burunlarını ve ağızlarını, midelerini tutarak yollarda diz çöküşlerini, üzerlerine gelen tanklardan zor kaçtıklarını göstermek olacaktır. Fakat sinema bunu daha da gerçekçi bir şekilde gösterebilir. Aslında suç mühendislerdeydi. Çünkü silâha karşı dayanıklı çelik kapıları yaparken, 105'lik tanksavar toplarını hiç hesaba katmamışlardı.

# YEDİNCİ BÖLÜM

## «... VE SAVAŞLARIN ARDINDAN»

( Haziran 1949, Holiday )

İNSANLAR ikide bir gelip 'neden Küba'da yaşıyorsun?' diye soruyorlar bana siz de hoşunuza gittiği için yaşadığınızı söylüyorsunuz. Havana üstündeki tepelerde sabahın erken saatleriyle yaz mevsiminin en sıcak günlerinde bile havanın ne kadar serin olduğunu anlatmak öylesine karışık iştir. Burada yaşamanızın sebeplerinden birinin de döğüşçü horoz yetiştirmek, bunları çalıştırmak ve sonra da güreştirmek olduğunu söylemeniz gereksiz tabiî.

Kimbilir, belki de horoz döğüşünden hiç hoşlanmıyorlardır.

Bütün bir yıl boyunca çiftlikten ayrılmayan garip ve güzel kuşlardan, arada uğrayan göçmen kuşlardan, her sabah yüzme havuzundan su içmeye gelen bıldırcından, havuzun sonunda yaşayan türlü kertenkele

türlerinden, on sekiz türü olan yerli bir kuşun varlığından da onlara söz etmeniz gereksizdir.

Yolun altında, Winston Guest, Tommy Shevlin, Thorwald Sanchez ve Pichon Aguilera ile büyük para karşılığında koca güvercinleri vurmaya alıştığımız atıcılık kulübünden de söz etmeniz gereksiz. Kimbilir, belki de güvercinleri vurmanın yanlış bir iş olduğunu düşünüyorlardır. Kraliçe Victoria da böyle düşünmüş ve İngiltere'de yasaklamıştı. Belki de onlar haklıdır ya da yanılıyorlardır. Şurası muhakkak ki, bu, 'sefil' bir seyirci sporu. Ama kuvvetli, gerçekten hızlı kuşlar olunca, benim bildiğim kadarı ile bahis tutuşmak için en iyi spor. Üstelik bizim yaşadığımız yerde de bu iş meşru.

Onlara ancak şehre indiğiniz zaman ayakkabı giymek zorunda olduğunuz ve dünyanın hiçbir yerinde çalışamadığınız kadar rahatlıkla, serin sabahlarda çalışabildiğiniz için Küba'da yaşamayı sevdiğinizi de söyliyebilirsiniz. Ama bunlar meslekî sırlardır.

Söylemiyeceğiniz daha bir sürü başka şeyler de var. Fakat size balık avından ve bunun kendilerine kaça malolduğundan söz ederlerse, o zaman — ve eğer kaça malolduğundan uzun uzun konuşmamışlarsa ya da balık avından sevimli bir şekilde lâf açmışlarsa — işte o zaman Küba'da yaşamanızın en büyük sebebinin, büyük, derin, mavi nehir olduğunu, çiftliğinizin kapısından çıkıp, yarım saat içinde derinliği üç çeyrek mille bir mil, uzunluğu da 60 ile 80 mil arasında değişen akarsuya, güzelim toprakları aşarak ulaşabildiğinizi ve şimdiye kadar gördüğüm en iyi balık avlama alanı olduğunu söyliyebilirsiniz.

Gulf Stream akıntısı iyi akıyorsa, rengi koyu mavidir ve kıyılarında anaforlar oluşur. Biz on iki metre boyunda bir tekneyle avlanıyoruz.

**«Pilar»** adlı balıkçı teknemiz kâh Havana limanında, kâh Havana'nın yedi mil doğusundaki balıkçı kasabası Cojimar'da demirliyor. Buranın limanı yazları emniyetlidir, fakat kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarının estiği kış mevsiminde hiç emniyetli değildir. **«Pilar»** en kötü havalara dayanacak şekilde yapılmış, içinde yedi kişinin yatabileceği bir balıkçı teknesidir. Depolarında üç yüz galon mazotla, yüz elli galon su taşıyabilir. Uzun yolculuklarda ön güvertesine variller içinde yüz galon mazot daha yerleştirilebilir. Aynı miktarda yedek su da alınabilir. Tam doldurulduğu zaman, 1200 kilo buz da taşıyabilir.

New York'taki Wheeler tersanelerinde yapılan teknesi üzerinde istediğimiz değişiklikler de yapılmıştı ve biz de sonradan bir takım başka eklerle yeni değişiklikler yaptık. **«Pilar»** gerçekten kuvvetli, her türlü denize dayanıklı bir teknedir ve devingen köprüsü sayesinde balıkla yukardan da mücadele edebilirsiniz.

Genellikle Havana dışında balık avlanırken Japon mürekkep balıklarının kuyruklarından yapılmış bir oltayla, iğnenin ucuna asılmış domuz derisinden bir parça alıyoruz. Bu genellikle boğazın Morro Castel - Cabanas yakasında avlanan tek direkli balıkçı gemilerini besleyen **«tarpot»** adlı balıkları tutmaya yarıyor. Boğazın ağzındaki balıkçıların bolca yakaladıkları yalı çapkınları için de aynısı kullanılıyor.

Bu yem 6/0'lık makaraya sarılmış 4 metre uzunluğundaki 10 numara piyano telinin ucunda yakalanı-

yor. Bu tür oltayla yakaladığım en büyük **«tarpon»**'un ağırlığı 67,5 kiloydu. Bunlardan daha büyüklerini de yakalamıştık, ama girip çıkan gemilerin, liman motorlarının, balıkçı teknelerinin çapalarının yüzünden hepsini kaçırmıştık. Büyük bir balık çekerken erzak taşıyan tekneler ya da motorlarla başedebilirsiniz; fakat boğazdan aşağı inen büyük bir tanker ya da şilebe karşı yapılacak hiçbir şey yoktur. Bu yüzden biz de bu yolu ancak boş gördüğümüz zaman tutuyoruz ya da akşam saat yediden sonra limana giriyoruz. Çünkü bu saatten sonra limana giriş için fazla ücret alındığından, girişler azalıyor.

Bulvarların ardında, eski Havana'nın parkları ve binaları uzanıyor; öbür yakadan da pembe - sarı taşlı, dostlarınızdan çoğunun zaman zaman siyasî hükümlü olarak içinde yattıkları Cabanas kalesinin basamaklarını ve duvarlarını geçiyorsunuz. Sonra Morro'nun kayalık arazisini aşıyorsunuz. Beyaz, uzun deniz feneri de burada. Derken Morro'dan iki yüz metre kadar ötede, suyun bol olduğu sırada, büyük nehri buluyorsunuz.

■

**«Pilar»**'ın pruvası limanın gri - yeşil sularından ayrılıp koyu mavi sulara başını daldırınca, bazen, teknenin burnundan bir küme uçan balık havalanıverir ve işte o zaman balıkların sudan çıkarlarken meydana getirdikleri ipekli bir kumaşın yırtılışını andıran sesi işitebilirsiniz.

Eğer bunlar normal boydaki uçan balıklarsa, iyi bir işaret olarak önemli sayılmazlar; fakat üç buçuk

kiloluk büyük, kara kanatlı, sudan kurşunlanmış gibi fırlayan Bahia uçan balıkları ise ve yeni bir hız kazanmak için kuyruklarını çırpıyorlarsa, bu çok iyi işaret sayılır. Büyük Bahia uçan balığını görmek, balığın kendisini görmek kadar iyi bir işarettir.

Bu arada kaptan Gregorio et oltasını hazırlamıştır bile. Et oltası, yeni bir buluşudur onun ve bundan ilerde söz edeceğim.

Gregorio Fuentes, 1938'den beri «Pilar»'ın kaptanı. Bu yaz elli yaşına bastı ve daha dört yaşında iken Kanarya adalarının en küçüklerinden olan Lanzarote'den yelkenle denize açıldı. Kendisini küçük bir balıkçı teknesinde kaptanlık yaptığı Dry Tortugas'ta tanıdım ve 1928'de ikimiz de burada yaman bir kuzeydoğu fırtınasından kurtulmuş olarak buluştuk. Soğan almak için teknesine çıktık. Biz soğanları satın almak istiyorduk, ama o bize karşılıksız verdi, ayrıca bir de rom ikram etti. O zamana kadar gördüğüm en temiz tekne olduğunu hâlâ hatırlıyorum. Şimdi aradan on yıl geçti, yine de biliyorum ki balık tutmak yerine bir gemiyi yine pırıl pırıl temiz tutmayı, cilâlayıp parlatmayı tercih eder. Fakat yemek yiyip uyumaktan çok, balık tutmayı yeğ tuttuğunu da biliyorum.

Gregorio'dan da önce Carlos Gutierrez adında yaman bir kaptanımız daha olmuştu, fakat ben İspanya İç Savaşını izlerken, biri onu kiralayıp benden aldı. Gregorio'yu bulmak da büyük bir talih eseriydi ve gerçekten bir deniz kurdu oluşu, «Pilar»'ı üç büyük fırtınadan kurtarmıştı. Şeytan kulağına kurşun, onun yönetiminde iken deniz sigortasından hiçbir talepte bulunmadık. 1944 yılı ekiminde saatte 180 mil hızla esen kasırga sırasında küçük teknesinde ayakta ka-

lan tek gemici, Gregorio olmuştu. O kasırgada bütün tekneler ve donanmaya ait gemiler, liman çevresindeki caddelere ve tepeciklere vurmuştu hep. 1948'deki yaman kasırgayı da atlatmayı bilmişti.

Artık limandan çıkmışsanız, Gregorio da et oltasını hazırlamış ve baştaki yemleri salmışsa, güzelim günde uçan balıklarla birlikte rüzgâr altında doğuya doğru yol alabilirsiniz. Göreceğiniz marlin adlı ilk nehir balığı, kayalıktan uzaklaşmanızdan on dakika sonra ortaya çıkacaktır.

Balık, iki iç olta arasında zigzaklar yaparak dalıp çıkan büyük, beyaz tahtadan tarağın arasından gelebilir. Su üzerinde sıçrayıp hoplayan yemlerden birinin yanında görünebilir. Ya da koyu renk suların üzerindeki bir dalgayı yarıp teknenin yanında yarışmaya başlıyabilir.

Kaptan köprüsünden kendisini ilk görüşünüzde kahverengidir; sonra yükseldikçe, koyu kırmızı bir renk alır. Yan kanatları lavanta yeşili renktedir. Dalarken gerçek birer kanat gibi açılırlar. Suyun altında balıktan çok, dev bir denizaltı kuşuna benzer.

Eğer ilk gören Gregorio ise, **«Balık! Balık, Baba! Balık!»** diye feryadı basar.

Eğer ilk gören siz iseniz, dümeni bırakır ya da karınız Mary'ye teslim eder, kıç tarafa gidip Gregorio'ya mümkün olduğu kadar sakin görünmeye çalışarak, **«Balık!»** dersiniz.

Artık o tarağın arkasına geçmiştir ve siz de mürekkep balığının kuyruğunu koşturmaktasınız. Gregorio 60 santim uzunluğundaki silindir biçimli tahtadan meydana gelen tarağı, balıktan uzakta tutmaya çalışmaktadır. Balık da koşup yakalamak için uğraşmakta-

dır. Tarağa doğru daldıkça, ağzı suyun üstüne çıkar. Fakat Gregorio tarağı balığın ağzının yetişemiyeceği yerde tutar. Birden çekecek olsa, balık derine dalabilir. Bir bakıma boğa ile oynaşan toreador gibi davranmakta, yemi balığın menzilinin tam sınırında tutmakta, fakat asla reddetmemektedir.

Mary, «Ne güzel değil mi?» der. «Oh, Baba, şu çizgilerine, şu renge, kanatlarının şu rengine bak! Şuna bak, şuna!»

Siz, «Bakıyorum,» diye karşılık veriyorsunuz ve artık tüyü tarağın önüne getirmiş durumdasınız. Gregorio da görüyor ve tarağı belirli şekilde çekip uzaklaştırırken, balık da mürekkep balığının kuyruğunu farkediyor. Kovaladığı koca şey artık kaybolmuştur, ama onun yerine en sevdiği şey çıkıvermiştir ortaya.

Kuyruğa saldırdığı sırada balığın ağzı iyice sudan dışarı çıkıyor ve açık ağzını siz de görüyorsunuz ve kuyruğa vurduğu anda, sıkı sıkı tuttuğunuz sırıklı balık oltasını salıyorsunuz. Kuyruk balığın açık ağzının içinde kayboluyor. Midesine indiğini görüyorsunuz, ağız kapanıyor. Balığın döndüğünü, gümüş gibi parıldadığını, dönerken çizgilerinin ortaya çıktığını izliyorsunuz.

Başını çevirince, olanca gücünüzle vuruyorsunuz; sonra sertçe, daha sertçe bir daha, bir daha vuruyorsunuz. Zıpkını yerleştirmek için. Bu sırada sıçrayacağı yerde kaçacak olursa, emin olabilmek için birkaç darbe daha indiriyorsunuz. Çünkü kuyruğu yutmuş olsa da, yine de zıpkınlanmamışsa, hepsini alıp götürebilir ve kaçabilir. Derken zıpkını birden hissediyor ve sıçrıyor balık. Tüm vücudunu sarsarak dos-

doğru suyun dışına fırlayabilir. Çok yükseklere kadar fırlarken çevresine bol bol su saçar. Tekrar suya gömülürken denize atılan bir taş gibi büyük bir ses çıkartır. Ve sıçrar, bir daha zıplar, hoplar, bazen teknenin bir yanına düşer; bazen görülmemiş bir hızla öbür yanına. Oltanın çılgın gibi fırdöndüğünü bu sırada görebilirsiniz.

Bazen o kadar kuvvetle çeker ki, su üzerinde gri bir küme uzaklaşır, sürekli sıçrar ve bu çekiş gücü yüzünden kendisini durduramazsınız. Bu sırada Mary, **«Pilar»**'ın iki motorunu birden geriye çark ettirip çalıştırır.

Balığı yakalamak için metrelerce ağ kaybedersiniz. En sonunda teknenin yanına kadar çekip daha iyi kontrol altına almak mümkün olur. Bu sefer dönüp dolanmaya başlar. Siz de gittikçe daha yakına, biraz daha yakına çekmek için didinirsiniz. Ta ki Gregorio balığı kapıp sopayla vuruncaya ve yukarı çekinceye kadar.

Bu, işin tam olarak yolunda gidişidir. Kaçıp dönmeye devam edebilir, kıça kadar gidebilir. Size balığı kapmak, sopayla vurup yukarı çekmek kalır artık. Fakat işler her zaman bu şekilde yürümez. Bazen tekneye aldıktan sonra her şeye yeniden başlıyabilir. İlk yakalandığı zamanki gücüyle çırpınmaya başlarsa, o zaman kendisiyle yeniden savaşmak gerekir.

Bazan da; eğer çok iri, çizgili bir balıksa, kendisini tekneye 10 metre kalıncaya kadar çekersiniz, fakat daha fazla yaklaştıramazsınız. Kanatlarını gerip her yöne doğru yüzer. Siz de seçeceğiniz yöne, seçeceğiniz bir hızla çekersiniz balığı. Hareketsiz kalacak

olursanız, teknenin altına - üstüne dalar. Uzaklaşacak olsanız, olduğu yerde durur, bir santim ilerlemeyi reddeder. Hiçbir balıkta görülmeyen direnci ve inadı gösterir.

Anlattıklarım, kuvvetli erkek ve çizgili bir balığa raslamamışsanız, size hiç yararlı olmayacaktır. Böyleleri yaklaşmamakta görülmemiş bir direnç gösterirler. Elbette balığa çengel atıp en sonunda sürükleyerek götürebilirsiniz. Fakat köpek balıkları bu sırada balığa saldırırlar. Biz balığı daha gücü yerinde iken tekneye yaklaştırmayı tercih ediyoruz.

1931'de balıkları köpek balıklarına bırakmamayı öğrendiğimden beri, dolaştığım sular ne kadar köpek balığı ile kaynaşırsa kaynaşsın tek bir marlin ya da tuna balığını canavarlara kaptırmadım. Onlarla hızlı, fakat sert olmayan bir şekilde savaşıyoruz. Bu işin sırrı, hiç dinlenmemek. Avcı dinlenirse, balık da dinleniyor. Bu da balığa gücünü tekrar toplama fırsatını veriyor. Ya da derin sulara dalmasına yol açıyor. Canavarlar da bundan yararlanıyor.

Şimdi balığın üç metre derinde, bir at gibi direndiğini biliyorsunuz. Yapacağınız tek şey, onunla birlik olmak. Ona hakim olun, fakat bunun uysalca üstesinden gelin. Asla bağırmayın. Bağırmak, balığı gücendirecek ya da kızdıracaktır. Her ikisinde de daha kuvvetle direnecektir. Balık bir at kadar kuvvetlidir. Ona ata davranır gibi davranın tıpkı. Üzerinde bütün gücünüzü kullanın, onu inandırın ve öylece götürün. Sonra kapıp yumuşakça vurarak yukarı alın.

Atı yürütmek için hayvanı öldürmeniz gerekli değildir. Kendisini inandırmanız yeter. Gerçekten büyük

ve güçlü bir balığa karşı da aynı şekilde davranmanız yeter. Bunu yapmak için de, iyi koşullar altında bulunmanız gerekir.

Eski model takımlarla kısa sürede gerçekten büyük balıklar avlayabilir ve bunları köpek balıklarından da koruyabilirsiniz. Ama balıkçı olmanız ya da hiç olmazsa takımı çok iyi kullanabilmeniz gerekir. Bu tür takım size bol spor yapma fırsatı hazırlar, ama ancak küçük ve orta boy balıkları yakalayabilirsiniz. Bu takımı kullanmak için atlet olmanız gerekmez. Formda olun yeter. Değilseniz, iki-üç balık yakaladıktan sonra form tutarsınız. Aksi halde Gulf Stream'de balık avlamanın size uygun bir spor olmadığına karar verirsiniz.

Kuvvet ve ustalık isteyen her spor dalında, bu sporu yapanlar oyunun kurallarını, az da olsa bir ustalık edinmeyi ve formda olmayı isterler. Büyük balık avında ise hortlak gibi kişiler tekneye biner. Ucunda ister balık olsun, ister olmasın, bunlar 500 metre oltayı makaraya bile sarmaktan acizdirler. Üstelik kendilerinden iki - üç defa daha ağır balıkları yakalayacaklarını sanırlar.

Kendilerine güvenleri vardır, çünkü bu işin önceden başkaları tarafından yapıldığını işitmişlerdir. Fakat benim bildiğim kadarıyla hiç de dürüst bir şekilde yapılmamıştır. Bütünüyle tecrübesiz ve antremansız avcılar, rehberlerin, kaptanların, tayfaların fizik yardımı olmadan hiçbir şey beceremişlerdir. En sonunda şimdiki vinçli makaralar, kopmayan sırıklı balık oltaları yapılmış ve av herkes için kolaylaşmıştır. Artık en tecrübesiz kişiler bile, büyük balıkları avlayıp bunları vinçlerle çekebilmektedir.

Amerikan Tabiat Müzesi'nin himayesi altında Uluslararası Balık Sporu Birliği, spor için yapılan balıkçılıkta bir takım standard ölçüler koymayı denemiş ve sporun bu standartlara uygun olarak, dürüstçe uygulanmasını istemiştir. Bu ve diğer alanlarda bunun büyük yararı olmuştur. Fakat tekne fiatları çok pahalı olduğu, rehberlerle av meraklıları herşeyden çok sonuca baktıkları için; büyük balık avı bir spor olmaktan çok, büyük balığa karşı açılan bir savaş durumuna gelmiştir. Sportmen balık avcıları için bu inat, ümit kırıcıdır.

Büyük bir balığın nasıl yakalanacağının öğrenimi ağır olmuş, fakat devamlı ilerleme kaydetmiştir. Pek az rehber ve balık avcısı balıklara artık ateş etmekte ya da zıpkınlamaktadır.

Tel olta kullanılması öldürücü bir avlanma usulüdür ve bu yolda yakalanan balıklar spor rekoru olarak kabul edilemez. Fakat biz bunu balıklar su yüzeyinde değilken, ne kadar derinlikte olduklarını anlamak için kullanıyoruz. Bu, bir bilimsel denemedir; sonuçlar dikkatle kaydedilmekte ve defterlere geçirilmektedir. Yani ticarî amaçlarla yakalanmış balık işlemi görmektedirler. Dikkatle yapılan bu kayıt işlemi, hiç şüphesiz ticaret için avlananlara değerli bilgiler sağlıyacaktır.

Yardım görmeden ve çabucak, gerçekten büyük bir balıkla savaşmak, hiç dinlenmemek, balığı da dinlendirmemek, on raundluk bir boks maçına benzetilebilir. Hiç dinlenmeden, balığı da hiç dinlendirmeden iki saat mücadele etmek ise, yirmi raundluk bir boks maçıdır.

Balık av sırasında ölecek olursa, civarda bulunan köpek balıkları kendisini yer. Köpek balıkları saldırmazsa, ölen bir balığı derin denizden alıp getirmek, derin denizde büyük balık avcılığının en zor bölümlerinden biridir.

Biz yılın çeşitli aylarında, çeşit çeşit boylarda, küçük, orta, iri, çok iri balıkları en sportmence bir mücadele ile yakalamak için takımlar denedik. Ben en hafif takımla bile balık yakalanabileceğine inanıyorum. İdealimiz, balığı gerçekten çekerek, fakat sıçrayıp mümkün olduğu kadar serbest hareket etmesine imkân veren bir takımla yakalamaktır.

Bu ideal bir yana, bir de et olta konusu var. Bu olta 800 metrelik bir telden meydana geliyor. Su yüzeyinde balık yokken, olta bulunduğu yerde salınıyor. Rasladığı her tür balığı yakaladığı gibi, çok derinde bulunan ve yüzeye çıkmayan marlin'leri de yakalıyor. Bununla besleniyor, günlerce dayanıyor ve buzdolabı ünitesini dolduruyoruz. Olta gerçekten cezalandırıcı, fakat sert olmayan bir tel. Et oltası ile 1948'de yakaladığımız en büyük balık, 105 kilo ağırlığında çizgili bir marlin'di. Balığı üç gün avlandıktan ve su yüzeyinde hiçbir şey görmedikten sonra ele geçirmiştik.

Şimdi et oltasının şu sakin Ağustos ve Eylül aylarında, balıklar derinde yaşarken ve su yüzeyine gelmezken neler becereceğini merakla bekliyoruz. Bir büyük balık, iğneyi yutunca başını sallamaya başlıyor, sonra oltayı ağzı ile sallıyor; derken sizi çekip götürmeyi deniyor. Gerçekten kuvvetli ise, hepsini birden alıp götürdüğü oluyor. Biz de onunla birlikte gitmeyi

tasarlıyoruz. **«Pilar»** çabuk harekete geçebilirse, balığa hakim olma şansımız var. Bu da Mary'nin görevi.

Gerçek büyük balıklar ilk hamlelerinde daima kuzeybatıya yöneliyorlar. Havana ve Miami arasında uçacak olursanız, mavi denize bakarken bir kayanın üzerinde at tepiniyormuş gibi çevreye beyaz köpükler saçıldığını ve bu beyaz köpüklerin içinde bir kara teknenin, ardında beyaz dalgalar bırakarak ilerlediğini görürseniz, bilin ki o biziz.

Uçtuğunuz yükseklikten beyaz köpükler size pek büyük görünür ve kuzeybatı yönünde ilerlerse, bize bol bol başarılar dileyebilirsiniz. Çünkü buna gerçekten ihtiyacımız olacaktır.

Ben şimdiye kadar bir günde en çok yedi büyük balık yakaladım. Fakat Pepe Gomez - Mena ile Martin Menocal birlikte, bir günde 12 tane tuttular. Doğrusu bu rekoru Küba'nın kuzey kıyılarında akan büyük nehirde kendileri, ya da yerli balıkçılardan bir başkası kırmazsa, üzülürüm.

( Nisan 1951, True )

YÜZME havuzunun yanında öğle yemeğini bitiriyorduk. Rüzgâr hiç esmediğinden Küba için sıcak bir gündü. Ama ağaçların bir gölgelik meydana getirdiği yöre serindi. Hele daha da dibe gidecek olursanız, soğuk denecek kadar serindi.

Gölgede olsun diye çardak altında kurulan sofranın yanına varıncaya kadar, iki yerliyi de farkedememiştim. Bambu ve alamo ağaçlarının sudaki yansımalarını seyre dalmıştım ve başımı kaldırıp da iki delikanlıyı masanın yanı başında görüverince, iyiden iyiye daldığımı anladım. Yapraklara basarak gelmişlerdi, fakat yine de kendilerini ilerdeki yağmur sığınağının köşesinden itibaren görebilirdim.

Biri pek iri yarıydı ve yüzünü hatırlıyordum. Öbürü onun **«guardaspaldas»**ıydı. Bu sizi arkadan vurulmaktan koruyan adamdır. Büyük, iri yarı olması ge-

reksizdi ve daima bir parça geride duruyor, başını hep arkaya çeviriyordu.

Çok iri yarı bir Joe Walcott'u andıran adam bana bir mektup getirmişti. Mektup kendisindendi. Anlaşıldığına göre başı dertteydi ve mümkün olduğu kadar çabuk bir Güney Amerika Cumhuriyetine sığınmak ihtiyacındaydı. İki kişinin ölümüne, beş kişinin de yaralanmasına sebep olan iki arabalı bir baskına katılmakla haksız olarak suçlandırılıyordu. Önce birinci araba gelmiş ve bir baskın havası yaratmak istemiş, ateş açmışlardı. Dostlar dışarı uğramışlar, hiçbiri burnu bile kanamadan ellerinde silâhları karşı saldırıya hazırlanmışlardı. Sonra ikinci araba çıkagelmiş, içindeki ana kuvvet hepsini temizlemişti.

Bana açıkladığına göre, bu adam haksız yere ana kuvvetten biri olmakla suçlanıyordu. Şimdiye kadar birkaç defa daha da haksız yere böyle durumlara uğramıştı. Cebinde otuz beş sentle sokak ortasında vurulup öldürülen bir arkadaşımın dostu olduğunu ileri sürüyordu. Bu arkadaşım resmî memur olduğu halde tek kuruş çalmamıştı, şahsî serveti de yoktu. Bu zamanlarda bunun ne demek olduğunu bilirsiniz herhalde.

Vurulup öldürülen dost, mahallî üniversite takımının başarılı bir bek oyuncusuydu. Usta bir çeyrek bekti de; ayrıca hafbek olarak da oynıyabilirdi. Öldüğü zaman, cumhuriyet rejiminin spor direktörüydü. Hiçkimse cinayetten sanık olarak yakalanıp cezalandırılmamıştı. Arkadaşım biraz tabanca meraklısı olarak bilinirdi. Fakat kendisinin lâyık olmayanları öldürdüğünü hiç işitmemiştim. Her ne halse, öldürüldüğü

zaman cebinden otuz beş sent çıkmıştı, hiçbir bankada parası bulunmamıştı ve silâhsızdı.

İşte adamın dostu olduğunu iddia ettiği adam, böyle bir insandı ve yüzünün 500 dolara ihtiyacı olduğunu hatırladım. Kendisine ikiyüz dedim. Öyle sanıyorum ki haksız yere itham edilmeden başka bir ülkeye kaçabilecek.

Şimdi bu baskın-vurgun hikâyesini arka plâna alıp, savunmak için ateş açmak imkânından yoksun bir ceylânın nasıl avlandığı konusunda 2000 kelimelik bir yazı yazacağım.

Çatal boynuzlu ceylân avlamak için iki yol vardır; belki daha âdil olanı da bulunur. Bunlardan biri, arka çayırlıkta dolaşan ve kendisini ailenin bir ferdi sayan erkek karacayı vurmaktır. Mevsimin açılış günü **«Ceylân garanti edilir»** diye başlayan reklâmlara kanan ve Wyoming'e koşan ciğeri beş para etmeyen biri tarafından vurulur. Çok defa acemice ateş edildiği için, hayvan göbeğinde bir delik, ya da kırık bir ayakla kaçabilir. Yalnız beyler, ceylân düz çayırlıktadır ve kesik başının avcı için ne kadar değerli bir zafer işareti olduğunu bilirsiniz.

Bir de ceylânları Casper'le Rawlings arasındaki basamaklı ve engebeli arazide avlarlar. Hem de arabaların yardımı ile. Bunlar daha çok avcı taşır. Ciplerde sadece birkaç kişi bulunur. Sonra silâh taşıyıcıları, sürüyle avcı, Jack, ama bir silâh taşıyıcının rahatsız olabileceği kadar rahatsız şekilde. Fakat beyler, ceylân peşindesiniz ve ateş edip vurmanız da garanti edilmiştir. Şu arabalar sizi vahşî hayvanların menzili içine kadar götürecek ve siz de nişancılığı-

nızı ispatlayacak ya da ispatlayamıyacaksınız. Bir daha tutun soluğunuzu. Nişan alın, sıkın silâhınızı. İyi nişan alır ve boynuzla kulağı karıştırmadan, dişi bir geyik yerine, gerçekten bir erkek ceylân vurabilirseniz, beyler, bu gerçekten bir zaferdir sizin için. Hayvan —kuvvetli bir ihtimalle— iki omzundan birden kurşunlanmıştır ve siz elinizde hançerle yaklaşırken hâlâ yaşamaktadır ve gözlerinizin içine bakarak yerinden kalkmayı deneyecektir. Gözlerine bakıp ceylânın, «Hey Allahım, ben buna lâyık olmak için ne ettim?» diye düşündüğünü anlıyabilirsiniz.

Bir de üçüncü yol var ki, açık arazide yaya ya da at sırtında avlanırsınız ve bunda ceylân vuracağınız garanti edilmemiştir. Bu yazının yazarı, uzun bir süre düşündükten sonra, eti için hariç, tehlikeli olmayan bir hayvanı spor için avlamanın apaçık kötülük olduğu inancına varmıştır. Bugün soğutma aygıtları sayesinde etleri uzun bir süre saklamak mümkün olduğundan, avcıların sayısı görülmemiş derecede artmıştır. Öylesine artmıştır ki, av mevsiminin her üç gününde bir sersem, size ya da atınıza ateş etmezse, şanslısınız demektir. Bu iş başlayınca, sadece bir tek karşılığı bulunur. Aşağı ateş ederek, kendinizi serbest bırakın. Çünkü ceylân, geyik, karaca, asla arkadan vurulmaz ve ateş eden kişi sportmenlik yönünden ne kadar az gelişmiş olursa olsun, bu temel kuralı bilir. Ve kalkar bir dişi köpeğin yavrusunu vurursanız, bu sadece bir av kazâsıdır. Ancak size ateş ediyorlarsa, arkadan ateş edin.

Sakın beyaz bayrak sallamayın. Sizi kel bir kartal sanabilirler. Kızıl eşarbınızı sallayacak olursanız, bir tilki ya da yıkıcı bir unsur olduğunuzu sanabilirler.

Fakat benim bildiğim kadarıyla, sırtından vurulan birinin, dönüp ateşe karşılık verdiği görülmüş şey değil. Özellikle arkadan ayaklarının bulunduğu yere ateş edecek olursanız.

Tabiî, bir avcı dilerse sırtına bir megafon da alıp dağa çıkabilir ve vurulacak olursa, megafonu alıp şöyle seslenebilir : «Kardeş avcı ve dost sportmenler, lûtfen ateş kesin! Ben iki ayaklı konuşan bir hayvanım ve gelir vergisi ödüyorum. Bu yıl bizim avlanmamız için mevsim açılmadı... Delikanlı, boşuna başını derde sokmuş olacaksın!»

Ya da daha kestirme olarak ve daha sportmence bir davranışla şöyle de diyebilirsiniz : «Kardeş sportmen, vazgeç; karşındaki benim!»

Fakat gereken megafonlar sağlanıncaya kadar ben, bana ateş edecek kardeş sportmenleri arkadan vurmaktan yanayım. Çünkü ateş eden bir kardeş sportmen bile olmıyabilir. Delikanlılık ya da çocukluk çağınızın eski dostlarından, yoldaşlarından biri de olabilir.

Gelelim şimdi tepelerdeki ceylâna.

Bu, çok neşeli bir avdı. Çocuklarımdan üçü de uzaklardaydı. Berlin'de piyade yüzbaşısı olan Jack de, balıkçıdır. O balık avlamayı tercih etmişti. Diğer iki çocuktan biri dışarı adımını atmazdı, öbürü de Jack'le birlikte balık tutmaya gitmişti. Aslında hiçbir şey tuttukları yoktu.

Ağaçların üzerindeki sırtlarda koca erkek ceylânlar bulacağımızı sanıyorduk. Biri görmüştü. Oysa, yanlış bir şey vardı bunda. Engebeli topraklarda bulunuyorlardı. Bir milden ötesi görünmüyordu; bu yüzden sinirliydiler ve devamlı gözetliyorlardı.

Pashimeroi'den aşağıda, **«Modası Geçmiş»** diye tanınan birinin kulübesinde uyuyorduk. DDT'nin ve püskürtme ilâçların bulunmasından önceydi ve bu **«Modası Geçmiş»** de sığır yerine en seçme böcekleri yetiştirirdi. O zamanlar ellisini aşkın olan Taylor Williams'ı **«Delikanlı»**, beni de, **«Çocuk»** diye çağırırdı. Bana, «Çocuk, sen binici olacaksın, çok iyi nişan alacaksın ve ben seninle gurur duyacağım,» derdi.

Ayrıca, «Çocuk, eğer bunlar gerçekten senin oğullarınsa, bir şey içmeleri gerekir,» diye eklerdi. «Ne vurdunuz bakalım?»

Biz İdaho'dan, Sun Valley'den gelmiştik. Yüzme havuzunda, Ram'daki gecelerde Ketchum'ın tekerleklerinde biraz incelmiştik, ama **«Modası Geçmiş»**de buna takılmıştı. Middle Fork'a tepeden bakan yarın en yüksek noktasına kadar atla çıktık. Bildiğim en güzel dağlardı bunlar. Sonra dağlardan aşağı indik. Her seferinde ceylânlara raslıyorduk. Fakat bunlar sizi bir mil uzaktan seyrediyor, sonra kaçıveriyorlardı. Taylor bir kıratın üzerindeydi ve **«Modası Geçmiş»** ona, «Kıratın üzerindeki delikanlı» diyordu. «Ceylânlara ölüm getiriyor.»

İlk günün gecesi bir cumartesiydi ve Goldburg'da büyük bir gece vardı. Çocuklar arabada uyudular ve Taylor Williams ile ben, bir de Stan Ketchell gibi her iki eliyle de ateş edebilen keskin nişancı Wild Bill adlı bir diğer delikanlı, Goldburg'a gittik. **«Modası Geçmiş»** ise, böceklerine göz kulak olmak için evde kalmıştı.

■

Ben döğüşlerden uzak kaldığım halde, yine de çetin bir geceydi. İnsan barışsever olmasa, on, hattâ yirmi defa döğüşmek zorunda kalırdı. Taylor istemediği için hiç döğüşmez. Ben de zaten döğüşçü değilimdir. Wild Bill ise Şerif'in oğlunu buldu ve onunla dalaştı. Kendisini dışarı çağırıp çiğnedi adeta çocuğu. Wild Bill vurmasını iyi bilirdi. Şerif'in oğluna her vuruşunda bunu işittik. Şerif'in oğlu da iyi döğüştü. Fakat mahkeme salonu falan yoktu. En sonunda Şerif'in oğlu tası tarağı toplayıp gitti. Biz de Wild Bill'i sâkinleştirdik, Şerif'in oğluna ilkyardımda bulunduk, sonra döndük. Döğüş bir bakıma Goldburg'daki mutluluğu frenlemişti.

Ertesi gün de ilk günü gibi geçti. Yarın en yüksek noktasına kadar atlarımızı sürdük.

Tepelerden aşağı indik, yukarı çıktık, çevrelerinde dolandık. O zamanlar yalnız en küçük oğlum, Gigi vardı. Annesi kendisini at sırtında doğurduğu için olacak, çok iyi ata binerdi. Taylor Williams, adamı 300 metreden tüfekle vuracak kadar usta bir eski Kentucky albayıydı. **«Modası Geçmiş»** ise yel değirmenini bekliyordu ve teke gibi koktuğu için olacak, ceylân bizim taraflardan uzak duruyordu. Ben de, benden daha kafalı bir uysal kısrak üzerindeydim.

İkinci gün de böyle geçti ve şistli toprağı aşıp tahta köprüden geçtiğimizde ve pamuk tarlalarına daldığımızda, ay çoktan yükselmişti. At sırtından inmeyecek ve **«Modası Geçmiş»**in balıkçı hikâyelerini dinlemeyecek kadar güzel bir geceydi, getirdiğimiz limonlarla bol bol viski içtik. **«Modası Geçmiş»** şimdiye kadar hiç karışık içki içmediğini, fakat bu defa deneyeceğini söyledi.

«Kaç yaşındasın sen Modası Geçmiş?» diye sordum.

«Oğul,» dedi. «General George Armstrong Custer'i Little Big Horn'da vurdukları zaman ben, bir yaşımı doldurmuştum.»

Bunun imkânsız olduğu apaçık ortadaydı. Bunun üzerine **«Modası Geçmiş»**e, Taylor'un kaç yaşında olduğunu tahmin ettiğini sordum.

«O çocuk daha,» dedi.

«Peki, ya ben?»

«Sen de daha yeni başlıyorsun hayata.»

«Çocuklardan ne haber?»

«Hepsi palavra; yalnız şu eğerinde duranla oturan hariç.»

«Sen nereden geldin Modası Geçmiş?»

«Tanrı bilir. Unuttum.»

«Hiç Montana yolunda bulundun mu?»

«Elbet.»

«Ya Wyoming'de?»

«Wagon boks maçları için oraya gittim.»

İmkân yoktu buna; bunun üzerine Tom Horn'u tanıyıp tanımadığını sordum.

«Tom mu? Boynuna ilmiği geçirmeden önce söyledikleri hâlâ kulağımda. Yok, Tom'un başına ilmik geçirmemişlerdi. 'Beyler,' demişti, 'şu hayatta tek istediğim şey, bir çift ağır ayakkabı ile kuvvetli bir içki. ve bütün düşmanlarımı affediyorum. Amin!' Herkes hüngür hüngür ağlıyordu, ama Tom hiç ağlamadı. Saygı uyandıran bir şekilde öylece, orada duruyordu. Fakat ipe direnmesin diye bir çift ağır ayakkabı ile kuvvetli bir içki istemişti. Bir insanın başına gelecek en büyük felâket, çekildiği ipe karşı direnişidir. Çocuk-

tum, ama ipin ucunda sallanışını gördüm, hiç de güzel birşey değildi. Ne asılan, ne de diğerleri için. Bir çeşit kanunî intikam almak bu iş.»

■

Ertesi sabah gün ışır ışımaz atlara eğer vurup yola çıktık; silâhlarımızı da yerlerine yerleştirmeyi unutmadık. Wild Bill yaptığından utanç duyuyordu. Şerif'in oğlunun onunla bir daha döğüşemiyeceğini biliyorduk, o da bunu gecenin ortalık yerinde hatırlayıvermişti. Bu kendisine çok dokunmuştu; çünkü o döğüşçü biriydi ve karşısında kim olsa döğüşürdü. Ayrıca Şerif'in oğlunun çenesini kırmıştı, hepimiz bunu işitmiştik. Yaralı eli de bunun deliliydi. Bizimle beraber sürmüyordu atını.

Erken düştük yola; alçaklarda daha sis vardı, daha sonra yukarılara tırmanmaya başladık.

«Sizce durum nasıl Albay?» diye Taylor'a sordum.

Gigi atını kendi başına bırakmış, eğeri üzerinde uyuyordu.

«Sanırım becerdik,» diye karşılık verdi Taylor. «Onlara ateş etmedik. Bugün üçüncü gün; bize alışmaya başladılar. Bâzı büyük erkek geyikler kaçmıyacaklar gibime geliyor. Şimdi bizim ne olduğumuzu bilmiyorlar; merak içinde, bunu öğrenmek istiyorlar.»

Her zamanki gibi yaptık : Yükseldik, döndük dolandık, yarların kenarından geçtik, tekrar indik, eteklerinde at sürdük.

Derken bir sarmaşıklığı aştık; birden az ötede uyuyan ya da otlanan bir grupla karşılaştık. Kaçmak

için tek çıkar yolları vardı. Attan indim, eski 30 - 06'lığımı kılıfından aldım. Önden üzerlerine vardık. Derken ben kaçabilecekleri yana doğru koşmaya başladım. 200 - 250 metre kadar bir mesafedeydi. Tümseğin eteğine vardıklarında, erkek geyiklerin en büyüğünü seçtim, nişan alıp hafifçe dokundum tetiğe. Kurşun hayvanın boynunu parçaladı. Çok şanslı bir ateşti bu.

«Modası Geçmiş» bana, «Sen kötü çocuk,» dedi. «Bir gün böyle bir halt edeceğini biliyordum.»

Taylor, «Ne kadar uzağa koştuğunu, ne kadar uzaktan hayvanı vurduğunu biliyor musun?» dedi. «Adımlıyacağım da.»

Ben ise aldırmıyordum bile; çünkü kimse av hikâyelerine inanmaz. İşin bütün zevki koşmakta, nişan alıp soluğunu tutarken, kalbinin heyecanını bastırmakta ve öne doğru eğilip geri tepmeyle birlikte sallanmaktaydı.

İşte ceylân hikâyesinin sonu.

( 20 mayıs, 4 nisan 1954, Look )

## I

BİRKAÇ haftadan beri Bay Denis Zaphiro'nun yerine Kenyanın Emali-Laitokikok bölgesinde geçici müfettiş olarak bulunuyorum. İçinde yaşadığımız savaş şartları altında bir alârm verildiği an, bu görevimle Kenyalılara yardımcı olmam mümkün. Ama yüklenmek zorunda kaldığım görevlerin bir kısmı, karımın hiç de hoşuna gitmiyor.

Söz gelişi Nairobi'ye gidip nasıl olursa olsun bir Noel armağanı almak imkânsızdı. Verilen alârmlar yüzünden evlilik ilişkilerimiz sık sık fırtınalar geçiriyordu. Bu tür olaylar, kafası ve yüzü bir diğer Masai tarafından kesilmiş bir Masai'nin saklandığı yerden çıkarılıp tutuklanması da olabilirdi. Olay da tam bizim yatacağımız sırada meydana çıkıyordu.

Komşu Sambas'lardan birine bir grup filin gelişi de alârm sebebi olabilirdi. Bu, dikkatle kontrolü gereken ve yararlanılması şart olan bir durumdu. Filler çok defa Sambaslara kötü niyet beslemeden girer ve yollarına devam ederler. Filleri izlemek ve nereye, niçin gittiklerini bilmek gerekir. Geçici müfettiş olarak çalışan birinin görevidir bu.

Keçilere musallat olan leopar gibi başka engeller de cabası. Sanıyorum ki leopar aslında bir tek keçi öldürdü ve sebep olduğu gürültü yüzünden histeriye kapılan hayvan, birbiri ardından on keçinin daha hakkından geldi.

Bu olay keçi sahiplerince iyi karşılanmadı ve leoparın hesabının görülmesini istediler. Bir keçi satın aldım —Afrika'da hiçbir şey parasız verilmez— Gündüzleri mükemmel meliyor, geceleri sesini bile çıkarmıyordu; böylece leopar ya da leoparları dâvet etmesi imkânsızdı. Tam bu sırada Bayan Hemingway, görevim elvermediği için Nairobi'ye gidememek yüzünden alamadığım Noel armağanını, uçakla Belçika Kongosu'na giderek sağlamamı teklif etti. Tanganika'da, Mbeya'ya kadar uzandığımız, koca Ruaha nehri boyunda bir safariye çıktığımız ve Kenya'nın çeşitli bölgelerini resmî, yarı resmî ya da 'komik resmî' şekillerde dolaştığımız halde, Bayan Hemingway Afrika'yı görmediğini hissediyordu. Arzusu Kongo'yu görmekti.

■

Ben Kongo'yu görmek için hiç büyük bir istek beslememiştim. Bu geziye katlanmak yerine, Laito-

kikok bölgesinde kalıp, leopar sorununu halletmek niyetindeydim. Hayvan sambas'a bir daha dönmemiş, başka keçi de öldürmemişti; ama hiç olmazsa haftada bir civarda dolaştığı, bıraktığı izlerden belli oluyordu. Bu leoparın Kimana'da, çayırlar üzerinde değil de, ağaçta uyumak gibi bir alışkanlığı vardı. Bir seferinde kendisini ağaçta görmüştüm; fakat bir kertenkele gibi aşağı süzülmüş, ben de yağmur yağdığı ve gözlüklü olduğum için ateş etmekten caymıştım. Kendisini yaralıyabilirdim, ama arazi hayvanı izlememe elverişli değildi. Yüksek papirüslerin arasına dalıp nasıl olsa kaybolacaktı.

O sıralarda leoparı sürekli izliyor, gündüzleri dinlendiği ağaç tepelerinde araştırıyorduk. İzcilerle birlikte gözlerimiz havada yürürken, birden ağaçlardan birinin üzerinde koca bir kobra yılanına rasladık. Hayvan derhal kaçmaya davrandı.

Mahallî Wakamba'lılar bu olayı pek gülünç buldular. Kobranın hareketi çok aşağılık bir şeydi. Her kobra gibi başını kaldıracağı ve ağzını açacağı yerde, dalların arasına kaçıp saklanmıştı. Kendimi iyi nişancı bilirim, ama iki defa tabanca ile ateş ettiğim halde, kobrayı vuramadım ve Wakamba'da **«Büyük Yılan Savaşı»** diye bilinen mücadele böylece başlamış oldu. Bir sürü silâh birden ateşlendi ve kobra, papirüsler arasında kaçmaya devam etti. Bölgede kalmak isteğindeydim, ama Miss Mary'nin, karımın, Belçika Kongosu'nu ziyaret niyeti aklıma geldi (Kongo, Afrika'da uygarlık merkezlerinden biri olarak bilinir).

Laitokikok bölgesinden, oğlum Patrick'e ait çift motorlu bir uçakla ayrıldık. Oğlum Patrick'in aracını

ben istemiştim, kendisi Tanganika'da, İringa'da, sıtmadan yorgan döşek yatıyordu.

O zamanlar henüz iniş pisti olmayan Kaijado'dan sonra Nairobi'ye doğru yolumuza devam ettik ve Belçika Kongosu'na varmak için bir **«Cessna 180»** ile havalandık. Bayan Hemingway'in Noel Armağanı gezisi devam ediyordu. Saat 11.30'a doğru Nairobi'nin batı havaalanından kalktık. Önemli bilgiler getirecek bir dostu beklediğimiz için gecikmiştik.

Havalandık ve rotamızı Magadi gölüne doğru tuttuk. Dostlarımızdan çoğunun evlerini ve mahallî depoyu yukardan seyrettik. Bölgede kamp kurduğunu işittiğimiz Denis Zaphiro'yu bulmak için dik bir kayalığa doğru uçtuk. Alışkanlıklarını bildiğimiz ve kendisini nerede bulacağımızı tahmin ettiğimiz için, **«İncir Ağacı Kampı»** denen bölgede yerini tespit ettik. Burası Denis'in iki defa bir gergedan tarafından çayın yatağına sürüldüğü mıntıkaydı. Magadi'ye uzanan bir petrol boru hattının gergedan tarafından önlendiği yeri izlemek kolay olmuştu. Bu olaya bizim müdahale etmemiz de istenmişti. Yol da belleğime kazılmıştı ve yolu takip ederek kayalığı aştık, 40 derecelik bir dönüşten sonra, Denis ile misafiri İngiltere'nin en hızlı avcılarından Keith Caldwell'in konakladıkları yeri bulmak çok daha kolay oldu. Kampta her şey yolunda gidiyora benziyordu. Kendilerine iyi şanslar dileyen bir mesaj attık.

Buradan sonra Rift vâdisine yöneldik ve Miss Mary'nin 17 gün süreyle siyah bir aslanla aynı tür-

den bir arkadaşını avlamak için iz sürdüğü noktaya ulaştık. Bu aslanın bir seferinde, belki de sırf aramızdan geçip kayalıklara ulaşmak için daldığı yeri de bulduk. Sonra kayalığa doğru yükseldik ve aslanın bulunabileceği yeri tespit ederek, bu konu üzerinde uzun boylu tartıştık. Nerede olabileceğini tahmin etmek hoş bir şeydi; bence bulursak aslanı kolayca öldürebilirdik.

Bu tür olayları küçük bir uçakta tartışmak, kısa konuşmayı gerektiriyor.

Ben, «O güzelim vahşî hayvanın nereye gittiğini ve ayrıldığımızda nerede olduğunu buradan görebilirsin,» dedim.

Miss Mary karşılık verdi : «Okey, senle birlikte hârika köpeklerin izlemeye devam edebilir, hayvanı kıstırabilirdiniz, ama şu kayalıklarda daha yukarı tırmanmayı kimsenin gözü kesmemiş demek.

«Ndio sevgilim,» diye karşılık verdim (Ndio, evet demektir).

Yakınlarda lav püskürten volkanı iyice seyrettik ve Natron gölüne bir göz atmak üzere uzaklaştık. Yosunlarından ötürü bu gölün ilginç bir rengi vardı; çevresinde de büyük manda sürüleri dolaşıyordu. Simsiyah, erkekleri müthiş boynuzlu bir manda türüydü bu. Boynuzlara havadan bakınca bile, insan etkileniyordu.

Gölün yatağı koyu pembeydi. Natron gölünden uzaklaşıp kayalığın batı yakasındaki volkanı seyre yollandık. Fakat havadan kraterin hiç de ilginç bir görünüşü olmadığını sezinleyince, turistlerin de pek rağbet ettiği Ngorongoro kraterine doğru ilerledik.

Civarda çeşitli ceylân türlerine rasladık, ama aslan görmedik.

Ngorongoro kraterinden ayrılıp Serengeti yaylaları üzerinde uçmaya başladık. Miss Mary'ye önceki sevgili eşim Miss Pauline'in çok güzel bir aslan vurduğu yeri gösterdim. Mr. Marsh'la birlikte Miss Mary'ye ayrıca ördek avlarken bir aslanla bir çakal vurduğum yeri de gösterdim. Çakal birden yüksek otların arasından çıkıvermiş ve talihsiz kaderini âdeta kendisi çizmişti.

**«The Snows of Zanuck»** adlı filmde usta bir oyuncu olarak gösterilen çakal, aslında kötü huylu bir hayvandır. Kendisini bir filin yaraladığı gergedanı, eşiyle birlikte dişlerken yakaladığımız için, hakkında peşin hüküm vermiştik.

Swahili dilinde **«fisi»** diye anılan çakalla ilgili eski anıları anarken, küçük bir şehir olan Mwanza'ya vardık ve yakıt ikmali yaptık.

Daha sonra Ruanda-Urundi üzerinden, Victoria gölüne doğru uçtuk. Burası Afrika'nın en ıssız bölgelerindendir ve çok sözü edilen çöl ceylânına, bin dikkatle baktığımız halde bir türlü rastlıyamadık. Buna karşılık işsiz güçsüz dolaşan çok yaşlı bir gergedanla, orta boyda dört file rasladık. Hiçbirinin dişleri 45 kilodan daha ağır değildi. Ruanda-Urundi'den sonra kulübeleri koni şeklinde ve çok hareketli bir sosyal hayatı olduğu anlaşılan kalabalık bir bölgeye vardık. Mahallî halktan bir grubun olağanüstü bir eğlenceye daldıklarını gördük. Bir başka deyimle, çoğu körkütük sarhoştu.

Kivu gölü üzerindeki Costermansville şehrinin kusursuz havaalanına indik. Burada yemekleri mü-

kemmel, havalandırması olan birinci sınıf bir otel var. Göle bakıyor. Göl de, şimdiye kadar gördüklerimin en güzellerinden biri. Gölleri birbirleriyle kıyaslamak yakışık almaz, ama adacıkları, girintili çıkıntılı kıyıları, suyunun rengi ile Kivu, pekâlâ Maggiore ve Garda ile boy ölçüşebilir. Como gölünden ise çok daha güzel olduğu su götürmez.

Pırıl pırıl ve güneşli bir sabah, jeneratörü onardıktan ve uçağı bir güzel muayeneden geçirdikten sonra, kuzeye, Carl Akeley'in koleksiyonunu gerçekleştirdiği Goril Mezarlığına doğru yola çıktık.

Bir süre sonra iki faal volkan arasında uçmaya başladık. Uçağın içini yoğun bir kükürt kokusu kapladı. Havalandırmak için aygıtı açmak zorunda kaldık. Volkanlardan o kadar çok duman çıkıyordu ki, fotoğraf çekmeye kalkışsak, hiç bir değeri olmayacaktı; bu yüzden fotoğraftan cayıp Ruwenzori yamaçlarına doğru, kuzeybatı yönünde ilerledik. Entebbe'e vardık. Burada kaldığımız Göl oteli mükemmeldi. Victoria gölü çok güzel seyrediliyordu. Ben bu arada Miss Mary'nin, Masai barajında ve Kilimanjaro dağında kapıldığı klostrofobia duygusunu (bir yerde kapalı kalmak korkusu) unuttuğundan umutlanmaya başladım.

Çöken sisin dağılmasını otelde bekledik, sonra sis dağıldı ve havaalanına gidip Albert gölüne doğru yola devam ettik. Albert gölü de gerçekten güzel bir göl, batı kıyısında birçok balıkçı kasabası var. Balıkçıları seyrettik ve türlü avlanma usullerini gördük. Hem kamıştan yapılmış oltalar, hem de ağ kullanıyorlardı. Hafif kayıklara binmişlerdi ve tuttukları

balıkları toplarlarken aralarında en az 100 kiloluk bir balık da vardı.

Balıkçılar hallerinden memnun görünüyor ve balığı kıyıya çekiyorlardı. Dalıp kendilerine el salladık. Onlar da el sallayarak bize karşılık verdiler. Balık gerçekten çok güzeldi ve havadan bakınca, daha da güzel görünüyordu.

Albert gölünün batı kıyısından çıkıp Victoria Nil'den döndük ve Murchison çavlanına ulaştık. Yol boyunca kıyılarda birçok hipopotam ve fil gördük. Bir de o zamana kadar rastlamadığım bir şeyle karşılaştım : Hep bir arada dolaşan fil ve yaban öküzleri. Hepsi de birbirleriyle çok iyi anlaşıyorlardı. Yalnız yeni ölmüş bir hipopotamı timsahlar yemişti. Bu bölgede timsahlar kendilerine pek güveniyordu.

Daha sonra büyük Ruaha nehri boyunca, Güney Tanganika'da timsah olarak yalnız birinin su ortasındaki göbeğini gördük. Aslında burada bol timsah bulunur ve avlanır. Hepsi de çok döğüşçüdür. Nil boyundakiler kıyıya çıkmış ve kumsala uzanmışlardı. Başlarını da suya değil karaya doğru çevirmişlerdi. Herhalde suya gelecek avlarını bekliyorlardı. Çok oldukları belliydi. Boyları dört metre ve daha fazla olan 17 tanesini ben saydım. Yalnız bu havadan yapılan bir tahmindi. Rakamlar daha da büyük olabilir. Enleri de bir hayli genişti ve hep bir arada bulunuyorlardı. Nehir boyundaki ağaçların altına uzanmışlardı. Uçağın geçişi kendilerini hiç rahatsız etmemişti. Bundan da anladık ki, burası amansız bir ülkedir.

Murchison çavlanı gerçekten çok güzel. Niagara'nın aksine sular birden yuvarlanmıyor da, çeşit çeşit yüksekliklerden aşağı akıyor.

Çavlanın üzerinde bir sürü tur atarken Miss Mary de film çekti ve daha sonra bir süre dinlenmek ve filmleri yıkatmak üzere Entebbe'e dönmeyi kararlaştırdık. Çavlandan uzaklaşırken, siyah ve beyaz **«ibis»** kuşları olduğunu sandığım iri kuşların savaştıklarını gördüm. Nehir üzerinde uçarken de bunlara raslamıştık. Bu tür bir kuş rahatça uçağın camını kırabilir ve pilotu ya da yardımcısını saf dışı edebilir. Yardımcı pilot yerinde Miss Mary oturduğu için, Roy Marsh derhal alçaldı ve kuşların altından geçti. Ben de bu sırada siyah-beyaz lekelerini ve aşağı doğru bakan kara ağızlarını görmek fırsatını elde ettim.

Bu anda rotamızdan ayrılmıştık ve birden terkedilmiş bir telgraf hattının teline rasladık. Telsiz kurulduktan sonra telgraf hattı terkedilmişti ve telgraf telleri de yerlilerin kulaklarına süs eşyaları yapmaları için, onlara bırakılmıştı. Murchison çavlanına karşı allerjisi olan yerliler buraya kadar yanaşmadıklarından hattın bu kısmındaki tel olduğu gibi kalmıştı. Herhalde yerlilerin bu allerjisi, rasladığımız vahşî hayvanlardan ileri geliyordu.

Uçak telgraf teline pervanesi ve kuyruk takımı ile çarptı. Geçici olarak kontrolunu kaybetmişti ve hasar olduğu açıkça belliydi. Öyleyse mecburî iniş yapacaktık. RAF (Kraliyet Hava Kuvvetleri) dilinde **«içki»** denen ve doğruca suya inmek anlamına gelen bir çıkar yol vardı. Ne var ki Roy Marsh da, ben de, içkiyi incelemiş ve suya inişi imkânsız kılacak kadar çok timsah olduğu sonucuna varmıştık. Ayrıca, kontroldan çıkmış tekerleklerle suya inmek de mümkün değildi. Su, bir uçağın iniş yapabileceği en sert yüzeylerdendir. Hattâ gövde inişi yapmak bile emin

sayılmaz. Kontroldan çıkmış tekerlekler suyla temas edince, uçağın öne fırlamasına ve içindekilerin suya dökülmesine kimse engel olamaz. Hele suda bir de timsahlar kaynaşıyorsa, böyle bir inişi denemeyi, aklı başında hiç kimse salık veremezdi.

Roy Marsh da en basit ve iyi çıkar yolu seçip solunda görünen sağlam toprağa iniş yapmayı kararlaştırdı. Arazi sık çalılıklarla kaplıydı, ama bir **«Cessna 180»** inerken, hızını saatte 40 mile kadar düşürebiliyordu. Roy Marsh kanat frenlerinin çalıştığını görünce, en yumuşak görünüşlü çalılara doğru alçalmaya başladı. Bu çalılar aslında orta boy ağaççıklardı. Her mecburî inişte duyulan madenî çatırdılar yine işitildi, fakat uçağa birşey olmamıştı. Hemen uçağın ârızası ve şimdiye kadar böyle bir şey başına gelmemiş olan Miss Mary ile ilgilendik. Bir süre nabız atışlarını bulmakta güçlük çektim ve uzun bir süre de baygın kaldı. Sonra tespit ettiğim olayın bilime yararı dokunacak sanırım. Miss Mary'nin nabzını yeniden bulduğum zaman, 155 atıyordu. Bunu Roy da doğruladı ve varlığımızdan haberdar oldukları, çıkardıkları seslerden anlaşılan fillerden uzak kalmak için, yüksekçe bir yere gitmeyi kararlaştırdık.

Eski bir fil barınağı olduğu anlaşılan, fakat düşen bir kayanın geçidi kapattığı için artık fillerin içine girmesine imkân olmayan bir yerde konakladık. Roy'le birlikte ot kesip Miss Mary'ye bir yatak hazırladık. Ateş yakmak için çalı çırpı topladık. Roy da enaz beş defa uçağın yanına inip telsizle imdat istedi. Roy'la bağırarak konuştuk. Her konuşmamızda filler bunu kendilerince yorumluyorlar ve karşılık veriyorlardı. Roy bu sayede hayvanların nerede oldukla-

rını ve kendilerinden en iyi şekilde nasıl saklanacağımızı kestirdi. İlk amacımızın, varolmak olduğunu kararlaştırdık. İlk iş, Miss Mary'ye gereken ihtimamı göstermekti. Kendisine çok acı veren iki kaburgasının kırıldığını henüz bilmiyordu. Fakat asla şikâyet etmiyordu. İkinci işimiz, yiyeceklerimizi muhafaza etmekti. Bunlar da bir şişe su, dört şişe 'Carlsberg' birası ile bir şişe 'Grand MacNish' İskoç viskisinden ibaretti.

Uçağımızın mecburî iniş yaptığını duyurduktan sonra, yardım gelinceye kadar uzun bir süre beklememiz gerektiğine karar verdik. Çünkü arazi, uçakların inişine uygun değildi.

Bu arada küçük bir uçağın inişine elverişli bir pist hazırlamayı plânladık. Carlsberg biralarını da aramızda paylaştık. Her iki günde bir şişeyi üç kişi arasında bölüşecektik. 'Grand MacNish'i de her gece bir kadeh yuvarlamak üzere bölüştük. Suyu ise tükenmez bir kaynak olan Murchison çavlanından tazeleyeceğimizi düşündük.

Roy'un bir zamanlar içinde benzin bulunan bir galonluk bir bidonu vardı, ama bunun içine şimdi rahatça su doldurabilirdik. Bu tür pikniklerde mesele olan su işini böylece çözümlemiş oluyorduk, ama suyu bidonda kaynatıp kaynatmamak gerektiğinde fikir birliğine varamadık. Tartışma konularımızdan biri de, geceyi nasıl geçireceğimizdi. Çünkü civardaki 60 kadar fil, kendi aralarında konuşmadıkları zaman, hiç ses çıkarmadan burnumuzun ucuna kadar sokulabiliyorlardı.

Miss Mary ottan yatağının üzerinde mışıl mışıl uyuyordu. Kendisi şok geçirdiği için, benim ceketi-

me ve yağmurluğuma sarmıştık. Arada sırada ben de yanına uzanıyordum, fakat daha çok Roy'un, sırtında bir şort ve gömlekle yattığı ateşin yanına gidiyordum. Havadan yana pek şikâyetimiz yoktu, ama çevre her zaman alıştığımızdan daha soğuktu.

Benim durumum Roy'unkinden daha iyi sayılırdı; çünkü sırtımda fanila bir gömlekle, ayağımda pantolon vardı. Böyle birşeyin başımıza geleceğini düşünmediğimizden hafif giyinmiştik. Afrika'da uçakların içi daima sıcak olur. Su bidonu hakkındaki tartışmamız, birden 20 metre kadar ilerde beliriveren koca dişli bir erkek filin görünmesiyle yarıda kaldı. Her halde fillerin konakladıkları yere giderken yaktığımız ateşin çevresinde olup bitenleri anlamak için durmuştu. Kulaklarını iri iri açmıştı. Bu kulaklar bana 15 metre genişliğindeymiş gibi görünüyordu, fakat geceleri gündüze oranla ölçülerin daha büyük göründüğünü biliyordum.

Hortumunu kaldırınca, bu da bana yüz metre uzunluğundaymış gibi göründü, fakat bunun imkânsız olduğunun da farkındaydım. Derken bir takım garip sesler çıkartarak âdeta bize katılmak istediğini belirtti. Roy da, ben de çıt çıkarmadan bekledik. Soluk bile almıyorduk. İçtenlikle hayvanın kendi işine bakmasını diliyorduk.

■

En sonunda o da buna karar verdi. Geceleri fillerin ziyaretlerine azçok alıştık, sıradan olay olarak karşılamaya başladık. Sadece bâzı korunma tedbirleri aldık. Ay ışığında, olduklarından da iri görünen fil-

ler karşısında en iyisi, susmaktı. Soluk sesi bile yanlarında misafir olduğumuz bu dev hayvanları ürkütmeye yeterdi. Miss Mary geceyi iyi geçirdi. Sabah acısının çok olmasına karşılık, neşesi yerindeydi ve kahvaltıda ne olduğunu sordu, çay olmamasına şaştı ve fazladan bir elma yedi.

Roy sabah erkenden Murchison çavlanından su almak için yola çıkmıştı. Çavlanın sularının dökülürken çıkardıkları büyük gürültü, herhalde araştırmaya başlamış olan uçakların sesini duymamızı engelliyordu. Birçok defa uçak sesi duyar gibi oldum; hele bir defasında pek emindim. Fakat her seferinde de rüzgârla bize kadar ulaşan çavlanın gürültüsünden bunu kesinlikle çıkartamadım.

Sabah Roy su almak için gittiğinde, ben de geçen uçakların yerimizi tespit edebilmeleri için ateş yaktım ve ateşin sönmemesi için de kuru dallar toplamam gerekti. Yaş dalları da kesip duman tüttürmek için ateşin üzerine atıyorduk. Ayrıca ateşin sönmemesi için kuru odun da bulmak gerekiyordu. Bir aralık bu işi yapmak imkânsız hale geldi. Çünkü kurumuş bir dalı her koparışınızda, bir file meydan okumak zorunluluğu ortaya çıkmaya başlamıştı. Yine de biriktirdiğimiz çalı çırpılar sayesinde sinyal ateşinin dumanını sürekli tüttürmeyi becerdik.

■

Sabah odun aramak için erkenden yola çıkışlarımızdan birinde nihayet konakladığımız yerin 50 metre kadar soluna uzandım ve nehre doğru bakan yamaca vardım. Filler odun toplamamızı protesto eden

bir harekette bulunmuyorlardı. Yaş dalları keserken ses çıkartmıyorlardı da, kuru dalların çatırdıyarak kırılması canlarını sıkıyordu. Fakat bizden yana rüzgârdan da yararlanarak ve dikkatlice çalışarak bol kuru dallı bir ağaca ulaştım. Ağacın dallarından birini kesiyordum ki, birden önce fillerden birinin homurtusunu işittim; aşağı bakınca, bu sefer nehirde dumanını salarak giden bir tekne gördüm. Safari sırasında, güneşin yükseldiği zamanlarda sık sık serap gördüğümüz olmuştu. Bu sefer de tekneyi ilk gördüğümde, gözlerimi muayene ettirmeyi düşündüm. Miss Mary'ye seslenip bir teknenin nehirden yukarı gelmekte olduğunu haber verdim. Bu sırada tekne bir burnun ardında kaybolmuştu. Miss Mary de gördüğüm şeyin gerçek olmasından kuşkudaydı fakat bunu dostça belli etti. Kendisini alıp fillere karşı tanıdığımız güvenlik hattının ucuna kadar götürdüm ve biz hâlâ konuşurken, motor burnun ardından tekrar çıkıverdi.

Biraz eski model olmakla beraber, gerçekten güzel bir tekneydi ve sonradan bu teknenin **«Afrika Kraliçesi»** adlı filmde kullanıldığını da öğrendik. Bu filmde kendisini çok takdir ettiğim Katherine Hepburn'la, gerçek hayatta yüz yüze bir türlü gelemediğim Humphrey Bogart rol almışlardı. Fakat o bu filmde çok daha inandırıcı bir roldeydi ve teknenin görüntüsü benim için zevkli bir deneme oldu.

Ancak ayda bir çıktığı seferini yapan tekneye derhal işaret ettik ve bu beklenmedik kurtuluş yarın kenarında bir sürü insanın toplanmasına yol açtı. Hepsi de Afrikalıydı ve kendilerine fillerle karşılaş-

mamak gerektiğini açıkladık. Bunu da onları akarsuyun batı yakasında tutarak sağladık.

Kalabalığı gören filler, mecburî iniş yapan uçağın yakınına çekilmişlerdi. Yaptığım keşfe göre, bu noktadan sonra da dağılacaklardı. Filler uçak üzerinde tam bir keşif yapmışlar ve daha sonra BOAC pilotlarından Kaptan Pilot R. C. Jude'ün ifadesine göre, uçağa bir bakıma kendi malları gibi bakmaya başlamışlardı. Parçalamadıkların göre, belki de uçağı misafir olarak kabul etmişlerdi.

Bayan Hemingway, **«SS Murchison»**dan gelen iyi insanların da yardımı ile kamptan aşağı indirildi. İçlerinden biri koca bir tüfek taşıyordu ve bu işlerden gerçekten iyi anlıyan birine benziyordu. Miss Mary'nin artık güvenilir ellere geçtiğini düşündüm.

Ben ise kampta kalıp randevulaştığımız Roy Marsh'ı beklemeye başladım. O hepimiz için ilginç görünmeye başlayan Murchison çavlanından su almış, dönüyordu. Miss Mary'nin emin bir şekilde gemiye bindirilmesini görünce, 'Grand MacNish'i açıp kendime sulu bir viski hazırlamaya karar verdim. İçkiyi hazırlarken karşılaştığım tek güçlük, buz sıkıntısı oldu. Yine de acele acele bir şişe 'Carlsberg' birası içmeye başladım. Tasarladığım, şişe boşalınca, içinde viski su hazırlamaktı.

Bu çabalarım bir grup filin çıkagelmesiyle yarıda kaldı. Fillerin hiçbirinin düşmanca bir tavrı yoktu; yalnız atalarının başına geleni hatırlayan biri hariç. Kimbilir, belki de kocasını bu yüzden kaybetmişti ve her ne olursa olsun, tutumu özellikle bana karşı düşmancaydı. Kulaklarını olanca genişliğiyle açıp

yaklaşmaya başladı. Ellerim ve ayaklarımla emekleyerek kayalığa doğru derhal kaçmayı denedim.

Filler yaklaşmaları için çizdiğimiz hattı aşarlarsa, Miss Mary'yi ellerimizle buraya çıkarmak için Roy'la anlaşmıştık. Fakat bu fil, kendilerine düşmanca hiçbir harekette bulunmadığımız halde, özellikle bana karşı açıktan açığa düşmanlık besliyordu. Bu yüzden kayalık yamacı tırmanmayı denemeye kalkışınca, hemen yanıbaşımdaki kaya parçalarını toplayıp sağ elimle daha iyi fırlatmama karşılık bu defa sol elimle hayvana doğru atmaya başladım. Çünkü bileğimle dirseğim incindiği için sağ elimi kullanamıyordum. Fil gürültüler çıkartarak saldırmaya devam ediyordu.

Sol taraftan bir filin üzerine taş fırlattığınız zaman, mızrak atar gibi tam gözünden vurabiliyorsunuz. Ben de hayvana önce iki sivri, sonra iki tane de yuvarlak kaya parçası fırlattım. Fil saldırganlığından vazgeçmedi ve beni yakalamak istercesine hortumunu ileri doğru uzattı. Ben de hortuma karşı son derece hassasımdır. Fil açıkça beni kıstırmak niyetindeydi. Hortumu artık iyice yakınımdaydı. Müthiş bir şeye benziyor, üstelik bir koku yayılıyordu. Hortumunun içinin tamamen pembe olduğunu o zaman farkettim. Son bölümünde ise garip bir büküp kıvırma organı vardı. Tekrar Kimana Swamp'ta olmayı ve kibar kobra ile karşılaşmayı olanca gücümle arzuladım doğrusu. Filin gözleri küçüktür, yine de sağ gözü budur diyerek bir kaya parçası daha salladım ve tutturamadım. Bu sefer sol gözüne sivri bir taş attım; bu, hayvanı pek az etkiledi. Fil hiç de uygar olmayan sesler

çıkartıp duruyordu hep. Ağzı ile dosdoğru bana çarpmak üzereydi.

Fille aramızda geçen konuşmayı nakletmiyeceğim; fakat her ikimizin de tatlı sözler söylemediğini hatırlıyorum. Hayvana, «Dilsiz fil, başına belâ açmadan çek git buradan!» diye haykırdığımı hatırlıyorum. Fil de buna yavaş yavaş anlamaya başladığım kendi dilinde sesler çıkartarak karşılık verdi.

Tekrar ben konuştum: «Geber sen, fil gibi fil, e mi?» Bunu ilk defa Japonların Pasifik Savaşı sırasında, ilk saldırılarına karşı koyan bir gazete muhabirinin telgraflarından okumuştum. Benim durumum da, muhabirin Japonlar karşısındaki durumundan herhalde daha parlak değildi.

■

Fil kötü niyetli diyebileceğimiz durumunu hiç bozmuyordu. Sözle yola gelmediğini anlayınca, üzerine daha iri kaya parçaları atmaya karar verdim. Bilirsiniz, yalnız sağ ellerini kullananlar, hele benim gibi acemi iseler, sol elleriyle hiçbir şey yapamazlar. Fakat yine de taşlardan birini hayvanın ağzına yerleştirmeyi becerdim. Fil bunun üzerine hortumunu kaldırıp hiç de nazik olmayan bir şekilde bana doğru üç defa üst üste salladı.

En sonunda eylemden vaz geçip, diğer fillerin yanına döndü. Bu arada diğerleri hiçbir şekilde olayla ilgilenmemiş görünmüşler ve kendi aralarında konuşmaya devam etmişlerdi. Filler genellikle uysal hayvanlardır. Fakat bana çatan bu filin bir zamanlar insanlardan kötülük görmüş olması mümkündü. Fille-

rin insanlar hakkında ne düşündüklerini bilmek kolay değil, tabiî, fakat bir zamanlar çoğunun bâzı acemiler ya da dikkatsizler elinde canverdiklerini, ya da yaralandıklarını hatırlayacak olursak, hak vermek gerekir.

Yardan yukarı doğru uzaklaşan filler gidince, önce uçağa doğru aşağı indim, sonra da **«SS Murchison»**un yanına, Miss Mary'ye ulaştım. Gemide güzel bir parti vardı ve bir çift evliliklerinin altın yılını; kızları, damatları ve İan adlı torunları ile birlikte kutluyorlardı. Delil olarak uçağın fotoğraflarını çektik ve **«Cessna»**nın alevlerden zarar görmemesi için geride bir başka ateş yaktık.

**«SS Murchison»**a çıktıktan sonra, evliliklerinin altın yılını kutlayan çiftin damadının Güney Afrika'nın ünlü operatörlerinden Mr. McAdam olduğunu öğrendik. Hemen Miss Mary'yi muayene etti ve iki kaburgasının kırıldığını, fakat genel durumunun iyi olduğunu, geçirdiği şoku çabuk atlattığını söyledi.

Roy Marsh ile çavlana bakmaya gidenler geri geldikten sonra demir aldık ve Albert gölüne doğru nehirden aşağı inmeye başladık. Hedefimiz Butiaba idi. Temiz, bakımlı, buzdolaplı bir teknede olmak doğrusu hiç de fena değildi. Hele buzdolabında 'Tusker' biraları da olunca.

Sert içki yoktu, fakat geminin kaptanı Hintli, bir hayli pahalıya bana bir 'Gordon'un sek cininden sattı. Pahalı olduğunu kendisi de kabul etti ayrıca.

Yanımızda iki salkım muz vardı. Bunlardan biri tam olmuştu, diğeri de biraz fazla olgunlaşmıştı. Murchison çavlanı bölgesinde daha fazla kalmak ih-

timaline karşı yedek besin maddesi diye saklamıştık muzları.

Nehirden aşağı gezi, gerçekten nefisti. Her iki yakada da erkek ve dişi hipopotamlar görünüyordu; ayrıca timsahlar dolaşıyordu. Daha aşağılara indikçe, sol kıyıda filler de gördük. Doğrusu fillere uzaktan kadeh kaldırıp sağlıklarına Tusker birası içmek pek hoş oluyordu. Ayrıca **«Cessna 180»**'in düşmesinden dolayı timsahların rahatlarını hiç bozmadıklarını ve kıyıda durduklarını görmek de hoştu. Özellikle nehir kıyısına gidip su almak görevini yüklenen Roy Marsh bundan pek hoşlandı. Timsah grupları içinde gördüğüm en kalabalık topluluk, 17 timsahlıktı. Fakat belki 500 tane timsah gördük.

Bütün nehir boyunca 6 ile 20'lik gruplar halinde ya da tek başlarına fillere rasladık. Son iki yıldan beri Afrika'yı kavuran kuraklık yüzünden bu tek akarsu çevresinde büyük bir cümbüş başlamıştı. Fil sürüleri genellikle nehirlerden uzakta yaşarlar. Fakat kuraklık yüzünden otlar azalınca, onlar da nehir boyuna gelmek zorunda kalmışlardı. Hepsi de bir arada son derece iyi yaşıyor gibiydiler. Gerçekten de tek gördüğüm olay, önceden de anlattığım ölü hipopotam olmuştu.

Nehir, Albert nehrine dökülüyor ve sular gri bir renkte genişleyip gidiyor. Ama bir sürü kuş ve balık görebilirsiniz. Tekne en iyi ihtimalle 7 mil sürat yapabildiği için, suyu ve çevredeki kıyıları iyice incelemek mümkün. Göl kuşları kümelenmiş, pelikanlar, çeşit çeşit ördek ve kaz türleri de dolaşıp duruyor su üstünde.

Teknede çok mutluyduk ve muayeneden sonra

Miss Mary'nin evliliklerinin altın yılını kutlayan çiftin banyosundan yararlanmasına da izin çıktı. O yıkanıp dinlenir ve iyi bir uyku çekerken, Roy Marsh da hakettiği uykuya daldı; ben de Mr. McAdam'la genel konularda tartışmaya başladım. Butiaba'ya vardık. Burası göl kıyısında, kişiliği olmayan, iyi bir otelden bile yoksun, küçük bir şehirdi.

Teknenin kaptanı Asyalıydı ve uzun saçları kulaklarından aşağı sarkıyordu. Herhalde gelenek icabı (geleneklere her zaman saygılıyızdır) saçlarını iyice uzatmıştı. Bizden adam başına 100 şiling isteyince, Mr. McAdam zaten gezinin parasını verdiğinden kurtarılan insanlar için de ayrıca para istenmesine şiddetle karşı çıktı.

Denizcilik yasalarını iyi bildiğim ve bunun kaptanın hakkı olduğunu kabul etiğim için, uzun saçlarına rağmen parayı ödemeyi kabul ettim. Mr. McAdam ise yazılı olarak şikâyette buulndu. Karşılıklı birer 'Tusker' yuvarlarken, kendisine haklıyken de böyle paraları ödemek gerektiğini anlattım. Çünkü nasıl olsa geri alabilirdiniz. Gerçekten de haklı çıktım ve Kaptanın bağlı olduğu Doğu Afrika Demiryolları ve Limanları Şirketi'nden 300 şilinglik bir çek aldım.

■

Butiaba'da ya geceyi **«Murchison»**'da geçirecektik, ki, ben bunun Miss Mary'nin pek hoşuna gideceğini sanmıyordum; çünkü limana havalandırma tertibatlı küçük bir tekne yanaşmıştı; ya da otobüsle Masindi'ye gidecektik. Sonunda otobüsle Masindi'ye gitmeye karar verdik. Fakat bu arada bütün gün bizi ara-

yan ve görevi bizi ve eşyalarımızı Entebbe'e götürmek olan bir pilota rasladık. **«Havilland Rapide»** uçağını benzinle doldurmuştu ve derhal havalanmaya hazırdı. Benim ilk tepkim, otobüsle Masindi'ye gitmekte israr etmek oldu.

Fakat insan **«Fast International Sporting House Set»** tarafından uçağa davet edilince, bu biraz da emir gibi oluyor. Uçağın pilotu Reginald Cartwright bir ağır kamyonla önce pisti keşfe gitti. Kalkan tozdan keşfin nasıl yürüdüğünü anlamamız mümkün olmadı tabiî. Bana göre pistin görünüşü, Güney Dakota'nın kızıl tepelerini andırıyordu ve hiç de güven verici değildi.

Uçağa çıktığımızda, Kaptan Cartwright pilot mevkiine, Roy Marsh yanına, ben de arkadaki ikinci koltuğa yerleştim. Kaptan Cartwright, ağırlığı bu sayede dengelemek istemişti. Sözde kalkış pistinin üçte birini henüz katetmiştik ki, ben kolay kolay havalanamıyacağımıza inanmıştım bile. Yine de yaban keçisi gibi hoplaya zıplaya engebeli pistte mümkün olduğu kadar hızlanarak ilerlemeye devam ettik. Derken tekerlekler birden yerden kesildi ve uçağın her tarafı zangır zangır titredi, ama birkaç saniye ya geçti ya geçmedi, tekrar yere kondu ve maden kısımların pek iyi bildiğim çatırtısını bir kere daha işittim.

Yazık ki bu defa ön taraftaki motor alev almış, yanmaya başlamıştı. Entebbe'e kadar uzun yolculukta yetişmesi için tam olarak doldurulan sağ kanattaki benzin deposu da yanmaya başlamıştı ve esen rüzgârla, alevler uçağın arkasına doğru ilerliyordu. Depodan benzin sızdığı için, gelen alevler ne kadar az olursa olsun, uçağın alev alması işten bile değildi.

O anda birden iki motorlu uçaklara nasıl girildiyse, öyle çıkılacağı prensibi aklıma geldi. Hemen içeri girdiğimiz kapıya gittim ve kapının uçağın maddesinden bir parçayla kapanmış olduğunu gördüm. Kapıyı açtım ve Roy Marsh'a «Burasını açtım!» diye seslendim. «Miss Mary'nin durumu da iyi mi?» Roy: «İyidir Baba, önden çıktı,» dedi.

Kapıyı başımla ve sol omzumla dayanarak açtım. Kanat açılınca, uçağın henüz alev almamış sol kanadı üzerine çıktım; Mary, Roy ve Pilot'un benim sığmayacağım bir aralıktan çıkmış olduklarını anladım.

Onlara seslendim ve hepsi de iyi olduklarını söylediler. Uçağın önünde birlikte toplandık. Bazıları uçağın bir anda alevler içinde kaldığını sonradan anlattılar. Oysa bence uçak son derece ağır yanıyordu. Hepimiz güven verici bir uzaklığa çekilinceye kadar da, pek öyle alevler içinde kalmadı.

Roy, Miss Mary'yi camlardan birini kırarak dışarı çıkarttığını anlattı. Kendisi ve Mary hemen hemen aynı uzaklıktaydılar. Miss Mary'nin çıkmasına yardım etmek için, önce kendisi dışarı atlamıştı. Sonra da tam bir steward'ı gibi Mary'ye yardım etmişti. Ben de uçağın normal çıkış yerinde aynı şekilde davranmıştım, ama benim yolcum yoktu. Uçağın içinde kimse kalmayınca, Reggie de bir pencereden dışarı atlamıştı ve gerçek bir **«Ndgee»** adamı da böyle davranırdı (Ndgee, Afrika dillerinde kuş demektir ve uçaklara da öyle derler.)

İnsan uçakta yangın ya da parçalanmak tehlikesi atlattıktan sonra, şok denilen birşey geçiriyor. Uçak mecburî iniş yaparken hafif bir şekilde konduğundan

bence şok olmaz insanda, ama şoka benzer birşeyler duyulur.

Kalkış sırasında uçağın alev alması olayında ise, şok çok daha büyük çapta kendisini gösteriyor ve insan olayı normal olarak karşılamakta gerçekten güçlük çekiyor. Oysa bu çok kolay birşey, bazı insanları tam anlamıyla deli ediyor. Söz gelişi bir uçak düşüp yanmaya başlayınca, ilk olarak, gayriihtiyarî infilâk bekliyorsunuz. Uçağın bomba taşıyıp taşımadığını düşünüp, uçaktan mantıklı bir uzaklıkta duruyor ve patlamanın ne zaman olacağını bekliyorsunuz. Bu sırada ben de aynı etki altında infilâk beklerken, aşırı heyecanlı Afrikalılar boynuma sarılıyor, beni tebrik ediyor, incinen sağ kolumu daha da acıtıyorlardı. Patlamaları bu sırada işittim.

Ard arda gelen dört küçük patlama, 'Carlsberg' biralarının şişelerinden ileri geliyordu. Daha sonra daha kuvvetlice bir patlama oldu. Bu da 'Grand McNish' şişesiydi. Derken biraz daha boğuk bir patlama. Bu da 'Gordon'un ciniydi. Madenî kutu içinde olduğundan, daha boğuk ses çıkartmıştı. Daha başka patlamalar da bekledim, çıkmadı.

En sonunda bizi Masindi'ye kadar götürmeyi kabul eden genç bir polisin kullandığı motorlu araçla kaza yerinden ayrıldık. Arabada sevimli polisin eşiyle beraber Miss Mary ve ben vardım. 53 millik yolu hiçbir içki ve meşrubat almadan katetmek üzere hazırlandık. Hayatımın en uzun yolculuğu bu oldu diyebilirim. Miss Mary'ye de kısa geldiğini pek sanmam. Bir aralık kendisine, «Miss Mary, önümüze çıkacak ilk dost görünüşlü yerde durmaya ne dersin?» diye sordum.

«Hem belki ayak üstü bir tek de atardık. Pilotların kazadan sonra içki içmeleri gelenek icabıdır.»

«Baba,» diye karşılık verdi Miss Mary, «sen dilersen peki, ama böylesi daha zor.»

Elele tutuştuk ve devam ettik yolumuza.

## II

Masindi'ye yolculuğumuzu tamamladıktan ve hayatlarında ilk defa bir uçağın yandığım gören duygulu kişiler tarafından karşılandıktan sonra, nihayet yataklarımıza girebildik.

Gece bir çakalın inatla uluduğunu işitip hayvanı yanık et ve saç kokusunun çekip çekmediğini düşündüm doğrusu. Az çok mekanik bir şekilde otelin giriş kapılarını kontrol ettikten sonra, belki de yaralı olan çakalın dilediği gibi ulumakta serbest olacağını düşünerek tekrar yattım.

Miss Mary kırık kaburgaları dolayısıyle çok acı çektiğinden gece iyi uyuyamadı. Yine de çakalın uluması ona güven veriyor ve Kimana Swamp'taki eski günlere döndüğünü düşünüyordu.

Sabah Afrikalı bir pratisyenle tanıştık. Adam yanan uçaktan kurtulmamızdan ötürü o kadar sevinçliydi ki, Miss Mary'yi tedavi etmek ve kaburgalarını sarmak istedi. Soylu pratisyen için elbette bu ilginç bir deneme olacaktı, fakat ben kabul etmedim.

Kırık bir kaburga kemiğine karşı yapılacak pek bir şey yoktur. Ancak on raundluk bir boks maçında, kemiğin birinci raund yerine, dokuzuncu raundda kırılmasını dilemekten başka. Kırığı alçıya almaya kal-

kışmak, alçının sırası gelince çıkartılması demektir ve bu da son derece acı verir.

Soylu Afrikalı pratisyen daha sonra kafatasımı makasla ustaca kırptı. Bunu kabilesinin geleneği gereğince mi, yoksa gerçekten gerektiğinden mi yaptığını bilemiyeceğim. Her ne olursa olsun, sonuç çok etkili ve görülmeye değer birşey oldu. Sonra bir çeşit antiseptik kullandı. Ardından da sardı, sarmaladı.

Bu arada iltihaplanan sol bacağımı da sardı. Yine kibarca artık Entebbe'e dönebileceğimizi bildirdi. Miss Mary toparlanmak için uzun bir süre burada kalmak istediğinden, hedefimiz zaten burasıydı.

O zamanlar gözde içki 'Gordon'un ciniydi ve bu içkiden bir miktar Masindi'de edinmeyi başarmıştık. Doğrusu ben 'Gordon'un reklâmını yapacak değilim. Fakat bu cinin çağımızın en etkili antiseptiklerinden biri olduğuna inanıyorum. Penisilin geçici bir rağbet görüyor, bir takım insanlar da sülfamit kullanıyorlar. Ne var ki bütün bunların değeri geçici. 'Gordun'un imalâtı ise ispatlanmış bir meziyete sahip; üstelik bütün iç ve dış yaralara karşı güçlendirici, yumuşatıcı, yarayı kapatıcı bir etkisi var. Yine de yerli halkın bunu içmemesi çok daha yerinde birşey. Aksi halde büyük hatalar işliyebilir, hattâ hepimizin pişmanlık duyduğu cinayetlere, cinsel sapıklıklara kalkışabilirler. Bir başka deyimle, cini çocuklara içirmeyin!

Tedavimiz tamamlanınca, Masindi'den Entebbe'e otobüsle döndük. Kuzeyde hiç yağmur yağmadığından, bu tozlu ve sıkıcı bir yolculuk oldu. Yedi Tepenin Şehri Kampala'ya ulaşıncaya kadar ilgi çekici hemen hemen hiçbir şey görmedik. 135 millik yolculuk insana düşünme fırsatı veriyordu, o kadar.

Önce Wisconsin'in Cumhuriyetçi Senatörü Joseph McCarthy'nin her iki uçak kazasında da bizimle beraber olmasını istedim. Benim bir merakım vardır; ünlü kişilerden biri olarak McCarthy'nin de zor durumlarda nasıl davranmış olacağını düşünür dururum. Elbette örnek bir şekilde davranırdı, ama nedense bu merak hep içimi kemirir durur. Bu sefer de senatörlük dokunulmazlığı olmadan birlikte yaşayacağı hayvanlar karşısında acaba nasıl davranırdı, diye aklıma geldi. Bu düşünce zaten karmakarışık olan zihnimi 10-12 mil kadar oyaladı. Bir bakıma eğlendim de tabiî.

Derken çok eski bir dostum, Mr. Leonard Lyons hatırıma geldi. Mr. Lyons son derece kibar yapılı, fakat zayıf biriydi. Birgün bir 577'likle ateş etmiş, silâhın geri tepmesiyle beraber arkasındaki kapının demir kanadına çarpmıştı. Silâh elinden fırlamıştı, ama yaralanmamıştı ve birkaç mil boyunca da memnun memnun Mr. Lyons'la birlikte başımıza gelen hoş olaylara gülmüştüm. Bunların hepsi hoş şeylerdi.

Ondan da sonra Mr. Toots Shor'u hatırladım. İnsan Mr. Shor'u düşüne düşüne yüzlerce kilometreyi son derece mutlu geçirebilir. Bay Shor, herkese karşı sert davranmakla ün salmıştı; ama biz aramızda hiçbir zaman bir kaba cümle sarfettiğimizi hatırlamayız.

Düşüncelerimin bu noktasında Mr. Shor'u zihnimden çıkarıp bir başka arkadaşımı, Sloppy Joe diye hatırlanan Mr. Joe Russell'i hatırladım. O da Key West'te, Mr. Shor'un işlettiği bar ve lokantanın karşısındaki barı işletirdi. Mr. Joe Russell uzun yıllar bir-

çok serüvende ortağım ve dostum olmuştu. Ölümünü düşünerek birçok mil daha aştık.

Artık beynim pek yufkalaşmış, herkese iyi şeyler dilemeye başlamıştı. Daha bir sürü eski dost aklıma geldi ve bunların üstünlük ve güçsüzlüklerini düşündüm. Beynim geçmiş hayatımla ilgili konular üzerinde düşünmeyi reddediyordu. Buna karşılık başkaları, başka yerler, yiyecekler ve iyi içki üzerine çalışıyordu hep.

Gordon'ların imalâtı ile donanmıştık ve ben de bunu ve hayatta bana verdiği zevki düşünüyordum. Bu yüzden de geçmiş hayatım üzerinde düşünmeye yöneldim. Ne var ki beynimi bundan uzaklaştırmak elimdeydi. Bu sefer üzerinde durmayı reddettiğim ekonomik ve siyasal sorunları düşünmeye başladım.

Böyle zamanlarda ilginç olabilecek bir olayla karşılaşabilirsiniz. Sokaktaki güzel bir kadının yerine, iki kadın görebilirsiniz. Beyniniz bir ayrılmaz organınız gibi değil de, kardeşinizmiş gibi gelebilir. Bazan işitir, bazan işitmezsiniz ve bazan kendi sesinizi duyamazken, bazan da gürültüler kulak zarınızı patlatacakmış gibi olur. Kafatasımla sol kulağım arasında devamlı bir vızıltı var gibiydi ve Mary'ye dönüp beynimin dışarı akıp akmadığına bakmasını istedim. O da, «Baba, beynin olmadığını sen de biliyorsun,» dedi. «Herhalde aşina olmadığımız bir sıvı olsa gerek.»

Miss Mary de herkes gibi şakalar yapabilir, hattâ bazan herkesten çok şakanın dozunu kaçırır. Bay Toots Shor'un çevresindekiler tarafından el üstünde tutulmasının sebeplerinden biri de budur. Dağınık beynimi, kaburgaları kırık Miss Mary'yi sineye çeke-

rek Entebbe'e vardık. O zamana kadar ikimiz de başımıza gelenlere dair yazılanları okumamıştık.

Entebbe'de gazeteciler ve soru yağdıranlarla karşılaştık. İngilizler sigorta bakımından uçak kazalarında pilotun bir hatasını bulmak konusunda çok titizdirler. Ben belleğim pek yerinde olmadığından olayları hatırlayabilmek için Roy Marsh'la birlikte sorguya çekilmeyi ummuştum. Sorgu - sual sırasında işkencecilerden farkı olmayan memurlar, çok yetenekli kişilerdi. Benim halimin daha berbat olduğunu görüp, sorgu sırasında bir patavatsızlık yapacağımı umarak, önce beni sorguya çektiler. Sonra sırayla Mr. Marsh ve Kaptan Cartwright gelecekti. İnsanın anlatacak gerçek bir hikâyesi olursa, sorulara karşılık vermek hiç de zor olmaz, fakat teknik ayrıntılar konusunda çok dikkatli olmak şartiyle.

Düşeceklerini anlayan kişilerin en küçük ayrıntıları nasıl zihinlerinde tutabildiklerinin sebebini anlıyor gibiyim. Bu ayrıntılar insanın kendi kendisini koruma çabası gibi yoğun bir şekilde belleğe yerleşiyor. Sorgu sırasında şu üç şeyin yapıldığı kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Birincisi; bütün yolcuları yaşatmak için, siz de yaşamak için mücadele ediyorsunuz. Tabiî **«vahim düşmeler»** bunun dışında. Vahim kazalarda ne yapılsa boşuna.

İkincisi; yapılan şeyin, ahlâk kurallarına uygun şekilde yapılmış olmasıdır.

Düşerken yaptığınız üçüncü şey de, her şeyi sigorta şirketinin hoşuna gidecek şekilde yapmak çabasıdır.

Sigorta şirketinin hoşuna gidebilmek için bu

üçünü de süratle yapmalısınız ve sonra da her şeyi hatırlayarak anlatmalısınız. Bizi her türlü sorgu sualden kurtaracak nefis fotoğraflar çekmiştik; ama, yazık ki bunların hepsi ikinci kazada yanmıştı. Bu yüzden mesele uzun, sıkıcı, boğucu ve herkesin teknik bilgisine dayanan bir sınav halini aldı.

Günlerce kimse sınavı başarıp başaramadığını öğrenemedi. İşkenceciler Scotland Yard geleneğine uygun olarak sorgu sırasında hep kibardılar; fakat sorgunun üçüncü günü, vaziyet icabı gösterilen nezaketten de çok bir yakınlık sezinlemeye başladık.

İlk sorgudan sonra basınla görüştük; daha doğrusu Miss Mary gerçekten hakettiği istirahat için odasına çekilince, ben gazetecilerle görüştüm. Aslında benim de dinlenmeye ihtiyacım vardı, ama daha önce iki kaza hakkında ilginç ayrıntıları açıklamak istiyordum. Henüz kazalarla ilgili bir şeyler yazmak niyetinde değildim; fakat basında, özellikle yabancı gazetelerde o kadar saçma şeyler okumuştum ki, 'en doğrusu gerçeği anlatmak' diye düşündüm.

Gazetecilerle konuşurken iki kişiden yalnız birinin dinlediğini ve konuşurken kendi sesini bile işitmeye imkân kalmadığını görmek, doğrusu acıydı. Neyse ki, önceden hiç tanımadığım kişilerle sesimi işitmeden konuşmak, işi daha da basitleştirmişti.

Roy Marsh bağlı olduğu şirkete hesap vermek için uçakla Nairobi'ye gitmiş ve biraz daha işkence çekmişti. Entebbe'e bir **«Cessna 170»**'le döndü. Uçak, Murchison çavlanında bıraktığı **«Cessna 180»**'in ağabeyiydi. Bizim Entebbe'e varışımızdan çok kısa bir süre sonra ortanca oğlum Patrick de, cebinde 14.000 şiling olan birinin gelebileceği kadar çabuk yanımıza

geldi. Serüvenin kahramanı ben, kadın kahramanı da Mary olarak görünüyordu. Fatura ödeme konusunda da Patrick 14.000 şilingle çıkıp gelinceye kadar Roy Marsh şampiyondu.

Patrick'in sermeyesini de çabucak tükettikten sonra, ben Roy'la beraber **«Cessna»**'ya atladım. Bizi sorguya çekeceklerle karşılaşmak üzere Nairobi'ye uçarken, Miss Mary'yi, Patrick'e emanet ettim. Onlar da sonra normal uçak seferleriyle ardımızdan geleceklerdi. Nairobi'de çok iyi karşılandık ve bir sürü insanla tanıştık.

İşte bu dönemde herhangi birinin dengesini bozacak ve belki de normal bir insan olduğu hakkındaki inancını sarsacak garip bir kötü alışkanlığa saplandım.

Bu garip alışkanlık, cenaze ilânlarını okumaktı. Çoğu gerçekten kendi ölüm ilânım gibi yazılmıştı. Bazı sataşmalar oluyordu, ama iyi şeyler de söyleniyordu. Alman gazetelerinden birinde benim uçağı Kilimanjaro dağının zirvesine kondurmak isterken düştüğümüz yazılıydı. Sözde 1934'te yazdığım romanda anlattığım leoparın kalıntısını bulmak için, Mary ile beraber dağın zirvesine inmek istemiştim. Bu romanın adı, **«Kilimanjaro'nun Karları»**'ydı ve filme de alınmıştı.

Laitokok bölgesinde görev yaparken, dağın devamı engebeli arazi üzerinde birçok defalar uçmuş, eteklerinde 4 bin metreye kadar yükselmiştik. Benim içinde bulunduğum koşullar altında, **«ölüme meydan okuma çabası»** içinde bir **«Cessna 180»** uçağını Kilimanjaro'nun zirvesine oturtmaya imkân yoktu. Her şeyden önce **«Cessna»**'yı buraya kadar çıkartmak ma-

rifetti; kondurmak ise imkânsızdı. Sonra da Laitokok'a yürüyerek dönmek gerekiyordu.

Dağdan aşağı inmek, tırmanmaktan çok daha kolaydır. Bunu bir seferinde mahallî halka korkulu anlar yaşatan bir aslanı 15 mil boyunca izleyerek ispatlamıştım. İz sürme pek zevkli geçmiş ve aslan kaçmıştı. Serüvenin tek trajik tarafı, hayvanlar kralını uzun bir süre izledikten sonra tekrar 15 mil yürüyerek çıktığımız noktaya dönmek zorunluluğu olmuştu.

Laitokok'taki Hristiyanlığı kabul etmiş yerli halktan pek çoğu samimî dostlarımdı. Masai kabilesinin yaşlı reisiyle birlikte (onun hesabına evcil hayvanlara zarar veren bir aslan da avlamıştım) ikram ettiği bir 'Tusker' birasını yuvarlamıştık. Gerçekten çevresinde büyük otoritesi olan bu yaşlı reisle karşılıklı bira içmekte hiç sakınca görmemiştim. Üstelik onunla beraber içmeyi reddetseydim, büyük bir protokol hatası işlemiş olacaktım ve onu kalitesiz bira içmek zorunda bırakacaktım.

Yerli biraların bazıları da mükemmeldir ve bir kaçını denemişimdir. Erkeklerinin zenginliği ve fazla işleri olmaması yüzünden içkiye düşkün Masai kabilesinde, bira, bir bakıma sağlığa yararlıydı. Kabile erkekleri artık ne aslan avlıyor ne de savaşıyorlardı. Bu bölgede savaşçılar genellikle Güney Afrika'da imal edilen **«Golden Jeep sherry»** adlı içkiye alışmışlardır. Ben, bu içkiyi kim ikram ederse etsin, reddetmişimdir. Masai ülkesinde bir moral gücü olarak bu içkinin içilmesinin hep karşısında olmuşumdur.

Bir süre sonra reisle yanımıza üç başka kabile reisi daha katıldı ve genellikle aslan avından ve özellikle o günkü aslan avından konuşmaya başladık.

Kendi iz sürenleriyle yakınları tarafından Mehna diye çağrılan ve usta bir izci olan eski bir fildişi avcısının yardımı ile, aslanın hangi yöne kaçtığını kestirmiştim. İşlediği eski bir büyük suçun kefaretini ödemekte olan Mehna, aslanı mümkün olduğu kadar çabuk izlerken, biz de soldan ilerleyecektik. Aslan, Mehna'nın tarafına yönelirse, kendisini yakalayabilecek ve mümkün olursa vuracaktık.

Mehna da aslanı nerede görürse görsün, öldürmeye teşebbüs edecekti. Yanımda üç Wakamba'lı iz sürücü vardı. Biri 12'lik tüfekle, biri benim ağır 577'likle gelmişlerdi. Ben de 30-06'lık Springfield'i taşıyordum. Sağ tarafı ise, Londra'dan yeni gelen bir genç polis memuru ile, Masai'lilere emanet etmiştik. Bunların hiçbiri önceden aslan avlamamıştı.

■

İçimizde kötü niyet yoktu, ama şeytan kurcalıyor, sırf şenlik olsun diye aslanın sağ tarafa kaçmasını istiyorduk. Aslan ne sağa, ne de sola doğru kaçtı. Mehna ve benimkiler farkına varıncaya kadar, yoluna dosdoğru devam edip bizim bölgeden çıktı, gitti. Bir keresinde kendisine çok yaklaşmıştık. Fakat bu sırada yere uzanmış, dinlenmekteydi. Bu defa bir yarın kenarına kadar izledik. Hayvan yarı tırmandı, sonra birden baktık ki, yerinde yeller esiyor. Bunun üzerine Mehna'yı ileri çıkardık. Bir süre sonra o da geri döndü ve hayvanın hiç hız kesmeden yoluna devam ettiğini, bölgeden çıktığını haber verdi. Görevimiz bittiği için geri döndük.

Tepe, fotoğrafçımız Earl Theisen'in, Kilimanjaro

adını söyliyemediği, Kibo adını da hatırlıyamadığı için, **«Baba'nın bütün parasını kazandığı dağ»** diye sözünü ettiği Kilimanjaro'ydu.

Dönüşte Masai'ler birçok defa «Aslan şurada!» diye telâşlandılar, ama birşey çıkmadı. Biz de Laitokok yolunu tuttuk, av da böylece bitti.

Ölüm ilânlarımızı okurken bu tür olaylar aklıma geliyor ve iki kazadan önce, kaza sırasında ve sonrasında neler hissettiğimizin gerçek hesabını böyle çıkartabiliriz diye düşünüyordum.

Alman ölüm ilânları ne kadar romantik ve övgülerle doluysa, İtalyanların ölüm ilânları birçok yönden bunları yaya bırakıyordu. Bizim hakkımızda değer hükümleri veriyorlar, gerçek ve tek dostlarımız gibi, kalbimin içini okuyorlardı.

Kalbimin içini ben bile bilmediğim ve hiç güvenemediğim için, bu ölüm ilânlarının bir kısmı beni pek şaşırtmıştı. Kimbilir, bütün bunları anlamak için belki de bir kalp uzmanına başvurmam gerekiyordu. Yine de gösterilen dostluk karşısında çok duygulandım.

Biz İtalya'yı çok severiz, hattâ tek tek İtalyanlardan çok daha fazla severiz. Hattâ pek çok İtalyandan daha fazla. Yine de cesetlerimizi görmeden öldüğümüze inanmayan dostlarımız olduğunu biliyoruz.

İngiliz gazetelerinin tepkisini ancak bir dostumun gönderdiği kupür sayesinde öğrenebildim ve görüşler bana pek karışık göründü.

İnsana asıl zevk veren, bazı gazetelerde, ama **«The Times»**'ta, ya da **«Observer»** ya da **«The Guardian»**'da değil, diğerlerinde, birinin kişiliği ve alışkanlıkları ile ölümünü nasıl karşıladığını ayrıntıları ile anlatmaları oldu. Bunların bir kısmını gerçekten ha-

yal güçleri kuvvetli yazarlar yazmıştı. Sonunda onlardan daha çok yaşamayı kararlaştırarak meseleyi çözümledik.

Bütün ölüm ilânlarımda, hemen hepsinde, ölüme her zaman meydan okuduğum söyleniyordu. Hiç insan bütün ömrü boyunca ölüme meydan okur da, 54 yaşına kadar sağ kalabilir mi? Kim inanır buna? Ölümle burun buruna gelmek, ölüme çok yaklaşmak başka şey, ölümü aramak başka şeydir. İnsan ölümü ufak bir dikkatsizlik yüzünden, trafiği karışık bir yolda da karşısında buluverir. Ölümü bir şişe uyku ilâcının içinde, her türlü usturanın keskin ucunda, banyonuzda ya da iyi kavga bilmediğiniz için bir sokak köşesinde de bulabilirsiniz. Ölümle burun buruna gelmenin o kadar çok yolu vardır ki, bunları saymaya kalkışmak budalalık olur.

Bir erkek olduğumdan beri bildiğim en karışık konu, bir erkeğin yaşantısıdır. Bir kadının da bağlı olduğu kuramlar varsa, eminim, kadının yaşantısı daha da çapraşıktır. Bir erkek gibi katı ölçülere bağlı olarak yaşayan bir kadın gibi yaşamanın, bir erkek için çok daha kolay olduğunu öteden beri düşünmüşümdür. İçimizde hiçbirimiz katı ölçülere ya da tasarladığımız iyi ahlâk kurallarına uygun olarak yaşamamışızdır. Ama teşebüs etmişsizdir böyle yaşamaya.

Bu noktaya varınca gidip yattım ve bir düş gördüm. Allahtan düşlerim tatlıdır ve geceler de, gündüzler kadar şendir. Gündüzleri hayale dalmadığım için, yalnız geceleri düş görürüm. Gündüzleri ya neşemi bulmaya bakarım, ya etrafı incelerim. Şimdi de çok çekici bir huy edindim: Kendi ölümümü okuyorum.

Düşlerimde kendimi hep 25 - 30 yaşlarında görürüm; kadınlar bana dayanamaz. Son zamanlarda da bir dişi aslan bana vuruldu.

Nişanlım olan bu dişi aslan, şimdiye kadar düşlerime giren en güze yaratıktı. Miss Mary'nin özelliklerinin bir kısmı onda da vardı. Bir seferinde bana çok tehlikeli bir oyun oynadı. Bir sabah kahvaltısında düşümü Miss Mary ile Denis Zaphiro'ya anlattım. İlgiyle karşılamış gibi göründüler, fakat ikisi de biraz şaşırmış gibiydi. Denis beni karşılıklı bir şişe bira içmeye davet etti ki, sabah kahvaltısından hemen sonra hiç yapmadığım şeydir bu. Yine de oturdum, birayı içtim ve güzel dişi aslanla geçirdiğim geceyi zevkle andım.

Düşün ilgi çekici yönlerinden biri de, dişi aslanın benim için avlanması, fakat eti bana pişirerek verişiydi. Geyik pirzolalarını kızartmak için sadece tereyağı kullanıyordu. Bu ise Paris'te, Ritz oteline lâyık bir buluştu. Sonra bana sebze isteyip istemediğimi soruyor, ben de onun ot yemediğini hatırlayarak, kibarlık olsun diye reddediyordum. Zaten sebze de yoktu düşümde.

Bu tür düşü az çok her zaman görüyordum ve Freud'cüler belki de daha sonra gördüğüm çirkin düşü de ele alarak beynimin sarsıldığı şeklinde yorumlayabilirlerdi. Ama sorumlusu ben değildim.

Bu defa yalın ayak, mehtap altında bir gecede, en iyi av köpeklerimle beraberdim. Bütün gün boyunca iz izliyorlardı köpekler, yalnız gün ışırken ve gün batarken avlanıyorlardı. Geceleri de genellikle bir ağacın altında bir araya geliyorlardı; bazan bir ya da ikisini yakalıyordum.

Düşte ve bundan da birkaç gün önce gerçek hayatta, buna çok benzer bir durum olmuş, yalın ayak bir tilki sürüsü bastırmıştım. Sonra yine sayın Senatörü elinde mızrağı ile ay ışığı altında gördüm. Dergilerde çıkan resimlerinden tanıdım kendisini.

«Selâm Bay Senatör,» diye seslendim. «Ne var, ne yok bakalım?»

«Ne peşindesiniz?» diye sordu Senatör sertçe.

«Yaban köpeklerinin,» diye neşeyle karşılık verdim. Daha geçenlerde bir yaban köpeği yakalamıştım.

«Ben de satılmışların peşindeyim,» dedi Senatör.

«Çok yakaladınız mı?» diye sordum.

«Binlerce,» dedi. «Cohn'la Schine'ı gördünüz mü?»

«Hayır,» dedim. «Belki Laitokok'tadırlar. 'Golden Jeep sherry'yi de orada bulabilirsiniz.»

«Onlar hiç içmezler,» dedi sertçe.

«Zavallılar,» dedim. «Neyse, kampta pepsi - kola var.»

«Schine artık benimle birlik değil,» dedi Senatör. Sonra kendisini yoklar gibi ekledi: «Belki Cohn da.»

«Ne şans!» dedim. Yakınlığımı göstermek istercesine mızrağımın ucunu toprağa sapladım. Düşümde Senatör mızrağını dik tuttu.

«Maksat iki lâf etmek,» dedim. «Huey Long'a ne oldu Bay Senatör?»

«Kim?»

«N.O.'da Rossevelt otelini işleten dostum Seymour Weiss'ın büyük dostu Louisina'lı Demokrat Senatör Long.»

«Oh,» dedi Senatör, sonra o da mızrağının ucunu toprağa sapladı.

«Senatör Long çok şeyler vaad eden biriydi,» diye hatırlattım. «Yakaladığını bırakmaz, işi sonuna kadar götürecek gibi çetin görünürdü.»

«Ağlanacak bir trajedi,» dedi Senatör. «Demokrat bile olsa.»

Bu sırada düşüm olağanüstü bir havaya büründü.

«İz kovalamak için mi botlarınızı çıkardınız?» diye sordum. «Ben nereye gittiklerini işaretledim. Rüzgâr da onları yakalamamıza uygun.»

«Çocukça bir spor,» dedi Senatör. Fakat mızrağının ucunu, sapladığı topraktan çekmedi. «Ben gerçek Amerikan tarzı yaşantının düşmanlarının peşindeyim.»

«Ben de yaban köpeklerinin,» dedim.

Sonra kaba ya da vatan düşmanı, kötü bir ev sahibi gibi davranmış olduğumu düşünmüş olacağım ki, şöyle dedim: «Henüz ölmemiş ve çakalların saldırmadığı bir satılmış bulursanız, lûtfen bir haber salın, ben hemen izcilerim ve taşıyıcılarımla gelirim. Cohn ve Schine'le birlikte çalışacaklarından emin değilim, fakat hepsi de çok iyidir. Buradan Nairobi'ye kadar insanı da, aracı da izlerler.»

«Schine'i kaybettim,» dedi Senatör.

«Ne kötü talih,» dedim düşümde. «Nasıl kaybettiniz?»

«Ordu elimden aldı.»

«Bay Senatör,» dedim. «Size sonsuz sempatilerimi sunarım. Meslek sahibi, dürüst bir Amerikalı için ne acı bir alın yazısı. Acaba konak yerinize kadar size eşlik edebilir miyim?»

Bu sırada belirli bir çarpmanın şiddetinden dehşete düşerek uyandım. Sol kulağımla başım arasında akan bilinmeyen bir sıvının sebep olduğu sarsıntı yerine, gece tek başıma ve yalın ayak, en iyi iki mızrağımla avlanmanın ne kadar hoş olacağını düşündüm.

■

Herhalde bileceksiniz, Afrika'da geceler, gündüzlerden çok farklıdır.

Ölçülü miktarda içkinizi içer, ocakta ısıtılan suyla dolduracağınız yelken bezinden banyonuzda yıkanırsınız. Sonra pijamanızı giyer, sineklere karşı çizmelerinizi ayağınıza çeker, robdöşambrınızı üzerinize alır, yemek hazırlanıncaya kadar beklemek üzere ateşin başına bir içki daha yuvarlamaya çıkarsınız. Yemekten sonra cibinlikle örtülü yatağa girersiniz. Ya uyursunuz ya da gün ışımadan yarım saat öncesine kadar süren hayvan seslerini dinlersiniz. Hiçbir bağlantınız yoksa, Afrika'nın en güzel saatleri olan gecelerde dilediğinizi yapabilirsiniz.

Geceleri hayvanlar tamamen değişir. Gündüzleri hemen hiç ses çıkartmayan aslan, kendi hesabına avlanmaya çıkmıştır; homurdanır, kükrer, gürler. Avlanan diğer hemcinsleriyle haberleşmek için mi kükrediğini, yoksa avlarını dışarı uğratmak için mi bağırdığını ben hâlâ çıkartamadım.

Çakallar aslanın peşindedir ve aslan avını öldürünce, bu sefer çakalların aralarında konuştuklarını duyarsınız. Çakal gülüşü denen şeyi bu sırada işitmeniz mümkündür. Gece çıkardığı ses hoştur ve ben diğer çakallarla haberleştiğine inanıyorum.

Geceleri daha başka sesler de işitebilirsiniz. Çok kocaman bir geyik türü vardır ki, korkulu bir hayvan görüntüsü verebilmek için bütün gece müthiş korkunç sesler çıkartır.

■

Geceleri kulağı kirişte bir sürü tilki de görebilirsiniz. Fundalıklar arasında yaşayan bu güzel hayvanlar gün ışığında hemen hiç görünmezler. Böcekler ve diğer küçük hayvanlarla beslenirler. Dik kulaklı tilki, normal tilkiye benzer. Ancak Clark Gable'in kulaklarından üç kat daha kepçe kulaklıdır. Yine de fillerle kıyaslanamaz.

Leopar Chui'nin sesini duymanız da mümkündür. Kısa, kesik, öksürüğü andıran bu sesi başkaları ile karıştırmanıza imkân yoktur, çünkü çok kuvvetli bir bas sesidir. Geceleri Chui'nin sesini sol tarafınızdan işitirseniz, hemen sağa sapın Bay Chui son derece ciddî bir hayvandır. Kusurları vardır, ama bir vahşî hayvan olarak büyük ve müthiş üstünlükleri çoktur.

Bu tatlı anılardan sonra gecelerin güzelliği iyice kafama yer edince, hayale dalıp geçmişi hatırladım.

Geçmiş deyince, kendi geçmişimden söz etmiyorum. Çünkü o zaman işlediğim hatâlar ve başkalarının başına ördüğüm çoraplar aklıma geliyor ve sıkılıyorum. Bunun yerine başka insanları, tanıdığım hayvanları ve kişileri anıyorum. Böylece köpeğim Karabaş'ı düşündüm. Kimbilir İdaho'da, Ketchum ilinde bir motosikletli tarafından unutulduktan sonra, efendisiz kaldığı iki kış boyunca neler çekmişti.

Karabaş'ı bulduğumuz zaman Ketchum'da, tahta

bir kulübede yaşıyorduk. Mary ile Patrick'in öldürdüğü iki geyiği yüzüp ambarın açık kapısı önüne asmıştık. Yaban ördekleri de kedilerin yetişemiyeceği bir yere asılmıştı. Bir sürü de av kuşu. Karabaş terkedildiğini hissetmiş olacak ki, bize çok bağlandı ve adeta zorla köpeğimiz oldu. Örnek derecede sadıktı ve müthiş iştahlıydı da. Ocağın yanında uyuyor, çok terbiyeli davranıyordu.

Ketchum'dan ayrılıp Küba'ya dönme zamanı gelince, çok ciddî bir moral sorunla karşı karşıya kaldık. Karlı iklimde yaşamaya alışmış hayvanın Küba'da hasta olmasından endişe ediyorduk. Fakat biz yola çıkmak üzere hazırlanırken, Karabaş sorunu kendi kendine çözdü. Hemen arabaya girip yerleşti. Kendisini dışarı çıkardık. Tekrar fırsatını bulup içeri atladı. Öyle acıklı bakışlarla bizi süzüyordu ki, ancak kadınlar böyle bakabilir.

«Karabaş, kutu açacağı kullanabilir misin?» diye sordum.

Karabaş'ın karşılığı olumsuz gibiydi. Bunun üzerine onu bir sürü konserve köpek maması ile tek başına bırakmaktan caydım. Ketchum'da köpek sahibi olmak bir meseleydi. Bir zamanlar bu şehirde köpeksiz dolaşanlara saygıdeğer insan gözüyle bakılmazdı. Sonradan yasalar değişmiş, kumar ve köpeklerin efendileri ile birlikte umumî yerlere girmeleri yasaklanmıştı. Bu durum karşısında Karabaş'ı da Küba'ya götürmeyi kararlaştırdık.

■

Onu Afrika'ya da getirmek isterdim, ama yapılması gereken o kadar çok formalite vardı ki; ayrıca

Bay Chui'nin köpeklere olan düşkünlüğünden de korkuyordum. Bay Chui öylesine köpek düşkünüdür ki, hep homurdanarak dolaştığı halde, köpek kokusu alınca eve sessizce girer; soluğunu ancak ensenizde hissedince varlığından haberdar olabilirsiniz.

Bütün bu anılardan sonra yeniden ölüm ilânlarını okumaya dalmıştım ki, Miss Mary uyandı ve, «Daha çayı getirmediler mi?» diye sordu. «Hem ne okuyorsun sen kuzum?»

«Sevgilim,» dedim, «Nairobi'de sabahın erken saatlerinde trafiği inceliyorum ve dün gece gelen ölüm ilânlarını okuyorum.»

«Sevgilim,» diye karşılık verdi Miss Mary de: «Ben senin yerinde olsam, bu kadar çok ölüm ilânı okumazdım. Eninde sonunda biz ölmedik, bu da bize karşı gösterilen bir sevgi diye kabul edilebilir. Başkalarının cenaze ilânlarını okumazken, kendimizinkini ne diye okuyacakmışız? Hem senin için kötü de olabilir bu.»

«Seninle aynı fikirdeyim,» dedim. «Ama bende bu kötü bir alışkanlık halini aldı.»

«Sevgilim,» dedi Miss Mary «Yeteri kadar kötü alışkanlıkların olduğunu hiç düşünmüyor musun?»

«Hem de nasıl!» dedim.

«Ayrıca,» dedi Miss Mary, «bugün vali konağında yemeğe dâvetliyiz ve senin en iyi şekilde görünmeni istiyorum.»

En iyi şekilde nasıl görünebileceğimi düşünmeye ve ölüm ilânlarımın ışığı altında en iyi nasıl ortaya çıkacağımı kurmaya daldım. Yine de vali konağında yemeğe davet edilmek hafife alınamazdı; enerjimi

saklayıp ölüm ilânlarını okumaktan cayarak, hazırlanmaya başladım.

Davet çok hoştu, vali ve eşi sevimli insanlardı, bir sürü eski dostla da karşılaştım. Daha sonra otelimize döndük. Bu noktaya varınca kuvvetli kişiliğim ve sevgili eşimin telkinleriyle ölüm ilânlarımı okumak gibi kötü alışkanlığımdan caydığımı söylemek isterdim. Yalnız hikâyenin can sıkıcı tarafı şu ki, devam ettim bunları okumaya. Hem de bu sefer gizli gizli, banyoda ya da tuvalette okumaya başladım.

Olayın gerçek yönünü vermek için, bütün yazıları iki cilt içinde sakladığımızı itiraf etmem de gerekiyor. Ciltlerden biri yaban eşeği derisinden, diğeri aslan postundan. İkisi de güzel birer cilt. Artık bundan sonra yeni kötü alışkanlıklara saplanmamak için, yılda hiç olmazsa bir defa bunları açıp yine ölümümle ilgili yazıları okuyorum. Eleştiriler karşısında bozulan moralimi de bu sayede düzeltiyorum. Miss Mary ve ben, hayvan yaşantısının en alçak şekilleriyle bile ilgilendiğimizden bu beylere rahat bir soluk aldırmak amaciyle, birlikte ve çok çirkin bir şekilde vahşî hayvanlar tarafından öldürüleceğimizi umuyoruz. Bu arada niyetimiz bol bol neşelenmek ve fırsat buldukça da yazmak.

( 4 eylül 1956, Look )

«NE kadar çok kitap okursak; o kadar çabuk, bir yazarın gerçek görevinin bir şaheser yaratmak olduğunu ve bir daha bu işle uğraşmaması gerektiğini anlıyoruz. Bu gerçek ne kadar belirli olursa olsun, bunu kabul eden yazar o kadar azdır. Etseler bile, orta değerde eserler vermekten kendilerini kurtaramamaktadırlar. Yazarlar, yazacakları kitabın daima en iyi eserleri olacağını umarlar; bilmezler ki o günkü yaşantıları artık başka ve daha iyi bir eser yaratmalarını engellemektedir.

Gazetecilik, radyo muhabirliği, propaganda, ya da senaryo yazarlığı konusunda yapılan denemeler, ne kadar ulu olurlarsa olsunlar, düş kırıklığına uğramaya mahkûmdurlar. Her şeyin en iyisini bu türlere koymaya kalkışmak, bir başka çılgınlıktır. Böylece iyi ve kötü fikirlerin hepsini unutulmaya mahkûm etmişiz demektir. Bu tür çalışmalar kalıcı değildir ve bu yüzden asla başlanmamalıdır...»

Bu satırlar Cyril Connoly tarafından «Tedirgin Mezar» adlı kitapta yazılmıştır. Kitap, okuyucusu ne kadar olursa olsun, asla unutulmayacak eserlerdendir.

Böylece elle yazılmış sekiz yüz ellinci sayfada sevdiğiniz bir kitabı yeni baştan okuyunca ve yazmayı bırakınca, sevdiğiniz ve inandığınız bir başka kitap üzerinde aylarca senaryo ve sinema fotoğrafı için çalışınca, artık bunu yarıda bırakamayacağınızı anlar; ölünceye kadar yapacağınızı, bu iş için doğduğunuzu bildiğinizden bundan vazgeçemiyeceğinizi takdir edersiniz.

Mary ile ben de burada (Havana) yaşıyoruz ve ziyaretçiler çalışmamızı engelleyecek kadar artıncaya kadar çalışmamıza devam edeceğiz. Uzun bir süre çok tatlı bir yaşantımız oldu. Bizi yalnız bıraktıkları sürece de bu tatlı yaşantı sürecek. Ve nereye gidersek gidelim, dönüp dolaşıp geleceğimiz yer burasıdır. Vatanımız burası bizim. İnsan tası tarağı toplayıp vatanından gitmez; savunur vatanını. İspanya ve Afrika da iyi yerler; fakat oraları çok çiğnendi. Belki aşırı derecede değil; üstelik daha mahvolmamış bölgeleri de var. Ama bulmayı bilmek gerek.

Wyoming, Montana ve İdaho da birçok kimse tarafından çok çiğnendi. Eskiden burayı tanımış olanlar, şimdi gelip asla aynı yerlerde oturamazlar.

Sonbahara doğru bir soluk alıp baskı ve müdahelelerin gelip geçmesini beklemeliyiz. Tropikal bölgelerde geçirdiğimiz iki yıldan sonra, şimdi değişiklik olsun diye bir başka yere gitmek gerekiyor. Afrika'ya gidecektik; fakat geçen yıl yağmur sıkıntısı çekildi ve kimse artık bir yeni kuraklığa daha tahammül et-

mek istemiyor. Yağmur düşmeye başladıktan sonra, dilerseniz gidebilirsiniz yine. Bu arada bu yaz Finca Vigia'da kitap üzerinde çalışılacak. Fotoğrafların ayrılması işi bitti. Bundan sonra bir daha film çalışması olmayacak.

Gazeteciliğe gelince: Gazetecilik, her gün olup bitenleri yazmak demektir ve delikanlılık çağında alıştığım bir meslektir. Doğru haber vermek şartiyle öğünülecek bir iştir. Bu kitap bitinceye kadar, bu mesleğe de dönmek yok.

Yarın uzun bir kitap üzerinde çalışmaya kapanmadan önce düzenlediğim durum hakkındaki rapordur bu. Diğer üç kitap da bitti ve şu yazı, işlerin nasıl yürüdüğü hakkında size bir fikir verebilir. Kötü günlerden sonra, umarım ki ardından gelenler biraz daha şenlenir. Hele son bölümü bir okuyun.

■

Hiç kimse sıcak yaz günlerinde turşusu çıkmadan her gün çalışamaz. Çalışma düzenini biraz olsun değiştirmek için ilkbahar, yaz ve sonbahar aylarında Gulf Stream'de balık avlamaya çıkıyoruz. Karada olduğu gibi, her mevsimin değişikliği denizde de kendisini belli ediyor. Akıntı canlı ve hareketli oldukça, biteviyelik de olmuyor. Ve her gün neyle karşılaşacağınızı bilmiyorsunuz.

Koca mavi dalgaları kıyıya vurduran ya da geri çeken gelgite göre erkenden, ya da geç vakit denize açılıyorsunuz. Akıntı iyiyse, **«Pilar»**ın pruvası önünde uçan balıkların geçtiğini görüyorsunuz; ardından tali-

hiniz yaver giderse tuna ya da marlin balığı yakalama ihtimali ortaya çıkıyor.

Yeteri kadar avlandığınız zaman, yüzmek ve bir kadeh parlatmak için bir kıyıya çıkıyorsunuz. Bu sırada Gregorio da yemeği pişiriyor. Öğleden sonra, güneş batıncaya kadar avlanmaya devam ederek, geri dönüyorsunuz. İlkbahar ve yaz başında küçük balıklar, yazın ve sonbaharda da büyükleri oltanıza vuruyor.

Eskiden sizi Küba'ya çeken balıkçılıktı. Sonra bir kitabın üzerine kapanıyorsunuz ya da iki kitap arasında, yüz güne yakın bir süre, güneşin doğuşundan batışına kadar vaktinizi balık avlamakla geçiriyorsunuz.

Resim çektirmek için büyük balık avlamak amaciyle gittiğimiz Peru'da durum başka türlüydü. Orada rüzgâr gece - gündüz esiyordu. Çölden kalkan rüzgâr odanızın içine kadar giriyordu. Bu yüzden kapıyı - pencereyi devamlı kapatmak gerekiyordu.

32 gün süreyle sabahın erken saatlerinden, fotoğraf çekmeye imkân kalmayıncaya kadar avlandık ve dalgalar tepelerindeki kar gibi beyaz köpüklerle kıyıyı dövdü durdu.

Deniz kuşları kayalıkların tepesine konuyor, bulutların arasından çıkıp balık yakalamak için amansız bir pikeye girişiyorlardı. Akbabalar, kumsallarda ölü pelikanları yiyorlardı.

Marlin balıkları çok büyüktü ve Küba'daki hemcinslerinin aksine, mücadeleyi sevmiyorlardı. Ama ağırlıkları yüzünden kendilerini kıyıya çekmek bir hayli zordu.

Doğrusu bu işi her gün yapmak, cezalandırılmak gibi birşeydi; fakat insanları o kadar iyi ve deniz de pek ilginç olduğundan uğraşmaya değmişti. Yine de «**Pilar**»la Küba'ya dönmek, ayrı bir zevkti.

■

Peru'nun aşağı tarafında, Ekvator'un 420 mil güneyinde İspanyolca konuşan ve Kızılderili asıllı kaptan ve tayfalarla Amerikanca konuşan fotoğrafçılar arasında tercümanlık yaptığı ana fotoğraf gemisinde çalışan Miss Mary, yorucu bir çalışma gününün akşamı, kocasının eşinden beklediği başlıca şeyin, süreklilik olduğunu söylemişti.

Miss Mary süreklidir. Ayrıca cesurdur, sevimlidir, görünüşü heyecan vericidir, yanında olmaktan insan zevk duyar ve iyi bir eştir. Bir de çok iyi bir balıkçı karısıdır; usta bir nişancıdır, iyi kulaç atmayı bilir, gerçekten mükemmel bir aşçı, şaraptan anlayan; amatör bir astronomi uzmanı ve sanat, politika ve ekonomi öğrencisidir. Swahili, Fransızca, İtalyanca dillerini konuştuğu gibi, rahatça bir tekneyi idare edebilir, ya da İspanya'da bir evi çevirebilir. Usta ve güzel sesiyle şarkı da söyleyebilir. Benim tanıdığım ölmüş bölük komutanlarından, eski tabur komutanlarından, üç kâğıtçılardan, köpeklerden, tavşanlardan, kahvehane sosyetesi mensuplarından, bar sahiplerinden, pilotlardan, jokeylerden, iyi ve kötü yazarlarla keçilerden çok general, amiral, hava mareşali, politikacı ve önemli kişiler tanır.

Miss Mary ayrıca Bask diliyle de şarkı söyliyebilir ve parlak, şaşmaz bir atıcıdır. İçmeye de çok ta-

hammülü vardır ve Swahili diliyle, **«Tupa ile chupa tupu»** der ki bu, 'şu boş şişeyi ortadan kaldırın' anlamına gelir.

Evde olmadığı zamanlar Finca, ortadan kaldırılmasını istediği boş şişeden daha boştur ve ben bir girdapta yuvarlanan bataryaları boşalmış pilli bir radyoya dönerim.

Sersemleri güler yüzle karşılar diyemem. Hattâ böylelerine hiç tahammülü yoktur. Büyük enerji sahibidir ve gerektiği zaman uzak durmasını da bilir. Fakat kedi kadar da sokulgandır gereğinde.

■

Sabık vatandaş olmak diye birşey vardır. Key West'ten uçakla 35 dakikada uzaklaşıp sabık bir vatandaş olmak çok güçtür; daha hızlı bir uçakla Miami'den de bir saatte uzaklaşıp sabık vatandaş olmak ondan da güçtür. Ben hiçbir zaman vatansever olduğumu iddia etmedim, fakat ülkemin karıştığı savaşlara katıldım, vergilerimi de öderim. Bu yüzden sabık vatandaş sözcüğü hiç kulak asmadığım birşeydi. İllinois'nın Cook County bölgesinde doğdum ve erkenden bir yazar olarak yerimi Mr. James Farrell ve Mr. Nelson Algren'e terkettim. Onlar da her şeyi son derece iyi yönettiler; ayrıca hiçbir şikâyetim yok.

Vatandaşlarınızı görmek için yapacağınız tek şey, işten sonra bir arabaya atlamak ve Havana'daki **«Floridita»** barına gitmektir. Burada her eyaletten ve yaşadığınız her yerden insanlara raslıyabilirsiniz. Ayrıca yıllar boyunca tanıdığınız donanma, ticaret, güm-

rük ve göçmen ajanları ile kumarbazlar, sefarethane mensupları, yazarlığa özenenler, yazarlıklarını kesinlikle kabul ettirmiş olanlarla, zavallıca kabul ettirenler, senatörler, doktor ve operatörler, Amerikan Lejyonu üyeleri, güzellik yarışması kazanan kişiler; başları derde girince kapınızın altından bir pusula kaydırıverenler, gelecek hafta öldürülecek olanlar, FBI mensupları ve eski FBI'cılar, muhtemelen banka müdürünüz ve diğer iki dostla, bir sürü Küba'lı dost da oradadır.

**«Floridita»**da geçirdiğimiz en neşeli gecelerden biri de, donanmaya ait birçok geminin yıllık seferleri sırasında buraya uğrayışları olmuştu. Miss Mary yoktu ve kendimi bir yaban keçisi kadar yalnız hissediyor, canım şehre inmek istiyordu. Öğleden sonra, erken saatlerde bir takım sivil denizciler bana uğramış ve Ezra Pound hakkında fikrimi öğrenmek istemişlerdi. Onlara 'Ezra, bence St. Elizabeth hastahanesinden çıkartılmalı ve şiir yazmasına izin verilmelidir' dedim.

Bu sırada bir sürü donanma assubayı kollarındaki sırmalarla Ernie'yi görmek için geldiler. Diğerlerine tahammül ediyorlardı, ama Ezra hakkında sorulan sorulardan kuşkulanmışlardı.

İçlerinden biri, «Sen emret, şunları hemen toz edelim buradan. Hem senin ruhun bile duymadan,» dedi. «Ben hayatta iken seni kim rahatsız edebilirmiş ki?»

Şef daha sonra bana, «Ernie,» dedi, «Birinin senin yanında olup bunları buradan uzaklaştırması gerekiyor; senin rahat düşünmeye ihtiyacın var. Senin

muhafızın olacağım ben. Şahsî yardımcın olacağım. Bütün dış ilişkilerini ben idare edeceğim.»

«Şef,» dedim, «Sen benim dostumdun, şimdi de şahsî yardımcım oldun. Var, bundan sonra dış münasebetlerimi de sen idare et!»

«Efendim,» dedi, «ben arada sırada erkek erkeğe konuşsam da, sen gel, yine de benimle pek samimî olma. Efendim, bu benim uzun yıllar boyunca kendime hazırladığım en büyük fırsat.»

«**Floridita**'ya gidelim,» dedim.

«Duydunuz mu çocuklar?» diye seslendi şef. «Alın voltanızı bakalım. **Floridita**'ya gidiyoruz.»

Yolda yeni Chrysler'in üstünü açtığımız halde, şef yine de, «Ernie, efendim, araba şu itfaiye kırmızısı rengi hariç, belki güzel, güzel ama belki bundan böyle daha büyük bir otomobil kullanabilirsiniz,» dedi.

«Bu araba da büyük. Sen yavaş git,» diye şoför Juan'a ihtar ettim.

«Evet efendim,» dedi şef. «Healey, bu hususa dikkat et.»

«**Floridita**» çok kalabalıktı. Fakat dış münasebetler memurum köşelerden bir takım kimseleri toplayıp kaldırdı ve yerlerine biz geçip oturduk.

Oturduk, içkilerimizi söyledik ve bir sürü insan yanımıza yaklaştı. Bir kısmı imza istiyordu, bir kısmı da elimi sıkmak.

Hep birlikte çok ciddî edebî tartışmalara dalmış ve bir hayli ileri gitmiştik. Bir şef daha yanımıza so-

kuldu ve, «En sevdiğim iki kitap... Şeydi... Üç değil... **'Yağmurlar Gelince'** ve **'Babil Kulesi!'**»

«Mac,» dedim, «O kitapları ben yazmadım.»

Bizim şeflerden biri, «Herhalde **'İlkbahar Sağnakları'** demek istiyor,» dedi.

Hemen savunmaya geçen yeni şef, «Ama **'Babil Kulesi'** iyi kitaptı,» dedi.

Yardımcım hemen atıldı. «O kitapların hepsini Ernie yazdı,» dedi. «Yalnız kendisi çok mütevazidir. Onun için başka adla yazdı. Hepsinde Ernie'nin havasını bulabilirsin. Bunu anladığın için bravo sana şef!»

Biraz sonra hep birlikte ve şaşılacak kadar uygun bir tonda eski bir aşk şarkısı söylemeye başladık.

Bu sırada gözüm bir başka masada oturan deniz ataşesi ile amirale ve diğer birkaç kişiye takıldı. Hepsi de sivil giyinmişlerdi.

Bakışlarımı kaçırdım, fakat tekrar yakalanınca, «Özür dilerim beyler,» dedim. «Müsaade ederseniz şurada çok iyi tanıdığım birinin yanına kadar gideceğim, gitmezsem benim kaba biri olduğumu sanacak.»

Yardımcım, «Aman dikkat edin efendim,» dedi. «Bana ihtiyacın var mı Ernie? Belki bunlar yalancı dostlardır.»

«Hayır,» dedim. «Sen bu tarafı idare et, ben biraz sonra döneceğim.»

Kalkıp yakın dostumun yanına gittim ve ziyaretçi amiralin de çok sıcak davrandığını gördüm. Üstelik zeki, hoşsohbet ve arkadaş canlısı biriydi.

Bir süre konuştuktan sonra birden omzumun üs-

tünden gelen bir sesle irkildim. «Ernie, kuzum ne yapıyorsun burada? Bir sürü sivilin arasında ne diye vaktini harcıyorsun?» Seslenen yardımcım ve dış münasebetler memurumdu.

Amiral şöyle bir yerinden doğrulup kalktı. «Özür dilerim evlâdım, ama ben sizin amiralinizim,» dedi.

«Amiralim, efendim, affedin beni efendim! Sizi önceden hiç görmemiştim de efendim. Bu yüzden sivil elbiseler içinde tanıyamadım.»

«Anlıyorum, anlıyorum,» dedi Amiral.

«Amiralim, efendim, saygılarımı arzederek rica etsem, Ernie'nin grubumuz arasına dönmesine müsaade eder misiniz acaba efendim?»

Amiral, «Bunu talep etmeniz abes,» dedi. «Bay Hemingway zaten dönmek için masamıza gelmişti,»

«Teşekkür ederim efendim.»

O gece gerçekten mükemmel bir geceydi. Şef en sonunda, «Ernie, yıllarca alın teri döküp çalıştığım bu işi bırakacağım için çok üzgünüm,» dedi.

«Şef, ben de çok üzülüyorum,» dedim. «Şimdiye kadar senden başka yardımcım ve dış münasebetler memurum olmamıştı.»

Şef, «Çocuklar, geri durun bakalım şöyle,» dedi. «Bırakın Ernie arabasına girsin. Evine gidip iyi bir uyku çeksin ki, doğru dürüst düşünsün ve yarın sıkı çalışabilsin.»

BİTTİ

# İşgal İstanbulu ve iki dünya savaşından mektuplar Hemingway



Evet,
**Hemingway** ve... **«İŞGAL İSTANBULU»**.
Biraz şaşırtıcı fakat gerçek.
**Mustafa Kemal** ve arkadaşları
Türk Kurtuluş Savaşını yaparlarken
adı sanı hiç duyulmamış,
çiçeği burnunda bir gazeteci
ve yazar adayı da gazetesi adına
Avrupa'nın doğusundaki bu yeni
gelişmeleri günü gününe izliyordu.
Gazete, **«Toronto Star»**
gazeteci de **Ernest Hemingway**'dir.
**«İŞGAL İSTANBULU»**nda,
**Hemingway**'in kaleminden İstanbul'u
**Mustafa Kemal**'i, **İsmet İnönü**'yü,
Mudanya ve Lozan Andlaşmalarını,
ünlü Trakya göçünü ve bütün bunların
yanı sıra da yine aynı kalemden
Birinci Dünya Savaşı ile
İkinci Dünya Savaşı'nın en can alıcı
yanları ve savaş sonrasının
çarpıcı günlerinin hikâyesini okuyacaksınız.
**«İŞGAL İSTANBULU»** ve
**İki Dünya Savaşı'ndan Mektuplar**'ı
ilk olarak **«MİLLİYET YAYINLARI»**
türkçeye kazandırıp
Türk okurlarına sunuyor.

**15 lira**